

BEDER JOURNAL OF HUMANITIES

ISSUE:4 VOLUME:2 FALL 2014 (Special Issue)

HËNA E PLOTË BEDËR UNIVERSITY

About the Journal

Beder Journal of Humanities (BJH) is a peer-reviewed journal published by Hëna e Plote Beder University Faculty of Humanities.

The main objective of BJH is to provide international scholars an intellectual platform for the exchange of contemporary research.

The journal publishes research papers in the fields of Humanities such as Anthropology, Communications, Education, Economics, Environmental Sciences, History, Health Sciences, International Relations, Law, Literature, Philosophy, political Science, Psychology, Religious Studies, and Sociology.

BJH publishes original academic paper, review papers, case studies, empirical research, and book review. Special Issues devoted to important topics in humanities will be published occasionally

Editorial Board:

- **Prof. Dr. Ayhan Tekineş** (Editor in chief)
“Hëna e Plotë” (Bedër) University, Albania
- **Assoc. Prof. Dr. Rahim Ombashi**
“Hëna e Plotë” (Bedër) University, Albania
- **Dr. Adem Balaban**
“Hëna e Plotë” (Bedër) University, Albania

Assitant Editors:

- Ramadan Çipuri
- Ada Güven

International Advisory Board

- **Prof. Dr. İsmail Albayrak**
Australian Catholic University, Australia
- **Prof. Dr. Ednan Aslan**
University of Wien, Austria
- **Prof. Dr. Ferit Duka**
Tirana University, Albania
- **Prof. Dr. Kudret Cela**
Tirana University, Albania
- **Prof. Dr. Hans Köchler**
Innsbruck University, Austria
- **Prof. Dr. Admiel Kosman**
Potsdam University, Germany
- **Prof. Dr. Jon Pahl**
Lutheran Theological Seminary, USA
- **Prof. Dr. Ismet Busatlic**
University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- **Prof. Dr. Mark Webb**
Texas Tech University, USA
- **Prof. Dr. Altin Shegani**
Tirana University, Albania
- **Prof. Dr. Paul Weller**
University of Derby, U.K.
- **Prof. Dr. Briseida Mema**
“Hëna e Plotë” (Bedër) University, Albania
- **Prof. Dr. Ardian Nuni**
Tirana University, Albania

- **Prof. Dr. Qazim Qazimi**
Pristina University, Kosovo
- **Prof. Dr. Adnan Aslan**
Süleyman Şah University, Turkey
- **Prof. Dr. Zekerija Sejđini**
University of Innsbruck, Austria
- **Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran**
Ondokuz Mayıs University, Turkey
- **Prof. Dr. Francesco Zannini**
Pontificio Istituto di Studi Arabi e d'Islamistica, Italy
- **Assoc. Prof. Dr. Mark Marku**
Tirana University, Albania
- **Assoc. Prof. Dr. Muhamed Ali**
Islamic Science Faculty, FYROM
- **Assoc. Prof. Dr. Zeki Sarıtoprak**
John Carrol University, USA
- **Assoc. Prof. Dr. Agron Tufa**
Tirana University, Albania
- **Assoc. Prof. Dr. Faredin Ebibi**
Faculty of Islamic Sciences, Macedonia
- **Dr. Ferdinand Gjana**
“Hëna e Plotë” (Bedër) University, Albania

Journal Details:

Publisher:

Hëna e Plotë Bedër University, Faculty of Humanities

Publication Frequency:

Biannual
ISSN: 2306-6083

Email: bjh@beder.edu.al

Phone: +35542419200

Address: Rr.Jordan Mísja, Tirana, Albania

Editörden

Prof.Dr. Ayhan Tekineş*

Dergimiz düzenli sayılarının yanında Türk dili ve Edebiyatı alanına özel bir sayı ayırmıştır. Balkanlar Türk dili, edebiyatı ve kültürünün izlerinin çok olduğu yerlerden biridir. Hemen her ülkede bu izleri görmek mümkündür. Buna paralel olarak Balkan Türkolojisi de gelişmiştir. Bugünlerde Balkan Türkolojisi alanında, dilden edebiyata, tarihten sanata, kültürden mimariye kadar pek çok araştırma yapılmaktadır. Dergimizin bu sayısı sizlere, bu alanda yapılan araştırmalardan bir buket sunacaktır. Dergimizde Balkanlarda konuşulan Türkçe ve dil özellikleri, Balkan kökenli Türk yazarlar ve eserleri üzerinde incelemeler, Balkanlar ve Arnavutluk'ta yayınlanan Türk dizileri ve kültürel etkileri, Balkanlardaki Türk kültür izleri, Balkanlardaki Türkçe ve Türkoloji çalışmaları gibi konulara yer verilmiştir.

Prof. Dr. Nuri Yüce, Kosova kökenli Türkiye'nin milli şairi Mehmet Akif Ersoy'un Türkçeye hizmeti ve milliyet anlayışını kaleme almıştır. Prof. Dr. Erman Artun, Türkçenin Balkanlardaki durumunu, kültürel değişim ve gelişim sürecin tarihi bir perspektiften ele almıştır. Prof. Dr. Fatma Açık, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki dil politikaları ve Arnavutluk'ta Türkçenin durumunu araştırmıştır.

Dergimizde en geniş ele alınan konu Balkanlardaki Türkçenin dil özellikleridir. Dr. Ceyhun Vedat Uygur, Prof. Dr. Vügar Sultanzade, Dr. Phil. Julian Rentzsch, Prof. Dr. Nazim İbrahim, Msc. Mehmet Yastı Balkanlarda konuşulan Türkçe ve dil özelliklerini anlatan yazılar kaleme almışlardır. Yazılar, Türkçenin imlası, ses özellikleri, ses olayları, morfolojik yapısı, atasözlerini ele almıştır.

Dergimizde ele alınan diğer bir konuda Arnavutluk'ta yayınlanan Türk dizileridir. Mehmet Arslantaş bu dizilerin Türkçe öğretimine katkısını ele alırken Enriketa Söğütlü ve Erol Söğütlü ise bu dizilerin neden popüler olduğunu araştırmışlardır.

Dergimizde ele alınan bir konuda Uluslararası Türkçe Olimpiyatları yeni adıyla Uluslararası Dil ve Kültür Festivali'dir. Bu organizasyonun tarihçesi, nasıl yapıldığı ile Türkçe ve Türk kültürüne katkıları ele alınmıştır.

Dergimizin bu özel sayısının sosyal bilimler alanına bir katkı sağlayacağını ümit ediyor, zengin içerikleriyle sonraki sayılarda görüşmek diliyorum.

*Hëna e Plotë Bedër University, BJH Editor in chief, Tirana, Albania,

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	II
Prof. Dr. Nuri YÜCE.....	1
BALKAN KÖKENLİ MEHMET ÂKİF'İN TÜRKÇEYE HİZMETİ VE MİLLİYET ANLAYIŞI.....	1
Prof. Dr. Erman ARTUN.....	13
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KÜLTÜREL DEĞİŞİM VE GELİŞİM SÜRECİNDE BALKANLARDA TÜRKÇE.....	13
Prof. Dr. Fatma AÇIK.....	27
DİL POLİTİKALARI VE ARNAVUTLUK'TA TÜRKÇE: OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE.....	27
Prof. Dr. Vügar SULTANZADE.....	42
SES OLAYLARININ SINIFLANDIRILMASI ÜZERİNE (BALKAN TÜRK AĞIZLARI MALZEMESİNDE).....	42
Dr. Phil. Julian RENTZSCH.....	52
BATI RUMELİ TÜRKÇESİNDE YARDIMCI YAPILAR.....	52
Prof. Dr. Mustafa SARI.....	69
SÖZCÜKLERDE ASIL/KALICI VE GEÇİCİ ANLAM VE BUNUN DİL ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ.....	69
Prof. Dr. Nazim İBRAHİM.....	80
GOSTİVAR YÖRESİ TÜRK AĞIZLARINDA ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ.....	80
Msc. Sibel YILMAZ.....	89
YAŞAR NABİ NAYIR'IN GÖZÜNDEN BALKANLAR VE TÜRK KÜLTÜRÜ.....	89
Msc. Mehmet YASTI.....	98
DOBRUCA'DAKİ KIRIM TÜRKLERİNİN ATASÖZLERİ ÜZERİNE ARTZAMANLI BİR İNCELEME.....	98
Okt. Mustafa ILGAR.....	110
Okt. Önder ÇANGAL.....	110
XV. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE BOSNA HERSEK'TE TÜRKÇENİN DURUMU VE TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ÇALIŞMALARI.....	110

Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR	125
OSMANLICA METİNLERDE “BALKAN AĞZI” İMLASINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME	125
Yrd.Doç.Dr. Kadriye YILMAZ ORAK	148
BİR NAZİRE ÖRNEĞİ OLARAK TAŞLICALI YAHYA’NIN GÜLŞEN-İ ENVÂR’I148	
Msc. Mehmet ARSLANTAŞ	171
ARNAVUTLUK’TA TÜRK DİZİLERİNİN TÜRKÇE ÖĞRETİMİNE İLKÖĞRETİM – LİSE VE ÜNİVERSİTE DÜZEYİNDE ETKİSİ	171
Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÇAKIR	191
KONYA-KARAMAN YÖRESİNE AİT ALKIŞLARIN SÖYLEME ZAMANLARI KULLANIM BİÇİMLERİ VE YERLERİ	191
Dr. Adem BALABAN	212
Dr. Bünyamin ÇAĞLAYAN	212
Adem ÇALIŞKAN	212
ULUSLARARASI DİL VE KÜLTÜR FESTİVALİ-TÜRKÇE OLİMPİYATLARININ TÜRKÇE VE TÜRK KÜLTÜRÜNE KATKISI	212

Prof. Dr. Nuri YÜCE *

BALKAN KÖKENLİ MEHMET ÂKİF'İN TÜRKÇEYE HİZMETİ VE MİLLİYET ANLAYIŞI

Özet

Osmanlı Devletinin Rumeliye yayılmasından itibaren fethedilen topraklara yerleşen Türklerle yerli halkın birlikte yaşamaları sonucunda, dil, din, musiki, sanat, ticaret, evlilik, giyim-kuşam, gelenek, vs gibi sosyal hayatın her alanında etkileşimler oldu. Türkçe bir yandan mekteplerde eğitim ve öğretim yoluyla bir yandan da resmî ve günlük işlerde kullanılarak yayıldı.

Türkçeye hizmeti geçen en başarılı şairlerden biri de Mehmet Akif'tir. Akif'in anası Buharalı Türk, babası da İpekli bir Arnavut idi. Mehmet Akif'i milletin kalbinde en üstlere yerleştiren, onun sadece başarılı bir şair olması değil, aynı zamanda bir insan ve müslüman olarak hayatı boyunca hiç sarsılmayan samimi ve sağlam karakteridir. O bu yönüyle, farklı bir büyüklük ve değer kazanıyor. Akif, şairlerimiz arasında Türkçeyi, akıcı, rahat, güncel ve güzel kullanmaktan başka, yazdıklarında daima sosyal bir meseleye çözüm bulmaya çalışır, kanayan bir yarayı iyileştirmek için ne yapılması gerektiğine işaret eder. Onun dili ve üslubu insanı âdeta büyüler. O, müslüman dünyasının düşünen beyni, sızlayan yüreği ve ağlayan gözüdür.

Osmanlı Devletinin her cepheye toprak kaybetmesi ve Balkanlardaki savaşlardan dolayı yüzbinlerce insanın perişan halde Anadoluya göç etmesi karşısında, o zamanki bazı aydınlar milliyetçiliği bir çıkar yol gibi görüyorlardı. Fakat Akif kendi kökenini de belirterek, kavmiyyetin tehlikesine işaret ederek kurtuluşun, inanç birliğinde olduğunu söyler:

*“Arnavutluk” ne demek? Var mı Şerîatta yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke, Lazın Çerkese, yâhud Kürde,
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde !*

.....

*Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavudum,
Başka bir şey diyemem ... İşte perişan yurdum !*

* Emekli (İstanbul Üniv. Edebiyat Fak), İstanbul/Türkiye; nuriyuce@yahoo.com

Akif'in 100 yıl önce söylediği bu sözlerin ne kadar doğru ve gerçek olduğu, anlayabilenler ve ibret alabilenler için, bugün apaçık görölmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Mehmet Akif'in hayatı, Akif'in dili, Akif'in milliyet anlayışı, Akif'in karakteri ve hayat tarzı.

Abstract

**Balkan Originated Mehmet Akif's Serving
For Turkish And Concept Of Nationalism**

As a result of native population's living together with Turks who settled conquered lands since the spread of Ottoman State to Rumelia; there have been interactions in every aspect of social life like language, religion, music, art, trade, marriage, clothing, tradition. Turkish has spread through education in the schools on one hand, through being used in official and daily matters on the other hand.

Mehmet Akif is one of the most successful poets who has served for Turkish. Akif's mother was a Turk from Buhara and his father was an Albanian from Ipek. His intimate and strong character is the reason why people like him who is both a human and a Muslim. He raises in value and greatness with this aspect. Akif always tries to find a solution to a social issue other than using Turkish fluently, currently and good among other poets. His language and style attract people. He is the thinking-brain, whimperer-heart and crying-eye of the Muslim world.

Some intellectuals then considered nationalism as a solution for Ottoman State's loosed lands and migration of thousands of people to Anatolia because of the wars in Balkans. But Akif stating his own origin says that salvation was in unity of faith:

*"Arnavutluk" ne demek? Var mı Şerîatta yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke, Lazın Çerkese, yâhud Kürde,
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde !*

.....

*Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavudum
Başka bir şey diyemem ... İşte perişan yurdum !*

Today, it is obviously seen that how true and real are Mehmet Akif's these words said a hundred years ago for the people who appreciate and draw a lesson.

Keywords: *Mehmet Akif's Biography, Akif's language style, Akif's concept of*

nationalizm, Akif's personality and life-style.

1. GİRİŞ

14. Yüzyılın ortalarından başlayarak Osmanlı Devletinin Rumeli'ye yayılmasından itibaren fethedilen topraklara yerleşen Türkler ile yerli ahalinin birlikte yaşamaları sonucunda, dil, din, musiki, sanat, ticaret, evlilik, giyim-kuşam, gelenek, vs gibi sosyal hayatın her alanında etkileşimler oldu. Siyasi hakimiyetin temsilcisi olan Osmanlı devletinin dili olan Türkçe, bir yandan mekteplerde eğitim ve öğretim yoluyla, bir yandan da resmî ya da gayr-ı resmî günlük işlerde kullanılarak yayıldı. Osmanlı devletinin parçalandığı ve Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkçeye önemli hizmeti geçen pek çok şair ve yazardan, Üsküplü Yahya Kemal gibi Türk asıllı olanlar yanında, Şemseddin Sami gibi Arnavut kökenli olanlar da vardı ve bunlardan biri de Mehmet Âkif ERSOY'dur.

2. MEHMET AKİF'İN HAYATI

Mehmet Âkif'in anası Emine Şerife Hanım (1836-1926) aslen Buharalı olan Tokatlı bir Türk aileye mensuptur (Doğrul, 1956:IX). Babası Tahir Efendi (1826-1888) Arnavutluk'taki İpek kasabasına bağlı Suşişe köyünde doğup küçük yaşta İstanbul'a gelmiş bir Arnavut idi (Doğrul, 1956:X). Mehmed Âkif'in babası ve anası İstanbul'da Fatih'te evlenmişler ve Âkif, anasının bu ilçedeki Sarıgül semtinde bulunan evinde 1290 yılının Şevval (Doğrul, 1956:XI) (1873 Aralık) (Düzdağ, 2007:15) ayında doğmuş, çocukluğu orada geçmiş ve öğrendiği ana dili Türkçedir. Mehmet Âkif'in biyografisine yer veren bütün yayınlarda bu bilgiler bulunmasına karşılık, M. Kaya Bilgegil bir makalesinde (Bilgegil, 1971:3) Mehmet Âkif'in nüfus tezkiresinin klişesini yayımlamış ve oradaki şu kayda dikkati çekmiştir. *"Mehmed Âkif Efendi, Fâtih ders-i âmlarından İpekli müteveffâ Tâhir Efendi'nin mahdûmudur. Bin ikiyüz doksan sene-i hicriyyesinde, sene-i mâliyye 1289, Kal'a-i Sultâniyye sancağına mülhak Bayramiç kasabasında tevellüd ettiği Tezkire-i 'Osmâniyye sûret-i musaddakasında muharrerdir"*.

2.1. Mehmed Âkif, dört yaşında iken Fatih'te Emir Buharî mahalle mektebine (yuvaya) gönderildi iki sene sonra sırasıyla her biri üçer senelik olan ibtidai (ilkokul), rüşdiye (orta okul) ve mülkiye idadisinde (lisesinde) okudu. Sonra iki senesi nehârî (gündüzcü) olarak Ahırkapı'da ve iki senesi leyfî (yatılı) olarak Halkalı'da olmak üzere, dört sene Baytar Mektebine (bugünkü adıyla Veterinerlik Fakültesine) devam etti. 1309'da (1893'te) bu

mektebin ilk mezunu ve birincisi olarak diploma aldı (Doğrul, 1956:XIII). Bir yandan da, bilgili ve şuurulu bir kişi olan babasından ve daha başka âlimlerden özel dersler alarak kendisini yetiştirdi. Dile karşı üstün kabiliyetliydi, Arapça, Farsça ve Fransızca'yı, edebiyatlarını takip edecek ve tercüme yapacak kadar iyi öğrendi. Çocukken başladığı hâfızlık çalışmasını, bir müddet ara verdikten sonra, yigirmi yaşında iken kendi kendine tamamladı (Düzdağ, 2007:15-16).

2.2. Derslerinde daima başarılı ve okuduğu her okulda hep birinci olan Mehmed Âkif, çeşitli sporlarla da meşgul oldu. Ondört yaşında iken yağlı güreşe başladı. 16-18 yaşlarında, köy düğünlerindeki güreşlere katıldı. Hafta sonları okula giderken, Fatih'ten Halkalı'ya ve bazen güreşmek için Halkalı'dan Çatalca'nın köylerine kadar yürüyerek gittiği olurdu. Ayrıca gülle atar, ata biner ve çok iyi yüzerdi. İstanbul Boğazı'nı da yüzerek geçtiği olmuştur (Düzdağ, 2007:16).

2.3. Baytar Mektebi (Veterinerlik Fakültesi)ndeki tahsilini tamamladıktan sonra, Ziraat Vekaleti Baytarlık Şubesinde vazifeye başladı. İlk dört yıl Rumeli, Anadolu ve Arabistan bölgelerinde baytarlık yaptı, köylerdeki bulaşıcı hayvan hastalıklarının tedavisiyle uğraştı. Baytarlık yaparken, Arnavutluk'a giderek, İpek'te yaşayan amcalarını ziyaret etti. Yigirmi beş yaşında iken (1898) İsmet Hanım ile (1878-1944) evlendi (üç kızı ve iki oğlu oldu).

1906 yılında Halkalı Baytar Mektebinde öğretmenlik yapmaya başladı. 1908'den sonra İstanbul Edebiyat Fakültesi ile Darülhilâfe Medresesinde *Osmanlı Edebiyatı* okuttu. Yigirmi yıllık bir memuriyetten sonra, Baytarlık Şubesinde müdür yardımcısı iken, birine yapılan haksızlıktan dolayı istifa ederek ayrıldı (1913) (Enginün, 1997:64).

2.4. Balkan Harbi'nin felaketli günlerinde, orduya destek vermek için kurulmuş olan Milli Müdafaa Cemiyetinin İrşad Heyeti üyesi olarak, 1913 yılının Şubat ayında, İstanbul'da ikinci namazından sonra Bayazid camiinde, cuma namazlarından sonra Fatih ve Süleymaniye camilerinde va'az kürsülerinden kalabalık cemaatlere hitap ederek, halkı birliğe ve orduya yardıma çağırdı. Bu konuşmaların îlanları günlük gazetelerde ve metni *Sebilürreşad*'da yayımlandı.

1914 yılı başında, davetli olarak, iki ay süren Beyrut, Kahire, el-'Uksur, Medine ve Şam seyahati yaptı; aynı yılın sonunda görevli olarak üç aylığına Berlin'de ve yine aynı şekilde 1915 Mayısından sonra beş aylığına Necid (Riyad), Medine, Şam ve Beyrut'ta bulundu. 1918 yılı Temmuz ayında bir ay

davetli olarak Beyrut'a gitti.

Mütareke devrinde Şeyhülislamıca bağlı bir İslam Danışma, Tebliğ ve İrşad İlim Heyeti olan *Darülhikmet'il İslamiyye*'de üye ve başkatiip (genel sekreter) olarak çalıştı (Ağustos 1918-Nisan 1920) ve bu kuruluşun yayın organı olan *Ceride-i İlmiyye*'yi yönetti.

2.5. Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal edince Anadolu'da Millî Mücadelenin ilk faaliyetleri başladı. Mehmed Âkif, Eşref Edib ile İstanbul'dan Balıkesir'e gitti. Zağnos Paşa camiinde cuma namazından sonra halka hitabederek memleketin durumunu anlatıp halkı düşmana karşı savaşmaya teşvik etti. Âkif'in Balıkesir vaazından sonra İstanbul'da yayımlamakta olduğu *Sebilürreşad* dergisi üzerindeki sansür, *İşgalci Kuvvetler Sansür Heyeti* tarafından daha da arttırıldı. Vatana ve millete hizmet imkanı İstanbul'da kalmadığından Mehmet Âkif, 20 Nisan 1920'de gizlice yola çıkıp önce yaya, sonra atla ve daha sonra demiryoluyla, 4 gün süren bir yolculuktan sonra 24 Nisan 1920'de, Büyük Millet Meclisinin açılışının ertesi günü Ankara'ya ulaştı.

Mustafa Kemal Paşa, Burdur'un bağlı bulunduğu Konya ili vâli vekili ve kolordu kumandanı Albay Fahreddin (Altay) Beye 29 Nisan 1920 tarihinde bir telgraf çekerek o günlerde yapılacak seçim öncesi istifa eden Burdur mebus namzedinden boşalan yere Âkif Bey'in namzed yazılmasını istemesiyle, yapılan seçim sonucunda Mehmed Âkif en fazla oyu alıp Burdur'dan milletvekili seçildi. Böylece hem Meclise hem İstiklal Savaşına Burdur mebusu olarak katıldı.

2.6. Ankara'ya gelir gelmez Hacı Bayram Camiinde vaaz vermeye başladı. *Sebilürreşad* dergisini Ankara'da çıkarmaya devam etti. Eskişehir, Konya, Kastamonu, Burdur, Sandıklı, Dinar, Afyon, Antalya ve çevrelerini dolaşarak verdiği va'azlar ve yaptığı konuşmalarla halkı Millî Mücadeleye katılmaya çağırdı. Savaş boyunca cephelere gidip konuşmalarıyla gâzîlere moral verdi. Bilhassa Ekim-Aralık 1920'de Kastamonu ve civarını dolaşıp halkı aydınlatması ve Nasrullah Camiindeki vaazları halkın şevkle Millî Mücadeleye katılmasında çok etkili oldu. *Sebilürreşad*'ın üç sayısı Kastamonu'da basıldı; binlerce basılan bu sayılarda M. Âkif'in yaptığı konuşmalar yayımlanıp Anadolu'ya ve cephelere dağıtıldı.

O günlerde Erkan-ı Harbiye Riyaseti (Genel Kurmay Başkanlığı) Maarif Vekaletine (Millî Eğitim Bakanlığı) bir yazı yazarak bir millî marş yazılmasını istedi. Maarif Vekaleti, gazetelere ilan vererek müsabakaya

katılanlardan şiiri birinci seçilecek şaire 500 lira ve bestesi beğenilen bestekara da yine 500 lira mükafaat verileceğini halka duyurdu. Müsabakaya 700'den fazla şiir geldi, fakat hiç biri beğenilmedi. Pek çok kimse M. Âkif'in de katılmasını istediği halde, o, kazanana para vadedildiği için yarışmaya katılmamıştı. Nihayet, kendisine para verilmemesi şartıyla onu razı ettiler ve böylece o İstiklal Marşını yazdı. Kazanana ayrılan 500 lirayı *Darü'l-Mesai* (İşevi) adlı, Hilal-i Ahmer'e (Kızılay'a) bağlı bir derneğe verdirdi. İstiklal Marşı 1 Mart 1921'de resmen kabul edildi, 12 Mart 1921 tarihli celselerde tekrar tekrar dinlenerek uzun uzun alkışlandı.

2.7. İstiklal Savaşı kazanıldıktan sonra İstanbul'a dönen M. Âkif, 1923 ve 1924 yıllarının kış aylarını yakın dostu Abbas Hilmi Paşa'nın davetlisi olarak Kahire'de geçirdi. Türkiye'de Paşalar arasındaki bazı siyasi olaylar yüzünden memlekette ortaya çıkan huzursuzluk, pek çok vatansever gibi onu da üzdü. 1925 yılı sonundan itibaren Mısır'a gidip 17 Haziran 1936 tarihine kadar on buçuk yıl orada kaldı (Akay, 2007:21). Mısır'da 1929 yılından 1936 yılına kadar, Kahire Üniversitesi'nde Türkçe hocalığı yaptı.

Ankara'da İkinci devre (21 Kasım 1924—6 Mart 1925) Millet Meclisindeki dindar milletvekillerinin Diyanet İşleri adına yapılması için karar çıkarttıkları Kur'an'ın Türkçe meali işi, manevî sorumluluktan dolayı kabul etmemesine rağmen, herkesin arzusu istikametinde Âkif Beye verilmiş idi. Âkif'in Mısır'da geçen zamanını en çok Kur'an-ı Kerim'in Türkçe meali işi aldı. O bu zor ve mesuliyetli işi tamamladı, fakat bazı endişeleri sebebiyle Türkiye'ye getirmeyip bir dostunda emanet olarak bıraktı. Bu değerli eserin ne yazık ki emanet edilen zatın yakınları tarafından 1961 yılında yakıldığı söyleniyor.

2.8. M. Âkif'in hayatı hep sıkıntılarla geçti. Onbeş yaşındayken babasının ölümü, evlerinin iki kez yanması (1305) (Doğrul, 1956:XIII) ve her şeylerinin yok olması, eşinin nefes darlığı ve hastalığı, çocuklarının başıboş kalması, milletvekilliği ve diğer memuriyetlikten hakettiği emekli maaşının kendisine ödenmemesi onu ve ailesini hem maddî hem manevî bakımdan perişan etti.

Kahire'de hastalandı, dinlenebilmek için 1935 yılı Temmuz ayında Beyrut'un sayfiye yeri olan Cebel-i Lübnan'a gitti; orada Sûku'l-Garb köyünde bir otelde kaldı, Ağustos başında vefâkâr dostlarından birinin daveti üzerine, Antakya'ya geldi. Fakat orada da dinlenemedi, Antakya'nın o yıllarda Fransız idaresindeki halini görmek onu çok hüznlendirdi. Kendisine *Antakya'yı nasıl buldunuz?* diye sorulunca, *Havada bir ağırlık var;*

demiş ve şu kıtayı söylemiş (Düzdağ, 2007:29):
*Viranelerin yaşçısı baykuşlara döndüm,
Gördüm de hazânında bu cennet gibi yurdu.
Gül devrini bilseydim onun, bülbül olurdu;
Ya Rab, beni evvel getireydin ne olurdu?*

2.9. Yakalandığı siroz hastalığı ileriledi. Sağlık durumu ağırlaşınca 17 Haziran 1936 tarihinde İstanbul'a geldi. Abbas ve Said Paşa ailelerinin yardımıyla yapılan tedaviye rağmen sağlığı düzelmedi, 27 Aralık 1936 tarihinde vefat etti. Ne hastalığında ne de cenazesinin kaldırılmasında o devrin yöneticileri resmî bir ilgi göstermediler. Cenazesi bir kaç kişi tarafından sâde bir tabutla Bayezid Camiine getirildi. Ölümünü duyan üniversiteli gençler, askerî tıbbiyeliler ve halk Bayezid'e gelip, tabutunu bayrağa ve Kabe örtüsüne sararak, namazdan sonra Edirnekapi'daki Şehitliğe kadar omuzlarda taşıdılar.

Mehmet Âkif'in değeri zaman geçtikçe milletin kalbinde artan saygı ve sevgiyle yer etmekte ve Safahat, Türkiye'de dinî kitaplardan sonra en çok okunan kitap olmaktadır.

3. MEHMET ÂKİF'İN DİLİ VE ÜSLÛBU

Mehmet Âkif, şairlerimiz arasında Türkçeyi, akıcı, rahat, güncel ve en güzel yazanlardandır. O, şiiri adeta bir konuşma dili gibi gayet tabîî ve sade biçimde kullanır. Mesela, *Safahat*'ın 6. Kitabı olan *Asım*'da Merhum Hoca Tahir Efendinin (yani Akifin babasının) şakirdlerinden Köse İmam'ın ağzından emekli bir paşanın önceleri düzenli bir kimse iken, biraz mal mülk sahibi olunca, civıtarak yaşına başına hiç yakışmayan komik hallere düşmesi anlatılır. Paşa evde hizmetçilik yapan bir Rum kızla evlenmeye niyetlenir. Köse İmam, durumu fark edip paşanın hanımını uyarır, böylece hiç de hoş olmayacak bir tehlikeyi önlemek ister:

— *Kuşkulandım paşadan, gizlice gittim hanıma
Dedim: "Örtün de kızım, gel bakalım, gel yanıma.
Zevcinin tavrı acaibleşiyor zannederim,
Sen ne dersin bunu bilmem, bana sor, bak ne derim:
İşçiniz, sofracınız var mı?"*

— *Evet,*

Kim?

Eleni.

— *Şimdi sav,*

— *Hiç mi sebepsiz?*

— *A kızım dinle beni:*

*Böyle şeylerde sebep, hikmet aranmaz ... Çabucak
Savabilmektedir iş ... Yoksa rezalet çıkacak,
Paşa azmış!*

— *Acaba üstüme gül koklar mı?*

— *Onu bilmem, gülü koklar mı kocan, yoklar mı?*

Beni söyletme kızım, git de hemen sav karıyı! (Düzdağ, 2007:329)

3.1. Mehmet Âkif'i Âkif yapan, onu milletin kalbinde en üstlere yerleştiren, onun sadece *Safahat*'ı yazması, *Çanakkale Şehitleri* ya da *İstiklal Marşı* şairi olması değil, aynı zamanda onun bir insan ve müslüman olarak hayatı boyunca hiç sarsılmayan samimi ve sağlam karakteridir. Âkif bu yönüyle farklı bir mükemmellik, büyüklük ve değer kazanıyor.

3.2. Âkif'in yazdıklarında daima cemiyete hizmet etmek amacı vardır. O her zaman sosyal meselelere çözüm bulmaya çalışır, kanayan bir yarayı iyileştirmek için ne yapılması gerektiğine işaret eder. Bunu yaparken hem öğretici hem gerçekçidir. Anlattığı konuları adeta realist bir ressamın fırçasından çıkmış, ya da bir fotoğraf makinesinin objektifinden görülen bir görüntü gibi bütün ayrıntılarıyla ve en çarpıcı yönleriyle ifade eder. Nesirlerinde ve şiirlerinde okuyucuya yansıtmak istediği anlatım için duygu, sezgi, saygı, sevgi, tenkit, alay vs gibi ne gerekiyorsa hepsi vardır ve bunlar son derece başarılı ve samimi bir üslupla dillendirilir. Yazdıklarının dili, üslubu ve içeriği insanı büyüleyen niteliktedir. O, müslüman dünyasının düşünen beyni, sızlayan yüreği ve ağlayan gözüdür.

4. MEHMET ÂKİF'İN MİLLİYET ANLAYIŞI

İslam dünyasının o yıllardaki temsilcisi olan Osmanlı Devletinin her cephede toprak kaybetmesi ve bu devletin hâkim unsuru olan Türklerin, yüzyıllardan beri din birliğiyle birlikte yaşadığı Arapların Osmanlı Devleti aleyhine dönerek İngilizlerle ittifakı, Osmanlı devleti içindeki öteki etnik grupların da müstakil devlet kurma fikriyle ayrılımları, Balkanlardaki savaşlardan dolayı yüzbinlerce insanın perişan halde Anadolu'ya göç etmesi karşısında, o zamanki bazı Türk aydınları dünyada yaygınlaşan milliyetçiliği bir çıkar yol gibi görme eğilimindeydiler. Mehmet Emin Yurdakul gibi kimileri din ve soy birliğini, Ziya Gökalp gibi kimileri dil birliğini, Nazım Hikmet ve benzerleri birlikte yaşama fikrini, Mehmet Âkif gibi olanlar ise ümmet esasına dayanan millet birliğini ön plana alıyorlardı (Öymen, 2013). Buna rağmen Mehmet Âkif'in şâirlik vasfı adı geçen bu şahsiyetlerden çok daha yükseklindedir (Okay, 1997:21).

4.1. Mehmet Âkif kendi kökenini de belirterek, aşırı milliyetçiliğin,

yani kavmiyyetin şovenizme kayan tehlikesine işaret ederek kurtuluşun, birlikte yaşayanların inanç birliğinde olduğunu savunur. Enfâl (8) sûresi, Ayet 46'da *welâ tenâze'û· fetefşelû· we tezhebe rîhukûm* âyeti celilesine istinaden yazdığı "Hâlâ mı Boğuşmak?" [*Safahat*'ın 7. Kitap *Gölgeler*'de s. 422-424] adlı şiirinde, hayalî ve romantik duygularla beslenen aşırı milliyetçiliğin verdiği zararları, o yıllarda bütün Avrupayı bir hastalık gibi saran ırkçılığın sebep olduğu yıkımı ve bu bağlamda koca bir imparatorluğun nasıl dağıldığını şöyle dile getirir.

Sen! Ben! desin efrad, aradan vahdeti kaldır;

Milletler için işte kıyamet o zamandır.

Mâzîlere in, mahşer-i edvâr-ı bütün gez

Kânûn-i İlâhî, göreceksin ki, değişmez.

... ..

[s. 423] *Bambaşka iken her birinin ırkı, lisânı,*

Ahlâkı, telakkîleri, iklimi, cihânı,

Yekpâre kesilmiş tutulan gaye için de!

Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde.

Post üstüne hem kavgaların hepsi nihayet;

Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezâlet!

"Hürriyyeti aldık!" dediler, gaybe inandık;

"Eyvâh, bu bâzîçede bizler yine yandık!"

Cem'iyete bir fırka dedik, tefrika çıktı;

[s. 424] *Sapasağlam iken milletin erkânını yıktı.*

"Turan ili" nâmıyla bir efsâne edindik;

"Efsâne, fakat, gâye!" deyip az mı didindik?

Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?

Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda! (Düzdağ, 2007:422-424).

4.2. Âkif kendi atasının Arnavut olduğunu dile getirmesine rağmen,

hiç bir zaman Arnavutçuluk yapmamıştır.

Hani, milliyetin İslam idi ... Kavmiyyet ne !

Sarılıp sınımsıkı dursaydın a milleyetine.

"Arnavutluk" ne demek? Var mı Şerîatta yeri?

Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.

Arabın Türke, Lazın Çerkese, yâhud Kürde,

Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde !

.....

Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavudum ...

Başka bir şey diyemem ... İşte perişan yurdum ! (Düzdağ, 2007:183-184).

4.3. Âkif, esas olarak İslam tarihindeki ve müslüman Türklerin tarihindeki birer karakter âbidesi hüviyetindeki şahsiyetlere hayrandır ve yazdıklarında bunu sık sık vurgular. *Safahat*'ın 3. Kitabı olan *Hakkın Sesleri*'nde, kendi ata yurdu Arnavutluk'un ve şehit kanlarıyla sulanmış nice toprakların kaybedilişini dile getirirken o topraklar için kanını döken, canını veren Osmanlı yiğitleriyle kendisini özdeşleştirir ve şöyle der:

*Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,
Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!
Diriler koşmadı imdadına, sen bâri yetiş ...
Arnavutluk yanıyor ... Hem bu sefer pek müdhiş!*

... ..

*Baba! En sevgili annen, o senin öz vatanın
Olacak mıydı fedâ hırsına üç kaltabanın?
Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti ...
Öyle bir gitti ki hem: Bir daha gelmez ebedî!*

... ..

*Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova ...
Sen misin, yoksa hayalin mi? Vefasız Kosova!
Hani binlerce mefâhirdi senin her adımın?
Hani sînende yarıp geçtiği yol Yıldırım'ın?
Hani asker? Hani kalbinde yatan Şâh-ı Şehid?
Ah o kurban-ı zafer nerde bugün? Nerde o ıyd?
Söyle, Meşhed, öpeyim secde edip toprağını:
Yok mudur sende Murad'ın iki üç damla kanı? (Düzdağ, 2007:4181-182).*

4.4. *Safahat*'ın 6. kitabı *Âsım*'da halkın yokluk ve perişanlığından dolayı duyduğu üzüntüyü dillendirirken tarihin güzel dönemlerine olan hasreti de vurgular.

*Yurdu baştanbaşa viraneye dönmüş Türk'ün;
Dünkü şen, şâtır ocaklar yatıyor yerde bugün.*

...

*Nerde Ertuğrul'u koynunda büyütmüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selim?
Âh, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elim! (Düzdağ, 2007:337-338).*

4.5. Âkif, müslümanların yurtlarını, Hıristiyan Haçlı istilasına karşı savunan Türklere hayranlığını özellikle vurgular. Eğer onun şiirlerinde öne çıkardığı bir ırk aranacak olsa, müslüman Türk kavramı açık farkla öne çıkar. Millî Mücadele (1921-22) yıllarında yazdığı ve Ali Rifat Bey tarafından bestelenen *Ordunun Duası* adlı şiirinde şöyle der:

*Türk eriyiz, silsilemiz kahraman
Müslümanız, Hakk'a tapan müslüman,
Putları Allah tanıyanlar, aman,
Mescidimin boynuna çan asmasın.
Amin desin hep birden yiğitler
"Allahü ekber" gökten şehitler,
Âmin! âmin! Allahü ekber! (Düzdağ, 2007:537).*

Osmanlı ülkesinin her yerinden gelip Çanakkale'de vatan müdafaasında şehit olan kahramanlar için yazdığı şiirde Selahaddin Eyyubi ve Kılıç Arslanı anar ve derki:

*Sen ki son ehl-i salîbin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultanı Selahaddin'i,
Kılıç Arslan gibi iclaline ettin hayran...
Sen ki, İslamı kuşatmış, boğuyorken hüsrân,
O demir çemberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, rûhunla beraber gezer ecrâmı adın;
Sen ki, a'sâra gömülse taşacaksın ... Heyhât,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihat.
Ey şehîd oğlu şehîd isteme benden makber,
Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber. (Düzdağ, 2007:391).*

.....

Âkif'in 100 yıl önce ırkçılığın yanlış ve zararlı bir görüş olduğu hakkındaki kanaatinin ne kadar doğru ve gerçekçi olduğunu, insanlığın yaşadığı acı olaylar göstermiştir. Bunu hâlâ anlamayanlar ve olaylardan ibret almayanlar ne yazık ki bütün insanlık için bir tehdit ve tehlike olmayı günümüzde de sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

- Akay, Asuman (2007), *Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Mısır*, Kahire 2007, 106 s.
- Bilgegil, M. Kaya (1971), "Mehmed Âkif, Resmî Hâl Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzûmeleri" *Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Sayı 3, Erzurum 1971, S.: 1-39+21 Klîşe.
- Doğrul, Ömer Rıza (1956), "Mehmed Âkif'in Hayatı", *Safahat*, 5. Basım, İstanbul 1956, S.: IX-XIX.
- Enginün, İnci (1997), "Safahat'ta İstanbul'un Romanı", *Vefatının 60. Yılında Mehmed Âkif Sempozyumu Bildirileri*, S. 64.
- Ertuğrul Düzdağ (2007), *Mehmed Âkif Ersoy, Safahat*, 5. Baskı, İstanbul 2007.

Okay, Orhan (1997), *Vefatının 60. Yılında Mehmed Âkif Sempozyumu Bildirileri*, S. 21.

Öymen, Altan (2013), “Erdoğan'ın 'millet' anlayışı Mehmet Akif'inki gibi”, Radikal, 01.02.2013

Öymen, Altan (2013), “Şiirimizdeki Milletler”, Radikal 30.01.2013.

Enginün, İ. (1996). *Vefatının 60. Yılında Mehmed Âkif Sempozyumu Bildirileri 30 Aralık 1996*, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. İnci Enginün, İstanbul 1997, 117 S. İSAR Vakfı Yayınları 6.

Prof. Dr. Erman ARTUN*

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KÜLTÜREL DEĞİŞİM VE GELİŞİM SÜRECİNDE BALKANLARDA TÜRKÇE

Özet

Balkanlar; Avrupa'nın güneydoğusunda Eski Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ile Türkiye'nin bir bölümünü içine alan bir yarımadadır.

Tarihi süreçte Türklerin batıdaki en uç yerleşim alanları Balkanlar olmuştur. İlk Türk akınları Balkanlara, Hunlar tarafından yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde Bulgarlar, Avarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kıpçaklarla devam etmiştir. Bu dönem Türk-Balkan halkları arasındaki dil, kültür etkileşimine dair bilgiler çok sınırlıdır.

XIV. asrın sonlarından itibaren Balkanlara gelen Osmanlı Devleti'nin Balkanlar üzerindeki kültür ve dil açısından etkisi tartışılmazdır. Dolayısı ile bugünkü Balkanlarda Türk dilinin varlığı Osmanlı ile gerçekleşmiştir. Bugün Balkanlarda binlerce insan Türkçe konuşmakta ve Balkan dillerinde hala binlerce Türkçe kelime yaşamaktadır. Türk dilinin Balkan dilleri üzerindeki etkisini anlayabilmek için Türk topluluklarının Balkanlardaki tarihini bilmemiz gerekir. Bu tarih, bize, Türklerin Balkanlarda en eski çağlardan itibaren yaşadıklarını gösterir.

Hunlarla başlayan Türk akınları onların ardından gelen birçok Türk topluluğuyla devam etmiş, Osmanlıların bu bölgeye gelmeleriyle Balkanlardaki Türk izleri âdeta perçinlenmiştir. Bu izlerden en kalıcı olanı dilde olmuş, Türk dilinden yüzyıllar boyunca Balkan dillerine geçen Türk unsurları bu dillerde yerleşmiştir. İlk Türk topluluklarının dillerinden Balkan milletlerinin dillerine geçen kelimeler yerli ve yabancı bilim adamlarının ilgisini çekmiş ve bu sahada yapılan araştırmalar Türk dilinin Osmanlıdan önce de Balkan dillerine etkisini göstermiştir. Osmanlıların Balkanlara gelmeleriyle bu etki daha da artmış, Balkan coğrafyasında Türk dilinin etkisinin görülmediği yer kalmamıştır. Binlerce kelime bu dillerde hâlâ varlığını korumaktadır. Binlerce yer adı hâlâ Balkanlarda Türkçe olarak yaşamaktadır.

* Çukurova Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana, TÜRKİYE

Giriş

Balkanlar; Avrupa'nın güneydoğusunda Eski Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ile Türkiye'nin bir bölümünü içine alan bir yarımadadır. Türkler; MS. 4. yüzyılda Batı Hun Türklerinin yerlerinden kopmaları ve Orta Avrupa'ya gelmeleri sonucunda yeni bir yurt kurarlar. Bu yerleşme aynı zamanda günümüz Avrupa dünyasının biçimlenmesine ve bugünkü coğrafi düzene girmesine etki eder. Hun Türkleri Ural ve Kafkasya bölgesinde Orta Avrupa, Adriyatik kıyıları ve Balkanlar'a uzanan geniş bir alanı kontrol ederler. Kuzeyden ve güneyden gelen Türkler 13.yüzyıl içinde Avrupa'da birleşir. Türk edebiyatının bu coğrafyada etkisi bu yıllara dayanır (Yıldırım,1998, s. 3).

Bilinen eski çağlardan bu yana insanlar dünyada çeşitli uygarlıklar kurmuş, her ulus kendi tarihini oluşturmuştur. Yaşanılan coğrafi yer, komşuları, sosyal ve kültürel yapısı toplumların tarihlerini etkilemiştir. Türkler dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşamakla birlikte ağırlıklı Orta Asya, Anadolu ve Balkanlar ekseninde bulunmuşlardır. Anadolu Balkanlar ekseninde Orta Asya'dan göçler sonunda oluşmuştur. Türklerin ana vatanı Orta Asya olmakla birlikte bu gün bu kavram değişmiş ve görevi Anadolu üstlenmiştir. Türkler tarihin genel akışı içinde Orta Asya'dan Anadolu'ya geçip Orta doğu ve Anadolu'nun tarihini değiştirmiştir. Geçtikleri yerler gibi geldikleri Anadolu ve Balkanlarda insanlarla, coğrafyayla bütünleşmişler ve dost olarak yaşamışlardır. Gittikleri yerlerdeki kültürleri koruyarak oralara adalet, hoşgörü ve uygarlık götürmüşlerdir.

Tarihi süreçte Türklerin batıdaki en uç yerleşim alanları Balkanlar olmuştur. İlk Türk akınları Balkanlara, Hunlar tarafından yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde Bulgarlar, Avarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kıpçaklarla devam etmiştir. Bu dönem Türk-Balkan halkları arasındaki dil, kültür etkileşimine dair bilgiler çok sınırlıdır. XIV. asrın sonlarından itibaren Balkanlara gelen Osmanlı Devleti'nin Balkanlar üzerindeki kültür ve dil açısından etkisi tartışılmazdır. Dolayısı ile bugünkü Balkanlarda Türk dilinin varlığı Osmanlı ile gerçekleşmiştir. Bugün Balkanlarda binlerce insan Türkçe konuşmakta ve Balkan dillerinde hala binlerce Türkçe kelime yaşamaktadır (Akt: Arslan; Kırbaç, 2007a, s. 48-56).

Balkan yarımadası, bir coğrafya parçası olarak adını dahi Türkçe'den almış, Türk kültürüne beşik olmuş, Türk, Slav ve Germen kültürlerinin dönem dönem hakimiyet mücadelelerine sahne olmuş bir bölgedir. Bir coğrafi terim olarak Balkan "sıradağ" ya da "dağlık" anlamındadır. Halen coğrafya, tarihi coğrafya, siyasi ve kültürel coğrafya deyimi olarak kullanılmaktadır. Balkanlar; Avrupa'nın güneydoğusunda Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Türkiye'nin

bir bölümünü içine alan bir yarımada'dır. Türkler; MS. 4. yüzyılda Batı Hun Türkleri'nin yerlerinden kopmaları ve Orta Avrupa'ya gelmeleri sonucunda yeni bir yurt kurarlar (Yıldırım,1998, s. 8).

Balkan tarihi bilinen Türk tarihi kadar eskidir. XI. ve XII. yüzyıllarda Peçenek, Kuman ve Uz Türkleri Balkanlara gelip yerleşirler. Hunlardan itibaren çeşitli Kıpçak Türk boylarının yanı sıra Oğuz Türk boylarının da farklı zaman dilimlerinde bölgeye yerleşmeleri ve kültür katmanları oluşturmalarıyla belirlenmiş bir tarihtir (Özönder; 2001, s. 203-209).

Erken dönem Osmanlı kaynakları fetih siyaseti çerçevesinde Anadolu'daki Türk unsurunun Balkanlara getirilip iskan edildiğini haber vermektedir. 14 yy. ve 15yy.da gerçekleştirildiği anlaşılan bu iskan hareketi özellikle erken dönemde zorunlu bir göçtür (Şahin, 2001, s. 639).

Balkan yarımadasının dağlık oluşu kültür, dil ve geleneklerin çok farklı bir biçimde gelişmesine neden olmuştur. Balkanlar kendine özgü özellikler gösterir. Coğrafya toplumlar arası iletişimi güçleştirdiği için her bölge kendine özgü kültür, dil ve din gruplarının gelişmesine sahne olmuştur. Balkanlardaki karmaşık halk; kültür, dil, din mozaiğinde Osmanlı Türk kültürü birleştirici bir unsurdur. Balkanlar dini, kültürel karşıtlıklar yeridir. Balkanlara kök salarak yerleşen Türkler geleneklerini, göreneklerini ve dinlerini koruyarak yaşamışlardır.

1. Balkanlarda Türkçenin Gelişim Süreci

a. Osmanlı Öncesi Balkanlarda Türkçe

Hunlar, Balkanlara gelen ilk Türklerdir. M.S. 380 yıllarında Hunlar, Tuna Nehrine gelmişlerdir. Bu durum Roma İmparatorluğunun batı ve doğu şeklinde ikiye ayrılmasını hızlandırmıştır. Hunlardan sonra Orta Avrupa'da güçlü bir devlet kurarak Germen ve Slav kabilelerini egemenliği altına alan Avarlar, Balkan ve Avrupa tarihine 250 yıl yön vermişlerdir (Kafesoğlu, 1988:151). Uzların göçe zorladıkları Peçenekler, 1036 yılından itibaren Balkanlara gelmeye başlayan diğer bir Türk boyudur (Akt: Arslan; Kurat, 1972, s. 23-63).

11. yüzyılda Peçenekler, Bizans İmparatorluğu tarafından Bulgaristan ve Makedonya'ya yerleştirilmiştir. Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda yaşayan Kuman Türkleri 1080 yıllarında aşağı Tuna ve Karpatlara kadar inmişlerdir. Kumanlar, bu bölgeye yerleştikten sonra uzun yıllar bölgenin tarihine yön vermişlerdir (Akt. Arslan; Rasonyi, 1974, s. 59-88).

Söz konusu coğrafyaya önce yerleşen bu Türk kavimlerinden, Balkan dillerine özellikle yer isimleri olmak üzere birçok Türkçe kelime geçmiştir. Balkanları yurt edinen Türklerin dilleri ilişki içinde buldukları

yerli halk tarafından öğrenilmiştir. Ancak bu döneme ait Balkan dillerindeki Türkçe kelimelerin sayısı sınırlıdır.

Balkan dilleri arasında Boşnakça, Hırvatça ve Sırpça'daki Türkçe kelimeleri inceleyen Abdulah Škaljic hazırladığı *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (Sırp ve Hırvatçadaki Türkçe Unsurlar) adlı sözlükte yaklaşık Türkçe veya Türkçeleşmiş 8000 kelimeyi araştırmıştır (Akt: Arslan; Škaljic, 1989:661). Filan (2001), Türkçeden alınan kelimelerin yerel dilde *turcizmi* olarak ifade edildiğini belirtir (Arslan, 2012, s. 178).

Balkan dillerindeki Türkçe söz varlığının çokluğu, bu kelimelerin halk kültüründe, edebî eserlerde sıkça kullanılması Türkçe ve Türkçe vasıtasıyla Balkan dillerine girmiş kelimeleri adlandırma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Balkan topluluklarının dil ve kültür araştırmacıları, dillerinde önemli miktarda bulunan bu kelimeleri; "Oryantalizm," "Turcizmi-Turcizam/Türkizm" "Arabizm", "Balkanizm" gibi farklı kavramlarla adlandırmaya çalışmışlardır. Araştırmacıların büyük çoğunluğunun "Türkizm" ya da "Oryantalizm" olarak kavramlaştırdığı bu kelimelerin adlandırma probleminin çeşitli açılardan ele alınması gerekmektedir (İyiyol, 2011, s. 625).

11.ve 12. yüzyıllarda Peçenek, Kuman ve Uz Türkleri Balkanlara gelip yerleşirler. Bu Balkanlar'ın Türk dili ve Türk kültürüyle ilk tanışmalarıdır. 13. yüzyılda Moğol istilasından sonra Sarı Saltuk ve takipçisi bir çok Türkmen aşireti Balkanlar'a yerleşir (İsen,1997, s. 513, Öztuna, 1990, s. 17). Türklerin Balkanlara ikinci gelişleriyle Türk kültürü, edebiyatı ve dini - tasavvufi edebiyat yayılmaya başlar. Türkler, 14. yüzyıldan sonra Balkanlara damgasını vurmuştur. 14. ve 18. yüzyıllar arasında Balkan halkları, dil ve dinlerini değiştirmeden Türk usulü yaşamışlardır (Castellan, 1995, s. 17).

Balkan Türk edebiyatı, Türk edebiyatının yanı sıra Balkanlar'daki ulus ve halkların edebiyatlarından da yararlanarak beslenmiştir. Balkan Türk edebiyatı; Türk edebiyatıyla, Balkan edebiyatlarının bir sentezidir (Slavoljub Dzindjiç - Darko Tanaskoviç, 1976, s. 221-230). Bu edebiyat dil ve ifade imkanları itibarıyla Türkçedir. Ama unutulmamalıdır ki Balkanlar'da boy verip Balkan ülkelerinin havası içinde yetişip gelişmiştir. Bu edebiyatlar konu ve olaylara bakış açısından yaşadıkları ülkelerin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu nedenle Balkanlar'daki Türk edebiyatları bir yandan tarihi geleneğimizden yararlanırken diğer yandan da çağdaş Balkan edebi faaliyetlerinden de etkilenmektedir (İsen, 1997, s. 15). Balkan Türk edebiyatçıları Balkan'daki kültür mozaiği ile Anadolu'dan taşınan dil, edebiyat, kimlik, kültür değerlerini eserlerinde yansıtıyorlar. Kaynak zenginliğine rağmen, dilde pek çok sorun vardır. Dille ilgili en önemli sorun

konusulan fakat yazılmayan yerel dil yerine yazılan fakat konuşulmayan yapay bir dille yazılmasıdır. İki dilli kimi zaman üç dilli yaşama biçimi Balkan Türkçesinin her yönüyle gelişip edebiyat dili olmasını engellemektedir. Son yıllarda artan karşılıklı ilişkiler Balkan Türk dilinin gelişmesini sağlayacaktır. Balkan Türk edebiyatının çeşitli kültür ve dillerle beslenmesi zenginliktir. Yazı diliyle konuşma dili arasındaki açının daralması dilin gelişmesini sağlayacaktır.

Makedonya’da ve Bosna’da Hıristiyan halk kitleler halinde İslam dinine geçmiştir. Balkan yarımadasının Osmanlıların eline geçmesinin ardından Balkanlardaki halkların yaşama biçimleri, gelenek ve görenekleri, kültürleri Türk dilinin yaygınlaşması cami, hamam, medrese, tekke, türbe vd. Osmanlı eserlerinin hızla inşa edilmesiyle değişime uğramıştır (Koloğlu,1999, s. 7).

Tarih boyunca Balkanlar coğrafyası Türk dünyasında önemli bir yer olmuştur. Balkan kültürünün coğrafi konumu ve tarihsel bağlarıyla kendine özgü bir durumu vardır. Tarih boyunca göçlerin çeşitli kültür ve birikimlerin Balkan kültürünü oluşturan ana etmenddir. Anadolu’ya gelen İslamiyet’le Anadolu’da yeniden şekillenen ve oradan Avrupa ortalarına giden Türk kültürü, Balkanlarda yerli halkın kültürlerini etkilemiş, onlardan da etkilenmiştir. Kültür, doğası gereği değişkendir. Gelenek zaman boyutunda başka bir geleneğe dönüşür.

b. Osmanlı Döneminde Balkanlarda Türkçe

Türkler, 14. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanlara damgalarını vurmuşlardır. Türkler doğal olarak Balkanlardaki yerli topluluklardan etkilenmişlerdir. Ancak Türklerin yönetici kesim olarak kendi etkileri daha büyük olmuştur. Fransız Georges Castellan, 14-18. yüzyıllar arasında Balkan halklarının dil ve dinlerini değiştirmeden Türk usulü yaşadıklarını belirtmekle yetinmez, şunları da ekler: O dönemin seyyahları Balkan kentlerinin hatta Hıristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde bile yaşama biçiminin Türk karakterinde olduğunu belirtir. Buna göre “Selanik, Belgrat, Sofya’da herkes çarşaf giyiyordu ve pek çok kilise kadın ve erkekleri ayıran tahta parmaklıklarla bölünmüştü. 19. yüzyıla kadar Belgratlı Sırp kadınlar çarşaf giyiyor kocaları da sarık sarık nargile içiyorlardı. 1829’da Vuk Karaciç de bunları doğrular. Şehirde Sırp Türk adetlerine göre yaşıyorlardı (Castellan,1995, s. 148). Bu konuda 1665’te Rycaut’un verdiği örnek çarpıcıdır. Rycaut “Osmanlılardan önce 1200 yıllık geçmişi olan Sofya kendi için öylesine her şeyiyle Türk ki içinde Türklerin kendilerinden daha antik görünen hiçbir şey yok” der (Koloğlu,1999, s. 7).

Osmanlıların Balkanlara yerleşmeleri üç şekilde olmuştur. 1. İlk fetihler sırasında Anadolu'daki yakın bölgelerden yeni alınan yerlere devlet eliyle göçmen nakledilmesi. 2. Fetihlere gönüllü olarak katılan gazi-alperenler ve gaza için gelen aşiret mensuplarının bir bölümünün fethedilen kalelerde muhafız olarak bırakıp bir bölümünün de istedikleri yerlere yerleştirilmesi. 3. Kolonizatör Türk dervişlerinin stratejik noktalarda kurdukları tekke ve zaviyelerin faaliyetleri ve çevrelerinde yerleşim merkezleri kurulması (Alp,1989, s. 47). Balkanlarda tekke ve zaviyeler yalnızca dini-tasavvufi kurumlar olmayıp birer sosyal, siyasi, iktisadi, askeri, ilmi ve kültürel kurumlardır. Osmanlı-Türk kültürü Balkanlara gelince Balkan kültürüyle karşılaştığı yerler kültürel canlanma yaşamıştır. Bu yerlerde ortak Balkan kültürünün temelleri atılmıştır (Yazıcı, 2001, s. 135).

Osmanlı devletinin siyasi bakımdan gelişmesinden bir süre sonra kültürel gelişmeler başladı. Kültürel gelişmeler siyasi gelişmeleri belli uzaklıklarla izler. Bir şehir siyasi anlamda ne kadar gelişirse kültürel gelişme de bunun doğal sonucu olarak kendini gösterir. Osmanlı devletinin ilk kültürel kurumları İznik ve Bursa'da temellenip, buna bağlı olarak da ilk ürünlerini bu şehirlerde vermiştir. 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rumeli fatihleriyle büyük ölçüde Balkanları yurt tutan siyasi yapı bu kez oralarda kültürün gelişip serpilmesine imkan hazırlamışlardır. İstanbul'un fethine kadar Osmanlı devletinin önemli kültür merkezleri Bursa dışında Edirne, Gelibolu, Serez, Vardar Yenicesi, Üsküp, Manastır, Filibe, Selanik, Belgrat, Prizren ve Priştine gibi Rumeli coğrafyasında yer alan şehirlerdir. Osmanlı kültür coğrafyasında Anadolu'daki kültür merkezleri İstanbul'un fethinden sonra oluştu (İsen, 2001, s. 116).

Balkan Türk edebiyatı, tarihsel açıdan bir geleneğin devamıdır. Osmanlı Türklerinin, Balkanlara egemen olmalarıyla başlayan siyasal bütünleşme sonrası kültür kurumlarının işlemeyle kültürel bütünleşme sağlamıştır. Bunun sonucu olarak halk, divan ve tekke edebiyatı Balkanlarda İstanbul'a paralel olarak devam etmiştir. Balkanlar, Anadolu'daki Türk edebiyatında da gelişme ve yenileşmelere sahne olmuştur. Selanik'te çıkan Genç Kalemler Dergisi'nin yanı sıra siyasal yönü ağır basan birçok Türkçe dergi çıkmıştır.

Türklerin Balkanlara hâkimiyeti Kosova savaşı (1389) sonrasında 14. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Balkanlar'da Türk Edebiyatı da bu tarihten sonra başlar. 15. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal alanda da önemli olduğu bir dönemdir. Bu dönem edebiyatta da önemlidir. Böylece Balkanlar kendilerini Anadolu'da gelişip yeniden şekillenen Türk edebiyatının içinde bulmuştur. Balkanlar'a gelen âşıklar sazını ve bağlı buldukları âşıklık geleneğini de taşıyarak buralara yaymışlardır.

Âşıklık geleneği özellikle Müslümanlar arasında kabul görerek Balkanlarda Balkan kültürüyle yeniden yapılanmıştır. Çeşitli tarikatlara bağlı dervişler, şeyhler gelerek tekkeler kurmuşlardır. Şehirlerde medreseler kurulmuştur. Medreselerde, tekkelerde yetişenler; Balkan divan edebiyatının ve Balkan Türk tekke edebiyatının temellerini atmışlardır. Balkanlarda doğmuş birçok şair de İstanbul'a giderek şöhret olmuşlardır.

Türk halk kültürü çok zengin bir yapıya sahiptir. Bu zenginlik köklerini tarihin derinliğinden almaktadır. Türkler, Sibirya'dan Balkanlar'a, Yemen'den Hindistan'a, Çin'e kadar çok geniş coğrafyaya yayılmış, bu coğrafyalarda devletler kurmuş, birçok uygarlığa etki etmiş çeşitli uygarlıklardan aldığı kültür öğelerini de Türk kültürüyle yoğurmuştur. Bu hareketlilik Türk kültürünü sürekli ve dinamik kılmıştır. İki binli yıllarda bu dinamikler dünyada hareketlenmiş, çınar ağacı hem köklerinden hem dallarından filizler vermeğe başlamıştır (Fıçlalı,1996, s. 5). Balkan Türk kültürü, tarihsel açıdan bir geleneğin devamıdır. Osmanlı Türklerinin, Balkanlara egemen olmalarıyla başlayan siyasal bütünleşme sonrası kültür kurumlarının işlemeyle kültürel bütünleşme sağlamıştır. Kültür kaynaklarının Orta Asya'dan Anadolu'ya Anadolu'dan Balkanlara uzanan çağlar boyu devam eden süreçte Balkan Türk kültürünü şekillendirici bir etkisi vardır.

Osmanlı dönemi Balkan topluluklarında "Alhamijado/Alhamiyado" denilen Osmanlı alfabesiyle Türkçe, Arapça, Farsça ve yerli Balkan dillerinden teşekkül etmiş bir edebiyat doğmuştur. Bu edebiyatın temsilcileri kendi dillerine Osmanlı alfabesini uyarlamışlardır. Alhamijado Edebiyatı'nın temsilcilerinin bir kısmı, eserlerini Türkçe başta olmak üzere Arapça ve Farsça yazmışlardır. Bu edebiyatın bazı temsilcileri ise, edebî ürünlerinde kendi dillerini tercih etmişlerdir. Alhamijado şairleri, eserlerini Türk şiir geleneği ve tekke kültürü üzerine bina etmişlerdir. Özellikle Boşnak ve Arnavut kökenli Alhamijado şairleri, klasik Türk şiirinin ve tekke edebiyatının da önemli temsilcileri durumuna gelmişlerdir. Muhammed Karamusic, Ziyaî, Vahdetî, Derviş-Paşa, Mezakî, Hasan Kaimî, Sukkerî, Asım Yusuf Çelebi, Mehmed Meylî, Ahmed Hatem, Fadıl-Paşa ğerifovic, Arif Hikmet (Nametak, 1997), gibi birçok şair Türkçe ve Balkan dillerinde yazmış olan devirlerinin önemli entelektüelleridir. Bu şairlerin kendi dillerinde yazdığı eserlerde derin bir Türkçe etkisi görülmektedir. Bu etkiyi belirgin bir şekilde gördüğümüz şairlerden birisi Boşnak tekke şairi Hasan Kaimi'dir. Boşnak Türkolog Fehim Nametak, Saraybosna Hacı Sinan Tekkesi'nin postnişini olan Hasan Kaimî'nin meşhur şiiri, "Ostante se tutuna" için "Türkçe kelimeler mi daha çok, Boşnakça kelimeler mi emin değiliz" değerlendirmesini yapmıştır (Akt: İyiyol- Kesmecı; Nametak, 1989, s. 121).

Balkanlar Osmanlı İmparatorluğu kimliğine sahiptir. Bu ortak kültürü oluşturan Balkanlar çeşitli dinleri ve dilleri bünyesinde barındırır. Balkanlar bunca kültürel çeşitliliğine rağmen ortak kültürel özellik gösterirler. Osmanlı-Türk kültürü bu ortaklığı sağlamada ana etkidir. Balkanlarda yaşayanlar bir araya gelseler aynı şeyleri yer, içerler, aynı halk oyunlarını oynarlar, aynı türkülere eşlik edebilirler. Bu türküleri ayrı dillerde de söylerler. Balkanlarda büyük bir kültürel olgunlaşma, büyük bir kültürel birikim söz konusudur. Bu toplantının amacı bu ortak mirasa sahip olma bilincidir.

c. Günümüzde Balkanlarda Türkçe

Balkan Türk edebiyatı Osmanlı sonrası yeniden yapılanmıştır. Kuruluş yıllarında Balkan devletlerinin edebiyatlarından etkilenmiştir. Bu etkilenme günümüzde de sürmektedir. İlk örnekler çeviri özelliği gösterir. Bu örnekler bir tür taklit şiirden öte gidemez. Bunlarda Balkan Türk şiirinin sesini, armonisini bulamayız. Daha sonraki kimi şiirlerde türkü ve ağıtların kelime kadrosunun kullanıldığını görüyoruz. Kimi şairler de soyutlamaya giderek ironik bir atmosfer oluşturuyorlar. Ses ve kelime tekrarlarıyla yeni buluşlar, özgün söyleyişlere ulaşma çabası gözlenir.

Balkan Türk dili kendi coğrafi sınırları içinde kapalı kaldığı için gelişim göstermez. Balkanlar 'da konuşulan Türkçe yaşadığı coğrafyanın dilinden etkilenince, Türkiye Türkçesinden ayrı kelime kullanımı sentaksa hatta semantik öğelere kadar uzanan etkilenme olmuştur. Dilde zorlamalar anlatım yanlışlıklarına düşmeye neden olmuştur. Şiirlerde ölçü zorlaması Türkiye Türkçesiyle beslenemeyen Balkan Türkçesinden zorlama anlatımlara yol açmıştır. Kelime kadrosundaki eksiklik şiiri yer yer anlaşılmasız hale getirerek, onun duygusal bütünlüğünü bozmuştur. Şiir ve nesir anlatımlarında kısa ve çarpıcı anlatım yakalanamadığı için söz gereksiz yere uzatılmıştır. Okuyucunun hayal gücü yerine açıklama yapma gereği duyulması şiirselliği bozmuştur. Şiir ve nesir anlatımlarında konu dışı öğeler günlük konuşma havasında verilmiştir. Balkan dillerinden yapılan alıntılarda çevirilerde kullanılan kelime kadrosu Türkçede olmayan kimi kelimeler kullanılması şiirde yapay bir dilin kullanılması, konuşulan dil yerine konuşulmayan yazılan yapay bir dil ortaya çıkmıştır.

Balkan Türk edebiyatında eski dönemlerden beri dış kaynak gerçeği vardır. Balkan Türk edebiyatı Balkanlardaki edebiyatlardan etkilenmiştir. Bu edebiyatlar temelde yabancı edebiyatlardır ve bu etkilenmenin açtığı yoldan Balkan Türk dili de, edebiyatı da çok farklı bir mecraya girmiştir. Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesinden sonra Anadolu Türk edebiyatıyla bağları zayıflayan Balkan Türk edebiyatı yüzünü yabancı

edebiyatlara, Batıya çevirmiştir. Önce yöneldiği edebiyatlardan beslenmiş, çerçeve gelişerek etkilenme Balkanlardan başlayarak Avrupa ve dünya edebiyatlarına doğru genişlemiştir. Günümüze gelindiğinde kendi şiir kaynağından çok dış kaynaklardan beslenmenin sürdüğünü görüyoruz.

Günümüzde Balkan Türkçesi kültür ve edebiyat dili olarak hızla gelişmektedir. Aydınlar kültür yaşamına öncülük etmektedir. Balkan Türk şiiri doğrudan hiçbir edebiyat akımına bağlanmadan, şekil ve üslup kaygısından uzak bir şekilde gelişmektedir. Şairler güncel olaylar, politika ve toplumsal konularda yoğunlaşmışlardır. Bu tür şiirlerde dış etkiler yoğundur. İlk dönemlerde toplumsal gerçekliği ön plana alan şairler sonraları bireyselliğe yönelip, eski kalıp söyleyişler yerine yeni arayışlar içine girmişlerdir (Kaya, 1993, s. 15-26).

Balkan Türk edebiyatında işlenen konulara baktığımızda, toplumsal gerçek akımın etkisiyle toplumsal konulara, İkinci Dünya Savaşı olayları, ortak günlük yaşam, Osmanlı tarihi, Balkan tarihi en çok işlenen konulardır. Yaşanılan ülkenin sanatçılarından etkilenme belirgindir. Ses, biçim, öz yönüyle halk şiirinden beslenmiştir. Masal, halk hikayesi mani, türkü, ağıt gibi halk edebiyatı türlerinden yararlanılmıştır. Şiirlerde kullanılan halk edebiyatındaki nazım şekilleri yer yer biçim ve kelime yapısının bozulduğu görülür. Halk inançlarından yararlanır. Türk edebiyatının etkisi belirgindir.

2. Türk Halk Kültürünün Balkanlardaki Gelişimi Sürecinde Balkanlarda Türkçe

Balkanlarda halk kültürü ürünleri, Türk kültürünün yayılmasında önemli rol oynamıştır. Âşıklar köklü bir Balkan âşıklık geleneği oluşturmuşlardı. Priştine, Prizren, Üsküp'te güçlü bir âşıklık geleneği vardı. Âşık kahvehanelerinde âşık fasılları yapılıyordu. Anadolu'dan gelen âşıklar âşıklık geleneğini Balkanlara taşımışlardı. Balkanlı âşıklar da İstanbul'a gelerek âşık kahvehanelerinde Balkan âşıklık geleneğinin örneklerini sunmuşlardır Balkanlı divân şairleri hakkında bilgimiz bulunmasına rağmen âşıklık geleneği ve âşıklar hakkında fazla bilgimiz yoktur (Hafız,1985, s. 5-10).

Bugün Balkanlarda tekerlemeler, masallar, halk hikayeleri, bilmece, atasözü ve deyimler türküler, maniler (martifal) ninniler, ağıtlar vb. yaşamaktadır. Bir çok Türk atasözü Balkan dillerine çevrilmiş ve kullanılmaktadır. Bir çok Türk türkü ezgisini Balkan şarkılarında görüyoruz. Balkanlarda Türk kültürünün yöre halkına ne denli etki ettiğinin en açık göstergesi ise onların dillerine girmiş Türkçe kelimelerdir. Sırpça-Hırvatça'ya yedi bin, Makedonca'ya yedi sekiz bin, Bulgarca'ya beş bin, Rumca'ya üç

bin, Arnavutça'ya sekiz bin, Macarca ve Romence'ye de çok sayıda Türkçe kelime girmiştir (Genç, 1998, s. 2).

Balkan Türk şiirinin bugünkü durumuna baktığımızda tek renkli tek boyutlu bir şiirle karşılaşmıyoruz. Bu nedenle günümüz Balkan Türk şiiri için bir genelleme yapamıyoruz. İkinci Dünya savaşı sonrası ideolojilerle Balkan edebiyatı politize olmuş, büyük ölçüde politik düşüncelerin güdümüne girmiş, sloganlaşmış bir şiire sahip olmuştur. Şiir sanatının baş düşmanı olan hitabet şiire egemen olmuştur. Daha sonraları politik ideallerin yerini politik kaygılar almağa başlamıştır. Günümüzde ise konudan, içerikten çok şiirsel yapı önem kazanmağa başlamıştır. Sanatçılar günümüzde çeşitli yollardan yürümeyi tercih etmektedirler. Bunların başında Türk şiirinde gelenek anlayışı gelir.

Geleneği her sanatçı farklı açıdan değerlendirmektedir. Türk şiir tarihini bir bütün olarak değerlendirip bunu gelenek olarak alanların yanı sıra yalnızca bir dönemine veya belli isimlere yaslanmayı seçenler de vardır. Bir kısım şairler de Türk şiir geleneğinin bütünüyle dışında kalmışlardır. Şiirsel anlatımda iki zıt tavır görülür. Genelde günümüz şairleri anlatımcı şiirden uzak durmakta ve imge yoğunluğuna dayanan şiir anlayışına bağlı kalmaktadırlar. Bir kısım şiar de iki yolu birleştirmeğe çalmaktadırlar.

Şairler yaratma gücünü gelenekten alırken geleneksel sanat ve halk yaratıcılığında da esinlenerek, köklerden kopmadan eski ile yeni arasında köprü kurmağa çalışmışlardır. Onlar halk türkülerinden, halk arasında yaşayan örf ve adetlerden esinleniyordu. Daha sonraları sözlü gelenekteki şiir ile modern şiir arasında başarılı bir bağ kurmağa başladılar. Kimi şairler önceleri doğaya özel gözle bakarak onu çeşitli renklerle tasvir etmişlerdir. Kimi şairler de bilinçdışı konu ve düşünle bağ kurarak gerçek üstücülüğe kayarak, toplumcu şiiri dışlayarak bireyci eğitim göstermişlerdir.

19. yüzyılda Balkanları da etkisi altına alan milliyetçilik ve batılılaşma akımları sonucunda Balkanlardaki Türk halk kültürü etkisi yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Balkan Türk dünyası 20. yüzyılın ilk yarısında siyasal açıdan büyük bir çözülüşü, dağınıklığı, kopukluğu yaşamıştır. Bu olumsuzluklar doğal olarak Türk halk kültürünü de etkilemiştir. Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesi üzerine Türkler başka sistemler başka bayraklar altında yaşamak gerçeğiyle karşı karşıya kaldı. Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesinden sonra bu topraklarda kalan Türklerin eğitim ve kültür yaşamında bir duraklama olmuştur. Türk okulları kapatılmış, Türkler; ana dilini evinin dışında kullanamaz olmuştur (Hafız, 1985, s. 5-10). Bu sancılı dönemde Türkiye Türkleriyle Balkan Türk dünyası arasında doğal ve temel bağ olan Türkçe ve Türk kültürü büyük baskılarla karşı karşıya kalmıştır (Artun, 1999, s. 14).

Makedonya’da ve Bosna’da Türklerin hayatlarına imrenen Hıristiyan halk kitleler halinde İslam dinine geçiyordu. Osmanlılar akılcı iskan politikalarıyla Balkanlarda işgal ettikleri topraklara konar-göçer Türk oymaklarını getiriyor, şehir ve kasabalara yerleştiriyorlardı. Ayrıca yeni yurtlarına bağlanmaları ve hayatlarını sürdürebilmeleri için çiftçi ve zanaatı olan Türk göçmenlere toprak veriliyordu.

Romen tarihçisi Beldiceanu günümüzde hala Türk kültürü damgasının yaşadığını şöyle anlatmıştır (Koloğlu, 1999, s. 7). “.....Gelenekler ve Osmanlı söz hazinesi halklarının dillerinde yaşamağa devam ediyor. Arnavutlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Makedonyalılar, Boşnaklar, Sırp lar ve Romenlerin miras aldıkları bu hazineye bir göz atılırsa Osmanlı uygarlığının ne derece kendini kabul ettirmeyi becerdiği ve Balkanlardaki yaşamın bazı yönlerini şekillendirdiği fark edilir. Bir evin mobilyası, oda eşyası, giyim, yiyecek ve kent çevresine ait en az iki yüz kelimenin Türkçe olması anlamlıdır”. Yazarın bu değerlendirmeyi izleyen yargısı ise daha da önemlidir. Yazar, “Doğu Avrupa halkları üzerine vurulan bu damga, Balkanlarda yeni bir kent uygarlığının ilk temellerini Türklerin attığını ve bu roldeki önemlerini iyi yansıtmaktadır (Hafız,1985:5-10). Sırp araştırmacı Milan Vasic de işin Hıristiyan çocuklara Türk ismi vermeğe kadar vardığını, iki kültürün birbirini etkilemesi sonucu tam bir ahengin yaratıldığını belirtiyor (Koloğlu, 1999:7).

Toplumların gelenek, görenek ve inanç sistemleri, sanat görüşleri, dünyaya bakışları kültürlerini şekillendirir. Balkanlarda karşılıklı kültürleşmeyle oluşan ortak Balkan kültürünün bir bütün olarak yorumlanması kaçınılmazdır. Ortak Balkan kültürünün araştırılmasında çeşitli nedenlerle geç kalınmıştır. Türkiye ve Balkanlarda yapılan çalışmalardan uzun yıllar haberdar olunamamıştır. Bugün ortak Balkan kültürü karşılaştırmalı yöntemle araştırılmalıdır. Araştırmacıların kaynaklara ulaşma ve kullanmadaki problemlerine çözüm getirilmelidir. Balkan kaynakları bir merkezde toplanıp Balkan dillerini bilen uzman ve akademisyenlerin görev yapacağı bir “Balkanoloji Enstitüsü” kurulmalıdır.

Sonuç

Türk dilinin Balkan dilleri üzerindeki etkisini anlayabilmek için Türk topluluklarının Balkanlardaki tarihini bilmemiz gerekir. Bu tarih, bize, Türklerin Balkanlarda en eski çağlardan itibaren yaşadıklarını gösterir. Hunlarla başlayan Türk akınları onların ardından gelen birçok Türk topluluğuyla devam etmiş, Osmanlıların bu bölgeye gelmeleriyle Balkanlardaki Türk izleri âdeta perçinlenmiştir. Bu izlerden en kalıcı olanı dilde olmuş, Türk dilinden yüzyıllar boyunca Balkan dillerine geçen Türk

unsurları bu dillerde yerleşmiştir. İlk Türk topluluklarının dillerinden Balkan milletlerinin dillerine geçen kelimeler yerli ve yabancı bilim adamlarının ilgisini çekmiş ve bu sahada yapılan araştırmalar Türk dilinin Osmanlıdan önce de Balkan dillerine etkisini göstermiştir. Osmanlıların Balkanlara gelmeleriyle bu etki daha da artmış, Balkan coğrafyasında Türk dilinin etkisinin görülmediği yer kalmamıştır. Binlerce kelime bu dillerde hâlâ varlığını korumaktadır. Binlerce yer adı hâlâ Balkanlarda Türkçe olarak yaşamaktadır. Maddî ve manevî kültürün her alanındaki kelimelerden, yer adlarından kişi adlarına kadar Türk diline ait olan bu kelimeler Balkan dillerinde kullanılmaktadır (Kırbaç, 54).

Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesinden sonra Türk kültürü ve Türk dilinin etkisi azalmış, yabancı dil, kültür ve edebiyatlarının etkisi artmıştır. Bu nedenle yeni coğrafyalarda yeniden yapılanan Türk edebiyatını ayrı ayrı sınıflandırıp incelemek daha uygun olacaktır. Ayrıca Yunanistan'da yaşayan Ortodoks Türk edebiyatı başlı başına incelenmelidir. Balkan Türkleri Balkanlarda ayrı coğrafyada ana dilleri Türkçeyi bütün olumsuzluklara rağmen Türk kimlikleriyle birlikte korumuşlardır. Balkanlardaki Türk dünyasının edebiyatının her yönüyle incelenmesi gerekmektedir.

Balkan Türk edebiyatının her yönüyle araştırılması çalışmalarında çeşitli nedenlerle geç kalınmıştır. Bütün imkânsızlıklara rağmen Balkan kültürü ve edebiyatı üzerine çalışma yapan Balkan gönüllüsü araştırmacılar boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Bu gün Balkan edebiyatı ile Türk edebiyatı sistematik karşılaştırma yöntemiyle araştırılmalıdır. Balkanlar'da Türk edebiyatının bu günkü durumu dil, estetik değerler yönüyle ölçüp tartışmaya açık sorgulayacak kurumlar yoktur.

Bilimsel anlamdaki eleştirilerin Balkanlardaki edebiyatçıları kıracağı, onların heyecanlarını olumsuz etkileyeceği düşüncesi Türkiye'deki konunun uzmanlarını görüş ve eleştirilerini yazmakta çekimserliğe itmektedir. Balkanlarda yıllarca okullarda Türkçe okutulması gazete, dergi ve kitapların yayınlanmaması onları ana dilden uzaklaştırmış Türkçe düşünüp Türkçe yaratmak olanaklarını azaltmıştır. Balkan Türk şiiri çeşitli eğilimleri içinde barındırsa da başlangıçta olduğu gibi bu gün de belli ortak noktalarla özelliklere sahiptir.

Balkan Türk edebiyatı incelemeleri beraberinde birçok problemi de getirmiştir. Öncelikle Balkan Türk edebiyatını Osmanlılar dönemi ve Osmanlı sonrası olarak iki başlıkta incelemek gerekmektedir. Osmanlı döneminde farklılıklar olması doğaldır. Ancak büyük benzerlikler gösterir. Osmanlı sonrası Türkçe ve Türk kültürü bağı gevşeyince yabancı edebiyatların baskısı yoğunlaşmıştır. Osmanlı Dönemi Balkan Türk

Edebiyatı dört koldan yürümüşür. Bunlar: Divan edebiyatı, âşık edebiyatı, dini-tasavvufi halk edebiyatı ve anonim edebiyattır. Osmanlı dönemi sonrasını Balkan çağdaş Türk edebiyatı olarak adlandırabiliriz. Ayrıca Balkan doğumlu olup İstanbul'da şöhret bulmuş divan şairlerinin nerede inceleneceği tartışma konusudur. Türk edebiyatının dönüm noktalarından olan Yeni Lisan Hareketinin Balkanlar'da başlatılması Balkanların bir dönem önemli kültür merkezlerinden biri olduğu hakkında yeterli bilgi vermektedir. Balkan ortak Türk edebiyatının bütün Balkanları içine alıp alamayacağı konusu yıllardır tartışılmaktadır. Osmanlı dönemi Balkan Türk edebiyatına ve anonim halk edebiyatına egemen olan Türk dili, Türk Kültürü ve Türk edebiyatı geleneğidir. Bu nedenle Balkanlar bir bütün olarak alınmalıdır düşüncesini taşıyoruz.

Balkanlarda basılan eserlerin Türkiye'ye gelmesi, Türkiye'de basılan eserlerin Balkanlara gönderilmesi sağlanarak kültür bağının pekişmesi sağlanmalıdır. Eğer Balkanlara sahip çıkılmazsa yabancılaştırma politikaları hedeflerine ulaşacaktır. Balkan edebiyatı eserleri getirtilerek konunun uzmanlarının kurulacak merkezlerde çalışmalarının sağlanarak araştırmacıların incelenmesine sunulmalıdır. Karaman Türk Ortodokslarının Türkiye ve Balkan'lardaki eserleri bu merkezde toplanıp araştırılmalı ve araştırmacıların hizmetine sunulmalıdır. Bir sanatçıyı yetiştiren bağlı bulunduğu edebiyat geleneği ve çevresidir. Bu nedenle Osmanlı Dönemi Türk edebiyatı bir bütün olarak " Osmanlı Dönemi Balkan Türk Edebiyatı", Çağdaş Balkan Türk Edebiyatı ise bağlı bulunduğu bu günkü coğrafyadaki devletin adıyla ayrı ayrı incelenip daha sonra önce Balkan içinde sonra da Türk edebiyatıyla karşılaştırılmalı yöntemle araştırma yapılmalıdır.

Kaynaklar

- Arslan, Mustafa (2012), Tarihi Süreçte Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi- Öğrenimi Çalışmaları, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi / KSU Journal of Social Sciences 9 (2) 2012.
- Artun, Erman (1999), Türk Halk Kültürünün Balkanlardaki Rolü, Avrupa'ya İlk Adım Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Gelibolu.
- Castellan, Georges (1995), Balkanların Tarihi, Çev. Ayşegül Yaaman-Başbuğu, Milliyet Yayıncılık, İstanbul.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi (1996), "Önsöz", Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler, Muğla.
- Genç, İlhan (1998), Balkanlarda Türk Divan Edebiyatı İzleri, Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri, İzmir.

- Hafız, Nimetullah, 1985, Kosova Halk Edebiyatı Metinleri, Priştine.
- İsen, Mustafa (1997), Çağdaş Prizren Şairleri, Ötelerden Bir Ses, Ankara.
- İyyol, Fatih ve Kesmeçi, Ahmet M. (2011), Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Tanımlanması Problemi Üzerine Tespitler, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4 Fall 2011, 621-632.
- Kaya, Fahri (1993), Çağdaş Makedon Şairleri Antolojisi, Ankara, s.15-26
- Koloğlu, Orhan (1998), "Mostar", Gazete Milliyet Pazar, 10 Ekim 1999, İstanbul.
- Slavoljub Dzindjiç-Darko Tanaskoviç (1976), Poezija Turske, Narodnosti u Jugoslaviji, Stremljsenga Dergisi, Priştine, 17.sayı.2/1976, 221-230.

Prof. Dr. Fatma AÇIK*

DİL POLİTİKALARI VE ARNAVUTLUK'TA TÜRKÇE: OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE

Özet

Bosna'dan Çin Seddi'ne, Orta İran'dan Kuzey Buz Denizi'ne yani 35. ve 55. enlemleri sınır kabul edilen Türkçe aynı zamanda çok eski bir yazı dili olmasına rağmen günümüzde yalnız Türk soyluların dilidir. Oysa daha kısa bir geçmişe sahip İngilizce, Fransızca veya Rusça gibi diller anadili dışındaki coğrafyalarda kimi zaman lingua Franca kimi zaman resmi dil/devlet dili kimi zaman ise ikinci dil olarak kullanılmagelmıştır. Bu durumun ortaya çıkışında adı geçen devletlerin dil politikalarının önemli rolü vardır. Sovyet dilci Deşeriev, dil politikasını devletin, "dillerin işlevlerine ve gelişmesine olduğu kadar halkın yaşamlarındaki rollerine müdahalesi" olarak tanımlamaktadır (Sarı 1996: 50). Bazı araştırmacılara göre de milli birliğin sağlanması, ekonomik şartlar gibi sebeplerle, dilin şekil ve işlevlerine siyasi otoritenin müdahalesi şeklinde tanımlanır. Önemli alanlarda ve nüfuz çevrelerinde uzun vadeli icrayı gerçekleştirebileceklerine inanan kurumlar tarafından dilin şekil veya işlevlerinin istençli ve bilinçli seçimi olarak da görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde Türkçenin resmi dil olarak kanunlaşması ilk anayasa olarak kabul edilen Kanun-i Esasi'nin 18. maddesiyle gerçekleşmiştir. 1876'da çıkan anayasanın bahsi geçen maddesi: "Teba-i Osmaniyenin hidemat-ı devlette istihdam olunmak için devletin Lisan-ı resmîsi olan Türkçe'yi bilmeleri şarttır." şeklindedir. Burada üzerinde durulması gereken "... devletin lisan-i resmîsi..." ifadesidir. Ayrıca aynı anayasanın 57. Maddesi: "Parlamentoda yapılacak konuşmaların Türkçe olması"; 68. Maddesi: "Milletvekili seçilebilmek için Türkçe bilme şartı" nı getirmiştir. Böylece Türkçenin resmi dil olarak anayasada ilk defa yer almıştır. Bu anayasanın bir anda oluştuğunu söylemek doğru olmaz. Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki uzun Türkçe tartışmaları bu maddelere zemin hazırlamıştır (Turan 1980). Bu tarihten önce de Osmanlı İmparatorluğu'nda dil Türkçedir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan tüm bireyler anadilinde konuşma ve eğitim alma

* Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü; Ankara, TÜRKİYE, fatmaacik1@yahoo.com

hakkına sahiptirler. Aynı zamanda toplumsal hareketlilik dil nedeniyle kısıtlanmamıştır. Buna rağmen bir Türk devleti olması nedeniyle devletin sınırları dâhilinde halkın kimi zaman uyum kuramı kimi zaman benzerliğe yönelim kuramı kimi zaman ise toplumsal alışveriş kuramının etkisiyle toplumsal iki dillilik olmaksızın bireysel iki dillilik görülmüştür. Bu bağlamda bildirimizde Arnavutluk örneğinde Balkan coğrafyasındaki Türkçenin durumu irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Arnavutluk, dil politikaları

Abstract

Language Policy and Turkish in Albania: Ottoman Empire Period

Although Turkish has the borders from Bosnia to Great Wall, Middle Iran to Artic Sea, i.e. 35th and 55th parallels, and is an ancient language it is only being spoken by Turkish descendants. Whereas languages that has less history like English, French or Russian are spoken outside of their land, as a common language (lingua Franca), as the official language or as the second language. Language policies of these countries has an important place in this issue. Russian linguist Deseriev defines the language policies of government as the intervention to “functions and development of the language’ as well as to “their roles in people’s lives” (Sarı 1996: 50). It is defined as providing national unity, intervention of the political authority to the shape and function of the language due to reasons such as economy by some researchers.

It is also believed as the Turkish has become the official language in Ottoman Empire after the 18th item of the first constitution, “Kanun-i Esasi”. The said item of the constitution published in 1876 says: “People of Ottoman has to know the official language, Turkish, in order to be employed for the government”. The important statement here is the “... the official language of the government”. Also, 57th item of the same constitution says: “All speeches in the parliament will be in Turkish”; 68th item says: “Turkish has to be known in order to be a parliamentarian’. As a result Turkish as stated as the official language in the constitution for the first time. It is not true to say that this constitution was established suddenly. The lengthy discussions in the Ottoman Parliament about Turkish has established the grounds for this issue (Turan 1980). Turkish was the primary language in the Otoman Empire, however every individual in the empire had the right to speak and get educated in his own mother language. At the same time, social dynamism was not restricted by the language.

However, sometimes due to conformity rule, sometimes due to tendency to similarity, and other times due to the transactions between the societies bilinguality was seen among individuals but not among the society. From this aspect, position of Turkish in Balkans will be discussed within Albania sample in this paper.

Key words: *Ottoman Empire, Albania, language policies*

GİRİŞ:

1. Arnavut

Arnavutluk'un (Albania) asıl sakinlerinin bugünkü yurtlarına nereden geldiklerine ilişkin meseleye çözüm olarak birçok varsayım ortaya atılmıştır. Arnavut asıllı Osmanlı aydınlarının en tanınmışlarından biri olan Şemseddin Sami'nin 1306/1889 yılında neşrettiği 6 ciltlik Kamusu'l- Alam isimli ansiklopedisinde yer alan Arnavut (I:143-49) ve Arnavutluk (I:149-53) maddelerinde; Arbanya maddesinde özet olarak şu bilgi yer almaktadır: "Arbanya yahut Arberya. Arnavutluğun Arnavutlar tarafından verilen asıl ismidir ki bunu Kiğalar –Arbanya ve Toksalar – Arberya" diye telaffuz ederler. Avrupalıların kullandığı Albanya isminin kökeni konusunda Avrupalı yazarlar birçok uzak yakıştırmalarda bulunmuş iseler de kimse aslını bulamamıştır. Albanya, işte bu Arbanya kelimesinden alınmıştır. Rumlar *b* harfini telaffuz edemediklerinden bunu Arvanya şeklinde telaffuz edip halkına da Arvanit demişlerdir. Osmanlılar *n* ile *v* harfinin yerini değiştirerek kelimeyi Arnavit veya Arnavut şekline sokmuşlardır. Böyle olduğu halde kelimenin aslını Arapça ve Farsçada arayıp *Arnebud* (utanmaz) veya *Arun lena en-neud* gibi gülünç kelimelerden türetmek abestir... Abran isminin verilme sebebine gelince.. –Ar, Arnavutça tarla, –ban ise Farsçadaki gibi *yapıcı* demek olduğundan *Arban* demek çiftçi demektir. Çünkü Avrupa kıtasına çiftçiliği getirenlerin Ari kavmi olduğu ve Arnavutların da bu kavmin en eskilerinden olduğu kesindir. Diğer eski Ari kavimlerin dilinde de *Ar* kelimesi tarla demek olup bu kavimlerin hepsinin isminin bu kelimedenden türediğini Maks Müller ispat etmiştir. Toskaların telaffuzunda uzun *a* harfi olmadığı gibi *n* harfini de genelde *r* harfine çevirerek Arban'ı Arber şekline çevirmişlerdir. (Sarı 1996:50)

Avrupa'nın geçit yolları üstündeki stratejik konumu Arnavutluk'un sırasıyla Romalılar, Alanlar, Vizigotlar, Hunlar, Avarlar, Slavlar, Bizanslılar ve Sicilyalı Normanların işgaline uğramasına yol açmıştır. Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında ikiye bölünmesi ile Doğu ve Batı İmparatorlukları arasındaki sınır Arnavutluk bölgesinin tam ortasından geçmiştir.

Arnavutluk'un gelişmesi ve stratejik önemi bu şekilde artmıştır. İlk olarak 1383 yılında başlayan ve 1517 ile 1912 yılları arasında ise tam olarak Türklerin himayesi altına giren ve sorunsuz bir eyalet olarak görülen Arnavutluk Balkan ayaklanması sonrasında 28 Kasım 1912 yılında bağımsızlığını ilan etmiş, 10 Temmuz 1913 tarihinde yapılan Londra Konferansı'nda da sınırları belirlenmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı esnasında önce İtalya'nın sonrasında ise Yunanistan ve Sırbistan'ın işgaline uğramış iki Dünya Savaşı arasında bağımsız kalabilmişse de 1939 yılında İtalya tarafından yeniden işgal edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Enver Hoca'nın önderliğinde yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur.

2. Arnavutluk'ta Osmanlı

Voissa Savaşı sonrasında Arnavutluk'un belli başlı feodal beyleri ve prensleri (Balshalar, Thopialar, Dukagjinler, Coia Zacarialar, Musakiler, Zenebissiler, Aranaitiler ve Kastriotalar) Osmanlı hâkimiyetini tanımışlardır. İlk aşamada Osmanlı İmparatorluğu ile feodal beyler ve prensler arasında kurulan bir vassallık ilişkisi çerçevesinde ilişkiler yürütülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığını ilan eden yerel liderler imparatorluğun vassal* yöneticileri olarak kabul edilmiştir.

Kosova Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu tarafından kazanılması ile bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti etkisini arttırmıştır. (Sami 1978:86) Fethedilen bölgelerde yönetim yerel yöneticilere bırakılırken, feodal beylerin vassallık görevlerini kötüye kullanmalarını önlemek üzere, bölgede sürekli akıncı birlikleri bulundurulmuştur. İspanyol Katolik Kilisesi'nin desteği ile Kuzey Arnavutluk'ta yaşanan ayaklanmalara rağmen 16. ve 17. yüzyıllarda özellikle Orta Arnavutluk'ta Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılık artmıştır. Viyana yenilgisini müteakiben, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve ekonomik yönden zayıflamaya başlaması ile birlikte bu etkinin yarattığı ekonomik ve toplumsal çözülme süreci de hızlanmış, bu durum İmparatorluğun bir parçası olmaktan kopuş sürecini de başlatmıştır.

18. yüzyılda Arnavutluk'un değişik bölgelerinde yerel güçlü aileler tarafından kontrol edilen çok sayıda Paşalık yönetimi ortaya çıkmıştır. Paşalar komşu kasaba ve köylere saldırarak kendi paşalık sınırlarını genişletmeye çalışmışlardır. Bu durum uzun yıllar sürecek bir iç çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bölgedeki kontrolü zayıfladığı için mevcut iç çatışmalara müdahale edememiştir. Çatışmalar Kuzey Arnavutluk'ta Büyük İşkodra Paşalığı, Güney Arnavutluk'ta Büyük Yanya Paşalığı'nın kurulması ile son bulmuştur. Bu iki paşalık 19. yüzyıl başlarına kadar İmparatorluğa yarı bağımlı bir şekilde varlığını sürdürmüştür.

1878 Berlin Kongresi'nde, Rus Çarlığı'nın Ayestefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı birkaç liman da dâhil olmak üzere, Arnavutluk'un bazı bölgelerinin Karadağ'a verilmesi kararlaştırılmıştır. Kararlara karşı çıkan Arnavutlar, Osmanlıların da desteğiyle Prizren'de bir ulusal birli oluşturmuşlardır. 1912 yılında Balkan Savaşı'nın sonuçlanmasıyla Arnavutluk özerk bir idari yapıya kavuşmuştur. Sırpaların Kuzey Arnavutluk topraklarında ilerlemesinden rahatsız olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yanında, Yunanistan'ın Avlonya dâhil Güney Arnavutluk'u ilhak etmek istemesi de İtalya'yı rahatsız etmiş, bu durum Avrupa'nın tamamını içine alacak bir savaşa dönüşmesinden endişe eden İngilizlerin müdahalesi sonucunda 29 Temmuz 1913 tarihinde Arnavutluk'un tarafsız, kalıtsal, egemen ve büyük güçlerin garantisi altında bağımsız bir prenslik olarak kalmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bağımsızlığının daha birinci yılında İtalya, Yunanistan ve Sırbistan'ın işgaline uğramıştır. Bu üç devlet arasında yapılan antlaşma ile paylaşılan Arnavutluk, 1920 yılına kadar özellikle İtalyanların işgali altında kalmıştır. Bu paylaşımın nirengi noktasında bulunan İtalya, Adriyatik'in karşı kıyısında güçlü bir devletin varlığını engelleme düşüncesi ile hareket etmiş ve hem anlaşmaya beraber imza attığı Yunanistan'ın Kuzey Epir ve Trakya'daki haklarını desteklemiş hem de Arnavut halkını Yunanistan'a karşı silahlı ve siyasal mücadeleye yöneltmiştir. (Armaoğlu 1991) Tüm bunlar Arnavutluk'un stratejik önemi nedeni ile büyük devletlerin ilgisini çektiği ve bu ilginin ciddi bir rekabet konusu olduğunu göstermektedir. Bizim için Osmanlı'dan kalan kültürel ve tarihsel yakınlığın yanında diğer faktörler Balkanlarda Arnavutluk'u önemli bir ülke olarak görmemize neden olmaktadır.

3. Kültürel Etkileşim

435 yıllık süreç içerisinde vezir, sadrazam, vali, sancakbeyi, müşir, beylerbeyi gibi yüksek makamlarda İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde birçok Arnavut asıllı devlet adamı hizmet etmiştir. Bunlar arasında ilk akla gelenler Koca Davut Paşa, Gedik Ahmet Paşa, Pargalı İbrahim Paşa, Kara Mustafa Paşa, Köprülü Mehmet Paşa vb. Bu da şunu göstermektedir ki; –Osmanlı Devleti, aynı ideal etrafında bir araya gelmiş değişik etnik ve kültürel unsurların müştereken oluşturdukları bir medeniyettir... Osmanlı medeniyeti farklı etnik kimliklerin kendini bulduğu, değerlerini üretebildiği, yeni değerlerle harmanladığı, Buhara'dan Bosna'ya, Halep'ten Tiflis'e, Diyarbakır'dan İşkodra'ya, Dubrovnik'e kadar geniş bir coğrafyanın birlikte inşa ettikleri bir medeniyettir. Tutarlı bir dünya görüşü etrafında şekillenen medeniyet siyasî birliktelik kadar kültür ve sanatta, edebiyatta da ortak bir estetik anlayış geliştirmiştir. Bu anlayış mimaride Sinan'ı, musikide İttri'yi, şiirde Hille'li Fuzulî, Taşlıcalı Yahya, Priştineli Mesihî, Bağdatlı Rûhî, Bosnalı

Alaaddin Sabit ve nice şair ve yazarı yetiştirmiş ve binlerce eser üretmiştir. (Aydemir, 2012:239-240) Keza Türk edebiyatı içerisinde sözlü geleneğe yüzyıllardır anlatılan ve halen anlatılmaya devam edilen Nasrettin Hoca fıkraları Arnavutluk coğrafyasında da anlatıla gelmektedir. –Hoca Nastradini- adı ile bilinen ve fıkraların bazılarında Arnavutluk'a gelmiş olarak da gösterilen Nasrettin Hoca ile ilgili 23 kitabın yayınlanmış olması ve bu kitaplardaki fıkraların bir kısmının tercüme olması rağmen bir kısmının Arnavut edebiyatı mahsulü olarak gösterilmesi Nasrettin Hoca'nın bu coğrafyada ne kadar benimsendiğini ortaya koymaktadır.

Kültürel etkileşimin boyutlarından biri de dil sahasıdır. 14. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Balkan coğrafyasına hâkim olan Türkler bu coğrafyada çok geniş bir kültür mirası bırakmıştır. Bölgenin imarı yanında yeni bir idare sistemini bu coğrafyaya getiren Türkler, bütün bunları yaparken Türkçeyi kültür taşıyıcısı olarak kullanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi dilinin Türkçe olması Türkçenin yayılmasını ve Balkan dillerine nüfuz etmesini doğurmuştur. Bu nedenle Türkçeden Balkan dillerine çok sayıda kelime geçmiştir. Hatta bu etkileşim kelimeyle sınırlı kalmayıp Türkçe bazı eklerin geçmesine neden olmuştur. Türkçeden Arnavutçaya giren birçok alıntının kökeninin, etimolojik olarak Arapça, Farsça, Hintçe ve Çince gibi doğu dillerine aittir. Alıntı kelimeler üzerine yapılan çalışmalardan birinde alıntıların daha çok Türkçeden yapıldığı vurgulanmaktadır. (Kadgu& Abdgu 2009)

4. Dil Etkileşimi

Arnavutçadaki Türkçe kelimelerin yayılması konusunda Prof. Çabej'in görüşü Türkçe etkisinin bütün şehir hayatını kapsadığı yönündedir. (Demirci, 2008:195) Spartak Kadiu ise Arnavutça söz dağarcığının önemli bir kısmını Türkçe kökenli sözcüklerin oluşturduğunu söylemektedir. (Sadoğlu 2010:87) Bu sözcükler Balkanlara ilk defa gösterilen kavramla birlikte girdiği ve yeni bir sosyokültürel gerçekliği temsil ettiği için kalıcı olduğu yönündedir. Ayrıca sözcük türetme ve birleştirme alanında çok güçlü ve önemli bir etkilenme de söz konusu olmuştur. Arnavutçaya kelimelerin yanında **-llëk, -lli, -çe, -xhi/ -ci, -li, -qar, -hane, -sëz (siz), -lerë, -llarë** gibi bazı Türkçe son ekler de girmiştir. (Tunaya 1998:99) Bu ekler, Arnavutçanın sesbilgisel kuralları sayesinde değişirken bugünkü Arnavutçanın sözcük yapımında kullanılan şekillerine dönüşmüşlerdir. Türkçe eklerin bir kısmı alıntı olan Türkçe köklerle birlikte kullanılmaktadır. Örneğin arabaxhi < arabacı, hanxhi < hancı vs. Arnavutçada Türkçe olan kök ve eklerle birlikte, Türkçede bulunmayan yeni sözcüklerin türetimi de görülmektedir. Örn. *bohça + llëk, karagjoz + llëk, çoban-çe, hak-çe, bakër xhi – bakër punues, sherr xhi – sherr madh, borxh-li < borç-lu, merak-li*

< merak-ı, dajallarë, xhajallarë vs.. (Tunaya, 1998:99) Bu türetmeler dışında Arnavutçada Türkçe unsurlarla yapılmış olan birleşik sözcükler de dikkat çekicidir. Örn. **bakërpunues** – **bakërxi**, **teneqepunues** – **teneqexhi**, **nazemadh** – **nazeqar** vs.

Türkçenin kök, köken ve eklerinin biçimbilgisel alanında Arnavutçayı zenginleşerek yeni sözcük yapımı konusunda katkısı inkâr edilemez. Bu sözcükler sadece konuşma dilinde değil, aynı zamanda standart dilde ve edebiyatta da canlıdır. Kelime alışverişinin yanında Türkçe deyim- atasözlerinin de ciddi oranda Arnavutçaya geçtiği görülmektedir. Arnavut oryantalist Tahir Dizdari'nin Arnavutluk'un bütün bölgelerini dolaşarak derlediği –*Fjalor i Orientalizmave Në Gjuhën Shqipe*- adlı eserinde 4406 madde başı belirlemiştir. (Bilginer 2010:318- 319)

Diğer yandan bu coğrafyadaki Türkçe üzerinde bu dili kullanan Arnavut, Boşnak, Çingene, Bulgar, Sırp vb. unsurların dilleri de etkili olmuştur. Arnavutçadan Piriştine Türk ağzına geçmiş en önemli fonetik özelliklerin başında düz ünlülerdeki yuvarlaklaşma ve genizsileşme olayıdır. Sırpçanın etkisi ile ş ve ç sesinin standart Türkiye Türkçesine göre daha baskılı söylendiği görülmektedir. Kosova Türk ağzında ünlü uyumu çok zayıflamıştır. Yuvarlak–dar *u* ünlüsü, yuvarlak- geniş *o* ünlüsüne dönüşmesi Prizren Türk ağzında (*Dokos* – *dokuz*; *ogol* – *oğul*); ö'nün yerini yuvarlak-dar *ü* ünlüsü almasına da (*çüpri-köprü* ; *çüyli-köylü*) Kosova Türk ağızlarında rastlanmaktadır.

Türkiye Türkçesinde diftong olmadığı halde Kosova Türk ağzında Arnavut dilinin etkisiyle diftonglar (*kauk-kalk*; *yauvar-yalvar*; *auma-elma*; *çauka-çalka*...) kullanıyor. Kosova Türk ağızlarında, Türk dili yazımına aykırı olarak iki ünsüzle başlayan sözcüklere rastlanmaktadır (*Spanaç-ispanak* ; *stasiyon-istasiyon*). Çokluk eki – ler, bir çiftten oluşan eşya veya araç adlarında kullanılır. Bu kullanım bölge dillerinin etkisiyle olmuştur (*pantolar* – *pantolla* (Ar.) – *pantalone* (Sr.). Türkçede cinsiyeti belirtecek özel eklerin olmamasına karşılık Kosova Türk ağızları diğer dillerden etkilenecek, kelimenin sonuna dişil cinsiyetini bildiren bazı ekler koymuştur (*İhtiyarka* – *ihtiyar kadın çülika* – *köylü kadın*). Arnavut dilinde kullanılan tamlama şekillerine, Kosova Türk ağızlarında rastlanmaktadır (-çeyzini kızın (kızın çeyzi).

Tümce öğelerinin dizilişi Arnavut ve Sırp dilleri öge dizilişine benzemiştir (Coldi beni alsın musafir (Beni misafirliğe almaya geldi.). *Ne, nasıl, nice, neka* sözleri sıfat – eylem eklerinin işlevine sahip olmuşturlar. Bazen birlikte kullanıldığında Türkiye Türkçesi açısından –*diğill* – *gibill* işlevini vermekte iken, Kosova Türk ağzın açısından iki cümleyi birbirine bağlayan edat olmuştur. -*Hiç bişey colmay ağırıma nice ne colı onun lafları*.(*Hiçbir şey onun sözleri kadar ağırıma gitmiyor*). Arnavut dilinden

alınmış –se” bağlacı, zira çünkü, yoksa, anlamında kullanılmaktadır. Birleşik tümcelerde kullanılan bu bağlaç çok işlektir. -*Citmedi meytebe se çok hasta idi.(Okula gitmedi, çünkü çok hastaydı.).* (Rothkopf 1997)

5. Osmanlı İmparatorluğunun Dil Politikası Ve Arnavutluk'ta Türkçenin Durumu

Osmanlı İmparatorluğu'nda geçerli olan millet anlayışı din endekslidir. Halk Müslüman ahali ve gayri Müslimler olarak ikiye ayrılmıştır. Türkçe ise İmparatorluk sınırları içerisinde Müslümanların ve gayrimüslimlerin sıkça kullandıkları ikinci dil konumundadır. Kavimler göçünden sonra Avrupa'ya yayılan Hunlar, Peçenekler ve Kumanlar Arnavutlarla ilk temas kuran Türk boylarıdır. Daha bu yıllarda Türkçeyi tanışan Arnavutlar Osmanlı döneminde Türkçeyi daha sıkı bir dil ilişkisi içine girmiştir. İskân politikasıyla bölgeye yerleştirilen Türkler kendi dillerini kullanmalarının yanında devletin resmi dilinin Türkçeyi olması Türkçenin yayılmasını ve Balkan dillerine nüfuz etmesini doğurmuştur. Türkolog Prof. Dr. İrfan Morina, Türkçenin Balkan dillerine etkisini şöyle anlatmaktadır: “*Bölgede Osmanlı tebaası olarak yaşayan halk devletle olan ilişkilerinde ve günlük hayatta Türkçeyi kullanmıştır. İletişim ihtiyacından kaynaklanan bu etkiyle Türkçe kelimeler zaman geçtikçe Boşnak, Makedon, Bulgar, Sırp ve Arnavut sözcüğüne girmeye başlamıştır*”. (Demirci 2008:195)

Balkanlar üzerine çalışma yapan Türkologların genel değerlendirmelerine göre genelde İmparatorluk sınırları içerisindeki tüm halklar, özelde Arnavut asıllılar eğitim amacıyla geldikleri İstanbul'dan memleketlerine döndükten sonra Türk dili ve kültürünü ülkelerine taşımışlardır.

Osmanlı Döneminde Türkçe devlet dilidir ve resmi işlerde Türkçenin kullanılmasına önem verildiği görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçenin resmi dil olarak kanunlaşması ise ilk anayasa olarak kabul edilen ve 7 Zilhicce 1293(1876) te çıkan “Kanun-i Esasi”nin; “Memalik-i Osmaniye'de bulunan akvamdan her biri kendilerine mahsus olan lisanı talim ve taallümde muhtardır. Fakat hidemat-ı devlette istihdam olunmak için devletin lisan-ı resmisi olan Türkçeyi bilmek şarttır” şeklindeki 12. maddeye getirilen itirazlar üzerine bu madde; “Teba-i Osmaniye'nin hidemat-ı devlette istihdam olunmak için devletin Lisan-ı resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır.” şeklinde değiştirilmiştir. Burada üzerinde durulması gereken “...devletin lisan-i resmisi...” ifadesidir. Ayrıca aynı anayasanın 57. maddesi “Parlâmentoda yapılacak konuşmaların Türkçe olması”; 18. maddesi, “Milletvekili seçilebilmek için Türkçe bilme şartını getirmiştir. “Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise olsun bila istisna Osmanlı tabir olunur

(madde 8).“ İbaresini ile Kanun-i Esasi din ve mezhep ayrımı yapmaksızın Osmanlı tabiiyetinde olan herkese “Osmanlı“ denileceğini kurala bağlamış ve devlet memuru olabilmek ve Meclise vekil olarak seçilebilmek için Türkçe bilmeyi şart koşmuştur. 57. Madde ise parlamentonun müzakere dilinin Türkçe (lisan-ı Türki) olduğu şeklindeydi.(Alpan 1975)

Eğitim dilinin resmi dil çerçevesinde ele alınıp alınmayacağını açıklayan 16. maddede de “Milel-i muhtelifenin umur-u itikadilerine müteallik olan usul-ü talimiyeye halel getirilmeyecektir” ifadesi tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

II. Abdülhamit dilin kolektif kimlik üzerindeki etkisi nedeniyle Arapçanın ortak dil olabileceğini; “Arapça güzel lisanıdır. Keşke vaktiyle lisan-ı resmi Arapça olursa idi. Hayreddin Paşa'nın sadareti zamanında Arapçanın lisan-ı resmi olmasını ben teklif ettim. O zaman Said Paşa başkatipli idi. O, itiraz etti. Sonra Türklük kalmaz dedi. O da boş idi. Neden kalmayın? Bilakis Araplarla daha sıkı rabita olurdu.”(Aksan 2009) şeklinde dile getirmiştir. Bu dönemde modernleşme çalışmaları ve eğilimleri içinde dil politikalarının başat bir rol oynadığı söylenemez. Dil konusunda “maddi planlama” girişimleri, yani dilin sadeleştirilmesi konusu ön plana çıkarılmış “statü planlaması” kapsamında ancak yeni açılacak devlet okullarında eğitim dili olarak Türkçenin benimsenmesi noktasında bir şeyler yapılmıştır. İmparatorluk içindeki tüm ilköğretim kurumlarında Türkçeyi mecburi kılma 1894 yılında II. Abdülhamit tarafından yayımlanan resmi bir emirle başlamıştır. Öncesinde İmparatorluk sınırları dâhilinde Müslim ya da gayri Müslimler tabii oldukları devletin dilini eğitim kurumlarında öğretme zorunluluğu olmadığı gibi bu yolda herhangi bir gayret veya çalışma da yapılmamıştır. Özellikle gayri Müslimler bu serbestlikten sonuna kadar yararlanmışlar ve kendi dillerinde eğitimi cumhuriyet dönemine ve sonrasına kadar taşımışlardır. Müslüman topluluklar içerisinde bazı milletler Boşnaklar veya Araplar örneğinde olduğu gibi kendi dillerinde eğitim kurumlarına sahip olmuş ve geçen asırlar içerisinde dil kaybı yaşamamışlardır. Ancak “Hepimiz Osmanlıyız. Aynı hanedana bağlıyız. O vatan üzerinde bir arada yaşama azmiyle varlığımızı muhafaza edebiliriz.” düşüncesine dayalı söylemin geçerliliğini yitirmeye başladığı yani 1913 Balkan Savaşı yenilgisinin ardından, Osmanlılık veya İslamcılık fikirlerinin yerini ister istemez Türkçülük fikrine bıraktığı görülür. Bu fikir diğer alanlarda olduğu gibi dil sahasında da kendini göstermiştir. İttihat ve Terakki tüm resmi yazışmaların Türkçe yapılmasını, devlet ilkokullarında Türkçenin anadili olarak öğretilmesini, yine devlet okullarında orta ve yükseköğretimin zorunlu olarak Türkçe yürütülmesini benimsemiştir. (Akün 1970:411-422) Ancak bu istek uygulamaya geçirilememiştir. 1877 yılında yürürlüğe konan Belediyeler Yasası ile belediye meclislerine üye seçileceklerin “Türkçe

konusabilmeleri” zorunlu kılınması Türkçenin yasal statüsünün güçlenmesini sağlamıştır. Geçmişte var olan hiçbir imparatorlukta görülmeyen hatta Amerika Rusya gibi günümüz federe devletlerinde dahi kamu alanında yüksek mevkilerde görev alabilmek için devletin asli unsurunun dilini bilme şartı tartışılmazken Türkçenin statüsü meselesi Meclis-i Mebusan’da tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Mesela Arap vekiller, mebus seçilmek için de Türkçe bilme şartının kaldırılmasını istemişler; İstanbul mebuslarından Rum kökenli Vasilaki Efendi Türkçe dışındaki dillere de meşruiyet kazandırma isteğinde bulunmuşlardır. Bu dönemde Osmanlı Demokrat Fırkası (1909-1911), Hürriyet ve İtilaf Fırkası (1911-1913) ülkedeki bütün ilkokullarda eğitimin yerel dillerde yapılmasını istemişlerdi.(Akün 1970:411-422) Arnavutlardan da bu dönemde gelen anadilde eğitim talebi reddedilmişti.

1915 yılının yaz aylarında İstanbul’da başta Fransızca ve İngilizce olmak üzere diğer dillerdeki levhalar ve bu dillerdeki ibareler kaldırılmış veya bu ibarelerin üstü kapatılmış, neticede bir millileştirme siyaseti izlenmiştir. 1916 yılında, dil politikaları kapsamında hükümet tarafından hazırlanan ve Meclis’ten geçen önemli bir düzenleme iktisat alanındadır. Buna göre “müessesat-ı nafia ile imtiyazsız şirket”ler ticari işlem ve yazışmalarda Türkçe kullanacaklardır.

Sonuç:

Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcı olan 1383 yılından 1912 yılına kadar geçen süre içerisinde dört asır boyunca Arnavutluk’ta Türkçe ve Arnavutça rekabet içerisine girmeden bir çift dillilik hatta Arnavutçanın lehine bir tek dillilik söz konusudur. Toplumsal hareketlilik dil nedeniyle kısıtlanmadığı için, toplumsal iki dillilik olmaksızın bireysel iki dillilik Arnavut kökenli Osmanlı vatandaşlarının durumunu özetlemektedir. Bu coğrafyada Türkçe daha çok resmi ortamlarda öğrenilen ve resmi söylev işlerini yerine getirmiş bir dil olarak kalmıştır.

Dil planlaması ve devletin meşruluğu arasındaki iki yönlü ilişki Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılma sürecine girdiği dönemde gündeme gelmiştir. Bu nedenle II. Meşrutiyetin ilanı ve sonrasında dil planlaması devletin varlığını güçlendirmek için kullanılmaya çalışılmıştır.

Tarihselci-yapısalcı yaklaşımı savunan düşünürlerden Tollefson’a göre, çağdaş toplumsal ve ekonomik sistemler bir türlü dil yeteneğini gerekli kılarken, büyük bir kitlenin bu yeteneğe ulaşmasına sebep olan koşulları da yaratmaktadır. Doğal olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun güçlü olduğu dönemlerde ekonomik ve kültürel etmenler anadilleri ne olursa olsun, Türkçe zorunlu eğitim dili olmamasına rağmen Osmanlı’nın dağılma sürecine kadar Türkçe okuyup yazma öğrenilmiştir.

21. asrın gerçekleriyle mukayese ettiğimizde; Avrupa Konseyinin belirlediği eğitim ve kültür politikaları içinde en ağırlıklı konu dil politikası olmasına ve Avrupa'nın geleceği için "çokkültürlülüğü ve çok-dilliliği" temel eğitim hedefi olarak belirlemesine ve bu hedefe ulaşma konusunda üye ülkeleri yönlendirmeye başlamasına ve 27 tam üye ülkede konuşulan toplam 23 değişik resmi dilin yanı sıra 60 kadar bölgesel dile rağmen bu Konseyin resmi dilleri sadece İngilizce ve Fransızcadır. (Akün 1998) Yüzlerce üye ülkesi bulunan Birleşmiş Milletlerde altı resmi dili (Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca) bulunduğu; yine 387 milyon nüfusa sahip Kuzey Amerika'nın (ABD, Kanada ve Meksika) sadece üç resmi dil (İngilizce, İspanyolca ve Fransızca) ile kurumlaştığı görülmektedir. Fransa'da, Fransızca dışında ana dil olarak Oksitanca, Bretonca, Baskça, Flamanca, Korsikaca, Almanca dilline mensup %16'lık bir azınlıklar toplumu mevcut olmasına rağmen kesin bir tek-dillilik söz konusudur. (Balçık 2009)

Dünya hâkimiyeti sürecinde dil politikası oldukça önemli bir yere sahiptir. Foreign Policy'de yer alan "In praise of cultural imperialism" başlıklı makalede; "Dünyanın ortak bir dil kullanmaya başlaması ve bu dilin İngilizce olması, ortak haberleşme, güvenlik ve kalite standartlarını benimsemeye doğru giden dünyada bu standartların Amerika standartları olması ve geliştirilen ortak değerlerin Amerikalıların değerlerinin olması, Birleşik Devletler'in ekonomik ve siyasi çıkarına olacaktır... Amerikalılar, dünya tarihinde, bütün devletler içinde kendi devletlerinin en adil, anlayışlı, sürekli kendini yenilemeye ve geliştirmeye en açık devlet ve gelecek için en iyi model olduğunu inkâr etmemelidir." (Blake 2003) şeklinde özetlenen düşünce tarzının başarısı birçok sömürge sonrası bölgelerde İngilizcenin elit topluluğun temel dili olmaya devam etmesi ile ispatlanmıştır. Benzer bir durum Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimi olduğu coğrafyalarda görülmemektedir. Türkler Asya'dan Balkanlar'a Anadolu'dan Afrika'ya oldukça geniş bir alanda yaşamalarına rağmen Türkçeyi bu coğrafyanın temel dili haline getirmek gibi bir politika takip etmemiştir. Çeşitli dinlerle, dillerle, kültürlerin bir arada yaşaya kalmasını sağlamakla kalmamışlar daha önce bahsettiğimiz söz alışverişinin karşılıklı olması etkileşimin çift yönlü olmasının bir delilidir. Bir dilin başka dillerle etkileşime geçerek onlardan kelime alması normalken kendi dili yerine başka bir dili kullanıyor olması zaman içerisinde dil ölümüne neden olacaktır. Türklerin hâkim olduğu coğrafyalarda Türkçeden dolayı herhangi bir dil ölümüne rastlanmazken, eski SSCB coğrafyası örneğinde olduğu gibi Rusların hâkimiyetinde olduğu topraklarda Türk dillerinden bazılarının yok olması bazılarının tehlikedeki diller arasına girmesi iki milletin takip ettiği iki farklı dil politikasının sonucunu göstermektedir. Asya, Afrika, Amerika gibi coğrafyalarda da

egemen güçlerin dil politikalarının etkisi ile dil ölümlerine ve kritik eşik çizgisine gelmiş dillere rastlamaktayız.

Türk sözcüğünün resmi kayıtlara ilk defa girdiği Sevr Antlaşması'na kadar nüfus sayımlarında dahi istatistiksel veriler “Müslümanlar ve gayrimüslimler” şeklinde ikiye ayrılmıştır.

Gayrimüslimler kendi altlarında Rum, Ermeni ve Yahudi şeklinde ayrılırken, Müslümanlar için hiçbir şekilde Türk, Arap, Arnavut gibi bir ayırım yapılmamıştır. Kültürel Türkçülüğün hedefi siyasi değildir; yani bir Arnavut, kendi dilini kullanmakta, tarihini öğrenmekte, gelenek ve göreneklerini yaşatma konusunda özgürdür, Türkçe onlar için sadece lingua francadır.

Tarihin bir noktasında yolları kesişen bu iki millet geride kalan bu uzun zaman içinde ilişkileri bir dönem kopmuş olsa da ortak kültürel değerler, coğrafi yakınlık ve her iki ülkede yaşayan Türk ve Arnavut vatandaşları bizi birbirimize bağlamaktadır.

KAYNAKÇA

1. Alpan, N. P.(1975). Tarih Işığında Bugünkü Arnavutluk, Ankara: Doğan Kitapçılık.
2. Aksan, Doğan (2009). Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara: Türk Dil Yayınları:439, 5. Baskı.
3. Akün, Ö.F. (1970). MEB İslam Ansiklopedisi, “Şemseddin Sâmî” İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. C 11.
- 4.----- (1998). “Hayatı Hizmetleri ve Eserleri ile Şemseddin Sami” (Kamus-i Türki önsözü). İstanbul.
5. Armaoğlu, F. (1991). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara: İş Bankası Yayınları. C. 1-2.
6. Aydemir, Y. (2012). Divan Şiiri Ve Arnavut Asıllı Şairler, Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı, Tiran.
7. Balçık, M. B. (2009). “Milliyetçilik ve Dil Politikaları,” Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 4 Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları.
8. Blake, M. (2003). “Language Death and Liberal Politics”, Language Rights and Political Theory, Ed: Will Kymlicka – Alan Patten, New York: Oxford University Press.
9. Bilmez, B. (2006). Modern Türkiye ve Sosyalist Arnavutluk Basınında Şemseddin Sami Frasherî İmajı! Balkanlarda İslam Medeniyeti II.Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Ed. Ali Caksu),. KMSİÜ Yayınları: Kahramanmaraş.

10. Bilginer, H. (2010). "Avrupa Birliği Yabancı Dil Eğitimi Politikası" Küreselleşme Sürecinde Kamu Yönetiminde Eğitim ve Araştırma (Ed. İ. Ethem Taş- A. Hamdi Aydın). KMSİÜ Yayınları: Kahramanmaraş.
11. Bingöl, Y. (2004). "Kimlik Tartışmaları Bağlamında Türk Dil Politikası", AÜSBFD, Sayı: 59-1, Ankara.
12. Bozboru, N. (1997). Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi, İstanbul: Boyut Yayıncılık.
13. Canhasđ, S. D. (2004) Kosova-Makedonya Türk Ağızlarında Yapım ve Çekim Ekleri, Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Priştine.Yayınlanmamış Doktora Tezi.
14. Çoban, S. (2005). Küreselleşme, Ulus-Devlet, Azınlıklar ve Dil, İstanbul: Su Yayınevi.
15. Derjaj, A. (2010). Arnavutça Türkçe Dil İlişkileri, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:18, No:3.
16. Demirci, H. A. (2008). "Osmanlı Modernleşmesinde Dil Politikaları ve Mebusan Meclisi", Muhafazakar Düşünce, Sayı 16-17.
17. Fishman, J. A. (2006). "Language Policy and Language Shift", An Introduction to Language Policy: Theory and Method, Ed: Thomas Ricento, Blackwell Publishing.
18. Gencer, A.Ş. (1978). "İlk Osmanlı Anayasasında Türkçenin Resmi Dil Olarak Kabulü Meselesi", Armağan- Kanun-ı Esası'nin 100. Yılı, Ankara: AÜSBF Yayını.
19. Göktaş, O. (1995). Balkanların Anahtar Ülkesi: Arnavutluk, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
20. Gür, M. (2005). "Şemseddin Sami ve Kamûs-ı Türkî", Türklük Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi. S. 17.
21. Haspelmanth, M. - Dryer, M.- Gil, D.-ve Comrie, B. (2005). The World Atlas Of Languages, Oxford: Oxford University Pres.
22. İmer, K. (1990). Dil ve Toplum, Ankara: Gündoğan Yayınları.
23. _____ (1998). Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
24. Kadđu, S. ve Abdđu, X. (2009). Türkçe Yapım Eklerinin Arnavutçada Yapım Eklerine Etkisi, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, v. 4/3 Spring.
25. Kefeli, E. (2005). "Şemseddin Sami'nin Ansiklopedisi, Kimliği, Türklük Araştırmaları Dergisi. Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi. S. 17.

26. Koloğlu, O. (1993). “Osmanlı Döneminde Balkanlar (1391-1918)”, Balkanlar, İstanbul: Eren Yayınları.
27. Külçe, S. (1944). Osmanlı Tarihinde Arnavutluk, İzmir: İzmir Yayınları.
28. Levend, A. S. (1969). Şemsettin Sami, Ankara: TDK Yayınları.
29. _____ (1982). “Türk Dili ve İkinci Abdülhamid”, Ulus, 23 Haziran 1961 (İsmail Uluçğür, Ağâh Sırrı Levend), Ankara: TDK Yayınları.
30. Lewis, G. (2007). Trajik Başarı-Türk Dil Reformu, çev: Mehmet Fatih Uslu, İstanbul: Paradigma Yayınları.
31. Lewis, B. (2007). Modern Türkiye'nin Doğuşu, çev: Metin Kıratlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
32. Morina, Ğ. (2010). “Türkçenin Balkan Dillerindeki Rolü ve Gücü”, III. Uluslar arası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, İzmir.
33. Okuyucu, C. (2012). Şemsettin Sami'nin Kamusu'l-Alami'nda Arnavutluk ve Arnavutlar Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı Bildiri Kitabı, Beder Üniversitesi, Tiran.
34. Özler, A. B. (1961). Dil: Arnavutçada Türkçe Kelimeler, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C: XI, S: 121.
35. Özyurt, C. (2004). “Osmanlı'da Resmi Ulusçuluk ve Dil Politikası“, Selçuk İletişim. No: 3(3).
36. Rothkopf, D. (1997). “In Praise of Cultural Imperialism” Foreign Policy, No. 107, (Summer 1997) <http://www.jstor.org/>
37. Sarı, N. (1996). Dil- Politika İlişkisi Açısından Rus ve Sovyet Dil Politikaları, İstanbul, GÜ. SBE. Doktora Tezi. S.50.
38. Sâmi, Ş. (1978). Kâmûs-ı Türkî, İstanbul: Çağrı Yayınları: C.1, S. 86.
39. Sadoğlu, H. (2010). Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
40. Sezer, E. (1999). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Dil, Bürokrasi ve Edebiyat İlişkisi Üstüne”, (Ed. Güler Eren) Osmanlı, C. 9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
41. Tunaya, T. Z. (1998). Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi, İstanbul: İletişim Yayınları. C. 1, S. 99.
42. The Council of Europe, (1997).
43. TBMM, Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, Cilt: 23-24.
44. Üstel, F. (1997). İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931), İstanbul: İletişim Yayınları.

İnternet Adresleri:

<<http://www.msxlabs.org/forum/ulkeler-tarihi/-arnavutluktarihi.html>>, (18.04.2013).

<<http://www.dtm.gov.tr/ani/raporlar/AVRUPA/arnavutluk/arnavutluk.htm>> ,
(18.04.2013)
<<http://tr.wikipedia.org>> , (18.04.2013).
<<http://www.albanian.com/main/history>> , (27.04.2013).
<<http://www.osmanlimedeniyeti.com>> , (20.04.2013).
<www.osmanlimedeniyeti.com/Bilgi> , (21.04.2013).
<<http://tr.wikipedia.org>> , (15.10.2013).
www.uspg.org.uk , (23.08.2013)
<http://www.wycliffe.org/> , (23.08.2013)
http://ec.europa.eu/education/policies/lang/policy/report_en.html.
http://ec.europa.eu/education/policies/lang/news/index_en.html.
http://ec.europa.eu/education/policies/lang/key/legislation_en.html.
<http://europe.eu/languages/de/chapter/16>
http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc629_de.pdf

Prof. Dr. Vügar SULTANZADE*

SES OLAYLARININ SINIFLANDIRILMASI ÜZERİNE (BALKAN TÜRK AĞIZLARI MALZEMESİNDE)

Özet

Ses olayları, sesin kelimede belli bir konumda bulunması sebebiyle veya söylem içinde seslerin birbirine tesiri sonucu ortaya çıkan fonetik ve fonolojik değişikliklerdir. Dilin gelişiminde ve dilde tarihsel değişimlerde ses olayları önemli rol oynamaktadır. Hem yazılı dille konuşma dili, hem de ölçünlü dille ağızlar arasındaki farkları araştırmak ve ortaya çıkarmak ses olaylarına değinmeden mümkün değildir. Bu yüzden Türkçe gramer kitaplarında ses olaylarının elliklerinin tasvirine ve türlerinin belirlenmesine yer ayrılmakta ve sesbilgisi derslerinde bunların öğretilmesine önem verilmektedir. Ancak ses olayları sınıflandırılırken, Türkçe dilbilgisi kitaplarında yol verilen hatalar, ses olaylarının öğretimini belli ölçüde zorlaştırmaktadır. Makalenin amacı, bu hatalara dikkat çekmek, onların sebeplerini göstermek ve ses olaylarının mantık açısından tezatlı olmayan bir sınıflandırmasını öne sürmektir. Ses olaylarına verilen örnekler, genellikle Balkan Türk ağızlarıyla sınırlı tutulmuştur.

Anahtar kelimeler: Konumla ilgili ses olayları, etkileşimle ilgili ses olayları, sınıflandırma, Balkan Türk ağızları

Abstract

Classification of Phonetic Changes on Materials of Balkan Turkish Dialects

Sound changes are phonetic or phonological changes that occur due to the position of sounds in the word or due to the interaction of sounds in the phrase. Sound changes play an important role in the evolution of languages and in the historical changes of a language. It is impossible to explore and bring to light the differences between the written and spoken languages as well as between the standard language and its dialects if you do not consider sound changes. That is why Turkish grammar books

* Doğu Akdeniz Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, KKTC;
vugar.sultanzade@emu.edu.tr

classify and describe the features of sound changes, which are given importance in the instruction of phonetics. However, the mistakes in the classification of sound changes make some difficulties in their teaching. The aim of the paper is to draw attention to these mistakes, to show their sources and to suggest a logical classification of sound changes. The sound changes examples are generally limited to the Balkan dialects.

Key-words: *Sound changes due to the position, sound changes due to the interaction, classification, Balkan Turkish dialects*

Ses olayları, sesin kelimedede belli bir konumda bulunması sebebiyle ya da söylem içinde seslerin birbirine tesiri sonucu ortaya çıkan fonetik veya fonolojik değişikliklerdir. Dilin gelişiminde ve dilde tarihsel değişimlerde ses olayları önemli rol oynamaktadır. Hem yazılı dille konuşma dili, hem de ölçünlü dille ağızlar arasındaki farkları araştırmak ve ortaya çıkarmak ses olaylarına değinmeden mümkün değildir. Bu yüzden gramer kitaplarında ses olaylarının özelliklerinin tasvirine ve türlerinin belirlenmesine yer ayrılmakta ve sesbilgisi derslerinde bunların öğretilmesine önem verilmektedir. Ancak ses olayları sınıflandırılırken, Türkçe dilbilgisi kitaplarında yol verilen hatalar, ses olaylarının öğretimini belli ölçüde zorlaştırmaktadır. Makalenin amacı, bu hatalara dikkat çekmek, onların sebeplerini göstermek ve ses olaylarının mantık açısından tezatlı olmayan bir sınıflandırmasını öne sürmektir. Ses olaylarına konuşma dilinden ve bütün ağızlardan örnekler göstermek mümkün olsa da, malzeme Balkan Türk ağızlarıyla sınırlı tutulmuştur. Örnekler, Hafız, 1979; Gülensoy, 1987; Mollova, 1973-74 ve Mollova, 1977-78'den alınmıştır.

Ses olayları sınıflandırılırken yapılan hatalardan biri, ses olayı türlerinin hiyerarşik düzene sahip olduğunun doğru değerlendirilmemesidir. Herhangi bir ses olayı türünün muhtelif çeşitleri olabilir. Bu çeşitlerin bir alt tür olduğunu gözardı edip ana türle aynı sırada takdim etmek yanlıştır. Meselâ, Türk gramerciliğinde bir ekol olan M. Ergin'in (2000, s. 50-54) *Türk Dil Bilgisi* kitabında ses hadiseleri adı altında ses türemesi, konsonant düşmesi, orta hece vokalinin düşmesi, orta hece vokalinin değişmesi, vokal birleşmesi, yer değiştirme, başta konsonant türemesi, hece düşmesi, iki vokalin yan yana gelmesi, konsonant ikizleşmesi, benzeşme, aykırılışma, yuvarlaklaşma olarak sunulan ses olayları sırasında, başta ünsüz türemesiyle ses türemesini iki farklı tür gibi gösterilmiştir. Ancak bu ikisini aynı sırada ele almak mantıken doğru değildir: M. Ergin'in başta konsonant türemesine verdiği *inmek - yinmek, ayva - hayva* örnekleri aynı zamanda ses türemesi örnekleridir. Ortada veya sonda ünsüz türemesi gibi, başta konsonant türemesi ses türemesinin alt türlerindedir.

Ses türemesinin ayrı bir ses olayı gibi gösterildiği sınıflandırmada, ses düşmesi olayına da aynı statüde yaklaşılması beklenir. Yukarıdaki sınıflandırmada ise genel bir ses düşmesi olayı yerine, onun çeşitleri olan konsonant düşmesi ve orta hece vokalinin düşmesi hadiselerine yer verilmiştir. Bu, meseleye sistemli bir yaklaşım olarak görülemez. Ayrıca, orta hece vokalinin düşmesinden söz açılıp da, başka pozisyonlardaki ünlü düşmelerinin hangi ses olayı kategorisine ait olduğunun gösterilmemesi, söz konusu sınıflandırmanın eksikliklerindedir. Bu, sınıflandırmanın kapsayıcı olması ilkesine aykırıdır.

Ses olayları sınıflandırılırken yapılan en yaygın hatalardan biri, benzeşme (asimilasyon) ve benzeşmezlik (aykırılaştırma, başkalaştırma, disimilasyon) olaylarının yuvarlaklaştırma, düzleştirme veya ötümlüleştirme, ötümsüzleştirme gibi ses olayları ile aynı sıraya dahil edilmesidir. Benzeşme ve benzeşmezlik ile bu tür ses olayları aynı paradigma içinde ele alınmamalıdır, çünkü aralarında bütünleyici dağılım ilişkisi yoktur. Meselâ, S. Eker'in (2002, s. 222) yuvarlaklaştırma için gösterdiği *baba > buba, hami:r < hamur, di:va:r < duvar* ve H. Şahin'in (2003, s. 43) ötümsüzleşmeye verdiği *akca > akça* örnekleri aynı zamanda benzeşme örnekleridir. Hâlbuki bir ötümlüleştirme veya ötümsüzleştirme olayının aynı zamanda ses türemesi, ses düşmesi veya metatez olması mantıken imkânsızdır çünkü bütünleyici dağılım içindedirler. Benzeşme veya benzeşmezlik ise öyle değildir. Bunun sebebi, onların aşağıda açıklaması verilen sınıflandırma ölçütlerinin farklı olmasıdır.

Ses olaylarının ortaya çıkmasının iki temel sebebi vardır. Bunlardan ilki, seslerin kelimedeki konumu ve bulunduğu hecenin özellikleridir. Dilden dile değişiklik gösteren fonolojik sistemler belli seslerin kelimenin belli pozisyonlarında (kelime başı, kelime sonu, hece başı, hece sonu, vurgulu hece, vurgusuz hece vs.) bulunmasına kesinlikle veya kısmen izin vermez. Meselâ, hece başında iki ünsüzün yan yana gelmesi veya kelime sonunda ötümlü süresiz ünsüzlerin kullanılması Türkçenin fonotaktiğine özgü değildir. Eğer bir ses, morfem birleşmeleri sonucu kendisi için karakteristik olmayan bir konuma düşerse veya alıntı kelimelerde böyle bir pozisyonda bulunursa, genellikle değişime maruz kalır ve bir ses olayı meydana gelir.

Ses olaylarının ikinci sebebi ise seslerin birbirine tesiridir. Kelimede sesler ara verilerek teker teker söylenmez, bir sestem diğerine geçiş saliseler içinde olur. Bundan dolayı sesler arasında etkileşim kaçınılmaz hâle gelir ve seslerin, onların özelliklerinin değişmesi boy gösterir.

Birinci sebep genellikle fonolojiktir, dil ile, daha doğrusu, dilin ses sistemiyle ilgilidir; ikinci sebep ise genellikle fonetiktir, söz ile ilgilidir.

Yukarıda gösterilen iki sebebe bağlı ortaya çıkan ses olayları ayrı ayrı değerlendirilmeli ve sınıflandırılmalıdır. Dolayısıyla, ses olaylarını iki

genel gruba ayırmak gerekir: 1) konumla ilgili olanlar, yani sesin kelimedeki pozisyonundan kaynaklananlar; 2) etkileşimle ilgili olanlar, yani seslerin birbirine tesiri sonucu meydana gelenler (krş.: Golovin, 1983, s. 48).

Konumla ilgili olan ses olayları

Konumla ilgili olan ses olaylarının sınıflandırma ölçütü ve bu olayların sırasına nelerin dahil edilmesi gerektiği sorusu, genel anlamda değişim türleri göz önünde bulundurularak cevaplanabilir, çünkü ses olayları sonuç itibarıyla seslerin değişmesidir. Bir nesnenin değişmesi demek, onun parçalarının aşağıdakilerden en az birine maruz kalması demektir:

1. Parçaların nicelik itibarıyla değişmesi, yani,
 - a) yeni parçaların ilave edilmesi, veya
 - b) mevcut olanlardan bir kısmının yitmesi;
2. Parçaların nitelik itibarıyla değişmesi;
3. Parçaların kendi aralarında yer değiştirmesi.

Buna uygun olarak, ses olaylarının temel türleri, a) ses türemesi, b) ses düşmesi, c) ses değişmesi ve d) yer değiştirme (metatez) olarak sınıflandırılabilir. Bunların her birinin de alt türleri vardır.

Ses Türemesi, kelimedeki ilave sesin ortaya çıkmasıdır. Bu sesin niteliğine göre ses türemesi, ünlü türemesi ve ünsüz türemesi olarak ikiye ayrılır. Her iki alt türe Balkan Türk ağızlarından çok sayıda örnek vermek mümkündür.

Ünlü türemesi: *ila:zım* < *lazım*, *ılaw/ulaw/ilaf* < *laf*, *ıra:zı* < *razı*, *erecep* < *Recep*, *hücere* (Priştine, Prizren) < *hücre*, *ziçır* < *zıkr*, vb.

Ünsüz türemesi: *yoksam* < *yoksa*, *çünküm* < *çünkü*, *maştrapa/naştrapa* < *maşrapa*, *barem* < *bari*, *cenek* (Priştine, Prizren) < *gene*, *çelembek* (Priştine, Prizren) < *kelebek*, vb.

Türeyen sesin kelimedeki yeri ölçüt olarak alındığında ise ses türemesinin aşağıdaki alt türleri sınıflandırılabilir:

- a) Ön ses türemesi: *ilimon* < *limon*, *ilisan* (Borima) < *nisan*, *urus* < *Rus*, *urum* < *Rum*, vs.
- b) İç ses türemesi: *tılsım* (Priştine, Prizren) < *tılsım*, *beligrat* < *Belgrad*, *mükmün* < *mümin*, *batlak* < *batak*, *şeriyat* < *şeriat*, vs.
- c) Son ses türemesi: *dokturu/doptiri* < *doktor*, *kayrık* < *gayrı*, *bekim* < *belki*, vs.

Ses türemesinin daha detaylı sınıflandırılması istendiği takdirde, her iki ölçütten istifade edilerek, başta ünlü türemesi, başta ünsüz türemesi, sonda ünlü türemesi vs. şekillerde alt türler ayrılabilir.

Ses Düşmesi olayı, ses türemesi gibi, seslerin nicelik bakımından değişmesidir. Ancak burada kelimedeki seslerin sayısı artmaz, azalır. Ses

düşmesi ses türemesinin tersidir ve bunların alt türleri paralellik gösterir. Düşen sesin niteliğine göre, söz konusu ses olayının ünlü düşmesi (*orda* > *orda*, *buraya* > *burya*, *nereye* > *nerye*, *önüne* > *önne*, *hazine* > *hazne*) ve ünsüz düşmesi (*her* > *er*, *hasta* > *asta*, *hesap* > *esap*, *ahbap* > *abap*, *şeyh* > *şeh*, *inşallah* > *işalla*) gibi çeşitleri vardır. Kelimenin hangi kısmında ses kaybı yaşandığına bağlı olarak, ses düşmesinin ön ses düşmesi (*ısrırgan* > *sırigan*, *işte* > *şte*, *imece* > *meci*, *ıhlamur* > *flamur*, *haber* > *aber*, *hava* > *ava*, *hep* > *ep*), iç ses düşmesi (*acaba* > *acba*, *ne zaman* > *nézman*, *ihtiyar* > *itiyar*, *ejderha* > *ejdera*, *meydan* > *midan*, *peynir* > *pinir*) ve son ses düşmesi (*sabah* > *saba*, *nikâh* > *niça*, *bırak* > *bıra*, *üvey* > *ügi*, *maşallah* > *maşalla*) alt türlerini ayırmak da mümkündür. Bir dili veya ağızı betimlerken, gerekirse, başta ünlü düşmesi, başta ünsüz düşmesi, sonda ünsüz düşmesi gibi daha detaylı alt türlere başvurulabilir.

Bazen kelimede bir değil, birden fazla sesin düştüğü görülür. Eğer düşen sesler, değişime maruz kalan kelimede hece oluşturursa, bu ses olayına *hece düşmesi* (*hece yutulması*, *haploloji*) denir. Hece düşmesine Balkan Türk ağızlarından örnekler:

azıcık > *acık*;
fasulye > *pasul* (Pristine, Prizren);
gramofon > *grafon*;
jandarma > *candar*;
kaynana > *gayna*;
ne kadar > *neka*;
o kadar > *oka*.

Hece düşmesini prensip itibarıyla ses düşmesinin bir alt türü olarak kabul etmek mümkündür. Ancak literatürde ondan genellikle ayrı bir ses olayı gibi bahsedilmektedir. Kendine has birtakım özellikleri olduğu için hece düşmesi ses düşmesinden ayrılabilir. Yalnız her hece azalmasını hece düşmesi olarak görmek doğru değildir. Eğer hece sayısının azalması bir ünlünün düşmesinden kaynaklanırsa bu, hece düşmesi değildir. Meselâ, hece düşmesine örnek olarak gösterilen *dirilik* > *dirlik*, *ilerile* > *ilerle*, *oyuna* > *oyna* (Eker, 2002, s. 227) değişimleri aslında ünlü düşmesi olaylarıdır. Aynı ses olayı gibi görülen *pazar ertesi* > *pazartesi* ve *cuma ertesi* > *cumartesi* örneklerinden yalnız birincisi, *er* hecesi yutulduğundan dolayı hece düşmesidir; *cuma ertesi* > *cumartesi* ise ses düşmesi (ünlü düşmesi) örneğidir.

Ses Değişmesi olayı, kelimede bir sesin yerini başka sesin alması hadisesidir. Genellikle değişen sesle yeni ses birçok yönden birbirine benzer sesler olur. Yeni sesi değişen sesteki ayıran fark, ses değişmesinin alt türlerini belirler. Ayırıcı özelliklere dayanan bu alt türlerin Balkan ağızlarında da görülen bir kısmı aşağıdakilerdir:

Daralma ve genişleme. Daralma, geniş ünlünün yerini karşıtı olan dar ünlünün alması; genişleme de, dar ünlünün yerini geniş ünlüye bırakması olayıdır. Türk ağızlarında daralma genellikle ilk heceden sonra görülür: *horuz < horoz, dohtur < doktor*, vs. Balkan Türk ağızlarında, ayrıca, kelimenin ilk hecesinde geniş ünlülerin daralması tipik özelliklerdendir: *buas < boğaz, buynuz < boynuz, bübrek < böbrek, cümlek < gömlek, kuva < kova, lilek < leylek, sirit < şerit, süle < söyle, ulak < oğlak, ülç < ölç, üren < öğren*, vs.

Genişleme olayına özellikle Priştine ve Prizren bölgelerinde sık tesadüf edilmektedir. Bu, kelimenin genellikle ikinci hecesinde boy gösterir: *barot < barut, çocuk < çocuk, dokon < dokun, dokos < dokuz, koyon < koyun, otos < otuz, topos < topuz, vapor < vapur, yonos < yunus*, vs.

Öndamaksillaşma ve artdamaksillaşma. Kalın ünlülerin yerini ince ünlülere bırakması şeklinde gerçekleşen öndamaksillaşma olayı, Balkan Türk ağızlarında daha çok ilk hecede görülür: *biçak < bıçak, çiban < çiban, çirak < çirak, düa/düva < dua, müftaç/mütaç < muhtaç, mürat < murat, sınır < sınıır*, vs.

Artdamaksillaşma olayında ince ünlü yerini kalın ünlüye bırakır: *ecallı < ecelli, ecnabı < ecnebi*, vs.

Düzleşme ve yuvarlaklaşma. Bunlardan birincisi, yuvarlak ünlülerin düzleşmesi (*birda < burada, sıs < sus, yımırta < yumurta*), ikincisi ise, tam tersi, düz ünlünün yuvarlak hâle gelmesi olayıdır: *hüzmeçar < hizmetkâr, südük < sidik*.

Uzama ve kısalma. Uzama, kısa ünlünün nispeten daha uzun sürede söylenmesi (*yanındaki > yanında:kı* (Ostrec), *maşşer > ma:şşer*), kısalma ise uzun ünlünün telaffuz süresinin azalmasıdır: *a:hiret > ayret, a:teş > ateş*, vs.

Ötümlüleşme ve ötümsüzleşme. Bu olaylardan ilki, ötümsüz ünsüzlerin ötümlüye, ikincisi ise ötümlü ünsüzlerin ötümsüz karşıtlarına dönüşmesidir. Süreksiz ünsüzlerde ötümsüzleşme, Türkçede kelime sonunda tipik olaydır. Kelime başında ise hem ötümlü hem de ötümsüz ünsüzler mevcuttur, ancak Balkan Türk ağızlarında birçok kelime bu açıdan ölçünlü dilden farklılık gösterir: *barmak < parmak, garğa < karga, girbaç < kırbaç, gurşum* (Rozino) *< kurşun, dan < tan, dara- < tara-, datlı < tatlı, dawşan < tavşan, va:re < fare, vıdan < fifan, vikir < fikir, viyat < fiyat, zebep < sebep, zewda < sevda; kam < gam, kaz/kas < gaz, kurbet < gurbet, pekçi < bekçi, pesle-* (Borima) *< besle-, tik- < dik-, tōş < döş, türt- < dürt-, türüst < dürüst*, vs.

Süreklileşme ve süreksizleşme. Bu iki ses değişmesi türü de birbirinin zıttıdır. Süreklileşme, süreksiz ünsüzün yerini sürekli olanın alması (*haçan* 'ne zaman' *< kaçan, awşam/ayşam < akşam, otomofil < otomobil*);

diğeri ise sürekli ünsüzün süreksizleşmesidir (*payton* < *fayton*, *pasul/pasule* < *fasulye*, *birıldak* < *fırıldak*, *bagla-* < *bağla-*, *düğün* < *düğün*, *ogul* < *oğul*, *yogurt* < *yoğurt*).

Yer Değiştirme (Metatez), kelimedeki bir sesin başka sesle yer değiştirme olayıdır. Bu olay, iki sesin özelliklerinin birbirini etkilemesiyle değil, konumlarının telaffuzu kolaylaştıracak şekilde değişmesiyle ilgilidir. Yer değiştirmenin iki alt türü vardır: yakın metatez ve uzak metatez. Yakın metatezde yer değiştiren sesler yan yana bulunur; meselâ: *çölmek* < *çömlək*, *gölmek* < *gömlək*, *dewriş* < *derviş*, *melvit* < *mevlit*, *sorna* < *sonra*, *kırmızı* (Priştine, Prizren) < *kırmızı*, *sarmısak* < *sarımsak*. Uzak metatezde yer değiştiren sesler arasında başka ses veya sesler olur: *güvencir* (Rozino) < *güvercin*, *salıncaç* < *salıncak*, *kılancık* (Prizren) < *kırlangıç*, vs.

Etkileşimle ilgili olan ses olayları

Ses olaylarının ikinci grubunu teşkil eden etkileşimle ilgili olanlar, kelime içinde bir sesin başka sese tesirinden kaynaklanır. Bu seslerin özelliklerinin birbirine yaklaşması veya birbirinden uzaklaşması, söz konusu ses olaylarının sınıflandırma ölçütüdür. Bu olaylarda da seslerin değişimi nitelik veya nicelik itibarıyla olur. Nitelik açısından benzeşme ve benzeşmezlik, nicelik açısından ise ikizleşme ve tekleşme ayrılır.

Benzeşme, terimden de belli olduğu üzere, kelime içinde bir sesin başka bir sese tamamen veya kısmen benzemesi olayıdır. Benzeşme türlerinin sınıflandırılması, etkileyen sesle etkilenen ses arasındaki ilişkilerin farklı yönlerini yansıtan ölçütlere dayanarak yapılmaktadır. Benzemenin derecesine göre, tam benzeşme (meselâ, *yazsın* > *yassın*, *buzsuz* > *bussuz*, *mümin* > *mümün*) ve yarı benzeşme (*menfaat* > *memfat*, *cümle* > *cümne*); etkileyen ve etkilenen seslerin sırasına göre, ilerleyici benzeşme (*dinle-* > *dinne-*, *mürşit* > *mürşüt*) ve gerileyici benzeşme (*minber* > *mimber*, *tuzsuz* > *tussuz*); bu seslerin arasındaki mesafeye göre, yakın benzeşme (*ormanlık* > *ormannık*, *kanlı* > *gannı*) ve uzak benzeşme (*vakit* > *vakit*, *kestane* > *çestene*) türleri ayrılmaktadır.

Türk gramer kitaplarında pek değinilmeyen **uyuşma** (*accomodation*) olayını da benzeşmenin bir türü olarak görmek mümkündür, çünkü burada da bir sesin başka sese benzemesi, özelliklerinin onun özelliklerine uyması söz konusudur. Bunların arasında fark şudur: Normal benzeşmede, etkilenen fonem etkileyenin tesiriyle dilde mevcut olan başka foneme dönüşür, uyuşma olayında ise etkilenen ses değişse de bu, fonem değil, allofon değişikliği olur. Meselâ, *torin* 'torun' ve *tene* 'tane' kelimelerinde *t* sesi yanındaki ünlülerden kaynaklanan uyuşmaya maruz kalır. Bu kelimelerde *t* foneminin değişik özelliklerde iki farklı allofon olarak ortaya çıkmasının sebebi yanındaki ünlüdür: Birinci

kelimede [t] ünsüzü [o] sesinin tesiriyle kalın, yuvarlak; ikinci kelimede ise [e] sesinin etkisiyle ince, düz olarak telaffuz edilir.

Benzeşmezlik olayında, benzeşmeye kıyasla ters yönde gelişen bir ses değişmesi söz konusudur. Bu ses olayı, kelime içindeki iki benzer veya aynı sestem birinin değişerek aykırı özellik kazanması olayıdır. Benzeşmezliğin de ilerleyici (*haydut > hayduk, künk > künt*), gerileyici (*berber > belber, fincan > filcan/vilican*); yakın (*nesne > neste*) ve uzak (*sekreter > seknefer, nişan > lişan*) türlerinden bahsedilmektedir.

İkizleşme ve **tekleşme**, ses olayları sınıflandırmalarının hemen hepsinde yer almaktadır (Coşkun, 2000, s. 29; Eker, 2002, s. 228; Şahin, 2003, s. 42; vb.). Bu iki olay da bir genel ses hadisesinin iki farklı yüzüdür. İkizleşme, bir ünsüzün iki kez -veya bir başka bakış açısıyla, telaffuz süresi uzatılarak- söylenmesi olayıdır. Tekleşme olayı ise, ikiz ünsüzden birinin kaybolması sonucunda meydana gelir. Her iki ses olayının genel sebepleri, ünsüzün kelimedeki konumundan ziyade, seslerin etkileşimidir. Bir ünsüzün ikizleşmesine yanındaki ünlünün kısalması, vurgu vs. sebep olabilir. Meselâ, “Arapça kökenli *züca:ciye* ve *cüza:m* sözcüklerindeki uzun ünlüler kısalırken, kendilerinden önceki /c/ ve /z/ ünsüzlerini ikizleştirerek söyleyişte *züccaciye* ve *cüzzam* şekillerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır” (Eker, 2002, s. 228). Aynı şekilde *sa:de* kelimesi Özbekçede *sadde*, *ma:sum* kelimesi Kütahya ağzında *massum* şekline dönüşmüştür. Eski Türkçede 50 sayısını belirten *elig* kelimesinde /g/ sesinin zamanla düşmesi, kendisinden önceki ünlünün uzamasına sebep olmuş, daha sonraları bu ünlünün kısalmasıyla yanındaki /l/ ünsüzü ikizleşerek, *elli* biçimi meydana gelmiştir.

Seslerin kelimedeki konumu ve birbirini etkilemesi ses olaylarının temel sebepleridir. Ancak ses olayları çağrışım sebebiyle veya psikolojik, tarihsel vs. nedenlerle de ortaya çıkabilir. Meselâ, bazıları *bakkal*, *nakkaş* gibi kelimelerin çağrışımıyla *rakam* kelimesini *rakkam* olarak söyler. *Fen*, *his*, *zam*, *zan* gibi köklerin son ünsüzünün ünlüyle başlayan ek aldığı ikizleşmesi, ünlü sesin tesirinden ziyade, kelimelerin orijinal biçiminin ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Bu kelimeler, belli olduğu üzere, kaynak dil olan Arapçada *fenn*, *hiss*, *zamm*, *zann* şeklindedir. Somut sebep ne olursa olsun, yukarıdaki örneklerde ses olayı ikizleşmedir.

İkizleşme sonucunda bir ünsüzün yanında ona benzer, daha doğrusu, onunla aynı olan ikinci bir ünsüz ortaya çıkar; tekleşme olayında ise çift ünsüzden birinin kaybolmasıyla benzerlik ortadan kalkar. Bu yönden, ikizleşme ve tekleşme, sırasıyla benzeşme ve benzeşmezliğe bir benzerlik gösterir. Aralarındaki fark, yukarıda not edildiği gibi, ses değişiminin ikizleşme ve tekleşmede nicelik, benzeşme ve benzeşmezlikte ise nitelik açısından olmasıdır.

İkizleşme Balkan Türk ağızlarında nadir görülen olaydır. *küççük* < *küçük*, *ell'an* < *el'an*. Bu ağızlarda ilizleşmeye verilen *pâllık* < *pahalılık*, *sânnen* < *sen(i)n* (*i*)*len* örnekleri (Gülensoy, 1987, s. 126), aslında çeşitli ses olayları sonucunda iki ünsüzün yan yana gelmesi hadisesidir, ikizleşme değildir.

Tekleşme olayı Balkan ağızlarında daha yaygındır. Bu ses olayına aşağıdaki örnekleri gösterebiliriz: *affet* > *afet* (Priştine, Prizren), *aleyhisselam* > *aleyselam*, *dükkan* > *dükan*, *evvel* > *evel*, *Hıdırelles* < *hıdırles* (Priştine, Prizren), *hürriyet* > *hüriyet* (Priştine, Prizren), *kuvvet* > *guvet*, *muallim* > *ma:lim*, *muhabbet* > *ma:bet*, vb.

Sonuç ve değerlendirmeler

Ses olayları bir açıdan ses türemesi, ses düşmesi, ses değişmesi ve yer değiştirme; başka bir ölçüte göre, benzeşme, benzeşmezlik, ikizleşme ve tekleşme olarak sınıflandırılabilir. Birinci grubu oluşturan olaylar genellikle seslerin kelimedeki konumundan, ikinci grubu teşkil eden olaylar ise genellikle seslerin etkileşiminden kaynaklanır. Ses değişmesi ve yer değiştirme dışındaki olaylar arasında, ses değişmesinin de alt türleri arasında zıtlık ilişkileri vardır: ses türemesi - ses düşmesi, benzeşme – benzeşmezlik, ikizleşme – tekleşme, yuvarlaklaşma – düzleşme, uzama – kısalma, ötümlüleşme - ötümsüzleşme vb.

Bazı kitaplarda yukarıda yer almayan ses olaylarından da bahsedilmektedir. Bunlar ya yukarıdaki ses olaylarının bir türüdür, meselâ, erime (*yaralıg* > *yaralu*), yutulma (*kapgak* > *kapak*, *orgak* > *orak*) terimleriyle adlandırılan olaylar (Şahin, 2003, s. 43), parantezde verilen örneklerden görüldüğü gibi, ses düşmesinden ibarettir; ya da birden fazla ses olayı sonucunda ortaya çıkan örneklerle verilen terimlerdir, meselâ, *kaynaşma* gibi: *çehar+yek* > *çeyrek*, *çep+rast* > *çapraz* vs.

Birinci grubu oluşturan ses olayları temeldir, çünkü kapsayıcıdır, buradaki terimler dildeki bütün ses olaylarını karşılamak için yeterlidir. İkinci gruptaki olayları bile prensip olarak buraya indirgemek mümkündür: Benzeşme ve benzeşmezlik sonuç itibariyle ses değişmeleridir, ikizleşme ve tekleşme de sırasıyla ses türemesi ve ses düşmesinin çeşitlerinden biri olarak algılanabilir. Ancak bu ses olaylarının kendine has özelliklerinin bulunması, sınıflandırma ölçütlerinin farklılığı, yaygınlık dereceleri, ilgili kavramların ve terimlerin oturmuş olması, pratikte böyle bir indirgemeyi yararlı kılmaz. Doğrudur, meselâ, *buzsuz* > *bussuz*, gibi bir örnekte benzeşme neticesinde ötümsüzleşme olur ve olaya sadece ötümsüzleşme demek yeterli görülebilir. Ancak her benzeşme böyle değildir. Çoğu zaman benzeşme veya benzeşmezlik sonucunda sesin iki ve daha fazla özelliği değişir. Meselâ, *esvap* > *espap* benzeşme olayı sadece ötümsüzleşme

değil, aynı zamanda süreksizleşme ve dudaksılaşmayla sonuçlanır. Bu yüzden, benzeşme ve benzeşmezlik olaylarını ses değişmesinden ayrı olarak ele almak sadece teorik açıdan değil, pratik açıdan da gereklidir.

İkizleşme ve tekleşmeye gelince, bunlar basit bir ses türemesi ve ses düşmesi değildir. Özellikle sürekli ünsüz söz konusu olduğunda, ikizleşme yeni bir sesin ortaya çıkmasından ziyade, mevcut sesin telaffuz süresinin uzaması, tekleşme ise kısalma olarak algılanabilir. Dolayısıyla, ikizleşme ve tekleşme, bakış açısına göre bir yandan ses türemesi ve ses düşmesine, öte yandan, uzama ve kısaltmaya benzese de, aslında kendilerine has özellikleriyle bunların hepsinden farklıdır ve ayrı ele alınmaları gerekir.

Kaynakça

- Coşkun, Volkan (2000), *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK.
- Eker, Süer (2002), *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker.
- Ergin, Muharrem (2000), *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Hafız, Nimetullah (1979), "Kosova Mitroviçası, Vuçitırın ve Priştine Türk Ağızlarının Başlıca Özellikleri", *ÇEVREN*, VI (1-2), 75-91.
- Golovin, B. N. (1983), *Vvedenie v Yazıkoznanie*. Moskva: Vısşaya Şkola.
- Gülensoy, Tuncer (1987), "Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten – 1984*. Ankara: TDK, 87-147.
- Mollova, Mefkûre (1973-74), "Balkanlarda Türk e- Ağızları", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 2-3, 357-414.
- Mollova, Mefkûre (1977-78), "Balkanlarda Merkez Bölgede Gakçı Ağızları", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 6-7, 239-306.

Dr. Phil. Julian RENTZSCH*

BATI RUMELİ TÜRKÇESİNDE YARDIMCI YAPILAR

Özet

Bu yazıda iki Batı Rumeli Türkçesi derlemi incelenecektir: 1890–1895 yılları arasında Ignác Kúnos tarafından derlenen Adakale ağızı metinleri ile 1931’de Gyula Németh tarafından derlenen Vidin ağızı metinleri. Bu metinler çeşitli açıdan ilginçtir. Bu yazıda, istemek, bilmek, başlamak gibi yardımcı eylemler ve lazım ile mümkün yardımcı sıfatları içeren yapılara odaklanılacaktır. Çağdaş Ölçünlü Türk dilinde böyle yapılarda çoğu zaman bir adeylem vardır (örn. oku-MAK istiyorum, oku-MA-m lazım). Batı Rumeli Türkçesinde de – kısmen başka çekim kurallarıyla olsa da – adeylemler kullanılmaktadır. Bunun dışında ise bağlayıcı işlevini gören bitimli kip biçimlerine başvuran yapılar da vardır. Ölçünlü Türkçeyle Batı Rumeli ağızları arasındaki farkların, söz konusu ağızların Balkan dilleriyle ilişkisinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Oysa makalede Batı Rumeli ağızlarında ortaya çıkan yardımcı yapıların bazı yapısal niteliklerinin Türk dil ailesinde yaygın olan kalıplara uyduğu ve bu yapıların Türk dillerinde doğal bir eğilim olarak bulunan tipolojik bileşenlere başvurularak oluşturulduğu savunulacaktır. Bu tipolojik bileşenlerin söz konusu ağızlarda dil ilişkisi neticesi olarak güçlenmiş olması mümkündür.

Anahtar kelimeler: Batı Rumeli Türkçesi, Yardımcı yapılar, Dilbilgiselleşme, Dil tarihi, Dil ilişkileri

Abstract

Auxiliary Constructions Western Rumelian Turkish Dialects

This paper investigates two Western Rumelian Turkish text corpuses: dialect texts from Adakale, collected by Ignác Kúnos between 1890 and 1895, and from Vidin, collected by Gyula Németh in 1931. While these texts are interesting in several respects, the present paper will focus

* Johannes Gutenberg Üniversitesi, Türkoloji Bölümü, Mainz, ALMANYA;
julianrentzsch@yahoo.com

on constructions involving verbal auxiliaries such as istemek, bilmek, başlamak, and the nominal auxiliaries lazım and mümkün. The constructions formed with these auxiliaries in Modern Standard Turkish usually involve a verbal noun (e.g. oku-MAK istiyorum, oku-MA-m lazım). In Western Rumelian Turkish, verbal nouns do occur as well, albeit with partly diverging government rules, but there are also constructions that include finite mood forms in subjunctive function. While the differences between Standard Turkish and Western Rumelian Turkish have been claimed to result from contact with Balkan languages, it will be argued that some basic features of the structural types underlying the Western Rumelian auxiliary constructions correspond to widespread Common Turkic patterns, and that the Western Rumelian patterns make use of typological components already predisposed in Turkic language structure, with a possible increase in prominence due to language contact.

Key words: *Western Rumelian Turkish, Auxiliary constructions, Grammaticalization, Language history, Language contact*

1. Giriş

Bu yazıda Türk ağızlarının Batı Rumeli grubuna ait olan iki ağız dikkate alınmaktadır: Adakale ağızı ile Vidin ağızı. Adakale, sakinlerinin hemen hepsi Türk olan bir Tuna adasıydı. 1691’de Osmanlılar tarafından fethedildi. Sonraki zamanlarda aidiyeti Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya, sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında değişip durdu. 1923’ten sonra Romanya’ya aitti. Baraj inşası yüzünden ada 1968’de tahliye edildi, 1971’de su altında kaldı.

Bu çalışmada incelenen 265 sayfalık Türkçe metni kapsayan ağız derlemesi 1890–1895 yılları arasında Macar Türkolog Ignác Kúnos tarafından toplanıp 1907’de yayımlanmıştır. Metinleri kaydettiği zamanlarda adanın nüfusu yazarın tahminine göre aşağı yukarı 550 kişiydi. Adaya komşu, Tuna Nehri’nin sol kıyısında çoğunlukla Rumen nüfusa sahip olan Orşova şehri ve biraz akış aşağı sağ kıyısında çoğunlukla Sırp nüfusa sahip Kladovo şehri bulunmaktaydı; dolayısıyla Rumence ile Sırpça, Adakale ağızıyla ilişkide bulunan en önemli diller sayılır.

Vidin, Adakale’den yaklaşık 70 km akış aşağı, Bulgaristan’a ait bir şehir. 1396’da Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedildi. Bu çalışmada kullanılan, Almanca tercümesiyle beraber 253 sayfa tutan Vidin ağızı metinler, 1931 yılında Macar Türkolog Gyula Németh tarafından kaydedildi (Németh, 1965, s. 14–15). O zaman şehrin nüfusu yaklaşık 18.000’di. Doğal

olarak, Türk ağızı daha o zamanlarda Bulgarcayla yakın ilişkide bulunmaktaydı. Vidin’de bugün bile Türkçe de konuşulmaktadır.

Birbirine benzeyen bu iki Türk ağız Ölçünlü Türk Diliyle karşılaştırıldığında pek çok özellikler göstermektedir. Bu yazıda odaklanan görüngüler ses bilgisi veya söz varlığıyla ilgili değil, biçimbilim-sözdizimi alanına aittir. Bilindiği gibi Türkçede *istemek*, *bilmek*, *başlamak* gibi eylemler ve *gerek*, *lazım*, *mümkün* gibi ad veya sıfatların dar anlamda sözcüksel işlevi yanında yardımcı öge olarak kullanılışı da vardır. Bu kullanışta yardımcı öge ana eyleme kipsel ya da kılınışsal bir anlam bileşeni ekler. Yardımcı yapılarda yardımcı öge, bir birleştirici öge vasıtasıyla ana eylemin köküyle birleştirilir <ANA EYLEM+BİRLEŞTİRİCİ+YARDIMCI>. Söz konusu birleştirici öge çoğu zaman ulaç, adeylem ya da çekimlenmiş adeylemden ibarettir. Örneğin Ölçünlü Türk Dilinde *okumak istemek* (katılımcı içi istek için), *okumasını istemek* (katılımcı dışı istek için), *okuyabilmek* (genel olanaklılık için), *okumayı bilmek* (öğrenilmiş veya içkin yetenek için), *okuması lazım* (gereklilik için), *okuması mümkün* (katılımcı dışı olanaklılık için), *okumaya başlamak* (eylemin başlangıcı için) gibi yapılar vardır. Batı Rumeli ağızlarında bu yapıların bazılarının görünümü oldukça farklıdır. Farklar başta birleştirici ögeyle ilgilidir. Yazının devamında önce bu farklılıkların birkaç örneği sunulacak, sonra farklılıklara yol açan sebepler aranacaktır.

Terminolojiyle ilgili not: Türkçede *mastar* terimi çoğu zaman hem -*mAk*, -*mA*, -(y)İş gibi Türkçe adeylemler için hem de Hint-Avrupa dilleri tipi *infinitif*’ler için kullanılmaktadır. İki öge grubu arasındaki ayrımı (bk. aşağıda) korumak için bu makalede, yukarıda anılan Türkçe ögeler *adeylem*, Hint-Avrupa dillerinin *mastarları* ise *infinitif* diye adlandırılacaktır. *Dilek kipi* terimi, kimi zaman Hint-Avrupa dillerinde yaygın olan *subjonctif* için kullanılmasına karşın, aynı terimin başka kullanışları da olduğundan bu yazıda Fransızca *subjonctif* terimi korunacaktır.

2. Batı Rumeli Türkçesinde yardımcı yapılar

Yukarıda anılan Ölçünlü Türkçe ifadelerine denk Batı Rumeli yapılarında iki tür birleştirici öge göze çarpmaktadır. Birisi adeylem ile yönelme durumunu kapsar (-*mAgA*), diğeri tasarlama kiplerinden (Ergin, 1958, s. 258–259; Korkmaz, 2003, s. 26, 569; Gencan’ın (31975, s. 271) terminolojisine göre: dilek kipleri) ibarettir. Birleştiricinin işlevi tasarlama kipince görüldüğü takdirde şahsa bağlı olarak şu biçimler kullanılmaktadır:

Tablo 1: Birleştirici olarak kullanılan kipler

Şahıs	Kip türü	Biçimler
1. şahıs	Gönüllülük kipi	-(y)Aylm; - (y)Allm
2. şahıs	İstek kipi	-(y)Asln; - (y)Aslnlz
3. şahıs	Emir kipi	-sln; -slnlAr

İstemek yardımcı eylemini içeren yapılarda hem Adakale hem de Vidin ağzında her iki tür birleştirici öge sık sık ortaya çıkmaktadır (krş. Johanson, 2012). Yönelme durumuyla çekimlenen adeylemi içeren yapı (-mAgA *istemek*) tamı tamına Ölçünlü Türkçe -mAk *istemek*'e denk düşer, yani sadece katılımcı içi istekler için uygundur. (Katılımcı içi isteklerde isteyici ve kılıcı özdeştir.) Bu durum Adakale ağzından örnek (1) ile Vidin ağzından örnek (2)'de görülmektedir:

- (1) *Çocuk kızı kesmege isterse de kıyamaz.*
'Çocuk kızı kesmek isterse de kıyamaz.'
(Adakale; Kúnos, 1907, s. 104)

- (2) *İkanmaga istemesse, ekmeğe yemege istemesse, bari bir kave içsin.*
'Yıkanmak istemezse, ekmeğe yemek istemezse, bari bir kahve içsin.'
(Vidin; Németh, 1965, s. 184)

Birleştirici ögesi tasarlama kipi olan yapılar ise hem katılımcı içi hem de katılımcı dışı (isteyici ile kılıcı farklı olan) istekler için kullanılmaktadır. Tasarlama kiplerinin şahıs özelliği taşıması, isteyici ile kılıcıyı ayırmayı mümkün kılar (Ölçünlü Türkçedeki *okumasını istiyorum* örneğinde gibi). Oysa bu imkândan her zaman istifade edilmez. Örnek (3) ile (4)'te isteyici ile kılıcı ayrıdır:

- (3) *Bu çocuk ta oradan geçerken altınları görüy, istey alsın.*
'Bu çocuk da oradan geçerken altınları görüyor, almak istiyor.'
(Adakale; Kúnos, 1907, s. 194)
- (4) *Ben yiyeyim seni isteyim.*
'Seni yemek istiyorum.'
(Vidin; Németh, 1965, s. 251)

Buna karşı, örnek (5) ile (6)'da katılımcı dışı istekler ifade edilmektedir:

- (5) *İsteyim beni bu hapıstan çıkarasın.*
'Beni bu hapisten çıkarmanı istiyorum.'
(Adakale; Kúnos, 1907, s. 56)
- (6) *Şinden sora arabayı koşasın istemem.*
'Şimdiden sonra arabayı koşmanı istemem.'
(Vidin; Németh, 1965, s. 183)

Yukarıda belirtilen yapılardan başka Batı Rumeli Türkçesinde *almak istersem de* (Kúnos, 1907, s. 102), *gelmeni isterim* (Kúnos, 1907, s. 70) gibi, Ölçünlü Türkçede de normal sayılan yapılar, az sayıda olsa bile, ortaya çıkar.

Genel olanaklılık her iki ağızda Ölçünlü Türk Dilinde olduğu gibi -(y)Abilmek ile -(y)AmAmAk aracılığıyla ifade edilmektedir. Ayrıca, Vidin ağızında *bilmek* eylemi, bazen yönelme durumuyla çekimlenmiş adestem (örn. (7)) ya da tasarlama kipi (örn. (8)) ile birleştirilmiş bir şekilde ortaya çıkar. (Bu görüğü Adakale ağızı derleminde bulunmamaktadır.) Bütün bu örneklerde öğrenilmiş veya içkin yetenekler söz konusudur:

- (7) *Okumaga biliyse, hatim başlar, okur.*
'Okumayı biliyorsa, hatme başlar, okur.'
(Vidin; Németh, 1965, s. 343)
- (8) *Bu hayvannar okusun bilir mi?*
'Bu hayvanlar okumayı bilir mi?'
(Vidin; Németh, 1965, s. 185)

Katılımcı dışı olanaklılık için kullanılan, *mümkün* sıfatını içeren yapılarda da hem yönelme durumuyla çekimlenmiş adesteme (örn. (9)) hem de tasarlama kipine (örn. (10)) rast gelinir. Örneklerimiz Adakale ağızından alınmıştır; Vidin ağızı materyallerinde bulunmamaktadır.

- (9) *Sen onı zorlen almaga mumkin yok.*
'Onu zorla alman mümkün değil.'
(Adakale; Kúnos, 1907, s. 36)
- (10) *Seyiz okadar çalışırse de mümkün deyil atlar su içsin.*

'Seyis ne kadar çaba gösterirse de atların su içmesi mümkün değil.'

(Adakale; Kúnos, 1907, s. 105)

Lazım sıfatı her iki ağızda tasarlama kipiyle birleşmektedir. *-mAgA*'ya derlemlerimizde rastlanmamaktadır.

(11) *Lazım yalandan bir şey söyleyim.*

'Yalan söylemem lazım.'

(Adakale; Kúnos, 1907, s. 60)

(12) *Siz lazım gidesiniz, tavaf edesiniz.*

'Gidip tavaf etmeniz lazım.'

(Vidin; Németh, 1965, s. 124)

Şimdiye dek anılan dört adet yardımcı ögenin hepsi (*istemek, bilmek, mümkün, lazım*) kipsellik (İng. *modality*) ifadeleri üretmek için kullanılmaktadır. Birleştirici işlevindeki *-mAgA* ile tasarlama kipi arasındaki iş bölümü ise başka yardımcı yapılarda da görünmektedir. Örneğin, Vidin ağızında *başlamak* eylemi Ölçünlü Türk Dilinde olduğu gibi adevlem ile yönelme durumunu kapsayan bir birleştirici öğeyle birlikte vardır (örn. (13)), ama birleştirici öğe olarak tasarlama kipleri de kullanılmaktadır (örn. (14)).

(13) *Kız başlar ağlamaya.*

'Kız ağlamaya başlar.'

(Németh; 1965, s. 191)

(14) *Kıs başlar ağlasın.*

'Kız ağlamaya başlar.'

(Németh; 1965, s. 145)

Benzer durum Adakale'de *bırakmak* eyleminde (ters değişkenlerle) görülmektedir. Ölçünlü Türkçede alışlagelmiş *bırakın gelsin* gibi yapılar yanında (örn. (15)) *-mAgA* birleştiricisini içeren yapılara da rastlanmaktadır (örn. (16)).

(15) *Bırakın içeriye gelsin.*

(Adakale; Kúnos, 1907, s. 217)

(16) *Kocakarıyı içeri girmeye brakiyeler.*

'Kocakarının içeri girmesine izin veriyorlar.'

(Adakale; Kúnos, 1907, s. 160)

Korkmak ile *utanmak* eylemleri Adakale'de yönelme durumuyla bulunmaktadır (ki Ölçünlü Türkçede çıkma durumu yanında kabul edilen bir seçenektir, krş. örn. (17) ile (19)), Vidin ağzında ise tasarlama kipiyle kullanılmaktadır (örn. (18) ile (20)):

(17) *Dışarı çıkmaga korkarmış.*
'Dışarı çıkmaktan/çıkmağa korkarmış.'

(Adakale; Kúnos, 1907, s. 167)

(18) *Dembel Hasan korkar gelsin eve.*
'Tembel Hasan eve gelmekten korkar.'

(Vidin; Németh, 1965, s. 128)

(19) *Kendi arkadaşlarının yanına da sokulmaga utandığından*
'Kendi arkadaşlarının yanına da sokulmaktan/sokulmaya utandığından'

(Adakale; Kúnos, 1907, s. 53)

(20) *Kuçugi zengin olduğuna buyugune utanır halatır sorsun.*
'Küçüğü zengin olduğu için büyüğüne hal hatır sormaktan

utanır.'

(Vidin; Németh, 1965, s. 241)

Ölçünlü Türkçede genellikle belirtme durumuyla kurulan *unutmak* eylemi de Batı Rumeli'de yönelme durumuyla çekimlenmiş adeylem (örn. (21)) veya tasarlama kipi (örn. (22)) ile birleşmektedir.

(21) *İğneyi almaga unudiy.*
'İğneyi almayı unutuyor.'

(Adakale; Kúnos, 1907, s. 174)

(22) *Çocuk gider, unudur su alsın gene.*
'Çocuk gider, yine su almayı unuttur.'

(Vidin; Németh, 1965, s. 229)

Yönelme durumunu kullanma eğilimi Batı Rumeli ağzlarında o kadar kuvvetlidir ki, bazen aslında özne işlevini gören adeylem bile yönelme durumunda ortaya çıkabilir:

- (23) *Soylemege işime gelmez.*
'Söylemek işime gelmez.'
(Adakale; Kúnos, 1907, s. 74)

Geçici bir sonuç olarak, bu çalışma çerçevesinde incelenen Batı Rumeli ağızlarında yardımcı yapılarda birleştirici olarak *-mAgA* ile tasarlama kiplerinin göze çarpıcı bir derecede yaygın olduğunu tespit edebiliriz. Tasarlama kiplerinin kullanılışı Latince ve Roman dillerinde yaygın olan *subjonctif* inkiine benzer. *Subjonctif* tümcede başka eyleme bağlı olan yüklemelerde kullanılan bitimli bir biçimdir (Fransızca *subjonctif* < Latince *subiunctivus*, krş. Grekçe *hypotaktikos* 'bağlı, tabi'). Tasarlama kipleri de yukarıda gösterilen örneklerde başka bir eyleme bağlıdır, üstelik de bitimli biçimlerdir. Bu noktada Batı Rumeli Türkçesi ile Roman dilleri arasında bir benzerlik vardır. Bu benzerliğin olanaklı sebepleri ise sonraki bölümlerde tartışılacaktır.

3. Komşu dillerdeki durum

Yukarıda belirtilenler türü ayrımlar çoğu zaman dil ilişkileri neticesi olarak açıklanmaktadır. Özellikle infinitifin kaybolup yerine bitimli biçimler geçmesi Balkan dilleri için tipiktir. Balkan dillerinin Batı Rumeli Türkçesi üzerindeki etkisini değerlendirebilmek için komşu dillerdeki duruma göz atmamız yerindedir.

Vidin ağızıyla yakın ilişkide bulunan Bulgarcada infinitif hemen büsbütün kaybolmuştur. Yukarıdakine benzer ifadelerde bu dilde iki bitimli biçim kullanılmakta, arasına *da* parçacığı konulmaktadır. Bağlı olan eylem normal olarak bitmişlik (*perfective*) şeklindedir. Aşağıda istek ifadeleriyle yetinilecektir, oysa olanaklılık, gereklilik vb. için de aynı stratejiyle kurulan yapılar vardır. Bulgarcada katılımcı içi istekler (24) örneğine göre, katılımcı dışı istekler ise (25) örneğine göre ifade edilmektedir:

- (24) *Iskam da objadvam s tjax.*
'Onlarla öğle yemeği yemek istiyorum.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'İsterim ki öğle yemeği yerim onlarla.')

- (25) *Te iskat da objadvam s tjax.*
'Onlarla öğle yemeği yememi istiyorlar.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'İsterler ki öğle yemeği yerim onlarla.')

Adakale ağızı için önemli olan Sırp dilinde katılımcı içi isteklerde infinitifin kullanılması da devam etmektedir (örn. (26)'da *kupiti*), ancak *da* parçacığı aracılığıyla birbirine bağlanan iki bitimli biçim daha yaygın olarak

kullanılmaktadır. Sonuncu yöntem hem katılımcı içi (örn. (27)) hem de katılımcı dışı (örn. (28)) istekler için uygundur.

(26) *Hoću kupiti hleb.*
'Ekmek almak istiyorum.'

(27) *Hoću da kupim hleb.*
'Ekmek almak istiyorum.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'İsterim ki ekmek alırım.')

(28) *Ja hoću da ti kupiš hleb.*
'Ekmek almanı istiyorum.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'Ben isterim ki sen ekmek alırsın.')

Adakale ağzıyla yakın ilişkide bulunan diğer dil Rumencede de infinitif'in kullanılması büyük ölçüde azalmıştır. (19. yüzyıldan itibaren kullanılışı Fransızcanın etkisiyle yazı dilinde tekrar artmaya başlamıştır.). Yardımcı yapılarda genellikle iki bitimli biçim tercih edilmekte ve araya *să* parçacığı girmektedir (krş. Hasenstab, 2010, s. 55–59). Bu yapı, gramer kitaplarında *subjonctif* (Rumence *conjunctiv*) olarak adlandırılmaktadır; ancak bu kip üçüncü şahıs dışında biçimsel açıdan bildirme kipi ile özdeştir.

(29) *Vreau să lucrez.*
'Çalışmak istiyorum.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'İsterim ki çalışırım.')

(30) *Vreau să lucrezi.*
'Çalışmanı istiyorum.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'İsterim ki çalışırsın.')

Özetle, komşu dillerin yardımcı yapılarında iki bitimli biçimin kullanılması, Batı Rumeli Türkçesinde de kısmen iki bitimli biçimin kullanılmasını etkilemiş olabilir, ama yapımlar Türkçede büsbütün farklıdır: Bulgarca, Sırpça ile Rumencede bağlı eylemin biçimi bildirme kipiyle özdeşken (Rumencede üçüncü şahıs dışında), Türkçede bağlı eylem tasarlama kipleri, yani ilkin kipsel anlamlar şifrelemlenen biçimler taşır. Kısaca, *koşasın istemem* (örn. (6)) gibi yapılar için komşu dillerde hiç bir kalıp bulunmamaktadır. *Kesmege isterse* (örn. (1)) gibi ifadeleri de çağdaş komşu dillerin ışığında açıklamak zordur. Sonuç olarak, Batı Rumeli Türkçesinde ortaya çıkan görüngülerin kısmen Türkçeye içkin bir eğilimin neticesi olarak açıklanması gerektiğini saptayabiliriz.

4. Diğer Türk dillerindeki durum

Hakikaten Batı Rumeli Türkçesindekilere benzer yapılar başka Türk dillerinde de görülmektedir. Böyle yapılar en çok Orta Türkçeden itibaren ortaya çıkmıştır. Eski Türkçedeki durumuna göz atmadan önce birkaç Orta Türkçe yapıya bakalım. (Şekillerin bütün zenginliğini bu yazının kapsamında gösteremeyeceğiz.)

Tasarlama kipleriyle kurulan kipsel yapılar örneğin Çağatay Türkçesinde yaygın. Baburname'de (16. yüzyıl) birleştirici öge olarak istek kipinden (-GAy) istifade eden istek (örn. (31)), olanaklılık (örn. (32)) ile gereklilik (örn. (33)) ifadeleri bulunmaktadır:

(31) *Tiledük kim bu kış 'âriyatı bergey.*
'Bu kış için bize ödünç vermesini istedik.'
(Baburname 59r4)

(32) *Néçe cihatdın mumkin émes édi kim alarğa bérilgey.*
'Onlara verilmesi birkaç bakımdan mümkün değildi.'
(Baburname 51v10–11)

(33) *Kérek kim uşbu xaññ yétkeç uşul haftada her néçe keç
kalsalar elbette
çıkşunlar.*
'Her ne kadar geç kalsalar da bu mektup ellerine geçince aynı
haftada mutlaka yola çıkmaları gerek.'
(Baburname 360v1–2)

Yönelme durumuyla çekimlenen adeylemi (-mAgA) örneğin Codex Cumanicus'da (14. yüzyıl) buluruz. Örnek (34) bir istek ifadesi, örnek (35) bir gereklilik ifadesi temsil eder:

(34) *Tilersen bilmaga søuersen tengirni ge søumessen, sorgil
senig conglni, søuermi tengrini.*

'Tanrıyı sevip sevmediğini bilmek istersen, gönlüne sor,
Tanrıyı
sever mi.'

(Sözcük sözcüğüne: 'Dilersen bilmeye seversin Tanrıyı ya da
sevmezsin, sor gönlünü, sever mi Tanrıyı.'
(Codex Cumanicus 62r; Drimba, 2000, s. 119–120)

(35) *Kerec busga sagizlamaga.*

‘Düşünmemiz gerek.’
(Sözcüğü sözcüğüne: ‘Gerek bize düşünmeye.’)
(Codex Cumanicus 63v; Drimba, 2000, s. 122)

17. yüzyılda Oğuz lehçelerinde benzer yapılarda hem yönelme durumuyla çekimlenen adeylem, hem de tasarlama kipleri yaygın. Aşağıdaki örnekler bir İstanbul Türkçesi metinden (bk. Hazai, 1973) ve bir İsfahan Azericesi metinden (bk. Johanson, 1985) alıntılanmıştır. Her iki metin Latin harfleriyle yazılmıştır, yani transkripsiyon metinler sınıfına mensuptur. İstek ifadeleri örn. (36)–(38)’de gösterilmekte, olanaklılık ifadeleri örn. (39)–(40)’ta, gereklilik ifadeleri ise örn. (41)–(43)’te.

(36) *Gair kimβelerden Bormaga iβtemem.*
‘Başka kimseden sormak istemem.’
(İstanbul Türkçesi; Hazai, 1973, s. 156)

(37) *Istemezdi youdanun ulkecina guezmaga chunki gifoutlar isterleridi ozini uldurмага.*
‘Yehuda ülkesine gitmek istemezdi, çünkü Yahudiler kendisini öldürmek isterlerdi.’
(İsfahan Azericesi; Rentzsch, 2013, s. 151)

(38) *Bazi ozlarından isterleridi doutçunlar amma kimcé el ouzatmedi ustina.*
‘Bazıları onu tutmak isterlerdi, ama kimse ona el uzatmadı.’
(İsfahan Azericesi; Rentzsch, 2013, s. 156–157)

(39) *Atların ve kızoglanların illetlerini zerafetile ürtmege billerler.*
‘Atların ve kızların illetlerini zarafetle örtmeyi bilirler.’
(İstanbul Türkçesi; Hazai, 1973, s. 102)

(40) *Nechun bilmenem chimdi caa tabe olmaga?*
‘Sana şimdi niçin tabi olamıyorum?’
(İsfahan Azericesi; Rentzsch, 2013, s. 99)

(41) *Mazul olan passaların ademlerinden Bormaga lazum.*
‘Azledilmiş paşaların adamlarından sormak lazımdır.’
(İstanbul Türkçesi; Hazai, 1973, s. 100)

(42) *Gyerekturki aik olalum.*

‘Ayık olmamız gerek.’
(İstanbul Türkçesi; Hazai, 1973, s. 70)

(43) *Ciz guerek bir birinan aiaglarunzi ouiaciz.*
‘Birbirinizin ayaklarını yıkamanız gerek.’
(İsfahan Azericesi; Rentzsch, 2013, s. 135)

Eski Uygurcadaki duruma gelince, bu dilde istek ile olanaklılık ifadeleri çoğu zaman bir ulaçtan istifade edilerek yapılır, gereklilik ifadeleri ise yalın bir adeylem aracılığıyla. Örneğin *barğalı saqınur siz* ‘gitmek istiyorsunuz’ (Maitrisimit 2.06.v27), *toyın bolğalı küseyür* ‘keşiş olmak istiyor’ (Maitrisimit 2.13v17), *sözlegeli uğuluk küçümüz* ‘söyleyebilecek gücümüz’ (Altun Yaruk P1.00.04.r08–09), *belgürtgeli bolur* ‘belirtmek mümkün’ (Altun Yaruk P1.02.17.v15), *tutmağ kergek erti* ‘tutmak gerek idi’ (Xvastvanift 274–275) vb. *Başlamak* eylemi de genellikle bir ulaçla birlikte ortaya çıkar: *nomlağalı başlamış* ‘vaaz etmeye başlamış’ (Xuanzang III: 0815), *açılıu başlantı* ‘açılmaya başladı’ (Xuanzang VIII: 0521). Böyle yapılarda en çok kullanılan ulaç, ilkin amaç anlamı ifade eden *-GAll*’dır, bunun dışında *-(y)V* ulacı da kullanılmaktadır.

Özetle, genellikle *saqınmak* ve *küsemek* ‘istemek’, *umağ* ‘-(y)Abilmek’, *bolmağ* ‘mümkün olmak’ ve *başlamağ* yardımcı öge kullanışlarında bir ulaç, *kergek* ‘gerek’ ise bir adeylemle birleşmektedir. En yaygın birleşimler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 2: Eski Uygur dilinde en yaygın olan yardımcı yapıların bazıları:

Birl eştirici	Yar dımcı	Anlambili msel alan	Anlam
- Gall	se-	kü	İstek ‘-mAk istemek’
- GAll	in-	sağ	İstek ‘-mAk istemek, -mAyl düşünmek’
- GAll/-(y)V	u-	k	Olanaklılı ‘-(y)Abilmek, -mAyl bilmek’
- Gall	-	bol	Olanaklılı ‘-mAsl/-mAk mümkün’
- GAll/-(y)V	şla-	ba ç	Başlangı ‘-mAyA başlamak’
- mAK	gek	ker k	Gereklili ‘-mAsl/-mAk gerek’

sVK			
mlş	-		
GU	-		

Oysa, Eski Uygurca döneminde bile ara sıra değişiklikler de görünmektedir. Örneğin, *kergek* yardımcı kimi zaman *-GAll* ulacıyla birlikte ortaya çıkar: *ögretig kılğalı kergek* ‘öğretim yapmak gerek’ (Altun Yaruk P1.00.12.v17). Bu görüngü kuşkusuz *-GAll küsemek*, *-GAll umaq*, *-GAll başlamaq* gibi kipsel-kılınışsal ifadeler yapısal benzeşim olarak açıklanabilir. Demek, yardımcı yapıların biçimsel uyumluluşması ta Eski Uygurca döneminde başlamıştır.

Ayrıca, *küsemek* yardımcıyla şekillendirilen yapılarda kimi zaman *-GAll* ulacı yerinde yönelme durumuyla çekimlenen bir adeylem (*-GU+KA*) görülmektedir: *bilgüke küsüşlög köñülleri* ‘bilmeye istekli gönülleri’ (Altun Yaruk B01.26.v12), *nom bitigig tükel bütürü bititgüke küsüş* ‘dogma yazıyı tüm olarak yazdırma isteği’ (Altun Yaruk P1.00.06.r06–08).

Demek, Orta Türkçe döneminden itibaren yaygınlaşmaya başlayan <ADEYLEM+YÖNELME DURUMU> birleştiricilerinin ilk örnekleri de Eski Uygur döneminde mevcuttur.

Çağdaş Türk dilleri ile ağızlarındaki durum incelenirse yardımcı yapıların birbirinden çok farklı olduğu, yine de eski zamanlarda da görülen bileşenlerin (örn. birleştirici olarak ulaç, yalın adeylem, yönelme durumuyla çekimlenen adeylem gibi öğelerin kullanılması) çeşitli dağılımlarda da olsa yer yer korunduğu saptanabilir. Ayrıntılara girmeksizin salt iki örnek anmakla yetinilecektir:

Hakasça dahil olmak üzere bazı Güney Sibiry Türk dillerinde *-(V)rGA* şeklinin birleştirici işlevinde olağanüstü önemli olduğu görülür. Bu şekil yönelme durumuyla *-(GA)* çekimlenen bir adeylemdir (Eski Türkçede de adeylem olarak kullanılan *-(V)r*, *-(y)Ur*’a denk düşen *-(V)r*); dolayısıyla Hakasça *-(V)rGA* ögesi Eski Uygurca *-GUKA* ile Oğuzca *-mAgA/-mAyA*’ya yakın akrabadır. Kıpçak dilleri bazen Hakasça (örn. Tatarca), bazen Oğuzca (örn. Kumukça, Kumanca), bazen ise Eski Uygurcadakine (örn. Kazakça) benzer şekiller kullanmaktadır.

Yeni Uygurcada *başlımaq* ‘başlamak’ eylemi kimi zaman amaçlı ulaç *-Gili* (<*-GAll*>), kimi zaman ise yönelme durumuyla çekimlenen adeylem *-(i)şKA* ile birleşir (*-Gili başlımaq*, *-(i)şKA başlımaq*). Bu görüngü, amaçlı ulaç ile <ADEYLEM+YÖNELME DURUMU> arasında bir bağlantı olduğunu gösterir. *Mumkin* ‘mümkün’ sıfatı ise kimi zaman yalın adeylem *-(i)ş*, kimi zaman ise yönelme durumuyla çekimlenen adeylem *-(i)şKA* ile birleşir (*-(i)ş*

mumkin, *-(i)şKA mumkin*). Bu, yönelme durumunun yardımcı yapılarda önem kazanmasına başka bir örnektir (krş. Codex Cumanicus *-mAgA kerek*).

Özetle, yönelme durumunun yardımcı yapılarda kullanılması Eski Uygurcada bile seyrekçe görülmüş, Orta Türkçe döneminden itibaren ise Türk dünyasının farklı yerlerinde olağanlaşmıştır. Yardımcı yapılarda tasarlama kiplerinin kullanılması da Orta Türkçe döneminde hem Çağatay Türkçesi, hem Kıpçak Türkçesi hem de Oğuz Türkçesinde yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla, buna benzer yapıların Batı Rumeli Türkçesinde de var olması, salt komşu dillerle ilişkisinin neticesi olarak açıklanamaz. Batı Rumeli Türkçesine komşu dillerin bu yapıları ağızlarda yaygınlaştırmada, neredeyse genelleştirmede bir katkısı olması mümkün, ama yapıların kendisi söz konusu dillerle ilişki kurmadan önce de Türkçede mevcuttu.

5. Dilbilgiselleşme yolu

Sonuncu adım olarak, Eski Uygurcadakine benzer durumun, Orta Türkçe ve Çağdaş Türk dillerindeki duruma nasıl geliştiği sorusuna döneelim.

Görüldüğü gibi, Eski Uygurca yardımcı yapılarda çoğu zaman amaçlı ulaş *-GAll*, birleştirici işlevini görmüştür. Orta Türkçede <ADEYLEM+YÖNELME DURUMU> ile tasarlama kipleri içeren subjonctif yapılar yaygınlaşmaya başlamıştır. (Subjonctif yapılar kısmen *kim*, *ki* gibi bir tümleyici de içerir.) Hint-Avrupa dillerinin bazılarında bilinen subjonctif, Türk yapılarda çoğu zaman gönüllülük kipi, üçüncü şahıs emir kipi veya istek kipi tarafından temsil edilmektedir. (Bunların dışında dilek-koşul kipine başvuran yapılar da vardır. Bu yapılar eldeki araştırmada dışta bırakılmıştır.) Bütün bu birleştirici öğelerin ortak yönü, anlamlarında amaçlı bir bileşenin var olmasıdır: *-GAll* ulacının temel anlamı zaten amaçlıdır: *yekke sünüşkeli kelti* 'cinlere karşı dövüşmek için geldi' (Xvastvaniht Berlin 3, bk. Erdal, 2004, s. 489). Yönelme durumu ise bir hedefe yöneliklik şifrelemektedir, ki sık sık simgesel kullanışları da vardır. Dolayısıyla yönelme durumuyla çekimlenen adeylemin yaygın kullanışlarından biri amaçlılıktır. Bu yüzden *dövüşmeye geldi* ile *dövüşmek için geldi* ifadeleri anlamdaştır. Başka deyişle *-GUKA*, *-mAgA*, *-(i)şKA*, *-(V)rGA* gibi şekilleri, amaçlı ulacın yeniden kurulumu olarak yorumlamak mümkündür. Tasarlama kiplerine gelince, gerçekleştirilmesi amaçlanan eylemlerde kullanılmaktadır. Örneğin *okuyayım*, *okuyasın* ile *okusun* şekillerini çoğu zaman 'okuma eyleminin özne tarafından gerçekleştirilmesi amaçlanmakta' olarak yorumlamak mümkündür.

İşin ilginç yanı, yardımcı yapılarda birleştirici öğenin (ister amaçlı ulaş olsun, ister yönelme durumuyla çekimlenen adeylem olsun, ister tasarlama kipi olsun) kendi anlamını büyük ölçüde kaybetmiş ve bu öğenin

artık salt dilbilgisel bir işlev uygulamakta olduğudur. Yine de *-GAlI* ulacının yerine *-mAgA*, *-sIn* gibi ögelerin geçebilmesi, bu ögelerin anlambilimsel benzerliği yüzündendir.

Bilindiği gibi, Hint-Avrupa dillerinin çoğunda yardımcı ögeler infinitiflerle birleşir. Haspelmath'a (1989, s. 288) göre, "infinitifin artzamanlı kökeni amaçlı ve adsal şekildir" ve "amaçlı bir şeklin infinitife dilbilgiselleşmesi, dünya dillerinde yaygın olan bir görüngüdür". Birçok Türk dilinde yardımcı yapılarda yönelme durumuyla çekimlenen bir adeylemin birleştirici işlevini görmesi, bu gelişmenin tipik bir örneğidir. *-GUKA*, *-mAgA*, *-(i)şKA*, *-(V)rGA* gibi biçimlerde ortaya çıkan, yönelme durumuyla çekimlenen adeylemler, dünya dillerinde yaygın bir gelişmeyi temsil etmektedir. Bu biçimler işlevsel açıdan infinitiflere denk düşer: Anlambilimsel yapıları ve sözdizimsel kullanışları Hint-Avrupa dillerinde bulunan infinitiflerinkine benzer.

6. Sonuçlar

Yukarıda gösterildiği gibi Eski Türkçe zamanlarında yardımcı eylemlerin amaçlı ulaçla birleşme eğilimi vardı. Bu ulacın kullanılması benzeşim neticesi olarak adsal bir yardımcı öge gösteren gereklilik ifadelerinde de ortaya çıkmaktadır. Özellikle Orta Türkçe çağından itibaren amaçlı ulacın yerini, yönelme durumuyla çekimlenen adeylemler (ki işlevsel açıdan amaçlı ulaca ve Hint-Avrupa dillerindeki infinitife denk düşer) ve tasarlama kipleri (ki işlevsel bakımdan subjonctife denk düşer) almaya başlamıştır. Bu eğilim Kıpçak, Oğuz ile Çağatay gruplarında saptanabilir, dolayısıyla Türk dil ailesinde büyük ölçüde yaygındır. Bu gelişimi, benzer yapılara sahip olan başka diller (Farsça, diğer İran dilleri, Avrupa dilleri) güçlendirmiş olabilir, ama kısmen Türk dillerinde içkin bir gelişme olarak açıklamak lazımdır.

Balkan dillerinin olası katkısına gelince, *-mAgA* birleştiricinin Batı Rumeli Türkçesinde o kadar önemli olması, Balkan dilleriyle dil ilişkisi sonucu olarak açıklanamaz; çünkü işlevsel açıdan benzeyen infinitif, bu dillerde ya büsbütün kaybolmuştur (Bulgarca) ya da marjinalleşmiştir (Sırpça, Rumence). Demek, *-mAgA*'nın yaygınlaşması Balkan dillerindeki infinitifin kaybolmasına tam ters düşen bir gelişmedir. (Bununla beraber komşu dillerin yüzyıllar önceki durumu bu şeklin yaygınlaşmasında bir katkı sunmuş olabilir.) Tasarlama kiplerinin kullanılışı ise Balkan dillerinin yapılarından çok Farsçadakilerine benzer. Farsçada yardımcı yapılarda bağlı eylem, Türk dillerine benzer bir şekilde kipsel bir biçimle çekimlenir. Balkan dillerinde ise bağlı eylem, çoğunlukla bildirme kipinde verilir. (Rumencede üçüncü şahısta özel bir subjonctif şekil vardır, bunun ise Türk ağızlarında bütün şahıslarda bir tasarlama kipinin ortaya çıkmasına

yol açmış olması zayıf bir ihtimaldir.) Halbuki, Balkan dillerinde yardımcı yapılarda iki bitimli biçimin var olması, Türk tipi subjonctif yapıların yaygınlaşmasını desteklemiş olabilir.

Belli bir yapının herhangi bir sebepten bir dile girmesi, bu yapının sonra dilin içinde yaygınlaşmasına yol açabilir. Yönelme durumuyla çekimlenmiş adeylem veya tasarlama kiplerinin Batı Rumeli ağızlarında *korkmak*, *utanmak*, *unutmak* gibi eylemlerin tümleci olarak da kullanılması, muhtemelen kipsel ve kılınışsal yapılara biçimsel benzeşim neticesi olarak açıklanabilir.

Kaynaklar

- Drimba, Vladimir (2000). *Codex Comanicus. Édition diplomatique avec facsimilés*. Bucureşti: Editura Enciclopedică.
- Erdal, Marcel (2004). *A grammar of Old Turkic*. (Handbuch der Orientalistik 8/3.) Leiden – Boston: Brill.
- Ergin, Muharrem (1958). *Türk dil bilgisi*. (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 785.) İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Gencan, Tahir Nejat (³1975). *Dilbilgisi*. (TDK Yayınları 418.) İstanbul: Murat Matbaacılık.
- Hasenstab, Susanne (2010). *Das Rumänische im Kontext der Balkansprachbund-Theorie*. München: GRIN.
- Haspelmeth, Martin (1989). From purposive to infinitive – a universal path of grammaticalization. *Folia Linguistica Historica* 10/1–2, 287–310.
- Hazai, György (1973). *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert. Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsány*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Johanson, Lars (1985). Isfahan – Moskva – Uppsala. Kring några medelaserbejdjanska handskrifter och stationerna på deras väg. *Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, Meddelanden* 10/1985, 26–44.
- Johanson, Lars (2012). Mood meets mood. In: Vanhove, Martine & Stolz, Thomas & Urdze, Aina & Otsuka, Hitomi (eds.). *Morphologies in contact*. (Studia Typologica/Supplements 10.) Berlin: Akademie Verlag, 195–203.
- Korkmaz, Zeynep (2003 [²2007]). *Türkiye Türkçesi grameri*. (TDK Yayınları 827.) Ankara.

- Kúnos, Ignaz (1907). *Materialien zur Kenntnis des rumelischen Türkisch. Türkische Volksmärchen aus Adakale*. Leipzig – New York: Rudolf Haupt.
- Németh, Julius (1965). *Die Türken von Vidin. Sprache, Folklore, Religion*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rentzsch, Julian (2013). *Modality in the Turkic languages. Form and meaning from a historical and comparative perspective*. Yayınlanmamış habilitasyon tezi, Mainz.

Prof.Dr. Mustafa SARI*

SÖZCÜKLERDE ASIL/KALICI VE GEÇİCİ ANLAM VE BUNUN DİL ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

Özet

Genel bir ifadeyle iletişim, 'anlam' zemininde gerçekleştirilmektedir. Dilde ses ya da harfler, esasında alıcı ve verici arasındaki anlam ilişkisini kurmaya yarayan vasıtalarlardır. Her dilde insan zihnindeki anlam nüanslarını ayırt etmek ve alıcıya bunu doğru biçimde iletmek için farklı yollar bulunmaktadır. Dil, insanoğlunun zihnindeki anlam zenginliklerine karşılık bulabilmek için bir yandan yeni sözcükler üretirken diğer yandan mevcut sözcüklere yeni anlamlar yükler. Bu nedenle her dilde olduğu gibi Türkçede de bir sözcüğün birden çok anlamı vardır. Sözlükler bu anlamları kaydeder. Ancak dil bununla da yetinmez kullanımda sözcüklere geçici anlamlar yükler. İletişimde asıl/kalıcı anlamlar kadar geçici anlamlar da önemlidir. Bu çalışmada sözcüklerin anlam nüansları, anlam farkı oluşturmak için Türkçede yaygın olarak kullanılan yöntemler, Türkçede sözcüklerin bugüne kadar kaydedilmiş anlamları ile sözlüklerde yer almayan geçici anlamları üzerinde durulmuştur. Ayrıca iletişimde asıl/kalıcı anlamlar kadar yaygın olan ve iletişimi canlandıran bu geçici anlamların dil öğretiminde yeri, önemi ve zamanı ele alınmıştır. Bağlama göre belirlenen geçici anlamlar genellikle şiirlerde, gazete dilinde, siyasette ve spor alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle sözcüklerin kaydedilmemiş anlam nüanslarını tespit etmek ve bunları öğretebilmek için C1 ve C2 seviyesindeki öğrencilere gazetelerden spor ya da siyaset haberleri okutulmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Sözcük Anlamı, Kalıcı Anlam, Geçici Anlam, Bağlam.

* Mevlana Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Konya, TÜRKİYE;
msari@mevlana.edu.tr

Abstract

Essential / Permanent And Temporary Meaning in Words And its Place in Language Teaching

It can be said that, in general sense, communication based on meaning. Actually sounds or letters in a language are only instruments helping to have communication between recipient and source. Every language has its own characteristic methods clarifying semantic nuances of a word in human brain and to deliver it to recipient. Language always tries to find new words in order to response for semantic nuances in human mind or sometimes to put some new meanings on an existing word. Because of that, as in all languages, almost all words have more than one meaning in Turkish. A good dictionary records these meanings. Moreover, words are loaded some temporary meanings which cannot be found in a dictionary. In communication, temporary meanings are as important as basic (permanent) meanings. In this study, semantic nuances of words, the common methods used to create semantic differences in Turkish and basic (permanent) meanings found in dictionaries and temporary meanings of Turkish words were studied. Moreover temporary meanings which are as common as basic (permanent) meanings in communication and their importance, place and time in language teaching were dwelt on. These temporary meanings occurring by depending on context are widely common in poem, language of newspaper, politics and sport. For that reason, political or sport news must be read by the students at level C1 and C2.

Key Words: Lexical Semantic, Basic (Permanent) Meaning, Temporary Meaning, Context.

Sözcüklerde Asıl/Kalıcı Ve Geçici Anlam Ve Bunun Dil Öğretimindeki Yeri

Giriş

Genel bir ifadeyle iletişim, ‘*anlam*’ zemininde gerçekleştirilmektedir. Dilde ses ya da harfler, esasında alıcı ve verici arasındaki anlam ilişkisini kurmaya yarayan vasitalardır. Sözlü ya da yazılı iletişimde anlamı etkileyen unsurlar, temelde insan zihninin enginliği ve genişliğine bağlı olduğundan çok çeşitli ve değişkendir. Dil denilen iletişim vasıtası, insan zihninin sınır kabul etmez esnekliği içinde çok sayıda etkene bağlı olarak her an değişebilen anlamı kaydetme ve bunu muhatabına doğru biçimde aktarma

çabası içindedir. Dilbilimci de dil ve beyin arasındaki bu ilişkiyi tanımlama ve tasnif etme gayretindedir.

Dilbilimciler, dilde anlamı etkileyen çok sayıda faktör olduğunu, sözcük anlamının zaman, coğrafya, cinsiyet, yaş, sosyal statü ve bağlam gibi birçok etkenle ilişki içinde bulunduğunu ileri sürmektedir. Önceki çalışmalarımızda sözcüğün anlamı ve zaman arasındaki ilişkiye işaret etmiş, bir sözcüğün anlamında zamanla ortaya çıkan değişimleri tespit etmiştik (Sarı 2007; 2011; 2012).

Bilindiği üzere, Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde yapılan çalışmalarda bölgesel farklılıklara göre değişen anlam özellikleri kaydedilmiştir. Örneğin, *Derleme Sözlüğü*'nde kayıtlı, yazılışları aynı olan çok sayıda sözcüğün, farklı bölgelerde farklı anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Pierre Guiraud ise anlam ve bağlam arasındaki sıkı ilişkinin altını çizer. Guiraud'a göre anlam, bir sözcüğün aynı bağlamdaki diğer sözcüklerle kurduğu ilişkiyle belirgin hale gelmektedir. Bu nedenle sözcükte esas olan, anlam değil kullanımdır. Her sözcüğün anlamı, daha doğrusu anlamları, taşıdığı varsayılan imgeyle değil, içinde buldukları bağlantıların tümüyle tanımlanabilir. Bu tanım, Saussure'un değer kavramına işaret etmektedir. Anlam bakımından değer, göstergenin dildeki öbür biçimlerle kurduğu bağlantının sonucu olarak ortaya çıkar. Örneğin *kırmızı* sözcüğünün değerleri ve bunun doğal sonucu olarak kullanımları dilde *turuncu, pembe, erguvan* vb. sözcüklerin bulunmasına bağlıdır (1975:27). Bu bakış açısı kullanımı esas almayan bütün sözlükleri değersizleştirmektedir. Bu eksikliğin farkında olan sözlükçüler, bir sözcüğün muhtemel bütün anlamlarını kaydedebilmek ve örneklendirmek için çok sayıda anlam sıralaması yapmaktadır. Ne var ki bütün bu çabalar, insan zihnindeki değişken ve kaygan olan anlamı tam anlamıyla yansıtmakta yetersiz kalmaktadır.

Her dilde olduğu gibi Türkçede de anlam farkı oluşturmak için birtakım yol ve yöntemler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı ses bilgisi, bir kısmı biçim bilgisi, bir kısmı ise söz dizimi ile ilgilidir.

Anlam farklı oluşturmak için sestem yararlanmak mümkündür. Örneğin sözcüğün ses yapısı değiştirilerek yeni bir anlam oluşturulabilir. Esasında sözcüğün ses yapısı üzerinde değişiklik yaparak anlam farklı oluşturmak Arapça gibi bükümlü dillere özgü bir sistemdir. Arapçada sözcük türetiminden, çekime, çatıdan cinsiyete kadar hemen hemen dildeki bütün biçimler, sözcüğün ses yapısı üzerinde yapılan birtakım değişiklik ya da eklemelerle yapılmaktadır. Benzer durum az sayıda olsa da İngilizce ve Almancada da görülmektedir. İngilizcede bazı sözcüklerde teklik çokluk biçimi oluşturmak için ses değişikliği yapılır. Örnek: man-men (erkek-

erkekler), woman-women (kadın-kadınlar) gibi. Almancada da benzer bir durum vardır. Örnek: mutter-mütter (anne-anneler).

Tam anlamıyla örtüşen bir örnek olmamakla birlikte, sözcüğün ses yapısında değişiklik yapmak ve bu yolla farklı anlamlar üretmek Karahanlı Türkçesinde de görülmektedir. Örneğin DLT’de insanın elçisi *yalafar*; Allah’ın elçisi *yalavaç* biçimindedir. Benzer biçimde insanın kızması *kırğa-fiili* ile karşılanırken; Allah’ın kızması *karga-* fiili yapılmaktadır. Bugün de bazı sözcüklerde ses değişikliği ile farklı anlamda sözcükler yapılmaktadır. Örneğin film sözcüğünün *Türkçe Sözlük*’te kaydedilen anlamları şöyledir: 1. Fotoğrafçılıkta, radyografide ve sinemacılıkta resim çekmek için kullanılan, selülozdan, saydam, bükülebilir şerit. 2. Camlara yapıştırılarak içeriğinin görünmesini engelleyen bir tür ince yaprak. 3. Bir oyunun bütününü taşıyan şerit veya şeritlerin bütünü. 4. Sinemalarda gösterilen eser. Ancak sözcüğün *filim* biçimi argo sözlüklerinde ‘Olay, ilginç olay. Hileci, düzenbaz. Şakacı, matrak. Yalan, uyduruk.’ anlamlarıyla kaydedilmiştir. (Aktunç 2000). Görüldüğü üzere *film* sözcüğüne eklenen /i/ sesiyle anlam farkı oluşturulmuştur.

Sözcükte anlam farkı oluşturmak için başvurulan yollardan biri de *vurgudur*. Anlam kargaşasına meydan vermemek, doğru anlamı muhataba aktarabilmek için sözcüğün vurgusu değiştirilir. Türkçede *Bodrum- bodrum*, *Ordu-ordu* örneklerinde yer adlarında ilk hece, diğer durumda ise ikinci, hece vurguludur. Benzer biçimde olumsuzluk eki *-mA-* vurguyu kendinden önceki hecede tutarken, *mastar* eki *-mA*’nın kendisi vurguludur. Örnek: *oKUma- okuMA*, *GELme-gelME* vb.

Sözcükten bazı seslerin çıkartılması ya da sözcüğün kısaltılması da anlamı değiştirebilmektedir. Örneğin Fransızcadan dilimize giren *entelektüel* sözünün anlamı, kısaltılmış biçimi olan *entel*’den farklıdır. *Türkçe Sözlük*’te sözcüğün anlamı şöyledir: ‘Fr. *Intellectuel*. *sf.* 1. Bilim, teknik ve kültürün değişik dallarında özel öğrenim görmüş (kimse), aydın, münevver. 2. Fikir sorunlarıyla ilgili: *Entelektüel bir çalışma*.’ Aynı sözlükte *entel* sözü ise şöyle açıklanmıştır: ‘*sf.* 1. Entelektüel olmaya özenen ancak bunun için gerekli olan niteliği kazanmamış (kimse). 2. *a. mec.* Sahte aydın: □*Gençlerin bazıları entellerle birlikte olmaktan gurur duyduklarını söylüyorlar.* □ -T. Uyar.’ Örnekte görüldüğü üzere, bazı seslerin atılmasıyla sözcükte gerçek-sahte ayrımı oluşturulmuştur. Oysa kısaltmalar anlam farkı oluşturmayan yapılarıdır. Bu nedenle bu *entel* sözü her ne kadar biçim bakımından *entelektüel*’in kısaltması gibi görünse de anlam bakımından bir kısaltma değildir.

Dilde anlam farkı oluşturmak için biçimbirlere farklı görev ve anlamlar da yüklenebilir. Örneğin esasında olumsuz soru biçimi sayılan ve ‘eylemin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini’ olumsuz biçimde soran biçim,

özellikle şiir cümlelerinde ve konuşma dilinde olumluluk 'eylemin mutlaka gerçekleşeceğini' ifade etmek için kullanılmaktadır. Örneğin Naili'ye ait şu beyitte geniş zamanın olumsuz çekimi '-mez mi?' biçimi, soru değil mutlak/kesin olumluluk ifadesi taşımaktadır: '*Kadem kadem gece teşrifî Naili o mehin / Cihan cihan elem-i intizara değmez mi*'.

Beytin anlamı 'O ay yüzlü sevgilin adımı adım gecemizi teşrif etmesi, mutlak surette, dünyalar dolusu bekleme sıkıntısına değer.' biçimindedir. Burada anlam sadece olumluluk değil, 'mutlaka, kesinlikle ya da elbette' gibi bir zarfla güçlendirilmiş bir olumluluktur.

Benzer durum soru cümleleriyle de sağlanabilir. Örneğin Nabi'nin şu beytinde kullanılan 'kim' sözü, soru değil güçlü bir olumsuzluk anlamı taşımaktadır: '*Kimdir bizi men eyleyecek bağ-ı cinandan / Gireriz; mevrus-ı pederdir, hane bizimdir.*'

"Kimse bizi cennet bahçelerine girmekten men edemez / Orası bize Âdem babamızdan mirastır, rahatça gireriz, bize ait bir evdir.' anlamındaki beyit eskilerin 'naz makamı' diye ifade ettikleri bir ruh hali ile dile getirilmiştir ve soru ifadesi değil mutlak bir olumsuzluk ifadesi taşımaktadır.

Benzer biçimde şu beyitte de 'ne' soru zamiri olumsuzluk ifadesi taşımaktadır: '*Şeb-i yeldayı müneccimle muvakkit ne bilir / Müptela-yı gama sor kim geceler kaç saat*'. 'Yılın en uzun gecesini yıldız ve zaman bilimleriyle uğraşanlar bilemez, gecenin kaç saat sürdüğünü aşk derdine düşenlere sormak lazım' anlamına gelen beyitte 'ne' soru zamiri güçlü bir olumsuzluk anlamı taşımaktadır.

Vizontele filminden bir sahne. *Siti Ana* genç yaşta ölen oğlunun mezarını ziyarete gider. Mezar başında, ölen oğlunun başkasiyla evliliğe zorlanan nişanlısıyla karşılaşır. Bu dramatik sahnede *Siti Ana*, genç yaşta sevdiğini kaybeden kıza sorar:

-Nasılın kızım?

- Eksik... yarım...

Siti Ana kızın acı dolu sözlerine karşılık verir:

-Hangimiz tamız ki...

Bu son cümle, ana dili Türkçe olan hemen herkesin kolayca anlayabileceği gibi soru değil olumsuzluk cümlesidir ve 'Hiçbirimiz tam değiliz.' cümlesine denktir.

Şiir cümlelerinden ya da konuşma dilinden örnekler çoğaltılabilir. Ancak biz son bir örnekle bitirelim. Aşağıdaki konuşma metnin de esasen soru zamiri olan *nereden* sözcüğü, soru değil kesin olumsuzluk içim kullanılmıştır:

'- Anne babam ne zaman gelecek?

-Bilmem, kardeşine sor.

-Kardeşim *nereden* bilsin ya!

Söz diziminin değiştirilmesi de anlamı etkilemektedir. Bazı dillerde, farklı cümle yapılarının elde edilmesi için söz diziminin değiştirilmesine ihtiyaç vardır. Örneğin İngilizcede soru yapma yollarından biri öge sıralamasının değiştirilmesidir. *'He is coming'* cümlesinin soru biçimi *'Is he coming'* biçimindedir. Burada yapılan özne konumundaki *he* sözü ile yardımcı fiil konumundaki *is* unsurlarının yerlerinin değiştirilmesinden başka bir şey değildir. Türkçe söz dizimi açısından bir Ö+T+Y dilidir. Bütün Ö+T+Y dillerinde olduğu gibi Türkçede de söz dizimi ile anlam arasındaki ilişki zayıftır. Bu nedenle bu tür diller, *serbest dizilişli diller* biçiminde adlandırılır. Bütün bunlara rağmen Türkçede öge dizilişine bağlı olarak anlam nüansı oluşturmak mümkündür. Örneğin yüklemi başa almak, anlamı daha güçlü hale getirmektedir. Cahit Sıtkı Tarancı'nın 'Otuz Beş Yaş' şiirinden alınan şu dizelerde geçen 'benim mi' yüklemine başa alınması, cümlede anlam bakımında sorudan ziyade 'şaşıрма, kabul etmeme' ifadesinin oluşmasına yardımcı olmuştur:

Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?
Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?
Ya gözler altındaki mor halkalar?
Neden böyle düşman görürsünüz,
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?

Sözcüklerin Asıl/Kalıcı Anlamları ve Geçici Anlamları ve Bunun Dil Öğretimindeki Yeri

Dilin tanımı yapılırken 'canlı bir varlık' olduğunun altı çizilir ve tüm canlılar gibi dillerin de doğan, gelişen ve ölen bir yapı olduğu belirtilir. Öte yandan dilde ortaya çıkan değişimler de dilin canlı bir varlık olduğunu ispatlamaktadır. Özellikle art zamanlı dil incelemeleri, dilin *durumdan çok süreç* özelliği taşıdığını göstermektedir. Esasında dil incelemeleri bir taraftan durum diğer taraftan süreç odaklı olmak zorundadır. Örneğin *ki'li birleşik cümle* ile ilgili durum bilgisi verilebilir; ancak konuyla ilgili Türk dili tarihindeki süreç ve bu yapının dildeki kullanımı ve kullanıma bağlı anlam nüanslarının esas olduğu da unutulmamalıdır. Dahası araştırmalar, söz konusu cümle yapısının Türk dilindeki geleceği konusunda da öngörü sunabilmelidir.

Türkçedeki bir yapının öğretiminden bahsediliyorsa gramer kitaplarında yer alan durum bilgisinden çok, kullanım ön plana çıkartılmalıdır. Örneğin *-(y)A* istek kipinin hem gramer hem de Türkçe öğretimi kitaplarında 'durum' bilgisini (çekim özelliği, temel anlamları vs.) bulmak çok kolaydır. Ancak kullanım söz konusu olduğunda bu bilgiler çoğu zaman yetersiz kalır. Türk dili tarihinde, Batı Türkçesinin ilk dönemi sayılan Eski Anadolu Türkçesinde bütün şahıs çekimleriyle yaygın olarak kullanılan bu yapı, bugün Türkiye Türkçesinde, neredeyse, kullanımda

değildir. Gramer ve Türkçe öğretim kitaplarının çoğu dildeki bu köklü değişimi ve söz konusu yapının dildeki gerçek kullanımını yansıtmaktan uzaktır.

Yapısal olarak istek kipinde şöyle ya da böyle bir değişim ortaya çıkabilir; ancak insan beynindeki isteme kipi değişmez. Beyinle ilişkisi en güçlü organ olan dil ve bunun sesli ya da görüntülü biçimi asla boşluk kabul etmez. Bir unsur yapısal olarak değişime uğrayabilir ve hatta kullanımdan düşebilir; beyin dolayısıyla dil hemen ortaya çıkan boşluğu dolduracak başka yapıları ortaya koyar. Bu süreç bazen yıllar alabilir. İyi bir dilci bu süreci sebep ve sonuç ilişkisi içerisinde takip edebilmelidir. Örneğin Eski Anadolu Türkçesinde yaygın olan ve bugün Türkiye Türkçesinde sadece beddualarda kullanılan (*Allah cezanı vere, boyun devrile; teneşire gelsen* örneklerinde olduğu gibi) istek kipinin 2. ve 3. teklik şahıs çekimi Standart Türkçede yoktur. Ancak dil bu boşluğu başka yapılarla doldurmuştur. Ya da başka yapılar ortaya çıktığı için bunlar kullanımdan düşmüştür. Örneğin, Eski Anadolu Türkçesindeki '*erken gele*' cümlesi için Türkiye Türkçesinde ya emir kipi (*erken gelsin*) ya da istek bildiren bir zarfla birlikte geniş zaman çekimi (*Umarım gelir.*) kullanılmaktadır.

Benzer biçimde, Eski Anadolu Türkçesinde, Türkiye Türkçesi ağızlarında ve halk şiirinde kullanılan istek kipinin 1. teklik şahıs çekimi (Kurban *olam* ben o kaşı karaya / İnce uzun yollar girdi araya / Ben gidemem kendi gelsin buraya / Diyip diyip elden ele kaçan yar dizelerinde olduğu gibi) bugün standart Türkçede yoktur. Ama dil bunu emir kipinin 1. teklik şahısı ile karşılamaktadır.

Dilde biçimler sınırlı, anlam sınırsız denecek kadar geniş olduğu için biçim ve anlam arasındaki ilişki hiçbir zaman birebir değildir. Özellikle Türkçe kelimelerdeki bu çok anlamlılık sözlüklere yansıtılmaktadır. Örneğin *Türkçe Sözlük*'te 'bir' sözünün 13 farklı anlamı kaydedilmiştir:

Bir 1. isim Sayıların ilki. **2.** Bu sayıyı gösteren 1 ve 1 rakamlarının adı. **3. sıfat** Aynı, benzer. "*Beni daim şen gören safdiller öyle sansın / Ne bilsinler ki onlar bence birdir elem, haz*" - **E. B. Koryürek** **4. sıfat** Beraber "*Hep biriz, ayrılmayız.*" **5. sıfat** Bu sayı kadar olan "*Bir kalem.*" **6. sıfat** Herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösteren (sayı) "*Aydınlık bir odada, iki duvarın kesiştiği köşede zayıf, yaşlı bir adam yatıyordu.*" - **A. Kutlu** **7. sıfat** Tek "*Allah tektir ve birdir, amenna!*" - **A. Kabaklı** **8. sıfat** Eş, aynı, bir boyda "*Bu kalemlerin ikisi birdir, hangisini isterseniz alınız.*" **9. sıfat** Ortaklaşa olan, birleşik, müşterek "*Bizim kesemiz birdir.*" **10. sıfat** Değer, önem bakımlarından birbirinden farksız, birbirine eşit, birbirine benzer. **11. zarf** Bir kez "*Bir ona, bir sana, bir de bana baktı.*" **12. zarf** Sadece "*Her şey bitti, bir bu kaldı.*" **13. zarf** Ancak, yalnız "*Bunu bir sen yapabilirsin.*"

Hatta genellikle tek anlamıyla ödünçlenen yabancı kelimeler bile kısa bir süre sonra başka anlamlarıyla da kullanılmaya başlar.

Sözcüklerdeki bu çok anlamlılık, anlambilimi çalışmalarında farklı terimlerin üretilmesine zemin hazırlamıştır. Temel anlam, yan anlam, mecaz anlam, terim anlamı, deyim anlamı, argo anlamı, deyim aktarması, ad aktarması gibi çok sayıda terim, bir sözcüğün farklı anlamlarının ortaya çıkış sebebine göre tespit edilebilmek için üretilmiştir. Örneği *Türkçe Sözlük*'te Farsça'dan geçen 'perde' sözünün anlamları şöyle sıralanmıştır:

“**Perde** isim Far. 1. *isim* Görüşü, ışığı engellemek, bir şeyi gizlemek için pencereye veya bir açıklığın önüne gerilen örtü "*Durmadan pencere kapatıyor, perde çekiyorum.*" - **A. Ağaoglu** 2. Üzerine bir cismin görüntüsü yansıtılan saydam olmayan yüzey "*Sinema perdesi. Karagöz perdesi.*" 3. İki yeri birbirinden ayıran bölme 4. *Seste pes perde "Sonra da ince ve çok acıklı bir perdeden şarkı söylemeye başladı."* - **A. Midhat** 5. Doğruyu görmeye engel olan şey "*Bu sözü duyunca gözlerindeki perde kalkıverdi.*" 6. *hayvan bilimi* Kaz, ördek, martı gibi hayvanların parmaklarını birbirine bitişiren zar 7. *müzik* Bir müzik parçasını oluşturan seslerden her birinin kalınlık veya incelik derecesi 8. *müzik* Bu ses derecelerini sağlamak için çalgılarda bulunup parmaklarla basılan yer 9. *tıp* Katarakt "*Gözlerine perde inmiş.*" 10. *tiyatro* Bir sahne eserinin büyük bölümlerinin her biri "*Oyunun üç perdesi de böyle alkışlar içinde geçti.*" - **M. Ş. Esenal.**”

Sözcüğün ilk anlamı temel anlam, ikinci ve onuncu anlamları ad aktarması, yedi, sekiz ve dokuzuncu anlamları ise terim anlam, diğerleri ise yan anlam biçiminde adlandırılabilir. Sözlükler bu anlamları, hacimlerine bağlı olarak az ya da kaydetmekte ve bunlar kayıtlı olduğu için dil öğretiminde kolayca kullanılabilir.

Bu çalışmada, sözcüklerin kaydedilen bu anlamların hepsini *asıl/kalıcı anlam* biçiminde adlandırmayı, şimdilik kaydıyla, uygun buluyoruz. Daha iyi bir ad bulunması durumunda bu adlandırma değiştirilebilir. Ne var ki iletişim her zaman bu asıl/kalıcı anlamlarla yapılmaz. Çoğu zaman iletişim, sözcüklere bazen anlık bazen kısa süreli yüklenmiş anlamlarla sağlanır. Bu çalışmada bu tür anlamlar için *geçici anlam* ifadesini kullanacağız. Bağlama, zamana, ortama ya da o anki bir olaya bağlı olarak ortaya çıkan, sözlü iletişimde ve basın dilinde yaygın olarak kullanılan bu geçici anlamlar dilde genelde söz sanatlarıyla ilgilidir.

Konuya açıklık getirebilmek için aşağıdaki örnekleri inceleyelim. UEFA Avrupa ligi yarı finalinde Fenerbahçe ve Portekiz temsilcisi Benfica

karşılaşması 3-1 Fenerbahçe'nin yenilgisi ile sonuçlandı. Bir gün sonra konuyla ilgili bir gazete başlığı şöyleydi: Fenerbahçe 1 gol attı, Benfica üç buçuk attı... TÖMER'de okuyan Hindistanlı öğrenciler bu haber başlığını anlayamadıklarını belirtti. 'Üç buçuk tane gol olur mu?' sorusunu açıklamak için deyim anlamı ve argo anlamın her dilde olduğunu, bunun Türk argosunda 'çok korkmak' anlamına geldiğini belirttim.

Bir örnek de siyasetten. *ensonhaber.com*'dan alınan örnek haber Türkiye'deki başörtüsü konusuyla ilgili. Meclis kürsüsünde CHP İstanbul milletvekili Nur Serter, ekrana yansıtılmış bir fotoğrafa işaret ederek konuşma yapıyor. Fotoğrafta başörtülü küçük bir çocuk görülüyor. Nur Serter 'Başörtüsünü anaokullarına kadar sokunuz.' diyerek serzenişte bulunuyor. AK Parti milletvekilleri sıralara vurarak cevap veriyor: 'İkna olduk! İkna olduk!' Bağlamdan ve Türkiye'nin son yıllarda gündemden düşmeyen başörtüsü sorunundan bağımsız düşünüldüğünde bu iletişimde 'Nur Serter'in AK Parti milletvekillerini ikna ettiği' sonucu çıkarılabilir. Oysa durum tam tersinedir. Üstelik bu iletişimde AK Partililer Nur Serter'in İstanbul Üniversitesi'nde iken başörtülü öğrencileri vazgeçirmek için oluşturulduğu iddia edilen 'ikna odaları'na işaret etmekte ve Serter'i suçlamaktadırlar.

Son olarak gündemin sıcak konularından örnek verelim. Bilindiği üzere ODTÜ'den geçmesi planlanan yol ile ilgili Ankara Büyükşehir Belediyesi ve protestocular arasında birkaç haftadır devam eden gerginlik yaşanmakta. Ankara Büyükşehir Belediyesi, ODTÜ ile eski tarihli ama yürürlükte bir anlaşma bulunduğunu iddia etti ve buna bağlı olarak üniversite yerleşkesinden geçmesi planlanan yolu açmak için gece yarısı çok sayıda ağacı söktü. Aynı gecenin sabahında çoğunluğu ODTÜ öğrencisi bir grup protestocu sökülen ağaçların yerine yenilerini dikti. Konuyla ilgili devam eden eylemlerde öğrenciler üzerinde 'Melih Gökçek yolun yol değil' yazılı olan pankartlar açtı. İnce bir zekâ ürünü olan bu protesto cümlesine ait zengin çağrışımı yazılı kaynaklarda bulmak zordur. Gündeme ve bağlama göre ortaya çıkan bu ya da benzeri anlam inceliğinin öğretilmesi ayrı bir çaba ve emek ister.

Bu konuda örnekler çoğaltılabilir. Kuşkusuz konu edebi sanatlarla yakından ilgilidir. Ne var ki edebi sanatlar hakkında bilgi vermek, çoğu zaman yeterli olmamaktadır. O halde, yukarıda bahsettiğimiz bir sözcüğün anlam katmanları nasıl ve ne zaman öğretilmeli?

Avrupa Dil Portfolyosu'nda belirlenen ölçütlere göre, bu çalışmanın konusunu oluşturan anlam katmanları C1 ve C2 seviyesinde öğretilmelidir. Açıkça belirtilmiş olmamakla beraber, C2 Sözlü Anlatım başlığı altında verilen şu cümleler bağlama göre sözcükte oluşan anlam farkını ayırt

edebilmeyi öngörmektedir: *'Her konuda bağlama uygun bir üslupla ve dinleyenin önemli noktaları ayırt edip anımsamasına yardımcı olacak şekilde konuşmamı etkili ve mantıksal bir şekilde yapılandırabilir, açık, akıcı bir betimleme ya da karşıt görüş sunabilirim.'* Benzer biçimde C1 Yazılı Anlatım başlığı altında yer alan *'Hedef belirlediğim okuyucu kitlesine uygun bir üslup seçebilirim.'* ifadesi ve C2 Karşılıklı Konuşma başlığı altında verilen *'Hiç zorlanmadan her türlü konuşma ya da tartışmaya katılabilir; deyimler ve konuşma diline ait ifadeleri anlayabilirim. Kendimi akıcı bir şekilde ifade edebilir, anlamdaki ince ayrıntıları kesin ve doğru bir biçimde vurgulayabilirim.'* ifadeleri de sözcükte bağlama göre değişen kalıcı ve geçici anlamları fark edebilme seviyesini gerektirmektedir. Bütün bu bilgiler, sözcüğün bağlama göre farklılık gösteren anlam nüanslarının C1 ve C2 seviyelerinde öğretilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Konuyla ilgili üzerinde en çok kafa yorulması gereken, 'Sözcüklerdeki bu anlam nüanslarının nasıl öğretileceği' sorusudur. Konuyla ilgili birçok uygulama önerilebilir. Öncelikle C1 ve C2 seviyesinde gazete okuma saati konulmalıdır. Basın dili sözcüklerin farklı anlamlarda kullanılmasına çok uygundur. Günlük ve canlı dilin kullanım özellikleri gazeteler vasıtasıyla daha kolay takip edileceğinden, C1 ve C2 seviyesindeki öğrenciler için böyle bir uygulama faydalı olacaktır. Söz sanatlarının yaygın biçimde kullanıldığı şiir cümleleri konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. Geleneksel Türk seyirlik oyunlarından Karagöz-Hacivat'ta olduğu gibi sözlerin yanlış anlaşılmasına dayalı kurmaca metinler hazırlanıp, canlandırma yapılabilir.

Sonuç

Bu çalışmada, sözcüklerin asıl/kalıcı anlamları ve geçici anlamları üzerinde durulmuştur. Yapılan inceleme ve değerlendirmelere bağlı olarak elde edilen sonuçlar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

1. Bütün dillerde olduğu gibi Türkçede de sözcüklerin asıl/kalıcı anlamları yanında bir de geçici anlamları vardır.
2. İnsanoğlunun zihni sınır kabul etmez bir genişliğe sahip olduğu için dildeki sözcükler çoğu zaman insan zihni karşısında yetersiz kalır. Başka bir ifadeyle beyin ve sözcükler arasındaki eşleşme birebir olmaktan çok uzaktır. Bu nedenle sözcükler tek biçimli, çok anlamlıdır.
3. Sözcüklerin asıl/kalıcı anlamları az ya da çok sözlüklerde kaydedilmiştir. Hem ana dil konuşurları hem de söz konusu dili öğrenenler bu anlamlara kolayca ulaşabilirler.
4. Geçici anlamlar ise sözlüklerde kaydedilmediği için ana dil konuşurları tarafından genelde kolayca anlaşılır; ancak dili yeni öğrenenler için aynı durum söz konusu değildir.

5. Sözcüklerde geçici anlamlar genellikle zaman, bağlam ve gündemdeki bir olayla ilgilidir ve daha çok söz sanatı biçiminde ortaya çıkar. Ne var ki örneklerle de olsa söz sanatlarını anlatmak yeterli olmamaktadır.
6. İletişim, sözcüklerin asıl/kalıcı anlamları kadar geçici anlamları ile de gerçekleştirilmektedir. Bu yüzden geçici anlamlar ve bunların ortaya çıkış biçimleri de dil öğretiminde ele alınmalıdır.
7. Avrupa Dil Portfolyosu'ndaki ölçütler göz önüne alındığında, sözcüklerin bağlama göre değişen anlam nüanslarının dil öğretiminde C1 ve C2 seviyesinde verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.
8. Geçici anlamlar sözlü iletişimde, basın dilinde, siyaset ya da sanat alanında çok yaygın olduğu için bu anlamların öğretiminde basın, siyaset ya da sanat alanından çarpıcı örnekler kullanılabilir.
9. Söz sanatlarının yaygın olduğu şiirler okutulabilir.
10. Konuyla ilgili kurmaca metinler ve bu metinlere bağlı canlandırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan (1998) *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara.
- AKTUNÇ, Hulki (2000) *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*, YKY Yay., İstanbul.
- Derleme Sözlüğü*, TDK Yay., 1993.
- ensonhaber.com
- GUIRAUDA, Pierre (1975) *Anlambilim* (Çev. Berke Vardar), Multilingual, İstanbul.
- PALMER, F. R. (2001) *Semantik* (Çev. Ramazan Ertürk), Kitabiyat, Ankara.
- SARI, Mustafa (2011) "Türkiye Türkçesinde Eş Anlamlılık ile İlgili Bazı Sorunlar", *Turkish Studies*, C.6/1, s.523-528.
- SARI, Mustafa (1012) "Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve 'Sayru-Sökel' Sözleri" *Turkish Studies*, C.7/3, s. 2219-2229.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yay., 2005.

Prof. Dr. Nazim İBRAHİM*

GOSTİVAR YÖRESİ TÜRK AĞIZLARINDA ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

Özet

Ağız araştırmalarında bugün bir hayli yol alınmasına rağmen Türkiye sınırları dışında, Balkanların çeşitli köşelerinde dağınık vaziyette hâla varlığını sürdüren Türk ağızlarının gereği gibi işlenilmediği, dil haritaları hâlinde dağılımının gösterilmediği bir gerçektir. Bütün ağızlarda olduğu gibi, Gostivar yöresi Türk ağızlarında da Standart Türkçeyle kıyaslandığında kelimelerde ünsüzler arası bazı değişmelerin varlığı göze çarpmaktadır. Gostivar yöresi Türk ağızlarında ünsüz değişmeleri kelimelerin ön, iç ve son seslerinde görülür. Bu çalışmada, yukarıda sözü geçen ağızlarda ünsüz değişmelerini örnekleriyle göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Macedonya, Gostiva Yöresi, Türk Ağızları, Ünsüz Değişmeleri.*

Abstract

Consonant changes in Gostivar Turkish Dialects

Despite the long way taken on the improvements in the today's researches of dialects, it is fact that outside the borders of Turkey, neither the Turkish dialects have been worked out as required which still exist in scattered way in the diversified corners of the Balkans nor is shown any distribution in the form of language maps. As in all dialects when compared to standard Turkish, in the Region of Gostivar Turkish dialects, there are some noticeable mutations in words among the consonants. In the Region of Gostivar Turkish dialects, the consonant mutation is seen in front, in and the last sound of the words. In this study, we will try to present the

* Aziz Kiril ve Metodiy" Üniversitesi, "Blaje Koneski" Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Üsküp, MAKEDONYA; nazimvr@gmail.com

consonant mutation in the above mentioned dialects by giving examples of theirs.

Keywords: Macedonia, Region of Gostivar, Turkish Dialects, Consonant Mutation.

Gostivar yöresi Makedonya'nın batısında yer almaktadır. Yöre ağızlarının ses, şekil ve cümle yapısına bölgede konuşulan Makedoncanın ve Arnavutçanın etkisi görülür. Bu etki oldukça kuvvetli olduğu için yöre ağızlarında çeşitli değişikliklere yol açmıştır.

Batı Makedonya Türk ağızlarında olduğu gibi, Gostivar yöresi Türk ağızlarında da ünlü ve ünsüz uyumlarında bozukluklar mevcuttur. Bu bozukluklar kelime kökünde ve kök veya gövdeye gelen eklerde de görülmektedir. Bunun dışında, yöre ağızlarında kelimelerde bazı ses değişimleri meydana gelmiş ve dolayısıyla bölgenin ağız özelliklerini oluşturmuşlardır. Yöremizin ünsüz değişimleri taşıdıkları nitelikler bakımından hem bölgeyi hem de Batı Makedonya Türk ağızlarını temsil eden özellikleri vardır.

Yöre ağızlarındaki ünsüz değişimleri Türkiye Türkçesiyle kıyaslandığında farklılık göstermektedir. Kendi yöre ağızım olan Gostivar yöresi Türk ağızları, bölgemizde konuşulan Gostivar, Vrapçište, Aşağı Banisa, Yukarı Banisa ve Zdunye ağızlarından ibarettir. Sözü geçen ağızları bir başlık altında almamızın sebebi, bu ağızları birbirinden ayıracak büyük bir farklılığın olmadığından kaynaklanmaktadır.

Bu bildiride, yöre ağızlarında görülen ünsüz değişimlerini tespit etmeye ve örneklerle göstermeye çalıştık. Çalışmamızda verilen örneklerin hemen hemen tamamı 1995-1996 yılları arasında yöre ağızlarıyla ilgili derlediğimiz ve yazıya aktardığımız metinlere dayanmaktadır.[†]

Bildirinin devamında Gostivar Yöresi Türk Ağızları yerine GYTA kısaltması kullanılacaktır.

Ünsüz değişmesi olayı, bir ünsüzün yerini kendisine yakın başka bir ünsüze bırakması olayıdır (Korkmaz, 1992, s. 162). GYTA'nda ünsüz değişimleri kelimelerin ön, iç ve son seslerinde görülmektedir. Tespit edebildiğimiz ünsüz değişimlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Ön Ses Ünsüz Değişimleri

Yöremiz ağızlarında ön ses ünsüz değişimleri tonlulaşma ve tonsuzlaşma

[†] Nazim İbrahim, *Vrapçište ve Çevresi Türk Ağızı (Makedonya)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü – Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yeni Türk Dili), Ankara 1997, s. 70-76.

olaylarında görülmektedir.

a) Tonlulaşma

1) k- > g- değişmesi: gemikleri < kemikleri, gendi < kendi, gendini < kendini), gurabie < kurabiye.[‡]

2) p- > b- değişmesi: bunarlardan < pınarlardan.

3) t- > d- değişmesi: dadi < tadı, dembel < tembel, dürpi < törpü örneklerinde mevcuttur.

b) Tonsuzlaşma

1) b- > p- değişmesi: Bu ünsüz değişmesi podrum < bodrum örneğinde görülmektedir.

2) d- > t- değişmesi: teminden < deminden, tepıştirmek < depreştirmek, tiken < diken. Yukarıda verdiğim örneklerden başka, bu ünsüz değişmesi şu örneklerde de görölür: tefter < defter, testi < desti.[§]

3) z- > s- değişmesi: sanettım < zannettim.

GYTA'ndaki ön ses ünsüz değişmelerinin hemen hemen aynılarını öteki Batı

Makedonya Türk ağızlarında da görebiliriz.

2. İ Ses Ünsüz Değişmeleri

GYTA'nda i ses ünsüz değişmelerinde tonlulaşma, tonsuzlaşma, sızıcılaşma ve damaksıllaşma olayları görülmektedir.

a) Tonlulaşma

Yöre ağızında i ses ünsüz değişmeleri sonucunda oluşan tonlulaşma olayı şu örneklerde görülmektedir:

1) -p- > -b- değişmesi: şübede < şüphede.

2) -k- > -g- değişmesi: migdar < miktar, bragardiler < bırakırdılar vb.

3) -t- > -d- değişmesi: migdar < miktar, Züdi < Zühtü, rüdbe < rütbe vb.

4) -- > -c- değişmesi: icbi ři < hiçbir şey, hicbi < hiçbir vb.

5) -ř- > -j- değişmesi: maejgul olurler < meşgul olurlar.

6) -h- > -l- değişmesi: mıllarler < mıhlarlar.

7) -s- > -z- değişmesi: raz gelirmiş < rast gelirmiş.

[‡] Aynı örnekleri bk., Hamdi Hasan "Kocacik (Makedonya) Ağızının Ses Özellikleri", Sesler, Yıl xxxiv, Sayı 297, (Haziran 1995), s. 39.

[§] Aynı ünsüz değişmesini bk., Nimetullah Hafız, "Prizren Türk Ağızının Özellikleri (1)", evren V/13 (Mart 1977), s. 63.

Yukarıda verilen örneklerdeki ünsüz değişimleri, kelimelerin daha kolay telaffuzu neticesinden ortaya çıktığı görülmektedir.

Yazı dilinde olduğu gibi, GYTA'nda da kelimenin sonunda bulunan ç, p, t, sedasız (tonsuz) ünsüzleri, kelime ünlüyle başlayan eklerle genişletildiğinde yukarıda sözü geçen sedasız ünsüzler sedalı (tonlu) c, b, d ünsüzlerine dönüşür.** Örnekler:

8) -ç- > -c- değişmesi: ağaç > agacı < ağacı.

9) -p- > -b- değişmesi: saip > saybi koukar < sahibi kalkar.

10) -h- > -y- değişmesi: beyane < bahane.

11) -t- > -d- değişmesi: umut > sonki umudi < son ümidi, vucut > vucudunda < vücudunda, yogurt > yogurda < yoğurda, dat > dadi < tadı, üt > üdüni < ödünü vb.

GYTA'nda, sedasız "k" ünsüzüyle biten kelimelere ünlüyle başlayan bir ek getirildiğinde, iki ünlü arasında kalan ve iç ses durumuna geçen "k" ünsüzü tonlulaşır, yazı dilindeki gibi k > g devamı olan g > ğ şeklindeki sızıcılaşma olayı oluşmaz.

12) k- > -g- < -ğ- değişmesi: koyruk > koyruği < kuyruğu, küçük > o küçüğü < o küçüğü, aletrik > aletriği < elektriği, bak > bağını < bağıni, çocuk > çocugum < çocuğum, düşek > düşegi < döseği, tarak > taragi < tarağı, eşek > eşegi < eşeği, kabak > kabağı < kabağı, kaşık > kaşigi < kaşığı, küpek > küpegi < köpeği, kuyruk > kuyruguni < kuyruğunu, ocak > ocağını < ocağıni vb.

b) Tonsuzlaşma

1) -d- > -t- değişmesi: pite < pide.

2) -v- > -p- değişmesi: tapşan < tavşan, tapşin < tavşan.

3) -v- > -f- değişmesi: mafolursuk < mahvoluruz, zefk < zevk.

4) -z- > -s- değişmesi: nufus teskeresini < nüfuz tezkeresini, rısk < rızk, mesep < mezhep.

5) -v- > -h- değişmesi: ergohanını < erguvanını.

c) Sızıcılaşma

1) -m- > -y- değişmesi: koyşi < komşu.

2) -n- > -l- değişmesi: filcan < fincan.††

3) -ç- > -ş- değişmesi: hiş tasalanma < hiç tasalanma, kısaşle < kışkaçla. saşlarını < saçlarını.

4) -g- > -y- değişmesi: buyun < bugün.

** Aynı özellikleri öteki Batı Makedonya Türk ağzlarında da görebiliriz.

†† Aynı ünsüz değişmesini bk., Hamdi Hasan, "Kalkandelen Türk Ağzı", Sesler, Yıl XIX, Sayı 173, Üsküp (Şubat 1983), s. 116.

5) -b- > -f- değişmesi: tomofil < otomobil.^{##}

ç) Damaksıllaşma

1) -b- > -g- değişmesi: kaugurlar < kalburlar.

2) -v- > -g- değişmesi: üge kışçee < üvey kızcağıza, üge anasi < üvey anası, dügerdiler < döverdiler, ügünürsük < övünürüz, sügdi < sövdü vb.

3) -y- > -g- değişmesi: egerinden < eyerinden^{##}, egbeleri < heybeleri, begin < beyin, Halim beg < Halim bey, güvegi < güvey.

3. Son Ses Ünsüz Değişmeleri

a) Tonlulaşma

Tonsuz ünsüzle biten bir kelimenin ardından, tonlu ünsüzle başlayan bir kelime geldiğinde, tonsuz ünsüzün tonlulaştığı görülür. Örnekler:

1) -ç > -c değişmesi: hic geçinmezmişler < hiç geçinezmişler, üç camimıs < üç camimiz vb.

2) -t > -d değişmesi: üj dord beygir < üç dört beygir, dert olur < dert olur, armud altını < armut altını.

3) -k > -g değişmesi: demeg yarisını < demek yarisını.

4) -ş > -j değişmesi: kij vakitlerinde < kış vakitlerinde, yavaj biraz be < yavaş biraz be, boj günde < boş günde vb.

5) -ç > -j değişmesi: birkaj dova < birkaç dua.

İki kelime arasındaki bağlantı ile iç ses durumuna geçen ve iki ünlü yada bir ünlü ile bir tonlu ünsüz arasında kalan ç, p, t tonsuz ünsüzlerinin tonlulaştığı görülmektedir.

6) -k > -n değişmesi: gırklan < gırtlak.

b) Tonsuzlaşma

1) -ğ > -k değişmesi: bak < bağ, dak < dağ, yak < yağ, sak < sağ (solun tersi), saksık < sağız vb.

2) -y > -k değişmesi: Ali bek hani < Ali bey hanı.

3) -y > -f değişmesi: küf < köy, tuf < tüy vb.

4) -v > -f değişmesi: pilaf < pilâv, dif < dev, efsıs < evsiz.

5) -d > -t değişmesi: üt < öd.

6) -c > -ç değişmesi: saç < sac, saçi < sacı.

^{##} Aynı örneği bk., Zeynep Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, I. Cilt, Ses Bilgisi, TDK Yayınları: 582, Ankara 1994, s. 90.

^{##} Aynı ünsüz değişmesi olayını bk., Tuncer Gülensoy, *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, (İnceleme, Metinler, Sözlük), TDK Yayınları: 536, Ankara 1988, s. 60.

7) -z > -s değişmesi: karpus < karpuz, horos < horoz, güs < göz, kıs < kız, sis < siz, İdris < İdriz, kos < koz, denis < deniz, bus < buz, cevis < ceviz, domus < domuz, düs < düz, beas < beyaz, as < az, boynus < boynuz, ağıs < ağız, tos < toz vb. “s” ünsüzüyle biten bu kelimelere, ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde “s” ünsüzünün yerini “z” ünsüzü alır. Örnekler: ağıs > agzına < ağzına, denis < denize < denize, bus > buzi < buzu, domus > domuzi < domuzu, güs > güzünü < gözünü, tos > tozi < tozu vb.***

4. Diğer Ünsüz Değişmeleri

GYTA’nda kullanılan ünsüzler, Türkiye Türkçesindeki ünsüzlere kıyasen pek az bir farklılık göstermektedir. Bu farklılıklardan biri yöre ağızlarında yumuşak “g” ünsüzünün yokluğu, diğeri ise “ts” ünsüzünün varlığıdır.

GYTA’nda yumuşak “g” ünsüzü bulunmuyor, bu ünsüzün yerine daima “g” ünsüzü gelir.†††

1) -ğ- > -g- değişmesi: aga < ağa, agaca < ağaca, ağırlık < ağırlık, agzına < ağzına, baygi < bayağı, begenir < beğenir, dogri < doğru, eger < eğer, egri < eğri, dogar < doğar, gügüs < göğüs, kagit < kağıt, pogaca < poğaça, saglık < sağlık, saglam < sağlam, şırlagan < şırlağan, saksigan < saksığan, ügretsin < öğretsin, yapagi < yapığı, yegit < yiğit, zagar < zağar vb.

Yazı dilinde bulunmayan ancak Makedonya ve Kosova Türk ağızlarına Slav dillerinden geçmiş bir ünsüz vardır. Bu ünsüz “ts” ünsüzleriyle işaret edilmiştir. Bu ünsüz “t” ve “s” ünsüzlerinin beraber söylenmesi sonucunda ortaya çıkan tek bir sestir.††† Sözü geçen ağızlarda bu ünsüzün, hem Türkçe hem de yabancı kelimelerde çok sık kullanıldığı görülmektedir. Örnekler:

2) s > ts değişmesi (yabancı kelimelerde): tsigare (sigara), tsrepnay (toprak

tepsisi), tsentraladan (santraldan), bolnitsaya (hastahaneye), generatsia (nesil), ispektsia (teftiş), militsia (zabıta), politsia (polis, zabıta), tsapo (keçi), katsa (kasa), portsi (porsiyon) vb.

*** Bu ünsüz değişmesiyle ilgili aynı özellikleri bk., *Valandova Yöresi Türk Ağızı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, “Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, “Blaje Koneski” Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Üsküp 2007, s. 162.

††† Yumuşak “g” ünsüzüyle ilgili fazla bilgi için bk., Mehmet Akif Kılıç, Mevlüt Erdem, “Türkiye Türkçesindeki Yumuşak “G” Ünsüzünün Fonetik Analizi”, VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 20-25 Ekim, TDK Yayınları, Ankara 2008, s. 2814-2825.

††† “ts” ünsüzü hemen hemen bütün Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında kullanılmaktadır.

3) s > ts değişmesi: tsisin < susun, tsıstırsın < sustursun, kapattsınler < kapatsınlar, alleettsınler < halleetsınler, yadets < lades. top ettsın < top etsın (toplasın), gıttısın < gıtsın, teptsilerde < teptsilerde, üğrettsın < öğretsin vb.

4) ç > ts değişmesi: ilâttısıs < ilaçsız, hits sormadan < hiç sormadan, hit tsaip < hiç sahip, üt tsat < üç saat.

5) -k- > -p- değişmesi: tepne < tekme.

6) n > m değişmesi: İstanbul'dan < İstanbul'dan, bim beş üs kilo < bin beş yüz kilo, tosumlar < tosunlar, zatem < zaten vb.

7) -m- > -n- değişmesi: şindi < şimdi, şindicak < şimdıcik, tepne < tekme, tembi < tenbih.

8) -v- > -l- değişmesi: dulak < duvak.

9) -l- > -n- değişmesi: bungur < bulgur.

10) -l- > -r- değişmesi: zerzele < zelzele.

11) l- > y- değişmesi: yadets < lades.^{sss}

12) f- > p- değişmesi: payton < fayton.

13) v > m değişmesi: amlasın < havlasın, velam < velev.

14) -y- > -v- değişmesi: küvliler < köylüler.

15) ç > ş değişmesi: pabuş < pabuç, leşper < rençper .

16) y- > l- değişmesi: layla < yayla, laylada < yaylada.

17) h- > k- değişmesi: Kristian < Hristiyan.

18) -t- > -k- değişmesi: gırklan < gırtlak.

19) r > l değişmesi: mürvel < mürver, leşper < rençper.

20) -y- > -g- değişmesi: hegbe < heybe.

21) -h- > -f- değişmesi: süfür < sahur.

22) -ğ- > -y- değişmesi: eyreti < eğreti.

23) -v- > -b- değişmesi: túbbe < tövbe.

24) -v- > -g- değişmesi: oklagi < oklava.^{****}

25) -p- > -f- değişmesi: maştrafa < maşrapa.

26) y > n değişmesi: pengir < peynir.

27) n > g değişmesi: pengir < peynir.

28) -n > -m değişmesi: aferim < aferin, tosum < tosun.

29) -c- > -z- değişmesi: mezliş < meclis.

30) -s > -ş değişmesi: mezliş < meclis.^{ttt}

^{sss} Aynı örneği bk., Süreyya Yusuf, "Prizren Türkçesinde Kimi Yöresel Öğeler", Çevren 12, (1976), s. 62.

^{****} Aynı ünsüz değişmesini bk., György Hazai, "Beitrag zur Kenntnis der türkischen Mundarten Mazedoniens", Rocznik Orientalistyczny, tomus XXIII, (1960), s. 88.

31) I > u ünsüz ünlü değişmesi: GYTA'nda birçok örnekte sızıcı "I" ünsüzünün "u" ünlüsüyle değiştirildiğini görüyoruz. Ünsüz ünlü arasındaki bu değişme genellikle kelimenin iç seslerinde görülür. Örnekler: kaugurlar (kougurlar) < kalburlar, koukar (kaukar) < kalkar, iç kouksun < hiç kalksın, ouma < elma, youvarmakle < yalvarmakla, houva < helva. Yukarıda verilen örneklere soukum (saukum) < salkım örneğini de ekleyebiliriz (Nasteva, 1970, s. 288). Ünsüz ünlü değişmesi ikiz ünlü olayını meydana getirir. Örneklerde görüldüğü gibi, yuvarlak "u" ünlüsünün etkisiyle, kelimelerin birinci "a" veya "e" düz ünlüleri örneklerin çoğunda yuvarlaklaşıp "o" ünlüsüne dönüştüğü görülür, böylelikle kelimenin daha kolay telaffuz edilmesine yol açar.

32) y > i ünsüz ünlü değişmesi: GYTA'nda, bazı örneklerde sızıcı "y" ünsüzünün yerini (ince, dar, düz) "i" ünlüsünün aldığı görülür. Örnekler: bogdai < buğday, familia < familya, ilkiyas < ilk yaz (ilk bahar), kamionlen < kamyonla, sandaliede < sandalyede vb. Örneklerde de görüldüğü gibi, "i" ünlüsü sızıcı "y" ünsüzünün yerini almasıyla ikiz ünlü olayı oluşuyor.

Sonuç olarak şunu belirtmemiz gerekir: GYTA'yla ilgili yukarıdan beri verdiğimiz örnekler ve yapılan açıklamalar gösteriyor ki, yöremizin ünsüz değişmeleri genellikle bazı fonetik olayların, bölgede konuşulan diğer dillerin etkisinin ve aynı zamanda yöre ağızlarına has bazı özelliklerin mevcudiyetinden meydana geldiği görülmektedir.

KISALTMALAR VE İŞARETLER

age. - Adı geçen eser

bk. - Bakınız

GYTA – Gostivar Yöresi Türk Ağızları

s. - Sayfa

şah. – Şahıs

TDK - Türk Dil Kurumu

vb. - ve benzeri

KAYNAKÇA

Eckmann, J. (1988). "Dinler (Makedonya) Türk Ağızı", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960, TDK Yayınları: 183, Ankara.

**** Aynı ünsüz değişmesini bk., János Eckmann, "Dinler (Makedonya) Türk Ağızı", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960, TDK Yayınları: 183, Ankara 1988, s. 195.

- Gülensoy, T. (1988). Kütahya ve Yöresi Ağızları, (İnceleme, Metinler, Sözlük), TDK Yayınları: 536, Ankara.
- Hafız, N. (Mart 1977). "Prizren Türk Ağzının Özellikleri (1), Çevren V/13, Priştine.
- Hasan, H. (Haziran 1995). "Kocacik (Makedonya) Ağzının Ses Özellikleri", Sesler, Yıl xxxiv, Sayı 297, Üsküp.
- Hasan, H. (Şubat 1983). "Kalkandelen Türk Ağzı", Sesler, Yıl XIX, Sayı 173, Üsküp.
- Hazai, G. (1960). "Beitrage zur Kenntniss der türkischen Mundarten Mazedoniens", Rocznik Orientalistyczny, tomus XXIII.
- İbrahim, N. (1997). Vrapçište ve Çevresi Türk Ağzı (Makedonya), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü – Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yeni Türk Dili), Ankara.
- İbrahim, N. (2007). Valandova Yöresi Türk Ağzı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, "Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, "Blaje Koneski" Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Üsküp.
- Kılıç, A. M., & Erdem, M. (2008). "Türkiye Türkçesindeki Yumuşak "G" Ünsüzünün Fonetik Analizi", VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 20-25 Ekim, TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları: 575, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1994). Nevşehir ve Yöresi Ağızları, I. Cilt, Ses Bilgisi, TDK Yayınları: 582, Ankara.
- Nasteva, Y. O. (1970). "Turskiot govor vo gostivarskiot kraj", Zbornik za Gostivar.
- Türk Dil Kurumu (2005). Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2005). Yazım Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları, 24. Baskı, Ankara.
- Yusuf, S. (1976). "Prizren Türkçesinde Kimi Yöresel Öğeler", Çevren 12, Priştine.

Msc. Sibel YILMAZ*

YAŞAR NABİ NAYIR'IN GÖZÜNDEN BALKANLAR VE TÜRK KÜLTÜRÜ

Özet

Cumhuriyet döneminin önde gelen kültür adamlarından biri olan Yaşar Nabi Nayır, 1908 yılında Üsküp'te doğmuştur. Balkan kültürünün etkisiyle yetişen Nayır, Balkanlar hakkında ayrıntılı bilgiler veren yazılar yazmış, Balkan edebiyatlarının Türkiye'de tanınmasını sağlamıştır. Balkan ülkelerine yaptığı gezilerin izlenimlerini 1936'da yayımladığı "Balkanlar ve Türklük" adlı kitabında paylaşmıştır. Bu kitapta Balkanlardaki Türklerin ekonomik, siyasi ve kültürel sorunlarını anlatan, Balkanlardan Türkiye'ye göçün nedenleri üzerinde duran Yaşar Nabi; Balkanlarda yaşayan farklı inanç ve kültürlere sahip milletler hakkında da bilgi vermiştir. Yayımlandığı zaman büyük bir ilgi uyandıran bu kitap, Balkanlardaki Türk varlığını tanımak, anlamak ve onlarla kültürel bir bağ kurabilmek için önemli bir kaynak olmuştur. Yaşar Nabi 1973'te yazdığı "Değişen Dünyamız" kitabında da Balkanlarla ilgili izlenimlerine yer vermiştir. Bu çalışmada yazarın iki eseri üzerinde durulacak ve böylece Balkanlara ve Türk kültürüne Yaşar Nabi'nin gözünden bakılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Nabi, Balkanlar, Türklük, Varlık Dergisi.

Abstract

Balkans and Turkish Cultures from the Eye of Yasar Nabi

Yaşar Nabi Nayır, who was a man of culture in Cumhuriyet period, was born in Üsküp in 1908. Nayır was grown up under the effect of Balkan culture, so he has written essays including detailed knowledge about the

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Ankara, TÜRKİYE;
yisibel@metu.edu.tr

Balkans and he has made the Balkans literatures well-known in Turkey. He shared his impressions about his trips in the Balkans in his book "Balkanlar ve Türklük" which was published in 1936. In this book, he has mentioned about economical, political and cultural problems of Turks in the Balkans, the reasons of the immigration from the Balkans to Turkey and also he has given some information about the nations who have different cultures and religions in the Balkans. When this book was published, it aroused a big interest and it became an important source to understand, get to know and establish a cultural bond with the Turks of the Balkans. Yaşar Nabi continued sharing his impressions about the Balkans in his book "Değişen Dünyamız" in 1973. In this study, these two books are going to be studied and thus we're going to have a chance to look to the Balkans and Turkish culture from the view of Yaşar Nabi.

Key words: Yaşar Nabi, The Balkans, Turkishness, Varlık Journal.

Giriş

Varlık Dergisi'nin ve Varlık Yayınları'nın kurucusu olan Yaşar Nabi Nayır'ın (1908 Üsküp, 1981 İstanbul) Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının gelişmesinde çok önemli bir rolü vardır. Şiir, öykü, roman, deneme, tiyatro, biyografi türünde eserler veren Yaşar Nabi, yabancı dillerden çeviriler de yapmıştır. 1908'de o zamanlar Kosova vilayetine bağlı olan Üsküp'te doğan Yaşar Nabi, doğduğu topraklara duyduğu özlemin bir belirtisi olarak hayatı boyunca Balkan ülkeleri ve bu ülkelerde yaşayan Türklerle yakından ilgilenmiştir. 1908'den 1924'e kadar ailesinin Üsküp ve İstanbul arasında mekik dokuduğunu söyleyen Yaşar Nabi, 1924 yılında ailesiyle birlikte temelli olarak İstanbul'a yerleşmiştir. Balkanlardaki topraklarımızın kaybedilmesiyle bölgedeki Türk izlerinin silinmeye başlaması yazarı büyük bir üzüntüye sevk etmiştir. Yaşar Nabi, artık kendisi için bir gurbet olan anavatanına karşı hayatı boyunca büyük bir özlem duymuştur. Dünyayı gezmek ve görmek arzusunu her zaman içinde hisseden Nayır, farklı tarihlerde Balkan coğrafyasına gitmiş; bölgeye ve insanına dair izlenimlerini kitaplarında, gazete ve dergi yazılarında anlatmıştır. Yaşar Nabi'nin Balkanlarla ilgili ilk eseri olan *Balkanlar ve Türklük* kitabı yazarın 1936'da yaptığı Balkan yolculuğunu anlatır ve aynı yıl yayımlanır. Hem eser hem de eserin önsözü yayımlandığı zaman büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.

Yaşar Nabi'nin *Balkanlar ve Türklük* kitabı; 1) Önsöz ve giriş, 2) Romanya'da Türklük, 3) Müslüman Türkler, 4) Pomaklar, 5) Yugoslavya'da Türklük, 6) Bosna ve Hersek Müslümanları, 7) Yunanistan'da Türklük, 8) Göç Meselesi, 9) Sonsöz başlıklarını taşıyan bölümlerden oluşur. Yazar bu

eseri Balkanlarda yaşayan Türklerin yaşam koşulları hakkında bilgi vermek ve göç konusundaki fikirlerini paylaşmak için yazmıştır. *Balkanlar ve Türklük* ilmi ve siyasi bir eser değil, yazarın kendi müşahedelerini okurlarıyla paylaştığı bir eserdir. Yaşar Nabi, bir bölgeyle ilgili kitap yazabilmek için okunanların yeterli olmadığını düşünmüş ve bu kitabı yazabilmek için bir süre Balkanlarda bulunmuştur. Bu kitap yazarın Romanya'da başlayan; Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'yı içine alan yolculuğu boyunca tuttuğu notlardan oluşur.

Kitabın önsözünde kuruluşundan itibaren hızlı bir yükseliş devresine giren Osmanlının neden birdenbire düşüşe geçtiği ve topraklarını kaybettiği hakkında yeteri kadar düşünmediğimizi söyleyen Nayır, Osmanlının Balkanlardaki hakimiyetini neden yitirdiğini izaha çalışır. "*Balkanlar, her Türk'ün bütün dikkat ve anlayışını gözlerinde toplayarak, yazı haline gelmemiş canlı sayfalarını mutlaka okuması ve üzerinde düşünmesi lazım gelen bir ders kitabıdır.*" (Nayır, 1973:245) diyen Yaşar Nabi'ye göre Balkanların kaybedilmesinde bölgede ortaya çıkan milliyetçi hareketlerin yanında Osmanlının yanlış politikalarının da rolü vardır. Osmanlı kuruluş yıllarından itibaren ister Hristiyan, ister Müslüman olsun bütün tebaasının sükûnet içinde yaşamasını istemiş ve onların haklarını korumaya çalışmıştır. Ancak Osmanlının gösterdiği bu fazla müsamaha Balkan ülkelerinde milliyetçilik hareketlerinin hızla gelişmesine neden olmuştur. Nayır'ın iddiasına göre eğer Osmanlı, tebaasını İslamlaştırmaya çalışsaydı çok daha güçlü bir devlet haline gelebilirdi.

Osmanlının başka bir hatası da devleti yöneten zihniyetin fetih döneminden itibaren yabancı unsurların bir gün istiklallerini elde etmeyi isteyebileceklerine ihtimal vermemiş olmasıdır. Gerileme devrinde yükselen milliyetçilik hareketlerine karşı kayıtsız kalan Osmanlı idaresi ortaya çıkan tehlikenin farkına varamamıştır. Üstelik bağımsızlıklarını elde etmek isteyen Balkan milletlerine çeşitli imtiyazlar vermiştir. Balkan meselesinin büyümesinde Panslavizm hareketiyle Slav ırklarını bir araya getirmek ve Ortodoks birliği yaratmak isteyen Rusya ile Osmanlıyı parçalamak isteyen Batı ülkelerinin büyük payı olmuştur. Ortaçağ'dan beri Müslümanlarla savaşan Avrupalılar Balkanlarda Türk düşmanlığının ortaya çıkmasına yardımcı olmuşlardır. Örneğin Makedonya meselesinde Avrupa, Osmanlıya karşı Bulgar çetelerin tarafını tutmuştur. Bu düşmanlık gazete yazılarına, edebiyata, hatta okul kitaplarına kadar yayılmıştır. Burada Osmanlıyı zorba, zalim ve istilâcı olarak tanıtan bir zihniyet söz konusudur. Avrupa gazetelerinde Balkanlarda masum Hristiyanların zalim Müslümanlar tarafından kılıçtan geçirildiğine dair yazılar yayımlanmıştır. Tüm bu yaşananlardan sonra Balkanlarda yaşayanlar Türk kültüründen gittikçe

uzaklaşmış ve Meşrutiyet'le birlikte yönetimin el değiştirmesinden de yararlanarak Balkan Harbi ile istediklerini elde etmişlerdir.

Yaşar Nabi, Balkanları neden kaybettiğimizi anlatmaya çalıştığı bu giriş bölümünü artık geçmişe dönmek mümkün olmadığına göre geçmişini unutmak ve Balkan ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmak gerektiğini söyleyerek bitirir. Balkan ülkeleriyle yakın temas halinde olmak hem orada yaşayan Türklerin huzuru için gereklidir, hem de yeni kurulan devletimizin komşularıyla iyi ilişkiler kurması yürütmeye çalıştığı barışçı politikanın gereğidir. Balkan milletleriyle Türklerin benzer karakter taşıdığını, aramızdaki yakınlığı dış güçlerin -özellikle Batı'nın- etkisiyle düşmanlığa çevirmenin bir yararı olmadığını dile getiren Nayır; *"Asya için Garp, Anadolu'da başladığı gibi, Avrupa için de Şark, Balkanlar sınırında başlar. Balkanlar ve Türkiye, Şark ve Garp kültür ve ananelerinin karışmasından meydana gelen hususi bir karakter taşırlar. Bu karakter birliği Balkanlılar için karşılıklı bir sevgi vesilesidir..."* (Nayır, 1973: 268-269) diyerek kültür birliğinin önemine işaret eder. Bu birliğin sürdürülmesi için kültürel ve ekonomik işbirliği kurulmalıdır. Bunun için devlete, kültür kurumlarına ve üniversitelere büyük görev düşmektedir. Ayrıca Türkiye'de ve Balkan ülkelerinde yaşayan azınlıkların hakları iyileştirilmelidir. Ülkeler arasındaki ilişkilerin düzelmesi öncelikle bu iki şartın yerine getirilmesine bağlıdır.

Eserin ikinci bölümünde yazar o dönemde Romanya'da yaşayan Gagauz Türkleri hakkında bilgi verir. Yaşar Nabi öncelikle Osmanlılık fikrinin bizi Osmanlıda yaşayan farklı milletlerin tarihi teşekküllerini incelemekten alıkoyduğunu dile getirir. Oysaki Bulgar, Arnavut gibi Slav ırklarının Türklerle ilişkisi çok eski tarihlere dayanır. Günümüzde Moldova Cumhuriyeti'ne bağlı özerk devletlerinde yaşayan Gagauzlar; Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'da da yaşamış Hristiyan Türklerdir. Gagauzların Oğuz soyundan olduğu, Gagauz kelimesinin "gök-oğuz" anlamına geldiği pek çok dilci ve tarihçi tarafından dile getirilmiştir. Gagauzların Anadolu'daki Türklerle benzerlikleri, kültürleri, dilleri, edebiyatları, yaşam tarzları ve oyunları hakkında bilgi veren Yaşar Nabi, Mihal Çakır'ın "Besarabyalı Gagauzların İstoyası" adlı kitabında Gagauzların şöyle tasvir edildiğini yazar:

"Bir de Gagauzlara bakalım: Bunlar dindar, kolay inanır, akıllı uslu, içli ve duyguludurlar. İçleri dışları birdir. Gizli kapaklı bir şeyleri yoktur, açık yürekli, mert, kanaatli, cömert, herkesle iyi geçinmeyi sever, kavgadan hoşlanmaz, kolay dertlenir insanlardır. Gagauzlar, misafire ikrama pek düşkündürler, konuşmak için, keyif için ne paralarına, ne de zamanlarına acırlar. Atı çok severler, iyi bir at için Gagauz canını vermeye hazırdır..." (Nayır, 1999: 75)

Gagauzların konuştuğu Gagauz lehçesinin İstanbul ağzına benzediğini dile getiren Yaşar Nabi, yalnızca Romanya'da yaşayan Müslüman Türklerin değil, Gagauz Türklerinin de Türkiye'ye göç etmesi için çalışılması gerektiğini söylemiştir.

Kitabın Müslüman Türkler bölümünde Yaşar Nabi, Bulgaristan'da yaşayan Türklerden bahseder. Bulgar hükümetleri, Bulgaristan'da yaşayan Türkleri uzun yıllar hakimiyeti altında kaldıkları Osmanlının devamı olarak görmüşler ve Türklerin kendi birlik ve bütünlüklerini tehdit ettiklerini düşünmüşlerdir. Türklerle karşı müsamaha gösteren Stambuliski yönetiminin 1923'te devrilmesinden sonra Bulgaristan'da Türk düşmanlığı etkisini artırmıştır. Yazarlar, tarihçiler ve devlet adamlarının konuşmaları da bu düşmanlığı tetiklemiştir. Bulgaristan'daki Türklerin ekonomik durumları da gittikçe kötüleşmiştir. Kendilerini güvende hissetmeyen Türkler Türkiye'ye göç etmenin yollarını aramaktadır. Yaşar Nabi, Bulgaristan Türklerinin bir an önce anayurda getirilmesi için iki ülke arasında anlaşma sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.

Yaşar Nabi eserinde Bulgarca ve/ya çeşitli Slav dillerini konuşan Müslüman bir halk olan Pomaklara da ayrı bir yer ayırmıştır. Pomakların hangi soydan geldiği tam olarak bilinmemektedir. Pomaklar kendilerini Bulgar olarak görmese de Bulgarlar, kendi dillerini konuştukları için onları azınlık statüsünde görmemişlerdir. Rodop Dağları'nda izole bir bölgede yaşayan Pomaklar Türk kültüründen uzakta kalmış, hızla Bulgarlaşmış Hristiyanlaşmıştır.

Yaşar Nabi, doğduğu şehir olan Üsküp o dönemde Yugoslavya Federal Cumhuriyeti sınırları içinde kaldığı için oradaki Türklerin durumuyla da özel olarak ilgilenmiştir. Üsküp'ten ayrılışının üstünden on beş yıl geçtikten sonra Üsküp'ü tekrar görünce büyük bir üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Üsküp'teki Türk mahalleleri bakımsızlık ve fakirlikten çökmeye başlamışken Hristiyan mahalleri de hızla gelişmiştir. O zamanlar Yugoslavya'da yaşayan Türklerin iktisadi vaziyetleri pek parlak değildir.

Eserin altıncı bölümünde Bosna Hersek Müslümanları anlatılmıştır. Dil ayrılığı Türkler ve Bosnalılar arasında büyük bir engel olsa da din birliği nedeniyle Boşnaklar, Türkleri sever ve dost bilir. Yaşar Nabi, Bosna kültürünün Türk kültürüne yakınlığını şu ifadelerle izah etmiştir:

"Türk Anadolu ve Rumelî'nin dar ve dolambaçlı tipik sokaklarını, cumbalı, kafesli ve çifte geniş kapılı tipik evlerini, ince uzun minareli tipik camilerini, sebillerini, havuzlarını, medreselerini, mezarlık ve türbelerini, mescit ve tekkelerini, basık tavanlı, tavla şakırtılı kahvelerini, gürültüsüz ve disiplinli hayatını koynunda toplamış olan Saray Bosna'da, bir Anadolu şehrinde bulunmak hayalini kaybetmemek için kulaklarını, etrafındaki yüzleri bana bu şehir kadar sempatik gelen

insanların konuşmalarına tıkamak istiyorum. Biliyorum ki bu her şeyiyle vatanımı andıran yerde benim dilim konuşulmuyor." (Nayır, 1936a: 207-208)

"Yunanistan'da Türklük" bölümünde Garbî Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları meselesine değinen Yaşar Nabi, İstiklal Savaşı'ndan sonra bu topraklarda yaşamış ve artık Türkleşmiş azınlıkların yalnızca Hristiyan oldukları için Yunanistan'a gönderilmesinin yanlış bir karar olduğunu söylemiştir.

Yaşar Nabi, eserin "Göç meselesi" başlığını taşıyan son bölümünde göç olayının Türkler için ne ifade ettiğine değinmiştir. Türkler tarih boyunca göç eden bir millet olarak göçün bütün zorluklarını yaşamışlardır. Göç, bütün alışkanlıkların bir anda kaybedilmesi ve hayata sıfırdan başlamak demektir. Göç; açlığı, sefaleti, hastalıkları ve ölümleri de beraberinde getirir. Balkanlarda Balkan Harbi'ne kadar küçük kabileler halinde yapılan göçler, Harp'ten sonra çığ gibi büyümüştür. Ancak Türkiye'de göçmenlerin nerede iskân edileceği planlanmamış olduğu için göç edenlerin bir kısmının Balkanlara geri döndüğü de olmuştur. Göç meselesinde devletin bazı ihmalleri söz konusudur. Yaşar Nabi, kitabını yazdığı yıllarda Balkanlarda yaşayan Türk azınlığın mutlaka Türkiye'ye yerleştirilmesi gerektiği fikrini savunmuştur. Balkanlarda kalırlarsa Türkler dillerinden ve dinlerinden uzaklaşabilir. Ayrıca bazı Balkan ülkeleri aramızdaki anlaşmalara rağmen azınlık haklarını sürekli ihlal etmekte, Türklere baskı uygulamaktadırlar. Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmek için insan gücüne ihtiyacı vardır. Balkanlardaki Türklerin anayurda gelmesiyle nüfus artacaktır. Balkan Türkleri modern ve genç Türkiye'nin yapısıyla bütünleştirilecektir.

Balkanlar ve Türklük kitabı yayımlanmadan önce eserin bazı bölümleri Varlık Dergisi'nde okurlarla paylaşılmıştır. Kitap yayımlandıktan sonra büyük bir ilgi görmüş, hem Varlık'ta hem de dönemin diğer yayın organlarında kitapla ilgili övgü dolu yorumlar yapılmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nde *Balkanlar ve Türklük* kitabından şu sözlerle bahsedilmiştir:

"Benim kanaatime göre bizde Balkan Türkleri hakkında bu kadar etraflı malûmat veren bir eser yazılmamıştır. Hele o Türklerin bugünkü vaziyeti hiçbir kalem tarafından bu şekilde tayin ve tespit olunmamıştır. Herhangi bir Türk'ün "Balkanlar ve Türklük" kitabını okuyup da iliğine kadar ızdırıp duymamasına ve iki milyon ırkaşımızın içine atılmış buldukları çeşit çeşit cehennemlerin ateşini kendi yüreğinde bulmamasına imkân yoktur." (Nayır, 1936b: 144)

Yaşar Nabi, büyük bir ilgi görmesine karşın *Balkanlar ve Türklük*'ü aradan geçen yıllardan sonra tekrar yayımlamak istememiştir. Çünkü her şeyin hızla değiştiği bir çağda zamanın hızına ayak uydurmak gerekir. Zaman geçtikçe *Balkanlar ve Türklük* kitabında yer verilen bilgilerin birçoğu

eskimiş, yazarın bazı görüşleri değişmiştir. Ayrıca 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Balkanlarda yaşayan Türklerin durumunda da bazı değişiklikler olmuştur. Yaşar Nabi, 1956'dan sonra farklı ülkelere yaptığı yolculuklarla ilgili izlenimlerini 1973 yılında yayımlanan *Değişen Dünyamız* kitabında paylaşmıştır. *Balkanlar ve Türklük* kitabını yeniden yayımlamayı düşünmediği için hâlâ eski değerini koruduğunu düşündüğü önsözünü *Değişen Dünyamız*'ın sonuna eklemiştir.

Değişen Dünyamız'da yazarın farklı tarihlerde Balkan ülkelerine yaptığı yolculuklarla ilgili anılarını ve düşüncelerini de paylaştığını görmekteyiz. Bu yazıların bir kısmı daha önce Varlık Dergisi, Cep Dergisi ve Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanmıştır. "Bir Yolculuktan Getirdiklerim" (Nayır, 1973: 9-33) isimli yazı yazarın Yugoslavya gezisiyle ilgilidir. Yaşar Nabi'nin en büyük arzusu ortak bir geçmişe sahip Türklerin ve Balkan uluslarının birbirlerinin edebiyatlarını yakından tanımalarıdır. Ancak Soğuk Savaş döneminde yaşanan değişimler Türkleri ve Balkan milletlerini birbirinden uzaklaştırmıştır. Bu uzaklaşmada Balkan ülkelerinin Türkiye'dekinden çok farklı bir sistemle, komünizmle yönetilmesinin de etkisi olmuştur. O dönemlerde Türkler kendilerinden çok daha uzak kültürlerin edebi ürünlerini tanıdıkları halde Balkan edebiyatları hakkında bilgi sahibi değildirler. Aynı durum Balkan milletleri için de geçerlidir. Yaşar Nabi bu durumdan duyduğu üzüntüyü yazılarında dile getirmiştir. "Bir Yolculuktan Getirdiklerim" yazısında Yaşar Nabi, Yugoslavya'daki sanat tartışmalarından, okuma kültüründen, sanata verilen önemden de bahsetmiştir.

Yaşar Nabi, "Onu her yeni görüşümde içimde derinden bir sızı duydum." (Nayır, 1973: 44) dediği doğum yeri Üsküp ile ilgili izlenimlerini de yazılarında paylaşmıştır. Makedonya, Yugoslavya'ya bağlı devletler içinde en çok Türk'ün yaşadığı yerdir. Burada yaşayan Türklerin dil ve kültür özgürlükleri diğer Balkan ülkelerindekinden fazladır. Yaşar Nabi Makedonya hakkında şu bilgiyi verir:

"Yirminci yüzyılın başından, hatta daha eski zamanlardan beri Balkanların kaynayan kazanı gözüyle bakılırdı Makedonya'ya. Batı ülkelerinde karışık meyve salatasının adı 'Macedoine-Makedonya'dır. Karışık olduğu için belki. Balkanların altı ulusu birbirine girmiş bir halde iç içe yaşar bu bölgede: Sırlar, Bulgarlar, Türkler, Arnavutlar, Rumlar hatta Ulahlar yani Romenler..." (Nayır, 1973: 111)

Balkanlar ve Türklük kitabı Yaşar Nabi'nin deyimıyla onun "Balkan sorunları uzmanı" olarak görülmesine neden olmuştur. Balkanlardaki Türklerin haklarını yeteri kadar savunmadığı için kendisini eleştiren bir yazara hitaben yazdığı "Balkanlar Konusunda Bir Dosta Mektup" (Nayır,

1973: 86-91) isimli yazıda Yaşar Nabi, Balkanların eski Balkanlar olmadığını, Soğuk Savaş'ın her şeyi değiştirdiğini anlatır. *Balkanlar ve Türklük* kitabında dile getirilen gerçekler 1960'ların gerçekleriyle örtüşmez. Nayır'a göre Türk siyasetçilerinin izlediği yanlış politikalar Balkanlardaki Türklerin kendi kültürlerinden uzaklaşmalarına ve kendilerini yalnız hissetmelerine neden olmuştur. Yaşar Nabi daha önce de belirttiğimiz gibi *Balkanlar ve Türklük* kitabında azınlıkların mutlaka Türkiye'ye yerleştirilmeleri gerektiğini savunmuştu. Ancak *Değişen Dünyamız*'daki yazılarda Nayır'ın bu fikirden vazgeçtiğini görüyoruz. Çünkü 1960'lardan sonra Türkiye'de nüfus artmış ve ekonomik sorunlar başgöstermiştir. Balkanlardan Türkiye'ye göçün başlaması sorunları artıracaktır. Şartlar değişene kadar oradaki Türkler yerlerinde kalmalı, Türk kültürünü o coğrafyada yaşatmayı sürdürmelidir.

Yaşar Nabi "Balkanlar Bugün" adını taşıyan ve Balkanların 1960'lardaki durumunu özetleyen uzun yazısında *Balkanlar ve Türklük* kitabının devamı niteliğinde "Değişen Balkanlar" adını taşıyacak bir kitap yazmayı düşündüğünü söyler. (Nayır, 1973: 102) Ancak bunun için bölgeyi daha sık ziyaret etmesi gerekecektir. Çünkü ona göre gözlem yapmadan kulaktan dolma bilgilerle kitap yazılamaz. Ancak biliyoruz ki Yaşar Nabi bu isteğini yerine getirememiştir.

Balkan ülkelerindeki edebiyatı da yakından inceleyen Yaşar Nabi, Balkanlardaki çeşitli edebiyat etkinliklerine de katılmıştır. Yazılarında Balkan edebiyatlarını tanıttığı gibi bu ülkelerdeki kültür ortamıyla -sanat etkinlikleri, yayınevi sayısı, okur sayısı, yazar hakları vb.- Türkiye arasında mukayeseler de yapmıştır. Yaşar Nabi kurucusu olduğu Varlık Dergisi'nde de Balkanlarla ilgili yazılara sıkça yer vermiştir. Balkan edebiyatlarının ürünü olan şiir ve hikâyeler de bizzat Yaşar Nabi'nin teşvikiyle Türkçeye çevrilmiş ve Varlık'ta yayımlanmıştır. Bu yüzden Mustafa İsen, Yaşar Nabi'yi haklı olarak "Balkan edebiyatlarını ülkemize tanıtan aydın" olarak gördüğünü söylemiştir. (İsen, 2010: 70-76) Nayır'ın sahibi olduğu Varlık Yayınları, Balkan edebiyatının eserlerini dilimize tercüme edip yayımlama görevini de üstlenmiştir. Varlık Yayınları tarafından yayımlanan eserler arasında şiir ve hikâye antolojileri olduğu gibi Branislav Nuşiç, İvo Andriç, Yannis Ritsos gibi şair ve yazarların telif eserleri de vardır. Yaşar Nabi çok sevdiği Romen yazar Panait Istrati'nin eserlerini Türkçeye çevirmiştir. Nayır, Balkanların "*küfürleriyle, erkekçe davranışlarıyla, yabancıları içinde yüksek bir uygarlığın insanca duygularıyla coşkun, sarhoş, çılgın bir yaşama sevgisiyle dolup taşan insanlarını*" (Nayır, 1973: 152) anlatan Istrati'ye karşı büyük bir hayranlık duymuştur.

Yaşar Nabi'nin ölümünden sonra Balkanlardaki farklı ülkelerden edebiyatçı dostları duydukları üzüntüyü ifade eden yazılar yazmışlardır. Yugoslavyalı/ Sırp şair Mira Alečkoviç; "*Yaşar Bey'e, değil yalnız biz, bütün Yugoslav yazarları borçludur. Bütün yazarlarımızdan öyküler, şiirler,*

denemeler yayınlamıştı dergisinde. Birçok Yugoslav yazarının yapıtlarını da. Bazen bir devletin yapamayacağı işi tek başına yapmıştı o." (Aleçkoviç, 2010: 404) sözleriyle Nayır'ın Balkan edebiyatlarını tanıtmadaki rolünün ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Sonuç:

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türk edebiyatının gelişmesine büyük katkılar sağlayan Yaşar Nabi Nayır; doğduğu topraklara karşı duyduğu vefa borcunun etkisiyle Balkanlardaki Türk kültürü ve edebiyatı hakkında da önemli çalışmalar yapmış, Balkan kültürünü bizlere tanıtmış, ortak mazimizi unutturmamak ve arada sağlam köprüler kurmak için uğraşmıştır. Yaşar Nabi'nin bu önemli görevini hatırlamak ve Balkanlara bir de onun gözünden bakmak bize yeni ufuklar açabilir.

KAYNAKÇA

- ALEÇKOVIÇ, Mira (2010), "Dostumuza Selam Olsun", *Yaşar Nabi Nayır ve Varlık Dergisi*, Editör: (Filiz Nayır Deniztekin, Enver Ercan), (s.403-405), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- İSEN, Mustafa (2010), "Balkan Edebiyatlarını Ülkemize Tanıtan Aydın: Yaşar Nabi Nayır" , *Yaşar Nabi Nayır ve Varlık Dergisi*, Editör: (Filiz Nayır Deniztekin, Enver Ercan), (s. 70-76), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- NAYIR, Yaşar Nabi (1936a), *Balkanlar ve Türklük*, Ankara: Ulus Basımevi.
- NAYIR, Yaşar Nabi (1936b), "Balkanlar ve Türklük", *Varlık Dergisi*, 15 II. Teşrin 1936, C.4, S.81, İstanbul: Ülkü Basımevi, s.144.
- NAYIR, Yaşar Nabi (1973), *Değişen Dünyamız*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- NAYIR, Yaşar Nabi (1999), *Balkanlar ve Türklük I*, Yeni Gün Haber Ajansı.

Yrd.Doç. Dr. Mehmet YASTI*

DOBRUCA'DAKİ KIRIM TÜRKLERİNİN ATASÖZLERİ ÜZERİNE ARTZAMANLI BİR İNCELEME

Özet

Türk boyları, Orta Asya coğrafyasında tarih sahnesine çıktıkları zaman yan yana, iç içe yaşamakta idiler. Bu boylar tarihî süreç içinde kıtlık, afet ve özellikle savaş gibi çeşitli nedenlerden dolayı buldukları topraklardan göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu coğrafi farklılaşma ilk tesirini dilde göstermiştir. Önceleri sürekli iletişim halinde bulunan boylar arasındaki dil farklılıkları daha çok fonetik iken buna zamanla coğrafi dağılımlara bağlı olarak boylar arasındaki iletişimin zayıflaması ve yeni kültürlerle etkileşim neticesinde şekil ve cümle kuruluşundaki farklılıklar da eklenmiştir. Türk milletinin ortak kültür ve dil mirası olan atasözlerinde bu farklılaşmanın izleri daha azdır. Bu makalede ilk Türk dilcisi Kaşkarlı Mahmud'un 11. yüzyılda geniş Türk coğrafyasından derlediği, Türk dilinin ve kültürünün zenginliğini ortaya koyduğu Dîvânü Lügâti't-Türk adlı eserinde tespit edilen atasözleri ile Kırım yarımadasının kuzeyinden göçüp Dobruca bölgesine yerleşen Kırım Tatar Türklerinin "kartlarsözü" olarak da adlandırdığı ortak atasözlerinin karşılıklı durumları artzamanlı olarak gözden geçirilmiştir. Çalışmamızda bu atasözleri biçim ve kavram yönünden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dîvânü Lügâti't-Türk, Dobruca Kırım Tatar Türkleri, Atasözü

Abstract

A Diachronic Study on Proverbs of Crimean Turks in Dobrogea

When Turkish tribes got on the stage of history in Middle Asia, they were living side by side and intertwined. In the historical process, they had to migrate from their settlements because of various reasons like famine,

* Selçuk Üniversitesi, Konya, TÜRKİYE; myasti@selcuk.edu.tr

war and calamities. The first effect of this geographical differentiation appeared in language. While the differences between these tribes which initially and constantly kept in touch with each other were phonetic, differences in morphology and sentence structure caused by weak communication between tribes and new cultural effects depending on geographical distributions were also added. These differences as stereotyped expressions were less effective in proverbs which are the common culture and language heritage. In this article, mutuality of the proverbs which were detected in *Divanü Lügat'it-Türk* gathered by Kaşkarlı Mahmud, the first Turkish philologist, through the wide Turkish wide geography in the 11th century and the mutual proverbs which are also called 'kartlarsözü' by Crimean Turks who migrated from the north of Crimean Peninsula and settled in Dobruja region are diachronically revised. These proverbs are evaluated in terms of form and concept.

Key Words: *Dîvânü Lügâtî't-Türk, Dobruca Crimean Turks, Proverb*

Giriş

Türkler tarih sahnesine çıktıkları zamandan 13. yüzyıla kadar çeşitli gruplar ve boylar hâlinde Orta Asya coğrafyasında yaşamışlardır. Ancak Türk boylarının bir kısmı tarihî süreç içinde kıtlıklar, nüfusun artması ve özellikle 13. yüzyıldan itibaren görülen Moğol tehdidi gibi nedenlerden dolayı buldukları topraklardan göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu boylardan Kıpçak grubuna girenler Karadeniz'in kuzeyi

ve Balkanlara; Uygurlar Doğu Türkistan'a; Oğuz grubuna mensup boylar güneybatıya yani Horasan, Irak, Suriye, Anadolu coğrafyalarına; bir kısım Türk boyu da kuzeye Sibiryâ bölgesine göç etmiştir. Bu coğrafi dağılımlar arasında Türk boylarının gittiği bölgelerden birisi de Dobruca olmuştur.

1. Dobruca'nın Coğrafi Konumu

Dobruca, bugün coğrafi olarak topraklarının yaklaşık üçte ikisi Romanya –Köstence ve Tulça şehirleri-, üçte biri de Bulgaristan'da –Dobriç-Silistre- yer alan ve yoğun şekilde Kırım yarımadasının kuzeyinden göçen Kırım Tatar Türklerinin yaşadığı bir bölgedir.

15. yüzyıldan itibaren Osmanlı toprağı olan Dobruca, Rusya ve Ukrayna bozkırlarından İstanbul ve Ege'ye giden en kısa yolun buradan

geçmesi dolayısıyla eski tarihlerden beri çeşitli kavimlerin uğrak yeri haline gelmiştir (Kayra 2001: 22). Kırım Türklerinin bölgeye gelmeleri ise I. Bayezid (1360-1403) dönemine rastlar. I. Bayezid Dobruca'yı fethettikten sonra Anadolu'dan getirdiği yörükleri burada iskân etmiştir (İnalçık 1993: 20). Yavuz Sultan Selim zamanında Türklerin bölgeye gelişleri devam etmiş, özellikle 1783 yılında Kırım'ın Rusların eline geçmesiyle Kırım Türklerinin Dobruca'ya göçleri hız kazanmıştır. Sultan Abdülmecit Kırım'dan gelenleri Karasu kasabasına yerleştirmiştir. Bu kasabanın adı daha sonra Mecidiye olarak değiştirilmiştir (Önal 2008: 86).

Kırım Tatar Türkleri Dobruca'ya göç ettikten sonrada dil, kültür ve edebiyatlarını mümkün olduğunca korumaya çalışmışlar, bu temelde yeni ürünler meydana getirmişlerdir.[†] Bu edebî türlerden en ilgi çekici olanların başında atasözleri gelmektedir. Toplumların yaşama şartlarına, geleneklerine, inançlarına göre şekillenip kalıplaşan ve Kırım Tatar Türklerinin "*kartlarsözü*" olarak da adlandırdığı atasözlerinin Türklerin anayurdunda 11. yüzyılda Kaşkarlı Mahmud tarafından yazılmış olan ve 289 atasözü tespit edilen *Dîvânü Lügâti't-Türk* adlı eserinde geçen atasözleri ile çeşitli açılardan benzerlik göstermesi dikkate değerdir.[‡]

[†] Dobruca Türklerinin halk edebiyatı ürünlerini, yaptığı çeşitli çalışmalarla Mehmet Naci Önal ortaya koymuştur. Önal'ın yaptığı çalışmalar: "Romanya'da Türk Halk Kültürü", Tuna ve Karadeniz Bölgesinde Türk-Romen Dostluğu Türk-Romen Semp., 2012, Romanya; "Dobruca'da Hıdırellez Geleneği", Renkler, 1994, S.4, s. 300-307, Maddî ve Kültürel Etkileşim Semp., Köstece-Romanya, 1993 1994; Dobruca Türkleri, Türk Ocakları Trabzon Şubesi Yay., Trabzon, 1998; Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Âdetleri, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1998; Tolerant în Relațiile Dintre Turci și Români o Cercatare Etnografica (Türk Romen ilişkilerinde Hoşgörü Üzerine Etnografik Bir Araştırma), Konferans, Universitatea București, Facultatea de Istorie, Centrul de Studio Turco-Ottomane, 1995, Bükreş; Kültür Tarihi İçinde Birlikte Yaşama Birikimi: Dobruca Örneği", 2012, 12. Sıtkı Koçman Günleri, Muğla Sıtkı Koçman Ün., Muğla, Türkiye; "Romanya Türk Mirası" (Prof.Dr. Mihai Maxim ile), Muğla Sıtkı Koçman Ün. 2004, Muğla; Dobruca'daki Tatar Türklerinde Nevruz Geleneği, Nevruz Paneli, Muğla Sıtkı Koçman Ün., 1999, Muğla.

[‡] Son dönemde atasözleri ile ilgili Türk lehçeleri arasında eşzamanlı ve artzamanlı karşılaştırmaların arttığını görmekteyiz. Bunlar arasında: Fatih Kirişçioğlu'nun (2013) "Saxa (Yakut) Atasözlerinin Türkiye Atasözleriyle Karşılaştırılması"; Hatice Şahin'in (1999) "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi"; Mehmet Kıldıroğlu'nun (1996) "Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinde Biçim ve Anlam Bakımından Ortak Atasözleri" adlı makaleleri ile Abdullah Battal Taymas'ın (1988) *Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler*; Kurtuluş Öztopçu'nun (1992) *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*; Mehman Musaoğlu ve

2. Dobruca Kırım Türklerinin Atasözleri

Atasözleri Türklerin yazılı ve sözlü kültürel mirasında çok önemli bir yeri tutar. Türk boyları tarihî süreç içerisinde geniş coğrafyalara dağılmışlar, bu değişik coğrafya ve iklimlerde farklı dinî ve kültürel çevrelerden etkilenmişlerdir. Bu coğrafyalarda atasözleri türünde sözlü ve yazılı çok sayıda edebî ürün ortaya koyan Türk boyları, bunları asırlarca küçük değişikliklerle kullanagelmıştır (Şahin 2006: 155-156). İlk zamanlarda aynı coğrafyanın paydaşları olarak sürekli alışveriş ve iletişim halinde bulunan boyların dilindeki farklılıklar daha ziyade fonetik idi. Zamanla buna boylar arasındaki iletişimin zayıflaması ve yeni kültürlerin tesiri gibi nedenlerden dolayı şekil, kavram ve cümle kuruluşundaki farklılıklar da eklenmiştir. Bu farklılaşmalar kalıplaşmış ifadeler olarak Türk milletinin ortak hafıza ve dil mirası olan atasözlerinde kendini daha az hissettirmiştir.

Bu makalede Dîvânü Lügâti't-Türk ile Kırım yarımadasının kuzeyinden göçüp Dobruca bölgesine yerleşen Kırım Tatar Türklerinde ortak 77 atasözünün bazı fonetik, morfolojik, örnekleme (kavram) ve biçimsel farklılıklarla beraber ortak bir düşünce dünyasının mahsulü olarak kullanıldığı görülmüştür. Belirlenen ortak atasözlerinin karşılıklı durumları biçim ve kavram açısından art zamanlı olarak gözden geçirilmiştir. Bunun için Özkul Çobanoğlu'nun hazırladığı *Türk Dünyası Ortak Atasözleri* adlı kitaptan faydalanılmıştır.

3. Biçim Yönünden

3.1. Biçim Yönünden Benzer Olan Atasözleri

Atasözleri genellikle kalıplaşmış ölçünlü ve uyaklı ifadelerdir. Kırım Türklerinin atasözleri ile DLT'den tespit edilen 77 ortak atasözünden 19 tanesinin biçim yönünden benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Dobruca Kırım Atasözleri	DLT
Aş ne aşamaz, tok ne aytmaz.	Aç ne yimes, tok ne times.

Muhittin Gümüş'ün (1995) *Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri*; Sapar Kürenov ve Muhittin Gümüş'ün (1995) *Türkçe Açıklamalı Türkmen Atasözleri*; İbrahim Yoldaşev ve Muhittin Gümüş'ün (1995) *Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri*; Zeyneş İsmail ve Muhittin Gümüş'ün (1995) *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri*; Ahmet Güngör ve Asel Cailova Güngör'ün (1998) *Türkçe Açıklamalı Kırgız Atasözleri*; Emine Ceylan'ın (1996) *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri*; Ufuk Tavkul'un (2001) *Karaçay-Malkar Atasözleri*; Ülkü Çelik Şavk'ın (2002) *Kırgız Atasözleri*; Özkul Çobanoğlu'nun (2004) *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*; Çetin Pekacar'ın (2006) *Kumuk Türklerinin Atasözleri*; Rıdvan Öztürk ve Osman Uyanık'ın (2006) *Kumuk Atasözleri ve Deyimleri*; Fatih Kirişçioğlu'nun (2007) *Saha Türklerinin Atasözleri* adlı müstakil çalışmaları zikredebiliriz.

<i>Aç ne yemez, tok ne demez. (TT)</i>	
Dag dag man körüşmez, insan insan man körüşir.	Tag tagka kavuşmas, kişi kişiğe kavuşur.
<i>Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur. (TT)</i>	
Suvniñ körmeden balak türülmez.	Suv körmeginçe etük tartma.
<i>Dereyi görmeden paçayı sıvama. (TT)</i>	
Aptalıñ karnı toysa kozu colda bolur.	Evlig todgursa közi yolka bolur.
<i>Misafirin karnı doyunca gözü yolda olur. (TT)</i>	
Acele işke şaytan karışır.	İvek siñek sütke tüşür./Esende ıvek yok.
<i>Acele işe şeytan karışır. (TT)</i>	
Bir koy eki kere sızdırılmaz.	Bir tilkü terisin ikile soymas.
<i>Bir koyundan iki deri çıkmaz. (TT)</i>	
Bir şeşek men caz bolmaz.	Bir karga birle kış kelmes.
<i>Bir çiçekle yaz gelmez. (TT)</i>	
Bolacak bala bogından bellı bolır.	Boldaçu buzagu öküz ara belgüüg.
<i>Adam olacak çocuk bokundan bellidir. (TT)</i>	
Eceli kelgen eşki şobanıñ tayagına süykenir.	Öldeçi sıçgan muş taşakın kaşır.
<i>Eceli gelen keçi çobanın dayağına sürünür. (TT)</i>	
Eki koy başı bir kazanda pişmez.	İki koçuñar başı bir şaçta pişmas.
<i>İki koç başı bir kazanda kaynamaz. (TT)</i>	
Ertengi tanıñ kızarsa, kelinin ul taptı bil, keşki tanıñ kızarsa, üyinñi cav şaptı bil.	Tünle bulıt örtense evlüg urı keldürmişçe bolur, tañda bulıt örtense evke yağı kirmişçe bolur.
<i>Akşam bulut kızarırsa karın erkek doğurmuş gibi olur, sabahleyin bulut kızarırsa evine düşman girmiş gibi olur. (TT)</i>	
Kelın oynamaga bilmese “cerim tar” der.	Kurtka büdık bilmez, yirim tar tir.
<i>Oynamasını bilmeyen gelin yerim dar der. (TT)</i>	
Kul kusursuz bolmaz.	Yigit yazuksuz bolmas.
<i>Hatasız kul olmaz. (TT)</i>	
Kurt kartaysa itlerge maskara bolur.	Arslan karısa sıçgan ünin ködezür.
<i>Kurt kocayınca ite maskara olur. (TT)</i>	
Olgın koy kaşkırdan korkmaz.	Karı öküz balduka korkmas.
<i>Ölecek eşek kurttan korkmaz. (TT)</i>	

3.2. Biçim Yönünden Farklı Olanlar

Dobruca Kırım Tatar Türklerinin atasözleri ile DLT'deki 58 atasözünün anlam ve verilmek istenen mesaj yönünden aynı olmakla beraber biçim yönünden farklı olduğu görülmüştür.

Dobruca Kırım Atasözleri	DLT
Ağaş fidan ekende mayışır.	Kurug yıgaç egilmes, kurmuş kiriş tığülmes.
<i>Ağaş yaşken eğilir. (TT)</i>	
Akıl yaşta tuvıl, baştadır.	Tirig esen bolsa tañ öküş körür.
<i>Akıl yaşta değil başta. (TT)</i>	
Almak kolay geri bermek zor.	Alım kiç kalsa adaklanur. / Alımçı arslan, birimçi sıçgan.
<i>Elin ile ver ayağın ile ara. / Almak kolay vermek zor. (TT)</i>	
Artık atka kuyruğı avır.	Taz at tafarcı bolmas.
<i>Arık ata kuyruk (da) yüktür. (TT)</i>	
Arpa aşamagan at, kamşı man cürmez.	Azuklıg aruk ermes.
<i>Azıklı at yorulmaz. (TT)</i>	
Aş ayuv oynamaz, tokmay öksüz cırlamaz.	Arpasız at eşümes.
<i>Aç ayı oynamaz. (TT)</i>	
Balak sılanmay, balık tutulmaz.	Tütün kopursa islenür.
<i>Balık tutanın tumanı yaş olur. (TT)</i>	
Aylazga iş berseñ, o saga nasiyat berir.	Ermegüke eşik art bolur.
<i>Tembele iş buyur sana akıl öğretsin. (TT)</i>	
Aytkan söz, atkan ok.	Tilin tığmişni tişin yazmas. / Er sözi bir, eyer köki üç.
<i>Söylenen söz atılan ok.</i>	
Bilegi kavi bir kişi cıgar, bilgisi kavi biñ kişi cıgar.	Alın arslan tutar, gücün oyun / keşkek tutmaz.
<i>Bileği kuvvetli bir kişiyi, bilgisi kuvvetli bin kişiyi yener. (TT)</i>	
Balaga işyatsañ, artından öziñ de ket.	Oglan işi iş bolmas, oğlak munguzı sap bolmaz.
<i>Çocuğa iş buyur, izinden kendi yürü. (TT)</i>	
Borçlı ölmez, henzi sararır.	Alımcı arslan birimci sıçgan.
<i>Borçlu ölmez, benzi sararır. (TT)</i>	
Bugâlmagan kolni öp te başıña sal.	Taşığ isrumasa öpmiş kerek.
<i>Bükemediğın eli öp, başına koy. (TT)</i>	
Bügünginiñ cımırtası yarınıñ	Yazıdaki süvlin edergeli evdeki

tavıgından kayırlıdır.	takagu içginma.
<i>Yarınki tavuktan bugünkü yumurta iyidir. (TT)</i>	
Caçlıkniñ kıymeti kartlıkta anlaşılır.	Kıçigke katıglansa ulgadu sevnür.
<i>Gençlikte çalışırsan, yaşlılıkta rahat edersin. (TT)</i>	
Eringen eki işler, artından parmağın tişler.	Ermegüke eşik art bolur.
<i>Üşengeç bir işi iki defa yapar. (TT)</i>	
İygilik et de suvga at, balık bilir, balık bilmeze Halik bılır.	Edgülükni suv adakında kemiş başında tile.
<i>İyilik et suya at balık bilmezse Halık bilir. (TT)</i>	
Kama kının kesmez.	Neçe yitik biçek erse öz sapın yonumas.
<i>Bıçak / kılıç sapını / kınını kesmez. (TT)</i>	
Kazanga tiyme, karasu cıgar, yamanga tiyme, belas cıgar.	Tütün kopursa işlenür.
<i>Kazana yanaşırsan karası, kötüye yanaşırsan belası geçer. (TT)</i>	
Kış aş, yaz calangaş.	Yazın katıglansa kışın sevnür.
<i>Yazın başı pişenin kışın aşı pişer. (TT)</i>	
Köp külgen, köp cılar.	Öküş sebinç bolsa katıg ohsunur.
<i>Çok gülen, çok ağlar. (TT)</i>	
Köp yaşagandan sorama, köp gezgenden sora.	Tirig esen bolsa yañ öküş körür.
<i>Çok yaşayan bilmez çok gezen bilir. (TT)</i>	
Körünge köy uzak sayılmaz.	Ay tolun bolsa eligin imlemes.
<i>Görünen köy kılavuz istemez. (TT)</i>	
Köz körer, gönül ister.	Kulak eşitse köngül bilir köz körse üdik kelir.
<i>Göz görür gönül sever. (TT)</i>	
Maşa barda kolin otka cakma.	Közegü uzun bolsa elig köymes.
<i>Maşa uzun olsa elin yanmaz. (TT)</i>	
Ölgeniñ artında ölinmez.	Yalıruk meñkü tirilmes sınka kirüp kirü yanmas.
<i>Ölenle ölinmez. / Ölen dirilmez. (TT)</i>	
Sabanda añaşmagan orakta töbeleşir.	Sabanda sandruş bolsa örtgünde irteş bolmas.
<i>Sabanda söyleşen harmanda çekişmez. (TT)</i>	
Sel keter, kum kalır.	Tegme kişi öz bolmas, yat yağuk tüz bolmas.
<i>Su gider taş kalır yad gider kardaş kalır. (TT)</i>	
Sorasañ tavnı da tabarsın, soramasañ	Genişlik bilik uyaşur, genješiz

tüz colda da adaşırın.	bilik obraşur.
<i>Sora sora Bağdat bulunur. (TT)</i>	
Suv bilanmay tıñmaz.	Tütüşmeginçe tüzülmes tüpürmeginçe açılmas.
<i>Su bulanmayınca durulmaz. (TT)</i>	
Suv kışkeniñ, col balanıñ.	Giçik ulugka turuşmas, kiryuy sonkurka karışmas.
<i>Su küçüğün, sofrasöz büyüğün. (TT)</i>	
Sütke avızı pışken katikka da ufırır.	Saçıratgudin korkmuş kuş kırk yıl eyri yığaç üze konmas.
<i>Sütten ağızı yanan ayrıñıyoğurdu üfleyerek içer. (TT)</i>	
Yazda azıksız kışta tonsuz colga şıkma.	Azuklig aruk ermes. / Sartnıñ azuki arıg bolsa yolda yir.
<i>Bir günlük yola çıksan üç günlük azık al. (TT)</i>	

4. Kavram (Örnekleme) Yönünden Atasözleri

Aynı kaynaktan çıkıp farklı coğrafyalara dağılarak ana dilin lehçelerini oluşturan kollarında atasözleri de zaman içinde genelde öze bağlı kalmak şartıyla çeşitli bakımlardan farklılıklara uğrayabilmektedir. Bu farklılaşmanın olduğu özelliklerden biri de kavramlarda (örneklemede) görülenlerdir. Bunda tarihsel süreç, coğrafi farklılık ve kültürel değişim gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.

4.1. Kavram (Örnekleme) Yönünden Benzer Olanlar

Dobruca Kırım Türkleri ile DLT'de tespit edilen 77 ortak atasözünden 24'ünde ortak örnekleme yapıldığı görülmektedir. Bu atasözlerinden 8 tanesi hem biçim hem örnekleme yönünden benzerdir.

Dobruca Kırım Atasözleri	DLT
Aşnıñ karnı toyar közi toymaz.	Atan yüki aş bolsa açka az körüñür.
<i>Açın karnı doyar, gözü doymaz. (TT)</i>	
Birin birin biñ bolar/ tama tama köi bolar.	Damla damla köi bolır.
<i>Damlaya damlaya göi olur. (TT)</i>	
Et tırnaktan ayrılmaz. / Tırnak parmaktan ayrılmaz.	Etili tırnagaklı edirmes.
<i>Et tırnaktan ayrılmaz. (TT)</i>	
İtke uyat atılsa ultan cemes.	İtke uvut atsa oldañ yemes.
<i>İte utanma atılsa pabucun köselesini yemez. (TT)</i>	
Kanıñ kan man cuvarlar.	Kanıg kan bile (birle) yumas.

<i>Kanı kan ile yumazlar. (TT)</i>	
Kişinîñ özi de sözi de bir bolmalı. / Özin sözün bir bolsın.	Er sözi bir eder köki üç.
<i>Kişinin özü de, sözü de bir olmalı. (TT)</i>	
Köz körmese, gönül katlanır.	Közden yırasa köñülden yeme yırar.
<i>Gözden irak olan gönülden de irak olur. (TT)</i>	
Kuru kaşık avız cırtar.	Kuruk kaşuk ağızka yaramas, kurug söz kulakka yakışmas.
<i>Boş kaşık ağza yaramaz.</i>	
Kusursuz dos kırırsañ dossuz kalırsın.	Yalñuk oğlu muñsuz bolmas.
<i>Ayısız yar/dost isteyen, yarsız/dostsuz kalır. (TT)</i>	
Mısapır kîsmeti men kelir.	Uma kelse kut kelir.
<i>Misafir gelse uğur / kısmetiyle gelir. (TT)</i>	
Mışıkka oyun, sıçana ölüm.	Öldeci sıçğan muş taşaknı kaşır.
<i>Kediye oyun, sıçana ölüm. (TT)</i>	
Ot bolmagan yerde duman bolmaz.	Od olan erden tütsi çihar.
<i>Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. (TT)</i>	
Ölme eşeğim arpa aşarsın.	Eşyek ayur, başım bolsa sunsurıda suv içgeymen.
<i>Ölme eşeğim ölme, yaz gelince yonca yersin. (TT)</i>	
Tepmegen at, tişlemegen it bolmaz.	İt ısırmas, at tepmes time.
<i>Atım tepmez, itim kapmaz deme. (TT)</i>	

4.2. Kavram (Örnekleme) Yönünden Farklı Olanlar

53 atasözünün kavram (örnekleme) açısından farklılaştığı tespit edilmiştir.

Dobruca Kırım Atasözleri	DLT
Aşıkkan kız kocasız kalır.	Ersek erke tegmes, ivek evke tegmes.
<i>Seçen seçintiye uğrar. / Acele eden kız evde kalır. (TT)</i>	
At ölür meydan kalır, cıgıt ölür şanı kalır.	Yalñuk oğlu yokadur edgü atı kalır.
<i>At ölür meydan kalır; yiğit ölür şanı kalır. (TT)</i>	
Atı barnıñ kanadı bar; sıyırı barnıñ mayı bar.	Kuş kanadın, er atın.
<i>At yiğidin kanadıdır. (TT)</i>	
Ayağın corkanına köre uzat.	Yogurkanda artuk adak

	kösilse üşiyir.
<i>Ayağını yorganına göre uzat. (TT)</i>	
Ayvanlar koklaşıp, insanlar körüşip anlaşır.	Kişi sözleşü yılki yidlaşu.
<i>İnsan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa. (TT)</i>	
Bal dep aytkanda avızın tatlı bolmay.	Ot tese ağız köymes.
<i>Bal bal demekle ağız tatlı olmaz. (TT)</i>	
Beş parmaknıñ beşi bir bolmaz.	Biş ernek tüz ermes.
<i>Beş parmak bir değıl. (TT)</i>	
Bir koltıkka eki karbız sıdırılmaz.	Koş kılıç kınka sığmaz.
<i>Bir koltuğa iki karpuz sığmaz. (TT)</i>	
Cangız kolnıñ sesî şıkma.	Yalnus kaz ötmes.
<i>Bir elin nesi var iki elin sesi var. (TT)</i>	
Celge karşı tükirme, betiñe tükirsin.	Kökke sağursa (suds) yüze tüşür.
<i>Rüzgâra tüküren kendi yüzüne tükürür. (TT)</i>	
Dedesî eksî aşagan, torınıñ tışî kamaşkan.	Atası anası açığ almıla yese oğlınıñ tişi kamar.
<i>Babası koruk yemiş oğlunun dişi kamaşmış. (TT)</i>	
Elçiye zaval cok.	Yaş ot köymes, yalafar ölmek.
<i>Elçiye zeval olmaz. (TT)</i>	
Kurt balasından it bolmaz.	Ata oğlu ataç togar.
<i>Kurt eniği yine kurt olur. (TT)</i>	
Mışık avızı cetmagen ciygerge "aram" der.	Muş yarıka tegişmes ayur kişi neñi yaraşmas.
<i>Kedi erişemediği ciğere pis dermiş. (TT)</i>	
Mışıktan korksañ, yuvandan şıkma.	Kaz kopsa ördek kölig igenür.
<i>Kedinin bulunmadığı yerde sıçanlar başkaldırır. (TT)</i>	

Sonuç

Türkçe konuşan topluluklar bugün geniş bir coğrafi alana dağılmış bulunmaktadır. Son dönemde bu gruplar arasında hızlanan dil ve kültür birliğini kurma çalışmalarına ortak dil ve kültür mirası olarak atasözleri büyük bir katkı sağlayacaktır.

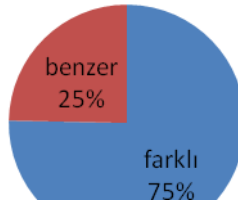
Çalışmamızın özünü Dobruca'da yaşayan Kırım Türklerinin kullandığı atasözleri ile Divânü Lügâti't-Türk'teki ortak atasözlerinin biçim ve kavram yönünden benzer ve farklılıkları oluşturmuştur.

15. yüzyıldan bu yana Türk soydaşların yaşadığı Dobruca bölgesinde Kırım Tatar Türklerinin meydana getirdiği dil ve kültür

ögelerinden biri olan atasözlerinin geçmişten günümüze ne derecede benzerlik ve farklılık taşıdığı istatistiki olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

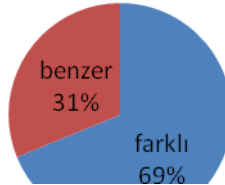
Buna göre biçim bakımından 77 ortak atasözünden 19 tanesinin benzerlik taşıdığı görülmüştür. Bunlardan 8 tanesinde hem biçim hem de örnekleme benzerliği vardır. Biçim bakımından benzeşen 19 atasözünden 11 tanesinde örnekleme (kavram) farklılaşması tespit edilmiştir. Bu farklılaşmada tarihî süreç, coğrafi değişiklik ve kültürel değişim gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.

Biçim Bakımından Atasözleri

Örnekleme (kavram) açısından bakıldığında ortak olarak tespit edilen atasözlerinden 24 tanesinde örneklemede benzerlik mevcut iken, 53 tanesinde farklılaşma gözlemlenmiştir.

Örnekleme (Kavram) Bakımından Atasözleri

Dobruca'daki Kırım Tatar Türklerinin atasözleri ile DLT'de geçen atasözleri arasındaki biçim yönünden küçük farklılıklar olmakla beraber içerik olarak tamamına yakınının aynı olması Türklerin nerede, hangi şartlar altında olurlarsa olsunlar geçmişten getirdikleri düşünce ve bunu ifade etme geleneğini aynen devam ettirdiklerini atasözlerine bakarak anlamamız mümkün olabilmektedir. Bu bakımdan bütün Türk dünyasında geçmişten günümüze ortak dil ve kültür birliğinin kurulmasında Türk milletinin ortak

hafızası olan atasözlerinin her boyutuyla incelenmesi ve sonuçlarının ortaya konulması önemli gözükmektedir.

Kısaltmalar

DLT: Divânü Lûgati't-Türk

TT: Türkiye Türkçesi

KAYNAKÇA

Çobanoğlu, Özkul (2004). Türk Dünyası Ortak Atasözleri. Atatürk Kültür Merkezi Yay.:301, Kaynak Eserler Dizisi:7, Ankara, VIII+ 511.

Gökbilgin, Tayyip (1957). Rumeli'de Yörükler. Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân, İstanbul.

Hasan, Hamdi (1997). Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler. TDK Yay., Ankara.

İnalçık, Halil (1993). Türkler ve Balkanlar. Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yay., İstanbul.

Kayra Osman Kemal (2001). "Atasözleri ve Deyimlerde Dobruca Kırım Türkleri ve Kazan Türklerinin Dili ile Eskişehir'deki Kırım Türklerinin Dili Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar". *Milli Folklor*, S. 50, 22-39.

Kıldıroğlu, Mehmet (1996). "Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinde Biçim ve Anlam Bakımından Ortak Atasözleri". *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, C. I, 26-33.

Kirişçioğlu, Fatih (2013). "Saxa (Yakut) Atasözlerinin Türkiye Atasözleriyle Karşılaştırılması". *Sibirya Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. II, s. 18-27, Konya.

Önal, Mehmet Naci (2008). "Dobruca'daki Tatar Türklerinde Nevruz Geleneği". *Bilgi Dergisi*, 85-95.

Şahin Hatice (1999). "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, TDK Yay., 60-68.

Şahin, Hatice (2006). "Türk Atasözlerinde Kadın". *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 29, İstanbul, 155-166.

Türkey Kaya (1983). "Kaşkarlı'dan Günümüze Gelen Atasözleri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, TDK Yay., Ankara, 39-42

Ülküsal, Müstecib (1970). Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler. TDK Yay., Ankara.

İnternet Adresleri

<http://osmanliansiklopedisi.blogspot.com/2012/07/dobruca.html>

Okt. Mustafa ILGAR*
Okt. Önder ÇANGAL†

XV. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE BOSNA HERSEK’TE TÜRKÇENİN DURUMU VE TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ÇALIŞMALARI

Özet

Balkanlar, tarihi boyunca farklı milletlere ve devletlere ev sahipliği yapmıştır. Türklerin bölgeye gelişi Selçuklu Devleti zamanında Sarı Saltuk’la başlar. Fakat Balkanlar ile kurulacak olan kalıcı ve asıl ilişkiler Osmanlı Devleti zamanında gerçekleşir. Osmanlı Devletinin bölgeye gelişiyle birlikte Türkçe de bölgede konuşulan diller arasında yerini alır.

Osmanlı Devleti’nden sonra Bosna Hersek topraklarında sırası ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Yugoslav Devleti ve “Tito Yugoslavyası” olarak da bilinen Yugoslavya Federal Demokratik Cumhuriyeti hüküm sürmüştür. Tito’nun ölümüyle Yugoslavya Federal Demokratik Cumhuriyeti parçalanma sürecine girmiş, 3 Mart 1992 yılında yapılan referandumla Bosna Hersek bağımsızlığını kazanmıştır. Bu durum bölgede yaşayan farklı etnik gruplar arasındaki sürtüşmeyi artırmış, 1992 ilkbaharında başlayıp 1995 yılına kadar devam eden savaşın sonunda 14 Aralık 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması ile Bosna Hersek Devleti kurulmuştur.

Savaş sonrasındaki süreçte Bosna Hersek’te yaraların sarılması adına Türk Temsil Heyeti ile Türk İş Birliği ve Koordinasyon Başkanlığı (TİKA) çalışmalar yapmıştır. Bu kurumların yanı sıra 2009 yılından bu yana Bosna Hersek’te açmış olduğu şubeleriyle faaliyet gösteren Yunus Emre Enstitüsü de gerek Türkçenin gerekse Türk kültürünün tanıtılması amacıyla çalışmalar yürütmekte; devlet üniversitelerindeki Türkoloji ile Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerine destek olmaktadır. Türkçe, başta Yunus Emre Enstitüsü olmak

*Yunus Emre Enstitüsü, Saraybosna/Bosna Hersek; mustafailgar_1440@hotmail.com

† Yunus Emre Enstitüsü, Saraybosna/Bosna Hersek; ondercangal@hotmail.com

üzere gerek Türk kurumlarının çalışmaları gerekse Türk dizi ve müziklerinin etkisi ile Bosna-Hersek'te günden güne daha da güçlenmektedir.

Bu çalışmada, Bosna Hersek topraklarında Osmanlı Devleti'nden günümüze varlığını devam ettiren Türkçenin atlattığı süreçler ve özellikle son yıllarda Türkçe adına bölgede gerçekleştirilen çalışmalar irdelenmek istenmiştir. Mevcut durumu belirlemeye yönelik olarak hazırlanan bu çalışma betimsel bir çalışma olacak ve bölgede Türkçenin etkinliğini gözler önüne serecektir.

Anahtar Sözcükler: *Balkanlarda Türkçe, Bosna Hersek, Yabancılara Türkçe Öğretimi, Yunus Emre Enstitüsü.*

Abstract

Position of Turkish Language And Turkish Teaching Studies In Bosnia And Herzegovina From The XVth Century Untill Now

Balkans have hosted variety of nations and states throughout its history. Turks approach to the region starts with "Sarı Saltuk" at the Seljuks times. But the permanent and solid relationships which will be created appeared at Ottoman Empire times. With the arrival of the Ottomans to the region, Turkish language takes its place among the languages which are spoken in the region.

After Ottoman Empire, Austria-Hungarian Empire, Yugoslav State and Yugoslavia Federal Democratic Republic which is also so called "Tito's Yugoslavia" prevailed in the territory of Bosnia Herzegovina respectively. Yugoslavia Federal Democratic Republic has entered to process of fragmentation after the death of Tito and in 3 March 1992 Bosnia Herzegovina took its independence after performing a referendum. This situation has triggered the conflict among the different ethnical groups who lives in the region and at the end of the war which starts in the spring of 1992 and last until 1995, the State of Bosnia Herzegovina has been built in 14 December 1995 with Dayton Treaty.

During the process after war, Turkish Delegation Representatives and Head of Turkish Coordination Cooperation (TİKA) made too much work for the sake of healing wounds. Apart of these institutions the Institute of Yunus Emre which has been operating in Bosnia Herzegovina with the branches that they opened have been conducting studies for introducing Turkish language and Turkish Culture; and has been supporting the Turkology and Turkish Language and Literature Departments in State

Universities. Turkish Language has been strengthened in Bosnia Herzegovina day by day with the effect of Turkish series and music as well as Turkish Institutions workings primarily Institute of Yunus Emre.

In this Research, the processes that Turkish Language pass through from Ottoman times will be shown and in particularly researches which are made currently will be examined. This descriptive research aims to determine current place of Turkish Language and suppose to reveal efficiency of Turkish Language.

Key words: *Turkish Language in Balkans, Bosnia Herzegovina, Teaching Turkish to Foreigners, Institute of Yunus Emre.*

GİRİŞ

“*Balkan*, kelimesi Türkçe asıllıdır ve dağlık bölge anlamına gelmektedir. Balkanlara bu isim 19. yüzyılın başlarında verilmiştir” (G. S. Bozkurt, 2010: 52). Bosna-Hersek, Balkanların batısında bulunmaktadır. Ülkenin doğusunda Sırbistan, kuzeyinde ve batısında Hırvatistan, güneyinde ise Karadağ yer almaktadır. Ülke coğrafi açıdan iki bölümden oluşmaktadır. Bosna, ülkenin başkenti Saraybosna’yı da içine alan orta ve doğu bölgeler için; Hersek ise, Adriyatik’e yakın olan tarihi Mostar şehrini de içine alan bölge için kullanılmaktadır (İyiyol, 2009: 1).

Osmanlı Devleti bölgeye gelmeden önce Bosna-Hersek bağımsız bir devlet olarak göze çarpmaktadır. Bosna Devletinin bölgede hüküm sürdüğü “XII. yüzyıl ortalarında, muhtemelen Moğol istilâsından kaçan Sarı Saltuk ile sonraları onun adıyla anılan Türkmen aşireti Balkanlar’a geçerek Dobruca dolaylarında ilk İslâmi cemaati meydana getirmiştir” (Gülseren, 2007: 54). Fatih Sultan Mehmed’in şehzadesi Cem Sultan’ın emriyle Ebu’l Hayr-ı Rumî’nin kaleme aldığı Saltık-nâme’nin çeşitli yerlerinde Sarı Saltuk’un yer altından şifalı sular çıkardığı anlatılmaktadır. Bugün Bosna-Hersek’in Blagay şehrinde bulunan Sarı Saltuk Tekkesi, Buna Irmağı kaynağının yeryüzüne çıktığı koca bir kayanın dibinde varlığını sürdürmekte; gerek Saltık-nâme’de geçen rivayetleri gerekse Sarı Saltuk’un Osmanlı Devletinden önce bölgeye geldiğini ispatlamak için delil niteliği taşımaktadır.

XIII. yüzyılda Bosna Devletinin hükümdarı Kulin Ban’dır. Daha sonra Bosna’nın başına geçecek olan Tvrtko kendisini kral ilan eder ve Bosna Kraliyet halinde varlığını sürdürür. Ortaçağ döneminde Bosna Devleti,

Balkanlarda toprakları en geniş, siyasi ve iktisadi bakımdan en güçlü olan devlettir (Začinović, 2003: 9).

1180-1463 yılları arasında hüküm süren Bosna Krallığı'na bağlı olan Bosna Kilisesi, Osmanlı fetihlerinden önce “Bogomil” adı verilen bir mezhebe bağlıdır. Ortodoks coğrafyası içinde gelişen mezhebin inançları, geleneksel Hristiyan öğretilerinden oldukça farklıdır. Bogomillerin inançları arasında; Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği, bunun bir yanılgı olduğu düşüncesi vardır. Dolayısıyla Bogomiller haça itibar etmemiş, hatta yanlış inancın bir ifadesi olduğu için haça tepki duymuşlardır. Osmanlı'nın bölgeye gelişiyle birlikte, bu Hristiyanlar zaman içerisinde İslam'ı kabullenmeye başlamışlardır (G. S. Bozkurt, 2010: 81).

Bölgede Türk dilinin varlığına ilişkin bulgular dönemler halinde ele alınacak, değerlendirmeler bu doğrultuda gerçekleştirilecektir:

1. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE BOSNA-HERSEK

Ortaçağ Bosna Devletinin bağımsızlığı Osmanlı Devletinin bölgeye gelmesiyle bozulmuştur. Türkler, Bosna ülkesinin merkezinde Hodidyed ve Vrhbosna olarak adlandırılan bölgelere yerleşmişlerdir. Saraybosna'daki Hodidyed kalesi fethedilince Türklerin Bosna'daki ilk devamlı merkezi olmuş ve *Bosna Nahiyesi* olarak adlandırılmıştır. 1463 yılına gelindiğinde Fatih Sultan Mehmed, o dönemde Bosna Kraliyetinin merkezi olan Yayçe şehrini fethetmiş, Ortaçağ Bosna Kraliyeti çökmüştür. II. Sultan Bayezid ise 1482 yılında Hersek bölgesini fethetmiştir (Začinović, 2003: 10).

Bosna, Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altına girdiği dönemde ortaçağdaki adını korumuş, ilk önce sancak, ondan sonra beylerbeyliği, daha sonra eyalet ve Bosna vilayeti olarak adlandırılmıştır. Bosna-Hersek, Osmanlı hâkimiyetinin sona erdiği 1878 yılına kadar Osmanlı Devletinin ayrı bir idare bölgesi olarak varlığını sürdürmüştür (Začinović, 2003: 10).

Osmanlı İmparatorluğu yönetim anlayışı gereği hüküm sürdüğü topraklarda yerli halka baskı uygulamaktan kaçınmış, bölge halkının kendi dininde özgürce ibadet etmesine ve kendi dilinde konuşmasına izin vermiştir. Bu durum şu örnekle somut hale getirilebilir:

Sırp Kralı Lazar'a sorarlar: “Türkleri yener ve Balkanlara hâkim olursanız ne yaparsınız?” Cevabı çok açık ve nettir: “Bütün camileri yıkar, hepsini kilise yaparım.” Aynı soru, kendisiyle aynı zamanda yaşayan Osmanlı Sultanı I. Murad'a da sorulur. Cevap farklıdır: “Bir cami yıkılırsa

yerine bir cami, bir kilise yıkılırsa yerine bir kilise yaparım” (Uzunçarşılı’dan aktaran G. S. Bozkurt, 2010: 56).

Gösterilen hoşgörü politikası, Osmanlının yerleştiği topraklarda uzun yıllar hüküm sürmesini kolaylaştırmış; fethedilen topraklardaki toplumların İslamiyet’i ve Türkçeyi benimsemesini sağlamıştır. Bu durum Bosna-Hersek bölgesi için de geçerlidir. Bölgenin fethedilmesi “Bogomil Boşnakları”nın İslamiyet’e geçme sürecini de başlatmıştır.

Boşnakların İslamiyet’e geçme süreçleriyle ilgili olarak bilgi vermesi açısından Osmanlı İmparatorluğu’nun vergi defterleri önem arz etmektedir. O dönemde vergi defterlerine geçen bölgedeki hane sayıları şu şekildedir: 1468-1469 tarihli Osmanlı vergi defterlerine göre toplam Hristiyan hane 37.125, Müslüman hane 332’dir. 1485 yılına ait vergi defterlerine göre 30.552 Hristiyan hane, 4.134 Müslüman hane; 1520 yılına ait vergi defterlerine göre 98.095 Hristiyan hane, 84.675 Müslüman hane tespit edilmiştir. Vergi defterlerinden elde edilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Boşnakların İslamiyet’e geçiş süreçleri uzun bir dönemi kapsamaktadır (Malcolm, 1994/1999: 102-103).

İslamiyet’i benimseyen Boşnaklar, zaman içerisinde Osmanlı eğitim kurumlarına da katılmıştır. Bosna-Hersek’in Avusturya-Macaristan’a bırakıldığı yıllarda bölgede 434 ilkokul, 43 medrese ve lise, Askerî İdadi, Öğretmen Okulu, 12 sanat okulu ve Vilayet Yüksek Okulu vardır (Kaya, 1997: 16). Bu eğitim kurumlarından “en meşhur olanları Saraybosna’daki Gazi Hüsrev Beg, Tuzla’daki Behram Beg ve Travnik’te Elçi İbrahim Paşa medreseleridir. Medreselerde dersler Türkçe verilmiştir. Gazi Hüsrev Beg, 1537 yılında medresenin yanına bir de kütüphane kurmuştur. Kütüphanede Türkçe, Arapça ve Farsça yüzlerce el yazması eser saklanmaktadır” (Začinović, 2003: 12).

Osmanlı Döneminde Türkçe bu coğrafyada konuşma dili olmanın yanı sıra edebiyat dili haline de gelmiştir. Mollâ Mustafa Başeski, XVII. yüzyılın sonlarıyla XVIII. yüzyılın başları arasında Saraybosna’daki olayları takip ederek “Rûz-nâme” adlı eseri yazmıştır. XIX. yüzyılda yaşayan ve Gazi Hüsrev Beg Camiinde meşhur muvakkit olan Saraybosnalı Salih Sıdkî “Târih-i Bosna” adlı büyük eserini Türkçe olarak ortaya koymuştur. Bu yazarların, ana dilleri Boşnakçadır. Buna rağmen yazarlar Türkçe ve diğer şark dillerinde eserler kaleme almışlardır. Bu durum, yazarların Türkçeyi ve öteki şark dillerini eser verebilecek derecede iyi bildiklerini göstermektedir (Začinović, 2003: 12-13).

Bosna-Hersek'te Türkçenin yer edinmesiyle birlikte zamanla bölgede Türkçe gazetelerin çıkarılması ihtiyacı doğmuştur. *Bosna* gazetesi, 1866 yılında bu ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Gazetenin çıkarılabilmesi için Şerif Osman Paşa'nın teşviki üzerine İstanbul'dan eski Türk harfleri yollanmış, İstanbullu Kadri Efendi eski Türk harflerinin dizgicisi olarak Saraybosna'ya gönderilmiştir. Dört sayfa olarak hazırlanan gazetenin dış sayfaları Boşnakça olarak Kiril alfabesiyle, iç sayfaları Türkçe olarak eski harflerle basılmıştır. Yine 26 Aralık 1868'da *Gülşen-i Saray* ve 2 Mart 1876'da *Neretva* gazeteleri Bosna-Hersek'te Türkçe olarak yayın hayatına başlamış gazetelerdir. *Gülşen-i Saray*'ın son sayısı 1 Temmuz 1872, *Neretva* gazetesinin son sayısı 16 Aralık 1876 tarihlidir (Začinović, 2003: 15-20).

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU SONRASINDA BOSNA-HERSEK

18. yüzyılın sonlarına doğru Balkanlardaki Ortodoksların hamisi olarak ortaya çıkan Rusya, Osmanlının bölgede ıslahatlar yapmasını istemeye başlamıştır. 1876 yılında Rusya'nın yanı sıra ıslahat fikrine destek veren İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa ve İtalya elçilerinin de katılımıyla İstanbul'da bir konferans toplanmıştır. Konferans devam ederken II. Abdülhamid, Kanunu-Esasî olarak da bilinen anayasayı ilan ederek konferansın toplanma gerekçesini ortadan kaldırmış; konferansta hazırlanan protokolü de Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale sayarak reddetmiştir. Protokolün reddedilmesini savaş nedeni sayan Rusya, Rumi takvimle 1293'te Eflak ve Boğdan'a girerek Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir (24 Nisan 1877). Osmanlı bir anda Balkanlarda ve Kafkas cephesinde Rusya ile savaşmaya başlamıştır. Osmanlıların başarılı olduğu tek yer olan Plevne'deki savunma Aralık 1877'ye kadar devam etmiş; fakat daha fazla dayanamamıştır. Ruslar, Balkanlarda Plevne engelini aştıktan sonra hızla İstanbul'a doğru ilerlemeye başlamış; Ocak 1878'de Edirne'yi de alarak Ayastefanos'a, yani bugünkü Yeşilköy'e kadar ilerlemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmıştır. Taraflar 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşmasını imzalamış, fakat başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri bu antlaşmayı tanımamıştır (Milliyet/Hachette, 2000: 829).

Bunun üzerine 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma sonucunda, Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek'ten ayrılıp Doğu Rumeli topraklarına doğru geri çekilmek zorunda kalmış, Osmanlı Devleti'nin geri çekilmesiyle birlikte Avusturya-Macaristan Balkanları işgal etmiştir. Osmanlı Devletinin 93 *Harbi* olarak da bilinen bu savaşı kaybetmesiyle (1877-1878) Balkanların tarihinde Boşnaklar başta

olmak üzere bu coğrafyada yaşayan herkes için yeni ve karmaşık bir dönem başlamıştır (Geçer, 2009: 11).

İşgalden sonraki yedi yıl boyunca bölgede Türkçe yayın çıkartılmamıştır. Yedi yıllık aradan sonra Mehmet Hulusi, Neretva gazetesinden edindiği birikimlerle 1884 tarihinde *Vatan* adında haftalık bir gazete çıkarmaya başlamıştır (Geçer, 2010: 386). Gazetenin yayın hayatına başlaması Bosna-Hersek'te büyük bir yankı uyandırmış ve başta Boşnaklar olmak üzere 600-700 civarı kişi gazeteye abone olmuştur (Začinović, 2003: 22).

Bosna-Hersek'in, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile boğuştuğu işgal yıllarında bölgede Türkçe öğretilmeye devam etmiştir. Bu dönemde Türkçenin öğretilmeye devam etmesi ve yapılan sınavlarda öğrencilerin Türk dilinden sorumlu tutuluyor olması ile ilgili *Vatan* gazetesinde de haberler çıkmıştır. Bu haberlerden *Vatan* Gazetesinin 1885 tarih ve 39 numaralı sayısında çıkan "Rüştiye İmtihani" başlıklı yazıda Saraybosna'daki Rüştiye'ye devam eden seksenden fazla öğrencinin sınava girdiği ve sınavda fen bilimleri, Arapça, Farsça, Türkçe ve Boşnakça dillerinden sorular sorulduğu belirtilmektedir. 12 Haziran 1885 tarihli 40 numaralı sayıda ise "Mekteb-i Rüştiye İmtihani" başlıklı bir haber yer almaktadır. Haberde Mekteb-i Rüştiye'ye giriş sınavında başarılı olan öğrencilerin isimleri yayımlanmıştır. Ayrıca öğrencilerin, Rüştiye'nin birinci sınıfından başlayıp dördüncü sınıfına kadar Arapça, Farsça ve Türkçe öğrendikleri ifade edilmiştir (Geçer, 2010: 387).

İşgal altında geçen 30 seneden sonra, 1908 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i tamamen egemenliği altına almış, bu durum çoğunluğunu Boşnak Müslümanların oluşturduğu yeni bir göç dalgasını da beraberinde getirmiştir. Göç eden insanlar, genellikle Türkiye topraklarına yerleşmişlerdir (Önen: 2006: 45). Osmanlı Devleti'nin savaş sonunda Balkanlar'da kalan Türkler için yapabildiği tek şey geride kalanların dinî vecibelerini yerine getirmelerini ve Türkçe eğitime devam etmelerini sağlamaya çalışmak olmuştur (Önen: 2006: 49). Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek'ten çekildikten sonra bölgede Türkçenin öğretilmeye devam ettiğini o dönemde bölgede çıkartılan dergilerde yer alan haberlerden anlamak mümkündür:

1913 tarih ve 15-16 numaralı *Misbah* mecmuasına Hafız Süleyman imzasıyla yansıyan "Bosna ve Hersek Evkaf ve Maarif-i Umumiye Müdüriyeti-i Behiyesine" başlıklı yazıda, Bosna-Hersek'te faaliyet gösteren mektep ve medreselerin modernize edilmesinin gerekliliği vurgulandıktan sonra,

buralarda okutulacak derslerin listesi verilmiştir. Bu dersler içerisinde “Muhtasar Kavaid-i Esasiyye-i Türkiye” de vardır. Aynı yazının devamında “İş bu medreselerde Arapça, Türkçe, Boşnakça, Almanca okunacaktır.” denilmektedir. Yeni usulde eğitim verecek olan mektep ve medreselerde okutulacak ders cetvelinde ..., birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar toplam 50 saat Türkçe ders okutulacağı ifade edilmiştir (Geçer, 2010: 389).

Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'te egemenliğini devam ettirdiği yıllarda ülkede yaşanan en büyük kültürel problemlerden birisi alfabe sorunu olmuştur. Nitekim ülkede Boşnakçaya uygulanan bir Arap harfli, bir Latin harfli ve bir de Kiril harfli alfabe vardır. Bu durum Osmanlı Türkçesinin kullanım alanını daraltmış ve Osmanlı/Türk kültürü ile Boşnaklar arasındaki bağıları yavaş yavaş koparmaya başlamıştır (Geçer, 2009: 12).

Avusturya-Macaristan Veliahdı Arşidük Franz Ferdinand, 1914 yılında bölgeyi ziyaret etmek için Saraybosna'ya gelmiştir. Yoğun güvenlik önlemleri arasında üstü açık arabasıyla insanları selamlayan Arşidük Ferdinand, şehrin merkezi olan bugünkü adıyla Başçarşı bölgesinde Gavrilo Princip tarafından gerçekleştirilen suikast sonucunda hayatını kaybetmiştir. Bu olay I. Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olarak gösterilmiş; nitekim 28 Temmuz 1914'de Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a savaş ilan etmiştir (Milliyet/Hachette, 2000: 872). “I. Dünya Savaşı sonunda, 1918 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun diğer müttefikleri ile yenilmesinin ardından, İttifak Devletleri'nin orduları güneyden ilerleyip, kalan Sırp askerleri ile birleşerek Avusturyalıları Sırbistan'dan ve Kosova'dan çıkarmışlardır” (Önen, 2006: 50).

“Batılı Devletler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanması sonucunda, tekrar güçlü bir Germen yapısı ile karşı karşıya gelmemek için Avusturya-Macaristan'ı mümkün olduğunca çok parçalı bir yapıya büründürmenin peşine düşmüşlerdir” (Önen, 2006: 51). Balkanlar'ın merkezinde, birden fazla etnik unsuru bünyesinde barındıran Yugoslavya oluşumunun en uygun çözüm olacağı konusunda fikir birliği yapılmış; bu çerçevede savaş sonrası İttifak Devletleri Avusturya-Macaristan'ın parçalarından olan Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Sırbistan'ı aynı devlet çatısı altında buluşturma fikrine destek vermişlerdir (Yürür, 1999: 6).

“Yeni kurulan Yugoslav Devleti, 1 Aralık 1918'de ilan edilir. Resmi adı Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı olan devlet; daha önce Avusturya-Macaristan yönetiminde olan Slovenya, Hırvatistan-Slavonya, Voyvodina, Dalmaçya, Bosna-Hersek ve Karadağ Krallığı ile bugünkü Makedonya ve Kosova topraklarını içeren Sırbistan'ı kapsamaktadır” (Kenar, 2005: 42-43). Bölgede

önce krallık, daha sonra Tito Yugoslavyası'ndaki insanlar Türkçe öğrenmek için uğraşılarda bulunmuş, uzun bir aradan sonra Prof. Dr. Fehim Bayraktareviç'in çabalarıyla 1925 yılında Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde Şarkiyat Kürsüsü açılmıştır. Kürsüde Arap Dili ve Edebiyatı ile Fars Edebiyatının yanı sıra Türkçe de öğretilmiştir (Hafız, 2001, parag. 3).

1940'lı yıllara gelindiğinde Yugoslavya'da Alman yayımcılığının etkisi gözle görülür boyutlara ulaşmıştır. Yugoslavya, 25 Mart 1942'de Almanya'nın baskılarının artması üzerine İtalya, Japonya ve Almanya'dan oluşan faşist mihvere katılmak zorunda kalmıştır. Antlaşmadan iki gün sonra Yugoslavya'da kral ve hükümet devrilmiş, bunun üzerine, Alman ordusu 6 Nisan'da Belgrad'ı bombalayarak Yugoslavya'ya girmiştir. 17 Nisan 1942'de ise Yugoslavya koşulsuz olarak teslim olmuştur (Armaoğlu, 1996: 374).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra 2 Aralık 1945'te farklı etnik kökenleri barındıran yapısıyla Yugoslavya Federal Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur. Tito'nun kurmuş olduğu Yugoslavya Cumhuriyeti; Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya olmak üzere altı cumhuriyet ile Kosova ve Voyvodina olmak üzere iki özerk bölgeden oluşmuştur (Önen: 2006: 60). "Kurulan yeni Tito Yugoslavya'sında verilen sözler ve alınan kararlar Müslüman topluluklar için uygulanmamış ve bu dönemde Müslümanlar ve Türkler baskı altında yaşamışlardır" (G. S. Bozkurt, 2010: 54). Bu dönemde oluşturulan;

... baskıcı ortama karşılık Türklerle, diğer azınlık gruplarıyla birlikte, özellikle eğitim alanında olmak üzere bazı haklar tanınmıştır. 23 Aralık 1944'te, Makedonya Türklerinin toplumsal ve kültürel yaşamında önemli bir yeri bulunan "Birlik Gazetesi" yayımlanmaya başlamıştır. 28 Aralık'ta günde sadece beş dakika olmak üzere ilk Türkçe radyo yayını başlamış, 1946 yılında ise Makedonya Türklerinin yoğun kültür ve spor faaliyetlerini gerçekleştirdikleri; fakat bir yıldan kısa bir süre içerisinde kapatılan "Zafer Cemiyeti" kurulmuştur (Oktay, 2003: 138).

1950 yılında Bosna-Hersek'teki köklü kültürel mirasın ortaya çıkarılıp tanıtılması amacıyla Saraybosna'da Prof. Nedim Filipoviç'in öncülüğünde Şarkiyat Enstitüsü kurulmuş, Felsefe Fakültesi'nde Şarkiyat Bölümü açılmıştır. Enstitüde; Türk dili, tarihi, kültürü ve sanatı gibi alanlarda bilimsel ve akademik düzeyde faaliyetler yürütülmektedir (Hafız, 2001, parag. 4).

Tito, 1945'den 1980 yılına kadar 35 yıl süreyle Yugoslavya'yı yönetmiştir. Bu süreçte Yugoslavya'yı oluşturan uluslar ve Cumhuriyetler

arasındaki anlaşmazlıkları çözmeye, devam eden gizli rekabeti ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Tito'nun ölümü ve halkın zamanla azalan refah düzeyi ile birlikte ulusçuluk anlayışı Yugoslavya'da yurttaşlığın önüne geçmeye başlamış, Yugoslavya parçalanma sürecine girmiş ve 1986-1992 yılları arasında yaşanan kanlı iç savaşların sonrasında Yugoslavya parçalanmıştır (Önen, 2006: 3).

23 Aralık 1990'da Slovenya, Ocak 1991'de Makedonya, 25 Haziran 1991'de Hırvatistan bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Bosna-Hersek ise 3 Mart 1992 tarihinde yapılan referandumla Yugoslavya'dan bağımsızlığını kazanmıştır (Yürür, 1999: 75).

Bosna-Hersek'in bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte "Büyük Sırbistan" hayalini gerçekleştirmeyi bekleyen Slobodan Milošević harekete geçmiştir. Kurulması düşünülen "Büyük Sırbistan ..., coğrafi olarak bugünkü Sırbistan, Makedonya, Karadağ ve Bosna'nın büyük bir bölümü ile Slovenya'nın tamamı ve Dalmaçya'nın büyük bir bölümünü ... içermektedir" (Stevanoviç, 2001/2005: 57). Sırplar arasında yükselen milliyetçilik anlayışı, Sırpların yoğun veya azınlıkta bulunduğu yerlerde gerilimi yükseltmiştir. 1992 ilkbaharında başlayıp 1995 yılına kadar devam eden savaş, 21 Kasım 1995'te parafılan ve 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te imzalanan Dayton Anlaşması ile son bulmuş, Bosna-Hersek Devleti kurulmuştur. Paris Antlaşması'yla resmen ilan edilen Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nden meydana gelen bir devlettir. Dayton Antlaşması ile Bosna-Hersek'in %51'i Boşnak-Hırvat Federasyonuna, %49'u ise Sırp Cumhuriyetine verilmiştir (Eker, 2006: 72). Ülkede iki bölgenin dışında, bir de özel statüye sahip, yaklaşık 80 bin nüfuslu *Brçko Bölgesi* bulunmaktadır. Karma nüfusa sahip Brçko, herhangi bir bölgeye bağlı değildir ve Mart 2000'den beri özerk hükümete, polis teşkilatına, yürütme ve yargı organlarına sahiptir (Türbedar, 2010: 3).

3. DAYTON ANLAŞMASI SONRASI BOSNA-HERSEK

Bosna savaşlarından sonra yaraların sarılması adına bölgeye ilk gidenler Türk askerî birlikleri olmuştur. Daha sonra TİKA, Bosna-Hersek'in yeniden imarı ve kalkınması için önemli adımlar atmıştır. TİKA; sadece ekonomik faaliyetlerle kalmamış, Türkoloji projesi kapsamında 2001 yılında Tuzla Üniversitesi'nde, 2005 yılında ise Zenica (Zenitsa) Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri açmıştır (Geçer, 2010: 390-391). Bosna-Hersek'te bu üniversitelerin yanı sıra Saraybosna Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü ile Türkiyeli girişimcilerin 2008 yılında açtığı

Uluslararası Burç Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümü vardır. Son olarak Saraybosna YETKM'nin desteğiyle Mostar Cemal Biyediç Üniversitesi Beşerî Bilimler Fakültesi bünyesinde 12 Kasım 2012'de Türk Dili ve Edebiyatı bölümü açılmıştır (Saraybosna YETKM, 2012b).

Bu üniversitelerden mezun olan öğrenciler genellikle Bosna-Hersek'teki Türk firmalarında çalışmaktadır. Bazı öğrenciler Türkiye'den gelen misafirlere Bosna-Hersek'te, bazı öğrenciler yaz aylarında Bosna-Hersek'ten giden turistlere Türkiye'de rehberlik yapmaktadır. Yine isteyen öğrenciler alanlarında yüksek lisans ve doktora yapma imkânına sahiptir.

Yunus Emre Vakfı'na bağlı olarak kurulan Yunus Emre Enstitüsü çeşitli ülkelerde Türkçe öğretim merkezleri açmıştır. Bu merkezlerden ilki olan Saraybosna YETKM, 17 Ekim 2009 tarihinde, Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'da açılmıştır. Merkez; iki ayrı binada beş dersliği, konferans salonu, iki kütüphanesi ve sergi salonuyla Bosna-Hersek vatandaşlarına hizmet etmekte, her dönem 250'den fazla kursiyer merkezde Türkçe öğrenmektedir.

Bosna-Hersek'teki ikinci merkez olan Foynitsa YETKM, 9 Ekim 2011 tarihinde Bosna-Hersek'in Foynitsa şehrinde İstanbul Ümraniye Belediyesi tarafından yaptırılan binada hizmete açılmıştır. Merkezde her dönem 60'tan fazla kursiyer Türkçe öğrenmektedir.

Türk kültür merkezleri, gerek Bosna-Hersek'e gerekse Türkiye'ye ait özel günlerde ve haftalarda sosyal etkinlikler düzenlemektedir. Cimbujada Bahar Şenliği, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Şenliği, Ahitname Töreni, Ayvaz Dede ve Musalla Şenlikleri bu etkinliklerdendir. Bu tür etkinliklerde Türkçe öğrenen Bosna-Hersekli bir araya getirilmektedir. Merkezlerde Türk müziği dinletileri, kitap tanıtımları, şiir günleri, ebru ve yemek kursları düzenlenmektedir. Türkiye'den gelen ve hedef dili konuşan Türk okutmanlardan Türkçe öğrenen Bosna-Hersekli kursiyerler, derslerin yanı sıra konuşma kulübü çalışmalarıyla pratik yapma imkânı bulmaktadır. Kursu tamamlayan ve sertifika sınavında başarılı olan kursiyerler "Avrupa Konseyi Ortak Dil Kriterlerine" uygun olarak hazırlanan ve kursiyerlerin Türkçe bildiklerini belgelendiren "Yunus Emre Enstitüsü Sertifikası"nı almaktadır (Saraybosna YETKM, 2012d).

Bosna-Hersek Devleti; Bosna-Hersek Federasyonu, Sırp Cumhuriyeti ve Brčko özerk bölgesinden meydana gelmektedir. Bosna-Hersek Federasyonu ise; Una-Sana, Posavina, Tuzla, Zenitsa-Doboy, Bosna Podrinje, Orta Bosna, Hersek-Neretva, Batı Hersek, Saraybosna ve

Livno olmak üzere on kantondan oluşmaktadır. Türkçe; Hersek Neretva, Bosna Podrinje, Zenitsa Doboy, Orta Bosna ve Saraybosna kantonlarında 2. ve 3. seçmeli dil olarak ilköğretim okullarında ve liselerde okutulmaktadır. Beş kantonda 4500'den fazla öğrenci Türkçeyi seçmeli dil olarak öğrenmektedir. Bu öğrencilerin yanı sıra Una-Sana, Tuzla, Zenitsa-Doboy, Bosna Podrinje, Orta Bosna ve Saraybosna Kantonlarında yetişkinlere yönelik Türkçe kursları düzenlenmektedir. Bu kurslarda da 500'den fazla Bosna Hersekli Türkçe öğrenmektedir. Bosna-Hersek'te 5000'den daha fazla birey Yunus Emre Enstitüsü aracılığıyla Türkçe öğrenmektedir. Türkçe öğrenerek liseden mezun olan öğrenciler Bosna-Hersek'te faaliyet gösteren üniversitelerin Türkoloji veya Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerine devam etme imkânına sahiptir.

Kantonlarda Türkçenin seçmeli dil veya kurs olarak öğretilmesi işi Saraybosna YETKM tarafından düzenlenmekte ve desteklenmektedir (Saraybosna YETKM, 2012e, 2012f, 2012g). Okullarda görev yapacak olan öğretmenler Bosna-Hersek'teki Türkoloji veya Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu Bosna-Hersekli öğretmenler arasından seçilmektedir. Bu durum üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olan öğrencilere iş imkânı sağlamaktadır.

Saraybosna YETKM, Türkoloji projesi kapsamında protokol imzaladığı Bosna-Hersek'teki üniversitelere her yıl öğretim elemanı görevlendirmesi gerçekleştirmekte, bölüm ve programların -eğitim amaçlı kullanılmak üzere- araç-gereç ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Saraybosna YETKM, 2012b, 2012c). Ayrıca başarılı olan kursiyerleri Türkiye'de gerçekleştirilen Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Yaz Okulu programına davet etmektedir (Saraybosna YETKM, 2012a).

Bosna-Hersek, Türkiye'ye ve Türkçeye güçlü bağlarla bağlıdır. Bu bağlar kullanılan dilde de kendisini göstermektedir. Öyle ki Türkçe, Boşnaklar arasında ibadet dili olarak görülmekte, iki dil arasındaki ortak kullanımların fazla olduğu göze çarpmaktadır. Günlük hayatta edilen duaların, tortulaşmış kalıp sözlerin ve tekkelerde okunan ilahilerin büyük bir kısmı Türkçedir. Bosna Hersekliilerin sıklıkla kullandıkları "bajram mubarek olsun, başn sa olsun, dostum sa olsun, sabah hajrula, akşam hajrula, Allahimanet, Allah razi olsun, bajrambareçula" gibi kalıplaşmış ifadeler, bu duruma örnek gösterilebilir. Boşnak halk kültürünün, Türk dinî ve mistik folkloru ile etkileşimi devam etmektedir (İyiyol, 2009: 12). Bosna-Hersek'te Türkçe, başta YETKM'ler olmak üzere gerek Türk kurumlarının çalışmaları

gerekse Türk dizi ve müziklerinin etkisi ile günden güne daha da güçlenmektedir.

KAYNAKLAR

- Armaoğlu, F. (1996). *20'nci yüzyıl siyasi tarihi, (1914-1918)*. (Cilt I). Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Bozkurt, G. S. (2010, Kış). Tito sonrası dönemde eski Yugoslavya bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, X/2, 51-95.
- Demir, N. ve Erdem, M, D. (2013). *Saltık-Nâme* (4 cilt). İstanbul: Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği Kültür Yayınları.
- Eker, S. (2006). Bosna'da etno-linguistik yapı ve Türk Dili ve Kültürü üzerine. *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (72), 71-84.
- Geçer, G. O. (2009). *Bosna-Hersek'te bir Osmanlı aydını: Salih Safvet Başışç*. Tuzla/Bosna-Hersek: Tuzla Kantonu Arşivi Yayınları.
- Geçer, G. O. (2010, 16-18 Aralık). Türkçenin çekilmeye direndiği bir vatan: Bosna-Hersek. *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*. İzmir, 2011. ss. 384-391.
- Gülseren, C. (2007, Şubat). Balkanlardaki Türk İzleri. *Somuncu Baba Aylık İlim, Kültür ve Edebiyat Dergisi*, (76), 54-57.
- Hafız, N. (2001, 25-26 Ekim). *Eski Yugoslavya bölgelerinde Türkçenin öğretimi*. Avrupa'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Sempozyumunda sunuldu. Web: <http://www.turkceogretimi.com/yabancilara-turkce-ogretimi/eski-yugoslavya-bolgelerinde-turkce-nin-ogretimi> adresinden 1 Mart 2013'de alınmıştır.
- İyiyol, F. (2009). *Boşnak halk kültüründe Mevlânâ ve Mevlevîlik*, 1.Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi, ss. 1-14.
- Kaya, F. (1997). *Çağdaş Boşnak edebiyatı antolojisi*. (1. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kenar, N. (2005). *Yugoslavya*. Ankara: Palme Yayıncılık.

- Malcolm, N. (1999). *Bosna'nın kısa tarihi*. (Çev. A. Karadağlı). İstanbul: Om Yayınevi. (Eserin orijinali 1994'de yayımlandı).
- Milliyet/Hachette. (2000). *Axis Ansiklopedik Sözlük*. (Cilt 2). İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- Oktay, E. O. (2003). Çözülmeyen düğüm Makedonya sorunu ve Makedonya Türkleri., E. Türbedar. (Editör). *Balkan Türkleri*. Ankara. ASAM yayınları, ss.148-155.
- Önen, A. M. (2006). *Kosova'nın nihai statüsü: tarihi süreç ve günümüzdeki gelişmelerin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012a). *Yunus Emre Enstitüsü Türkçe yaz okulu kapanış töreni gerçekleştirildi*. Web: <http://yee.org.tr/turkiye/tr/haberler/bizden-haberler/yunus-emre-enstitusu-turkce-yaz-okulu-kapanis-toreni-gerceklestirildi-108> adresinden 6 Mart 2013'de alınmıştır.
- Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012b). *Mostar'da Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açıldı*. Web: <http://yee.org.tr/turkiye/tr/haberler/bizden-haberler/mostarda-turk-dili-ve-edebiyati-bolumu-acildi-295> adresinden 3 Mart 2013'de alınmıştır.
- Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012c). *Zenica Üniversitesine eğitim desteği*. Web: <http://www.yee.org.tr/bh-saraybosna/tr/haberler/bizden-haberler/zenica-universitesine-egitim-destegi-809> adresinden 7 Mart 2013'de alınmıştır.
- Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012d). *Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezinde sertifika sevinci*. Web: <http://yee.org.tr/turkiye/tr/haberler/bizden-haberler/saraybosna-yunus-emre-turk-kultur-merkezinde-sertifika-sevinci-348> adresinden 7 Mart 2013'de alınmıştır.
- Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012e). *Kantonlardaki Türkçe öğretmenlerine bilgilendirme toplantısı*. Web: <http://www.yee.org.tr/bh-saraybosna/tr/haberler/bizden-haberler/kantonlardaki-turkce-ogretmenlerine-bilgilendirme-toplantisi-804> adresinden 7 Mart 2013'de alınmıştır.

- Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012f). *Türkçe öğrenen öğrenciler kitaplarına kavuştu*. Web: <http://www.yee.org.tr/bh-saraybosna/tr/haberler/bizden-haberler/turkce-ogrenen-ogrenciler-kitaplarina-kavustu-799> adresinden 7 Mart 2013'de alınmıştır.
- Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012g). *Bosna-Hersek'te Türkçe eğitime destek sürüyor*. Web: <http://www.yee.org.tr/bh-saraybosna/tr/haberler/bizden-haberler/bosna-hersekte-turkce-egitime-destek-suruyor-803> adresinden 7 Mart 2013'de alınmıştır.
- Stevanoviç, V. (2005). *Halkın Tiranı Miloşeviç*. (Çev. H. Yüksel). İstanbul: Kapı Yayıncılık. (Eserin orijinali 2001'de yayımlandı).
- Türbedar, E. (2010). Barışının 15. yıl dönümünde Bosna-Hersek: Dayton Barış Anlaşması'nın neticelerinin değerlendirmesi. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) Değerlendirme Notu*. Web: <http://www.tepav.org.tr> adresinden 30 Nisan 2013'de alınmıştır.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1940). Murad I. *İslam Ansiklopedisi, C.VIII*, Ankara ve İstanbul: Maarif Bakanlığı, ss.587-598.
- Yürür, P. (1999). *Geçmişten günümüze Kosova sorunu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Začinović, N. (2003). *Bosna kütüphanelerindeki eski Türkçe gazetelerin dili*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR*

OSMANLICA METİNLERDE “BALKAN AĞZI” İMLASINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Özet

Osmanlılar, yüzyıllar boyunca Balkan coğrafyasında kaldılar. Oralara kendi dillerini (Türkiye Türkçesi), kendi sanat, edebiyat ve diğer maddi ve manevi kültür unsurlarını taşıdılar. Balkan coğrafyası sınırları içinde pek çok eser kaleme alındı. Bu eserlerin bir kısmı, Osmanlı yönetimindeki Balkan coğrafyasında yazıldı veya Balkan coğrafyası sakinleri (Bulgar, Macar, Arnavut, Boşnak vb.) tarafından Türkçe olarak telif yahut istinsah edildi. Bu nitelikteki eserlere, Türkçenin “Balkan ağzı” özelliklerinin yansımaları kaçınılmazdı.

Yaklaşık olarak 14. yy’dan beri Balkanlarda bulunan Osmanlı Devleti yönetimindeki Türkler, kendi ağız ve kitabet (yazım) özelliklerini ne derece bu coğrafyaya aktarabildiler? Ya da başka bir açıdan bakılırsa Balkan coğrafyasında yaşayan ve Arap elifbası temelindeki harflerle Türkçe yazan şahıslar, kendi ağız özelliklerini Türkçeye nasıl ve hangi oranda yansıttılar? Osmanlı Türkçesi imlâsının bile genel anlamda istikrar bulmadığı göz önüne getirilirse, bu “istikrarsızlık” içinde Türklerle meskûn Balkan coğrafyasında bir “Balkan ağzı” ve “Balkan ağzı imlâsı” aramak gerekir mi?

İşte biz bildirimizde bu konuyu ele alıp kesin yargılara varmadan bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: *Balkan ağzı, imlâ, Balkanlarda Türkçe, Osmanlıca*

* Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kınıklı Kampüsü, Denizli/Türkiye; vuygur@hotmail.com

Abstract

An Ortographic Evaluation on Balkan Dialect That Are in Ottoman Texts

The Ottomans lived in Balkans for centuries. They brought their own language (Turkey Turkish), art, literature and other pecuniary and non-pecuniary cultural elements to this region. Many monuments were written in the confines of the Balkan region. Some of this work, written in Balkan region which was ruled by Ottoman Empire or had been copied into Turkish by the citizens of this region as Bulgarians, Hungarians, Albanians, Bosnians etc. It was inevitable to see the reflections of the properties of Turkish Balkan dialect in this work.

To what extend the Turks of Balkan region, who were ruled by Ottoman Empire from the 14th century, reflected the properties of their own dialect and ortography to this work? Or in other point of view, to what extend did the writers, who lived and used Arabic alphabeth in Balkan region, reflected the properties of their own dialects to the Turkish. Considering that the Ottoman Turkish ortography was not stable yet in that century, in this “unstability” situation we may interrogate how much it is necessary to do research on a “Balkan dialect” or “Balkan dialect ortography”?

In this study we are going to focus on this situation and we are going to carry out a general evaluation.

Key words: *Balkan dialects, ortography, Turkish in Balkan, Ottoman Turkish*

GİRİŞ

“Eski Anadolu Türkçesinde İmlâ-Fonoloji Bağlantısı Üzerine Notlar” adlı yazısında Zeynep Korkmaz, önemli tespitlerde bulunur (Korkmaz, 1995: 491-508). Korkmaz, konuyla ilgili olarak “Eski Anadolu Türkçesindeki imlânın dilin ses yapısı ile ne dereceye kadar bağdaştığı, çeşitli yazılış özelliklerinin bu bakımdan ortaya koyduğu fonolojik sonuçların neler olduğu konusunda” fikirlerini ortaya koyar (Korkmaz, 1995, p. 492). Korkmaz, söz konusu yazısında “Eski Anadolu Türkçesinin yazıda konuşma dilini temel alması ve o günün ağız ayrılıklarını da dikkate alarak bunları belli etmeye çalışması, bu imlâ sistemi ile dilin ses yapısı arasında alfabe sisteminin elverdiği ölçüde bir yakınlık ve bağlantının varlığına işaret eder niteliktedir.

Konuya bu açıdan bakıldığında, Eski Anadolu imlâsına, klâsik Osmanlı imlâsına bakarak oldukça fonetik bir imlâdır denebilir.” diyerek bir tespit bulunur (Korkmaz, 1995, p. 492). Eski Anadolu Türkçesi imlâsında görülen $t- > d-$; $-ú - > ò- / - ú > ò -$; $v > y$ (*bilevüz > bileyüz*); $ç > ş$ değişme veya karışıklığının, ünsüzler açısından hareketle fonolojik durumunu belirler (Korkmaz, 1995, p. 492).

Korkmaz, ünlülerdeki kalınlık-incelik ayrımının daha çok ünsüzlerin kalın ve ince biçimlerinin (ه / ح / خ / ك / ق / ز / ظ / ط / ت / ل / ن / س / ص) yazılışına göre belirlenebildiğini de ifade eder (Korkmaz, 1995, p. 493).

Ünsüzlerin yazılışı ile ilgili olarak Korkmaz, “Uygur yazı dili geleneğinin Anadolu’da bir süre devam etmesi ve bu yazının ince ve kalın sıradan *s* ünsüzleri arasında bir ayırım yapmaması dolayısıyla Arap alfabesine göre (ص) ile yazılması gereken kalın sıradan bir kısım Türkçe kelimelerin (س) ile yazıldıkları görülüyor” (Korkmaz, 1995, p. 499) demektedir.

“Arap yazısının Türkçenin ses yapısını karşılamadaki yetersizliği dolayısıyla, özellikle ilk dönem metinlerinde ön ve son seslerde *ç*, *p* fonemleri bulunan kelimelerin, bu fonemleri *b*, *c* harfleri ile karşıladıkları bilinmektedir... Her ne kadar sonradan *ç*, *p* fonemleri için *ç* ve *p* harfleri de kullanılmaya başlamış ise de yazmalardaki **farklı etkenlerle** yine ikili yazılışlar süregelmiştir...” (Korkmaz, 1995, p. 500) Aynı durum *b*, *p* için de söz konusudur. Gerçi *yaparak*, *gelüp* gibi kelimelerde *p* seslerinin *b* harfi ile karşılanmış olması sadece bir imlâ meselesinden ibarettir. Ancak Eski Anadolu Türkçesinde aynı zamanda *b- > p-* değişimine uğramış kelimeler için aynı değildir ve karışıklığa yol açabilecek niteliktedir... Bu bakımdan imlâ-fonoloji değerlendirmesi açısından *b/p* noktasındaki düğümü çözebilmek için, her eserin, imlâ yapısı dışında, **bu sesin zaman ve bölgelere bağlı tarihî gelişmesini göz önünde bulunduracak özel bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir.**” (Korkmaz, 1995, p. 500-501)

Zeynep Korkmaz’ın, söyleyiş biçiminin imlâya yansımaları meselesinde “*farklı etkenler*”e dikkat çekmesi ve *b- > p-* değişimi münasebetiyle ifade ettiği “*bu sesin zaman ve bölgelere bağlı tarihî gelişmesini göz önünde bulunduracak özel bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir*” şeklindeki vurgusu, konuya Balkan ağızları meselesi açısından da bakmamız gerçeğini bize hatırlatır. Özellikle imlânın

kalıplaşmaya başladığı 15/ 16. yy'dan sonra bile Korkmaz'ın tespit ettiği yazım karışıklığının görüldüğü eserlere daha bir dikkatle bakmamız gerekir kanaatindeyiz. Bu nitelikteki bir eserin müellif veya müstensih kimdir, nerelidir? Eserin telif veya istinsah edildiği coğrafi bölge neresidir? Bu hususları göz ardı ederek sağlıklı bir değerlendirme yapmak da mümkün olmayacaktır.

İşte biz de bildirimizde Arap harfli Türkçe (Osmanlıca) metinlerdeki imlâ karışıklığı veya klasikleşmiş imlânın dışındaki yazım biçimlerinden hareketle imlâ-fonoloji paralellliğini, Balkan ağızları açısından ele alıp bir değerlendirme yapmak istedik. Elbette bunu yaparken Balkan coğrafyasıyla ilişkisi olduğunu düşündüğümüz müellif veya müstensihin eserlerinden yola çıktık.

Bu konuda incelemeye tâbi tuttuğumuz eserler şunlardır:

1. **Mehmed, İlâc-nâme**, 16. yy. Müellif veya müstensih hakkında bilgi yok. Üzerinde çalışılan eser Paris BN'de kayıtlıdır. (Günçavdı, 2013) (Kısaltması: **İL**)

2. **Hezârfen Hüseyin Efendi'nin Tuhfetü'l-Erîbü'n-Nâfi'a li'r-Rûhânî ve't-Tabîb**, 17. yy. Eserin bilinen dokuz nüshası vardır. Bu çalışmada Bosna- Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi, R. 986'da kayıtlı olan nüsha esas alınmıştır. Müellif, İstanköy (Kos) adası doğumludur. (Tokat, 2012, p. 5) (Kısaltması: **TEN**)

3. **Müderriş Hasan Efendi, Gâyetü'l-Müntehâ fî-Tedbîri'l-Merzâ**. 18. yy. Hayatı, doğum ve ölüm tarihleri ve yerleri hakkında kesin bilgiler yok. Eser asıl itibarıyla Salih b. Nasrullah'ın Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya adlı Arapça eserinin Türkçeye tercümesidir. Eserin tespit edilebilen 15 nüshası bulunmaktadır. Tespit edilen nüshalar içerisinde Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 3588 numaralı nüsha esas alınmış, gerektiğinde diğer nüshalardan da faydalanılmıştır. (Dinar, 2013, p. 13 ve devamı) (Kısaltması: **GM**)

Söz konusu eserlerdeki tespit ettiğimiz imlâ özelliklerini yansıtan fonolojik hususiyetleri, günümüzde yapılmış Balkan ağızlarıyla ilgili çalışmalarla karşılaştırdık; bunlarla örtüşen tarafları ön plana çıkardık.

Şunu bilhassa belirtmeliyiz ki yaptığımız bu çalışma bir iddiadan uzaktır. İmlâ gibi istikrarsız, karmaşık, değişken bir konuda kesin yargılara varmak bilimsel olmayabilir. Amacımız, Zeynep Korkmaz'ın da ifade ettiği gibi, söyleyiş biçiminin imlâyâ yansımaları meselesinde “farklı etkenler”e

eğilerek seslerin “*zaman ve bölgelere bağlı tarihî gelişmesini göz önünde bulunduracak özel bir değerlendirmeye tabi*” tutmaktır. Böylece yeni araştırmalarla konunun daha derin ve zengin bilimsel verilerle kısmen de olsa açıklığa kavuşturulmasına katkıda bulunmaktadır.

Öncelikle Balkan (Rumeli) ağızlarının kapsadığı coğrafi alanı belirlemede yarar vardır.

Türkiye Türkçesinin kollarından Rumeli kolu, ana ağız grupları bakımından Batı Rumeli ve Doğu Rumeli olarak ikiye ayrılır.

Batı Rumeli

Batı Rumeli kolunun özellikleri, Gyula Németh'in “*Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine*” adlı makalesinde, 8 maddede gösterilmiştir. Sonrasında birçok çalışmada da bu madde açıklaması benimsenmiş, uygulanmıştır. Batı Rumeli sahasının coğrafi sınırları Bulgaristan'da Tuna'nın hemen güneyindeki Lom'dan doğuya doğru Vraça, Sofya, Samokov'dan doğuya doğru ilerleyip Köstendil'e uzanır. Ayrıca Makedonya, Arnavutluk, Bosna Hersek ve Sırbistan'da Adakale'yi uç olarak kapsar. Kosova da Batı Rumeli Türkçesinin içinde yer alır.

Doğu Rumeli

Batı Rumeli'nin doğusunda kalan bütün alandır. Bulgaristan'da Lom, Vraça, Sofya, Samokov ve Köstendil şehirlerinin doğusundan itibaren ülkenin tamamı, Yunanistan, Makedonya'nın güney kesimleri ve Türkiye'nin Trakya'sı (Doğu Trakya) bu sahanın içindedir.

Balkan Türk Ağızlarının Yapılan Tasnifine Göre Genel Dil Özellikleri

Balkan Türk ağızları üzerine yapılan çalışmalar, ilk olarak Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları üzerine yapılan çalışmalarla başlar (Moşkov, 1904). Kronolojik olarak Balkan Türk ağızları üzerindeki çalışmalar ise Ignác Kúnos'un 300 kadar atasözünü içeren “*Rumelisch-türkische Sprichwörter*” adlı makalesiyle başlatılabilir (bk. Németh, 1981, p. 113); Çalışmalar, Bulgar araştırmacı D.G. Gacanov'un ünlü önündeki /r/ ünsüzünün yitimi ve şimdiki zaman eki -Xyor'un değişimlerini ele alan çalışması (Olçay, 1995, p. 11; Németh, 1981, p. 115) ile devam eder. Ancak Osmanlı Türkçesi ağız araştırmalarının ilk yöntemli araştırmacısı Polonyalı T. Kowalski'dir. Onun 1933'te yayımladığı “*Les Turcs et la language Turque de*

la Bulgari du nord-est” adlı makalesi, çok önemlidir. 1927’den itibaren G. Németh’in, Bulgaristan’ı baştanbaşa dolaşarak metinler derlemesi ve “*Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine*” yazmış olduğu makale (TDAY Belleten, 1980-1981, p. 113-167), Balkan Türkleri ağızlarına dair bilimsel/ dilisel ölçütler kullanılarak yapılmış ilk tasnif denemesidir.

Németh’in öğrencilerinden G. Hazai, Azerbaycanlı Türkolog M. Şiraliyev, Rus Türkolog G. Guzev, Macar Türkolog Suzanne Kakuk, Türk asıllı Bulgar vatandaşı Mefküre Mollova, Kosovalı Nimetullah Hafız, Ergin Jable, Makedonya’dan V. A. Friedman ile Oktay Ahmed, Ukrayna’dan Iryna Dryga; Türk Türkologlardan Selahattin Olcay, Tuncer Gülensoy, Ahmet Günşen, Balkan Türk ağızları üzerine çalışma yapanlardan ilk akla gelen isimlerdir.

Yukarıda da sözü edilen G. Németh’in “*Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine*” yazmış olduğu makale, Balkan Türkleri ağızlarına dair bilimsel/ dilisel ölçütler kullanılarak yapılmış ilk tasnif denemesidir. Adı geçen makalesinde Németh, Batı ve Doğu Rumeli ağızlarını birbirinden ayıran ölçütleri Batı Rumeli ağızlarının özelliklerine bağlı olarak verir ve Batı Rumeli ağızlarını farklı kılan karakteristik özellikleri sekiz maddede toplar. Bu sekiz ölçütün altısı fonetik, ikisi morfofonetik özelliktir. (Günşen, 2012, p. 117)

Németh’e göre şu özellikler, Batı Rumeli ağızlarını Doğu Rumeli ağızlarından farklı kılar:

1. Batı Rumeli ağız alanında Doğu Rumeli ağızlarının sözcük sonundaki /ı/, /u/ ve /ü/ sesi çok heceli sözcüklerde /i/ biçiminde ortaya çıkar (*kıy* “kuyu”, *doğri* “doğru”, *kızı* “kızı”, *yarısını* “yarısını”, *küpri* “köprü”, *uli* “ölü”, *burni* “burnu”, *alti* “altı” vb.).

Bu ses özelliğini eski yazılı metinlerde tespit etmek mümkün değildir. Zira kelime sonunda bulunan yâ (s) sesinin “ı” mı “i” mi telaffuz edildiği bilinemez.

2. Batı Rumeli ağız alanında, Doğu Rumeli ağızlarının /i/ sesi, ilk hecede ve kapalı hecede değil, belli durumlarda kurallı olarak /ı/ biçiminde ortaya çıkar (*gelinim*, *benim*, *senin*, *verdik*, *çekilir*, *evinde*, *evimiz*, *rengimi*, *elinde* vb.).

Bu ses özelliğinin de eski yazılı metinlerde tespit edilmesi mümkün değildir. Zira kelime içinde bulunan yâ (يَا) sesinin ya da “esre”nin “ı” mı “i” mi telaffuz edildiği bilinemez.

3. Eski Türkçe /ö/ ve /ü/’nün /o/ ve /u/ ile ya da herhangi bir geçiş sesiyle karşılanması Batı Rumeli ağızlarında dar alanlarda yaygındır (*boyle* “böyle”, *dort* “dört”, *soz* “söz”, *uç* “üç”, *yuru-* “yürü-”, *duşunur* “düşünür” vb.).

Németh’e göre Vidin, Adakale, Lom ağızlarında görülen bu değişim, Kuzeybatı Bulgaristan’ın diğer kesimlerinde ve Makedonya’da yoktur.

Bu ses özelliğinin de eski yazılı metinlerde tespit edilmesi mümkün değildir. Zira kelime başında veya ortasında bulunan o, ö, u, ü (و) sesinin ya da “ötre”nin yuvarlak ünlülerden hangisiyle telaffuz edildiği bilinemez.

4. Batı Rumeli ağızlarında /a/-/e/ vokalizmlili çekim ve türetme eklerinin çok zaman dil uyumunun dışında kaldığı görülür (*bağarler*, *tutarler*, *dururler*; *sarayler*, *padışahler*, *luğumler*; *olurse*, *bağmasem*, *yaparseler*, *varse*, *alirse*, *olurse*, *alamasek*; *one* kadar, *altıye*, *doğuze*, *otuze*, *kırke*; *aldıktan* sora, *olduktan* sora, *bayramden sonra*, *yaptıktan* sora; *yalnızçe*, *ortancesi*, *karaca*, *karımca* “karınca”, *hacre-* “harca-”; *kızlen* “kızla”, *qollen* “kolla”, *pilavlen* “pilavla” vb.).

Dil uyumunun dışında kalan çokluk eki –lar (لر) ; şart eki –sa (سه) ; yönelme hali eki –a (ب) ; çıkma hali eki –dan (د ن) ; eşitlik hali eki –ça (جه /چه) ; vasıta hali eki –la (له) ’nın (kalın sıradan şekilleri) eski yazılı metinlerde kalın mı ince mi telaffuz edildiğinin tespit edilmesi neredeyse mümkün değildir. Ancak söz konusu bu ekler hep “elif” ile yazılıyor olsa [–lar eki daima (لار) ; –sa eki daima (سا) ; yönelme hali eki daima (ا) ; çıkma hali eki daima (ان د veya تان) ; eşitlik hali eki daima (جا) ; vasıta hali eki de her zaman (لا) biçiminde] telaffuzun kalın sıradan olduğuna hükmedilebilir.

5. Eski Osmanlıcadaki /ö/ sesi, Batı Rumeli ağızlarında, sık kullanılan birtakım sözcüklerde /ü/, /w/ ve /u/ ile karşılanır (*küpri* “köprü”, *ürdek* “ördek”, *urdek* “ördek”, *kupri* “köprü”, *uldi* “öldü”, *urti* “örtü” vb.).

Bu ses özelliğinin de eski yazılı metinlerde tespit edilmesi mümkün değildir. Zira kelime başında veya ortasında bulunan ö (و / او) sesinin ya da “ötre”nin yuvarlak ünlülerden hangisiyle telaffuz edildiği bilinemez.

6. Gerek kalın gerekse ince sıradan kelimelerde sürekli ve süreksiz ön damak /g/ veya /ğ/ ünsüzleri, Doğu Rumeli ağızlarında eriyip kaybolurken, Batı Rumeli ağızlarında varlıklarını korur, hatta daha çok süreksiz biçimleri ile kullanılırlar (ağaç, begen-, sağ, ağla-, ayağa, degenek, eger, eteginden, urdege, buzagi, bağ, bağa vb.).

Ön damak ünsüzü ince /g/ veya /ğ/, eski yazıda kef (ك) işaretiyle karşılanırdı ve üzerinde özel bir ayırt edici işaret yoksa (çift keşideli kef gibi) nasıl okunacağı tam olarak belirlenemezdi. Arka damak ünsüzü -ğ- / -ğ ise gayin harfiyle (غ) temsil edilirdi. Bu işaretin de sızıcı kalın yumuşak ğ mi yoksa patlayıcı /ğ/ mı telaffuz edildiğini bilmek mümkün değildir.

7. Németh'in Batı Rumeli ağızları için karakteristik olduğunu belirttiği morfofonolojik özellik de, duyulan geçmiş zaman ekinin Batı Rumeli ağızlarında daima tek şekilli, yani -miş olarak kullanılması, dolayısıyla uyum dışı kalmasıdır (almış, kalmış, yapmış, olmuş, ölmüş/ülmüş, durmuş vb.).

Malumdur ki -miş eki, tarihin her döneminde vardı. Ek, gerek Eski Anadolu Türkçesi gerekse Klasik Osmanlı Türkçesi dönemi imlâsında مش biçiminde yazılırdı. Bu haliyle ekin kalın (-miş) veya ince sıradan (-miş) bir sesletim biçiminin yazım şekli olduğunu söylemek mümkün değildir.

8. Németh'in Batı Rumeli ağızlarını Doğu Rumeli ağızlarından farklı kılan sonuncu ölçütü ise şimdiki zaman kipi için -(A)y ekinin kullanılıyor olmasıdır (sevey, yapay, tutmay, okuysın, araysın, görüysın, bakay, dey, ağlay, geliy vb.) (Németh, 1981, p. 119-128).[†]

Bu tarz bir şimdiki zaman biçimi, eski yazılı metinlerde (bildiğimiz kadarıyla) hiç karşımıza çıkmamaktadır.

M. Mollova, Németh'in tasnifine büyük oranda katılır. Ancak kendisi, onda olmayan özellikleri de tasnife ilave eder. Bunun sonucu olarak Mollova, Balkan Türk ağızlarını üç büyük kola ayırır: Batı uç zonu, Doğu Rodoplar zonu ve merkez zon. (Mollova, 1996, p. 169)

Németh'in Batı Rumeli ağızlarını Doğu Rumeli ağızlarından ayıran özellikler olarak gösterdiği sekiz ölçütten ilk altısı, Mollova'nın Batı uç zonu

[†] M. Mollova ise, Doğu Rumeli ağızlarında 20'den fazla şimdiki zaman şekli vardır, dedikten sonra Türk ağızlarının tasnifinde şimdiki zamanı ölçüt olarak kullanmanın doğru olmadığını belirtir (Mollova 1996, p. 168).

içinde de yer alır. **Mollova'ya göre Merkez zon ve Batı uç zonu, Balkanlara has ağız özellikleri iken Doğu Rodoplar zonu ise yarı Balkanik yarı Aziyatik bir ağız bölgesidir. Buna rağmen bugün hiçbir Balkan Türk ağını hiçbir şekilde şu veya bu Anadolu ağına bağlamak mümkün görünmemektedir** (Mollova, 1996, p. 175)

Mollova'nın sınıflandırmasında kullandığı ölçütlerinin tamamı şunlardır:

1. /ö/, /ü/ ve geniş e /ä/ ünlüsü dışındaki ünlüler bulunur. Yalnız /ü/ sesi Batı bölgesinin güney kısmında kullanılır.

(Bu özellik, telaffuzla ilgili olup yazıda tespit edilemez)

2. /g/, /k/, /l/ ünsüzleri kelime ve hece başında yumuşak (k'eçi, g'it, l'eş vb.), kelime ve hece sonunda katıdır (ekmek, el vb.).

(Bu özellik, telaffuzla ilgili olup yazıda tespit edilemez)

3. Slav dillerinden geçen ı (ı: ts) ünsüzü sadece bu ağız bölgesinde kullanılır (eği "yatsı").

(Bu özellik, söz konusu ağızın Kiril alfabesiyle yazılmasının bir sonucudur).

4. Diğer zonlarda /l/ ünlüsü her pozisyonda kullanılırken, Batı uç zonunda kelime başında ve sonunda kullanılmaz (ılık "ılık", altı "altı").

(Bu özellik, telaffuzla ilgili olup yazıda tespit edilemez)

5. /u/, /ü/, /ı/, /i/ yüksek ünlülerin ünlü uyumuna bağlı olmayan morfemlerin de etkisiyle kullanım dağılımı diğerlerinden farklıdır (almış "almış", bilmişik "bilmişik", elim "elim").

Bu ses özelliği, ince sıradan bir ünlünün kalın sıradan bir ünsüzle veya kalın sıradan bir ünlünün ince sıradan bir ünsüzle yazıya yansıtılması durumunda tespit edilebilir. (bk. 8. Madde)

TEN'de, bu özelliği yansıtan bir örnek bulunmaktadır: birazcık > birezincik (بزرنجك 36/b-12)

6. Diğer zonların tersine, Batı uç zonunda alçak ünlülerin (a,e,o,ö) dağılımında bir konservatizm vardır (g'uzal "güzel" < gözal, bilma "bilme", ben da "ben de", atlen "atla". Öteki zonlarda güzä / gözäl, bilmä, atla(n), ben-dä).

(Bu özellik, telaffuzla ilgili olup onun yazıdaki tespiti, istikrarlı bir yazım biçimine bağlıdır).

7. Batı uç zonunda /y/ yarım seslisiyle temasta, ünlülerin distribüsyonu başkadır. Burada *ayı, eyi, ıyı* sekansları yoktur (anay < anayı, iney < ineyi “iğneyi”, tapi/tapiy < tapıyı).

(Bu özellik, telaffuzla ilgili olup yazıdaki tespiti, istikrarlı bir yazım biçimine bağlıdır).

8. Batı uç zonunda kalınlık-incelik (palato-eveler) uyumu, yalnız görünüşte vardır (*bildim, bildın, bildık, bildınıs, aldı, almış*).

Bu uyumsuzluk, ince sıradan bir ünlünün kalın sıradan bir ünsüzle veya kalın sıradan bir ünlünün ince sıradan bir ünsüzle yazıya yansıtılması durumunda tespit edilebilir. Nitekim TEN'de bunun az da olsa örneğine rastlanmıştır:

“Arapça ve Farsça kökenli bazı sözcüklere getirilen eklerde kalınlık – incelik uyumu dışına çıkıldığı görülmektedir. (Bu durum, belki de bizim örneğin “hasta” şeklinde telaffuz ettiğimiz kelimenin, müellif / müstensihçe “haste” tarzında telaffuz edilışinden kaynaklanmaktadır.

حسد ته ل كنى (126a/19) hasteligini ك لردن (136a/17) (Tokat, TEN: 24)”

İL'de de inceleme yönünde ilgi çekici bir örnek karşımıza çıkar:

çök / çök “çök” جوك 8b/3 (Aynı zamanda جو 9b/6)

“*Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Ünlü Olayları*” başlıklı bir makale yazan Erdoğan BOZ (Boz, 2003), yazısında kalınlık incelik uyumunu incelerken kalınlık incelik uyumunun her iki yönde de değişebildiğini ifade etmektedir. Boz, söz konusu uyumun ekleri ilgilendiren bölümünde on beş ek sıralar. Bunlar içinde imlâda fark edilebilecek İİYE +**lık**, İİYE +**cik**, sıfat fiil eki **-dik** ve fiil şahıs eki **+ık** (çekmiş-ık) örneklerini de verir.

GM'de ve **İL'**de bu hususu ilgilendiren örneklere rastlanmıştır:

GM'de:

-mek isim-fiil eki :

bulunmek بولنمك 08b/12.

ğidälendirmeye غد الندرمكه 15a/11.

+lük İİYE : kurulüğe قرولكه 70b/03

-dik sıfat fiil eki: mizäclendikden مز اجلندكدن 10a/07.

İL'de:

-dik sıfat-fiil eki: oynadigin اوينه دكن 38a/7

geldüğünden كلدوغندن 46b/2

+İK isimden isim yapma eki : karşığuligin قرغولكن
10a/6

ferahlik فرحك 38a/5, süstlği سستلغى 19b/5

9. Batı uç zonunda balio-veler (kalınlık-incelik) ünlü uyumu sınırlıdır; labio-palatal (dudaksıl-damaksıl) ünlü uyumu ise yoktur (*buldum* vardır, fakat sınırlıdır; *buldı, bulmuş, üldum (uldum) yuldum* “öldüm”. Öteki zonlarda *buldu, bulmuş, öldüm*].

10. Diğer ağız bölgelerinin tersine, Batı uç zonunda senharmonizm denilen ünlü-ünsüz uyumu yoktur. Burada her ünsüz kendine has fonem kıymetini olduğu gibi muhafaza eder (*el, ekmek, bil*'de /l/, /k/ ünsüzleri “veler”dir, kalındır).

Bu ünlü-ünsüz uyumsuzluğunu Arap harfli metinlerde tespit etmek mümkün değildir, zira konu, doğrudan sesletimle ilgilidir.

11. Batı uç zonunda konson jemineleri (çift ünsüz) yok gibidir (*nali* < nallı/nalli, *tusus* < tussuz < tuzsuz, onlar/onnar yerine *onar*).

Arap harfli metinlerde düzenli harekeleme sistemi (geleneği) olmadığı için, normal durumda şeddeli (ikiz) söylenen ünsüzlerin üzerine her zaman şedde konmamaktadır. Bu da söz konusu ünsüzün şeddeli mi

şeddesiz mi telaffuz edildiği hususunda sağlıklı bir fikir vermemektedir. Bu yüzden referans aldığımız eserlerde bu özellik üzerinde durulmamıştır.

12. Batı uç zonunda /a/ ve /e/ ünlülerinin uzun şekilleri vardır, ama /u/, /o/, /ı/, /i/ ünlülerinin ise uzun şekilleri yoktur (*dā/daa* < *daha*, *nerē/neree* < *nereye* vb. fakat *onun aldı kitap*; *aldı* < *aldığı*).

Ünlü birleşmeleri sonucu ortaya çıkan ünlü (a, e) uzamalarının Arap harfli imlâda görülmesi, zannederiz rastlanılan bir durum değildir.

13. Batı uç zonunda kelime başında ve sonunda ünsüz yığılması mevcuttur. Kelime sonunda ünsüz yığılması daha sınırlıdır ve ancak iki ünsüzden birincisi /y/ ise olur (*plan*, *skele*, *Struma*; *kayk/kaik* < *kayık*, *boyn/boin* < *boyun*, Öteki zonlarda *pılan*, *iskele*, *kayık*, *boyun*).

Arap harfli metinlerde bu ses hususiyetinin tespiti (özel olarak işaretlenmediyse) zordur.

14. Batı uç zonunda öteki zonlara yabancı olan *u* (ü), *yu* ünlülü kelimeler mevcuttur (*ur-* (*ür-*) *lyur-* “örmek”, *ul-* (*ül-*) *lyul-* “ölmek”, *urdek* (*ürdek*) / *yurdek* “ördek”, *k’upri* “köprü”; bölgenin güneyinde *ür-*, *ül-*, *ürdek*, *küpri*).

Bu ses özelliğiyle ilgili olarak referans aldığımız metinlerden TEN’de bir örneğe rastladık: *yüzümü* *یوزمی* < *üzüm* (ED, 288a) 138b/9[†]

15. Batı uç zonunda vurgulu hecenin önünde veya arkasında gelen hecelerdeki /a/ ve /e/ ünlüleri daralır ve /a/ ünlüsü /ı/ gibi, /e/ ünlüsü /i/ gibi

[†] Türkçenin tartışmalı konularından biri de kelime başındaki *y* sesinin bazı örneklerde düşme mi yoksa türeme mi olarak değerlendirileceği konusudur. Bu konuda temelde iki farklı görüş mevcuttur. Birincisi ön sesteki *y-* sesinin türeme olduğu görüşüdür. (Talat Tekin, “Türk Dillerinde Öncüste *y-* Türemesi”, *Makaleler 1 (Altayistik)*, (hzl. Emine Yılmaz, Nurettin Demir), Ankara 2003, s. 308-326). Diğeri ise ön sesteki *y-* sesinin asli ses olduğu zamanla düşebildiği görüşüdür. Kazak, Kırgız lehçelerinde Türkiye Türkçesindeki *-y* sesinin *-c* veya *-j* olarak bulunması durumunda bunun asli ses olarak kabul edilmesi gerektiğidir (Gürer Gülsevin, “Ağız Araştırmalarımızda Yaygınlaşmış Yanlışlıklar (3): “üzüm/yüzüm; öllük / höllük” türeme mi düşme mi?”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, c. V, Sayı 2, s. 207-213, İzmir 2005).

iştilir (*karşı/karşı, ékin/ikin, añaqler/anılar* “analar”, *sénèler/séniler, késer* “kesiyor; keser”).

Bu ses olayı sesletimle ilgilidir. Özel olarak yazılmadıkça veya harekelenmedikçe bilinemez.

Batı uç zonunda ünlülerle ilgili olarak görülen ses olayları genel olarak şu şekilde karşımıza çıkmaktadır (Boz, 2003):

Kalınlık-incelik uyumu: Uyum, her iki yönde de değişebilmektedir: *düşman, hapıs; terezi, kirez...*[§]

Çok heceli kelimelerde i’leşme temayülü: *aci, ari, kuri vb.*

Özellikle inceltici ünsüzler (c, ç, n, s, ş, y) uyumu bozabilir: *açık, arşin, isırsın vb.*

Bu durumun eklere yansıması şu şekilde olmaktadır:

-miş: *don-miş, vur-miş...*

-sa: *akma-se, bil-sa, olur-se...*

-sın: *bekle-sın, git-sın...*

-ıl: *çek-il-ır, gir-il-mez...*

-ın: *bil-in-mez...*

-ış: *bit-iş-mez...*

-ma: *düşün-ma, çek-ma...*

[§] Ergin Jable, **Kosova Türk Ağızları, İnceleme-Metin-Sözlük, Sakarya Üniversitesi, 2010** adlı doktora tezinde de **aynı tespiti yapar:** “Kosova Türk ağızlarında, kalın sıradan ünlü dizisine sahip kelimelere ince ünlülü eklerin getirilmesi veya ince sıradan ünlü dizisine sahip kelimelere kalın ünlülü eklerin getirilmesi uyumsuzluk bakımından pek sık rastlanan bir durumdur (s. 25) “Ünsüz uyumsuzluğu: Türkçe’de ünlü ve ünsüzlerin kelimedeki dizilişleri bakımından nitelik olarak birbirleriyle uyum arz ettikleri görülür. Bu uyum, ses cihazının arka noktasında teşekkül eden ünsüzlerin yanında kalın ünlülerin, ön noktasında teşekkül eden ünsüzlerin yanında ince ünlülerin bulunması şeklinde tezahür eder. Kosova Türk ağızlarında, kelimelerde nadiren ünlü-ünsüz uyumsuzluğu görülür: kaşık < kaşık (29 — 289), K# üstsesbiriminin iyelik eki ve yükleme hal ekini aldığı şekillerde ünlü-ünsüz uyumsuzluğu görülebilir: bildiginiz << bildiğininiz (19 — 62), yagi < yağı (29 — 343) (s. 26)

-dır-: *eg-dır-mek*

-lık: *bir+lık, ey+lık...*

-sız: *besmele+sız*

-cik: *kılan+cik*

-a: *cami-y-a, kim-a* (yönelme hali)

-le(n): *allah+len, ayak+le...*

-dık: *bil-diğ-ını, ye-diğ-i...*

-ık: *çek-miş-ık “çekmişiz”*

Arap harfli imlâda, yukarıdaki eklerden ancak kalın ya da inceliği ünsüzünden anlaşılabilen ekler belli olabilir. Bunlar da **+lık, +cik, -dık, +ık** ekleridir. (Konuyla ilgili örnekler, yukarıda 8. maddede verilmişti).

Dudak uyumsuzluğu: *ayo < ayı, dokos < dokuz, koloç < kılıç...*

Ünlü türemesi: *urum, sabır* (Bunlar, Türkiye Türkçesinde de görülebilen türemeler olduğu için Arap harfli imlâda ayırt edici bir “ağız” özelliği sayılmaz).

Ünlü düşmesi: *ahrette, hapsana, baltay < baltayı, ey < eyi vb.*

Yuvarlaklaşma: *fuçi, fukura vb.*

Ünlü yuvarlaklaşması olayının temel nedenleri arasında kelimedeki bulunan ve ünlülerin yuvarlaklaşmasına neden olabilen dudak ünsüzlerinin (b, m, v gibi) varlığı, ünsüz düşmeleri sonucu ortaya çıkan telafi yuvarlaklaşmaları, damak ünsüzlerinin (k gibi) varlığı, dudak çekimi (labial attraction) ve mahalli söyleyiş (telaffuz) biçimi sayılabilir.

TEN'deki örnekler şunlardır:

u < ı değişmesi

azu < azığ (ED, 283a) ا ز و (123a/2)

uħlamur < iflamur (CFürs) اوħلامور (115b/8)

inçkırık < inçkırık ا ن چ ق ر و ق (103a/10)

ü < i değişmesi

çüçekiñ < çiçek (ED, 400b) جوحك (31b/17)

GM'de yuvarlaklaşma hadisesi için verilen ökse او كسه < Yun. iksia 24a/08, cünd-i bjdüster جند بيدوستر < Far. cünd-i bjdester 75a/01, bazı < Far. pāzj 20a/17, destü دستو < Far. destj 80a/11 örnekleri içindeki son örnek olan “*destü*” kelimesi, belki en sağlıklı örnektir.

İL'de: بوبري büberi 3b/6, بوبر büber 3b/5

Kalınlaşma: çol < çöl, çorlok < körlük vb.

Kosova Türk Ağzları adlı doktora tezinde Jable, ünlü kalınlaşması ile ilgili olarak şu örnekleri verir:

asçır << *asker* (7 — 26), *banım* << *benim* (1 — 92), *çor* << *kör* (27 — 31), *çoroglilar* << *köroğulları* (16 — 154), *dort* < *dört* (1 — 1), *enıs* << *henüz* (24 — 323), *fira* < *fire* (13 — 92), *halal* < *helal* (5 — 449), *halva* < *helva* (10 — 22), *için* < *için* (4 — 81), *madam* < *madem* (27 — 178), *mizar* < *mezar* (8 — 126), *nufuz* << *nüfus* (22 — 91), *ocon* << *o gün* (24 — 208), *ucum* << *hücum* (25 — 420) (Jable, 2010: 37)

Ünlü kalınlaşmalarının Arap harfli imlâya yansıyan seçtiğimiz referans metinlerdeki örnekleri şunlardır:

İL'de:

s ünsüzü: şüzeler سوزلر 44a/3 (Ama aynı zamanda süzeler سوزلر 44a/4) (Günçavdı 2013: 184)

k ünsüzü kaf (ق) ile: قوقلرينه köklerine 17a/2 (Ama aynı zamanda كوكلري kökleri 19b/3)

TEN'de:

a < e değişmesi

baş < beş (124b/7) ب اش

bögürdlan < böğürtlen (115 a/13) ب وگردلان

dağ < dek 123b/17) دا ق

u < ü değişmesi

şud < süt (ED, 798b) (136 b/5) (1 yerde) صود

duşduğında < tüş- (ED, 560a) 65b/16) دو شدوغنده

Sızıcılaşma:

Jable, "Nitelik bakımından patlayıcı olan bir sesin sızıcı hale gelmesidir" diye tanımladığı "sızıcılaşma" için konumuzu ilgilendiren **ğ/ < g/** alt başlığı altında aşağıdaki örnekleri verir. Örneklerde **ğ/**'nin eridiği görülmektedir:

kaun < kavun (3 — 41), *tauk* / tağuş << tagıku (11 — 131), *sougi* << soğuşu (24 — 48), *yaumalaydilā* << yağmalıyordular (12 — 179) (Jable, 2010: 19)

Aradaki ünsüzün eriyerek veya hemzeye dönüşerek iki ünlünün yan yana gelmesi olayına, örneklem olarak aldığımız çalışmalarda da rastlanmaktadır:

TEN'de:

kaşuk : İdrar torbası. [12 kez]

ķ. çıbanları 86a/19, 93b/12

ķ. küyün- 30a/3

ķ. taşu 86b/5

ķ. taşları 31a/5, 44a/6

ķ. zahmetleri 33a/16

κ. ve göğüs ağrıları 65a/18

κ. + da 28a/4, 53b/18, 117b/13, 122b/17

καόν : Kavun. [4 kez]

κ. 37b/16, 37b/19

κ. çekirdeği içi 90b/5

κ. kabuğu 88a/3

αοού: Soğuk, soğuk özelliğe sahip (Eski tıp anlayışına göre maddelerin taşıdıkları varsayılan dört özellikten biri). [48 kez]

ş. 5a/3, 7a/10, 29b/10, 31b/7, 32a/4, 34b/16, 36a/15, 37a/12, 38a/5, 43b/19, 46a/4, 51b/12, 59b/6, 62b/19, 64a/16, 66a/11, 72b/2, 76a/11, 78b/7, 83a/12, 92b/18, 93a/8, 97a/13, 99a/8, 104b/13, 113a/10, 122a/15

ş. al- 54a/7 “üşütmek”

ş. ol- 5b/17, 66a/5, 69b/6, 93a/4

ş. + dan 15b/19, 30a/2, 41b/5, 43a/9, 48a/11, 62b/18, 122a/10, 122a/16, 128a/9, 129b/3, 134b/9, 140a/7, 140a/14

ş. + dur 140b/12

ş. + larında 45a/18

αοού Ιού: Soğukluk, serinlik. [5 kez]

ş. + indan 33b/11

ş. + ına 119b/15, 120a/15, 125b/6, 141a/5

ταούκ(ğ) : Tavuk. [7 kez]

t. 7b/17, 48b/1

t. şuyı 101a/18, 130a/15, 141b/10, 141b/12

t. + ınıñ 39a/9

ṭaʿuḳ(ğ): Tavuk . [8 kez]

ṭ. çorbası 15a/4

ṭ. eti 14b/10, 15b/17, 21a/11

ṭ. şu 14a/1

ṭ. şuyı 129b/18, 130a/6

ṭ. şorbası 44a/1

ṭāʿūs : Tavus. [1 kez]

ṭ. 9b/5

GM'de: YOK

İL'de: YOK

c ~ ç, b ~ p değişkenliği

TEN'de:

c < ç değişmesi

Bu değişme, telaffuzdan ziyade yazım özelliği de olabilir.

geç < geç كج 87a/7 ac < aç آج 121b/1

avuc < avuç اوج 141b/11

Türkçe kelimelerde kelime sonunda yer alan tonsuz ünsüzler kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde tonlu şekillerine dönüşürler. TEN'de bu kurala aykırı kullanımlar mevcuttur.

avuçınıñ او چ نك 7a/8

ağaçınıñ اعچ نك 64b/4

İL'de

ç ve p seslerini ifade etmek için (چ), (پ) yazımlarının yanı sıra (ج), (ب) işaretleri de kullanılmıştır.

ceyneseler چينسلر - 3a/7 جينسلر 5b/4

b < p değişmesi

Bu değişme, telaffuzdan ziyade yazım özelliği de olabilir.

TEN'de:

yab yab “yavaş yavaş” < yap yap ي اب ي اب 98b/8

betunkā “petunya” < Fr. petunia بتونقا 115a/10

barsiyāvšān < Far. persiyāvšān (36) بارسيوآشان a/17

berhiz < Far. perhiz (13) برهيز a/2

İL'de:

banbuq بنوق 21a/4

pamuk پا هو 23b/3

yabrağın غبرا 15a/7 yaprağın غبر 31b/5

SONUÇ

1. Osmanlıca metinlerde, (belki Çağatay metinlerindeki ‘ek uyumsuzluğu’ olarak adlandırılardan da öte) karşımıza çıkan ve daha çok kök-ek arasında görülen ünlü uyumsuzluklarını gösteren yazım biçimi, “Balkan ağzı”nın tespitinde bir ölçüt olabilir.
2. Az da olsa kelime başı *y-* türemelerinin görüldüğü örnekler, “Balkan ağzı”nın bir özelliğini yansıtır olabilir.
3. *çüçek*, *destü* gibi ünlü yuvarlaklaşmasına maruz kalmış örnekler, “Balkan ağzı”nın imlâya yansımalarının tespitinde bir ölçüt olabilir.

4. *sud* “süt”, *baş* “beş”, *suzmak* “süzmek” tarzında kalın okunuşa izin veren örnekler, “Balkan ağızı”nın tespitinde bir ölçüt olabilir.

5. Nadir de olsa görülen ve ünlü incelmesinin belirtisi olan bazı yazım biçimleri (*çok* “çok” gibi), “Balkan ağızı” noktasında dikkati çekmektedir.

6. *ka'un*, *ka'uk*, *ta'uk*, *so'uk* gibi -g/-ğ- erimelerine uğrayan ve hemzeye dönüşen sesi yansıtan örnekler, “Balkan ağızı”nın yansıması olarak kabul edilebilir.

7. *b ~ p* ve *c ~ ç* değişmelerini gösteren örnekler de dikkat edilmesi gereken örnekler arasında değerlendirilebilir.

8. Türkiye’de yapılan ağız çalışmalarında, genel olarak göçmen (muhamir) ağızlarının derlenmesi veya değerlendirilmesine gereken önem verilmemiştir. Buna Rumeli/ Balkan göçmenleri de dâhildir. Örneğin **Bilecik İli Ağız İncelemesi** adlı doktora tezinde Muharrem Özden, “...*Topladığımız muhamir ve Çerkez metinlerini bölge yerli ağızı içinde değerlendirmek mümkün olmadığından başka bir çalışmada kullanmak üzere tasnif dışı bıraktık.*” demektedir. (Özden, 2009: iii) Yine “**Bursa Yerli Ağızlarının Genel Özellikleri**” adlı çok yazarlı makalede asıl amaç yerli ağızlarını tespit etmek olduğu için göçmen ağızları, çalışma kapsamından çıkarılmıştır: “*Derleme çalışmalarına başlamadan önce Bursa ili sınırlarındaki yerli köyler tespit edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Bursa’da göçmenlerin yerleştirildiği çok sayıda köy bulunduğu için söz konusu elemanın Bursa için son derece önemli olduğu ortadadır. Tespit edilen yerli köyler de kendi aralarında tasnife tabi tutulmuş, göçmen unsurların daha az olduğu, Bursa merkezine ulaşımın daha zor olduğu dağ köylerine öncelik tanınmış...*” (EROĞLU, S. vd., 2009: 2048).

Sivas İli ve Yöresi Ağızları adlı çalışmada, örneğin Balkan göçmenlerinin (Boşnak) yaşadığı köy olan Gemerek’in Dendil köyüne dair bir derleme malzemesi bulunmamaktadır. Sivas yöresi ağız özelliklerinin genel durumunun tespit edildiği kısımda, VI. Ağız bölgesine dâhil edilen Şarkışla ve Gemerek ağızlarının özelliklerinde, göçmen-yerli ayrımı yapılmamıştır. (Demir ve Şen 2006: 71-73) **Gemerek ve Yöresi Ağızı** yüksek lisans çalışması yapan Suzan Suzi Tokatlı da, tezine Dendil köyüne dair derlemeye yer vermemiştir. (Tokatlı, Kayseri 1991). Daha eski bir derleme çalışması olan Ahmet Caferoğlu’nun **Sivas ve Tokat İllerinden Toplamalar** (Caferoğlu,

1994) adlı eserinde de göçmenlerin yaşadığı yerlerle ilgili derlenmiş metin yoktur. Liste uzatılabilir.

Osmanlı hâkimiyeti döneminde yazılmış Arap harfli metinlerdeki “Balkan ağızı” imlâsıyla söz konusu ağızları konuşanlardan derlenmiş metinlerin mukayese edilmesi, daha sağlıklı sonuçlar verebilecektir.

KISALTMALAR:

CFürs : Câmiü'l-Fürs

ED : Etimological Dictionary... (Clauson)

GM : Gâyetü'l-Müntehâ

İL : İlâc-nâme

TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

TDK : Türk Dil Kurumu

TEN : Tuhfetü'l-Erîbü'n-Nâfiâ...

KAYNAKÇA

1. BANGUOĞLU, T., “Anadolu ve Rumeli Ağızları”, TDEA, C 1, Dergâh Yay. İstanbul
2. BOZ, E., (2003), “Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Ünlü Olayları”, AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt V, S. 1, Afyon.
3. BURAN, A., (2011) “Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Turkish Studies, Volume 6/1, Winter 2011.
4. CAFEROĞLU, A., (1960), “Anadolu ve Rumeli Ağızları Araştırmalarının Bugünkü Durumu”, VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957, TDK Yay., Ankara.
5. CAFEROĞLU, A., (1994), Sivas ve Tokat İllerinden Toplamalar, TDK Yayınları, Ankara.
6. CLAUSON, S. G., (1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford University Press, Oxford.
7. DEMİR, N., Ülker ŞEN (2006), Sivas İli ve Yöresi Ağızları, Gazi Kitabevi, Ankara

8. DİNAR, T., (2013), Müderris Hasan Efendi'nin Gāyetü'l-Müntehā fî Tedbiri'l-Merzâ'sı (Hastalıkların Tedavisinde En Son Nokta) (İnceleme-Metin-Dizinler), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Denizli
9. DRYGA, I., (2009), "Türkçenin Rumeli Ağzılarının Lengüistik Statüsü ve Sınıflandırılmasına Dair", Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı (25-30 Mart 2008 Şanlıurfa, TDK Yay., Ankara.
- 10.ECKMANN, J., (1988), "Dinler (Makedonya) Türk Ağzı", TDAY Belleten 1960, TDK Yay., Ankara.
- 11.ECKMANN, J., (2004), "Edirne Ağzı", çev. Oğuzhan Durmuş, İlmî Araştırmalar, Sayı: 18, Gökkubbe Yay. İstanbul.
- 12.ECKMANN J., (1962) "Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı", Ankara.
- 13.ERCİLASUN, A. B., (2000). "Ağız Çalışmalarına Toplu Bir Bakış", Türkçe'nin Ağzıları Çalıştayı Bildirileri, Haz.: A. Sumru Özsoy-Eser E. Taylan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- 14.EROĞLU, S., .Ş. BAŞTÜRK, M. ULUOCAK, H. ŞAHİN, (2009), "Bursa Yerli Ağzılarının Genel Özellikleri" Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8.
- 15.FRIEDMAN, V. A., (2002). "Makedonya ve Civar Bölgelerde Balkan Türkçesi", çev.: Babür Turna, Türkler (Ansiklopedisi), 20. Cilt, Yeni Türkiye Yay. Ankara.
- 16.GÜLENSOY, T., (1993). Rumeli Ağzılarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- 17.GÜLENSOY T., (1981). Anadolu ve Rumeli Ağzıları Bibliyografyası, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.
- 18.GÜNÇAVDI, A., (2013), Mehmed'in İlâc-nâme'si (İnceleme-Metin-Dizin), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- 19.GÜNŞEN, A., "Balkan Türk Ağzılarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, Ankara.

- 20.Hamdi H., (1997), Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- 21.HAZAI, G. (1971), “Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Tasnifi Üzerine”, Voprosi Tyurkologi, hzl. M. G. Şiralieva-K. Şestidesyatiletio Baku: Akademika AN Azerbaycan SSR.
- 22.KALAY, E., (1998), Edirne İli Ağızları, TDK Yay. Ankara.
- 23.KARAHAN, L., (1996), Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, Ankara: TDK Yay.
- 24.MOLLOVA, M., (1999), “Balkanlarda Türk Ağızlarının Tasnifi”, TDAY Belleten 1996, TDK Yay. Ankara.
- 25.Nazım İ., (1997), Vrapçiste ve çevresi Türk Ağzı (Makedonya), Ankara, (Yüksek lisans tezi) (YÖK internet sayfasında görülen bu tez, kullanıma izinli olmadığından içerik hakkında bilgi sahibi olmadık)
- 26.NÉMETH, G., (1983), “Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine”, TDAY Belleten 1980-1981, TDK Yay. Ankara.
- 27.OLCAY, S., (1995), Doğu Trakya Yerli Ağzı, Ankara: TDK Yay.
- 28.TDAY Belleten, (1980-1981), TDK Yay.
- 29.TOKAT, F., (2012), Hezâr fen Hüseyin Efendi'nin Tuhfetü'l-Erîbü'n-Nâfi'a li'r-Rûhânî ve't-Tabîb'i (İnceleme-Metin-Dizin), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Denizli.
- 30.TOKATLI, S. S., (1991), Gemerek ve Yöresi Ağzı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Yrd.Doç.Dr. Kadriye YILMAZ ORAK*

BİR NAZİRE ÖRNEĞİ OLARAK TAŞLICALI YAHYA'NIN GÜLŞEN-İ ENVÂR'I

Özet

16. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Yahya Bey (ö.990/1582), Dukakin Beyleri soyundan gelen bir Arnavut Beyzâdesi'dir ve devşirme olarak İstanbul'a getirilir. Yeniçeri ocağında aldığı eğitimin ardından yükselmiş ve Kanûnî'nin beraberinde Viyana (1529), Alman (1532), Irakeyn (1533) seferlerine katılmıştır. Ömrünün sonunda bugünkü Romanya sınırlarında yer alan Tamışvar civarındaki bir hudut boyunda uç beyi olarak çalışmış ve 1582'de İzvornik'te vefat etmiştir.

Arnavut asıllı olmakla birlikte Yahya Bey, İstanbul Türkçesinin kudretli bir şairi olmayı başarabilmiştir. Gazel ve kasidelerinde temiz ve sade bir dil kullanmış ancak asıl şöhreti mesnevileriyle yakalamıştır. Gencine-i Râz, Kitâb-ı Usûl, Şâh u Gedâ, Yûsuf u Züleyhâ, Gülşen-i Envâr mesnevilerinden meydana gelen bir hamsesi ve divanı vardır.

Bunlardan Gülşen-i Envâr (Nurlar Bahçesi), 1550'de Kanûnî'ye ithaf edilmiştir. Bazı kaynaklar 1174'te Behramşâh'a ithaf edilen Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr (Sırlar Hazinesi)'ına nazire olarak kabul etmektedirler. Mahzenü'l-esrâr gibi ahlâkî ve hikemî tarzda bir mesnevidir ve onun gibi Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün vezninde yazılmıştır. Yaklaşık 3000 beyittir. Mahzenü'l-esrâr 20 "makâle" ve "hikâye"den oluşmakla birlikte Gülşen-i Envâr'ın esas bölümü 4 "fasıl" ve 7 "mertebe"dir. Bu bölümlerde "hikâye" ve "temsil"ler yer almaktadır. Ancak mesnevinin bu esas bölümüne geçmeden önce besmele hakkında üç manzume, üç tevhîd, üç münâcât, üç na't, Kanûnî medhiyesi ile bir sebab-i telif bölümleri ve ardından şeyhi Üryânî

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta-TÜRKİYE; kadriyeyilmaz@sdu.edu.tr.

Bu makale 14-16 Kasım 2013 tarihinde Beder Üniversitesi tarafından Arnavutluk'un Tiran şehrinde tertip edilen Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe" konulu sempozyumda sunulan bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

Mehmed Dede'ye övgü ve "Hikâyet-i Hazret-i İmâm Azam" bölümü gelmektedir.

Nizâmî-i Gencevî (d.1141-ö.1214), *Penc Genc (Beş Hazine)* hamsesi ile mesnevi şairlerin başlıca modeli olur. *Gülşen-i Envâr*'da Nizâmî ile boy ölçüşen Yahya, hem Nizâmî'den hem de mesnevi alanının diğer büyük üstatlarından kendisini üstün tutar.

Bu bildiride Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ının Türkçe nazireleri ve bu nazirelerden biri olarak kabul edilen Taşlıcalı Yahya Bey'e ait olan *Gülşen-i Envâr*'ın Mahzenü'l-esrâr'la benzerlik ve farkları mukayese edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: mesnevî, Mahzenü'l-esrâr, nazire, *Gülşen-i Envâr*

Abstract

Taşlıcalı Yahya's *Gülşen-i Envâr* is as a Sample of Nazira

Yahya Bey, who was one of the most important Albanian originated poets of 16th century, (died in 1582) has been from the Dukakin family. He was brought to Istanbul from Albania with Ottoman enforcement in order to be educated as a soldier. He has graded up in the solidarity system and attained into many important wars. Towards the end of his life he worked as a border soldier in the Tamisvar city that replaced around Romania border and died in Izvornik.

Although, Yahya Bey was an Albanian originated man, he could achieved to be a magnificent poet of Turkish Language. He used a clear and simple language in his ghazals and kasides but his fame had reached peak with his poets in the mesnevi way. He had poet library which consisted of; *Gencine-i Râz*, *Kitâb-ı Usûl*, *Şâh u Gedâ*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Gülşen-i Envâr*.

The *Gülşen-i Envâr* (gardens of lights) had attributed to the Kanuni in 1550. According to some sources it was a correspondence (nazire) to the poet named as Mahzenü'l-esrâr (Treasure of Secrets) of Nizâmî. It was written with moral values and written in Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün metric (vezin) and consist of 3000 verse. It has 20 article, stories and presentations. Its main part has 4 sections and in seven grades. Before main part there are three poets regarding with besmele.

Yahya Bey appreciates his poem *Gülşen-i Envâr* as more valuable than masters of mesnevi poets.

In this study the differences and similarities of Mahzenü'l-esrâr of Nizamî and Gülşen-i Envâr of Yahya Bey has been detailed and revealed.

Key Words : *mesnevi, Mahzenü'l-esrâr, Correspondence, Gülşen-i Envâr*

Giriş

Osmanlı kültüründe oldukça yaygın bir metinlerarası (intertextuality) ilişkiler, alışveriş, ithal, yerleştirme ve yeniden yazma geleneği bulunmaktadır. Osmanlı edebiyatının zengin mesnevi geleneği içinde çeviriye dayalı üretilen manzum ve mensur birçok mesnevinin metinlerarası ilişkiler, yeniden yazma vb. bağlamlarda tekrar ele alınması gerekmektedir. Temel prensibi belli bir geleneğe bağlı kalma olan Klâsik Osmanlı edebiyatı, uzmanlarını nihayetle "telif"- "terceme" ikilemine ve Osmanlı edebiyatının Fars edebiyatının bir taklidi (imitation) mi, yoksa orijinal bir edebiyat mı olduğu sorusuna götürmektedir. Araştırmacı Demircioğlu'nun da ifade ettiği gibi özgünlük meselesi için öncelikle bugünkü "çeviri" terimi ile dünkü "terceme/tercüme" teriminin sınırlarını belirlemek gerekmektedir (Demircioğlu 2009: 174).

Tercüme konusunda değerini hâlâ koruduğunu düşündüğümüz Agâh Sırrı Levend'in *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı kitabının "Tercüme" başlıklı bölümünün, klâsik Türk edebiyatında *telif dışındaki eserlerle ilgili tasnifini* aşağıya alıyoruz:

- a. Aslını bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler
- b. Kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun yapılan çeviriler
- c. Konusu aktararak yapılan çeviriler
- ç. Genişletilerek yapılan çeviriler

Levend, bu dördüncü grupta model bir **A** metninde önemli görülen yerlerin dönüştürülerek yeni bir **B** metninin oluşturulduğunu; üstat bildiği yazara duyduğu saygıdan **B** metninin müellifinin bu yeni eserini, "telif" olarak değil de "tercüme" olarak adlandırdığını ifade eder (Levend 1998: 80).

Klâsik Türk Edebiyatında büyük yer tutan bu dördüncü gruptaki metinlerin anlaşılabilirliği için Osmanlı edebiyatındaki "tercüme" kavramının sınırlarının tam olarak belirlenmesi; bunun için de tercüme ile ilişkili uygulamalar yoluyla üretilen aktarıma dayalı metinlerdeki *-nazire (benzetme), iktibas (ödüncleme), tahvil (dönüştürme), telhis (özetleme), hulasa (özünü çıkarma), şerh (açıklama) ve tefsir* gibi- aktarımın ve yeniden yazımın türünün ve derecesinin incelenmesi daha sağlıklı bir yaklaşım olarak görünmektedir.

Bunlardan "nazire" Osmanlı'da tercüme ile ilişkili çeviri etkinliğinin önemli bir kavramıdır ve bu kavramı karşılamak için model metne cevap niteliğinden dolayı "cevap" terimi (Levend 1998: 71) -daha çok mesnevi nazireleri için- kullanılmıştır. Timurlular döneminde ise "tetebbu" ve "istikbâl" kelimelerinin de nazire için kullanıldığı bilinmektedir (Köksal 2006: 456).

Nazire terimi, en geleneksel ifadesiyle "bir şairin manzum bir şiirine aynı vezin ve kafiyede yazılan şiir" anlamına gelir (Köksal 2006: 456). Model alınan metnin zıddını ortaya koymaya "nakîza", model metni gülünç hale dönüştürmeye ise "tehzi" denir. Bir metni olduğu gibi kendine mal etme ise "sirkat" terimi ile karşılanır. Gazelden gazele, kasideden kasideye, mesneviden mesneviye, divandan divana olabildiği gibi sözlükten sözlüğe yapılan nazirelere de rastlanmaktadır.

İslâm dünyasında nazirenin edebî kuramı ile ilgili orijinal görüşleri ilk defa ortaya koyan Abdülkâhir el-Cürcânî (ö.H.471/978)'ye göre nazîre, bir şaire ait şiirin üslûp özelliklerinin onu aşmak amacıyla taklit edilmesidir ("ihtizâ"); bu taklitte kâfiye ve tema birliği şart değildir. Taklit bazı lafzî benzerlikler taşıyorsa açık, taşımıyorsa kapalı taklit adını alır (Durmuş 2006: 455).

Kaynaklardaki nazire tanımına bakıldığında bir metnin nazire sayılması için model aldığı metinle (ana metin: hypertexte), nazire metni (yeni alt metin: hypotexte) arasında hem vezin hem de kâfiye ortaklığı kriter olarak durmaktadır (bu tür kâfiye ve vezin ortaklığı bulunan metinlerde nazire edilen model metne, Osmanlıda "zemin" denilmektedir (Köksal 2006-B: 31); ancak nazire mecmualarına bakıldığında zemin metinle aynı vezinde, fakat farklı kâfiye ve redifte yazılan şiirlerle veya bunun aksine zemin metinle aynı kafiyede, fakat farklı vezinde yazılan şiirlerin de birer nazire olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Hem vezin, hem de kâfiyede müşterek, fakat anlamda farklı olan şiirlerin nazire olarak kabul edilip edilmemesi meselesi de bir diğer durumdur (Toska 2000: 299). Buna göre Cürcanî'nin izahı olan her iki metin arasında üslup benzerliklerinin bulunması daha genel ve daha makul görünmektedir.

Kısacası ana metin ile bundan doğan yeni alt metinde -burada nazire- arasındaki benzerlik üç şekilde gerçekleşir: türsel, biçimsel ve içeriksel. Bu görüşleri topladığımızda basit bir hesaplama ile şu yedi nazire şekli ortaya çıkmaktadır. Elbette ki bu sayı, diğer üslup özelliklerine ait kriterlerle -özellikle mesneviler söz konusu olduğunda bölüm gibi yapı özellikleri de dâhil olur- artırılabilir.

Birinci sütunda yer alan vezin, kâfiye ve konunun kendinden önceki bir diğer metinle aynı olması (bu benzerlik “+” ile gösterildi) hem şekil hem de konu bakımından tam bir nazire ile karşı karşıya olduğumuz anlamına gelir. Vezin, kâfiye ve içerikte hiçbir ilişkinin bulunmaması (“-” ile gösterildi) ise bu açılarından ortak olmayan iki ayrı metinden söz ettiğimiz anlamına gelmektedir.

vezin	kâfiye	içerik

Neden bir şair, bir diğer şairin form ve içerik özelliklerini taklit eder. Sebep çok basittir:

"beğeni". Bu beğeni, şairin kendine ait olabildiği gibi, toplumsal bir nitelik de taşıyabilir. Türk edebiyatında Nizâmî'nin nazirelerinin çokluğunun sosyal bir beğeniye gösterdiği muhakkaktır. Bu beğeni, arka planda bir boy ölçüşme, geçme olgusunu da gizler (Toska 2000: 294), her ne sebeple olursa olsun Osmanlıda nazire, şairlerin kendilerini geliştirmeleri için bir yöntem olarak görülmüştür (Kurnaz 2007: V). Bu yöntemin Mahzenü'l-esrâr çerçevesinde nasıl uygulandığını Taşlıcalı'nın Gülşen-i Envâr mesnevisi ile ilişkiler kurarak ortaya koymaya çalışacağız.

Mahzenü'l-esrâr

Fars edebiyatında Penc Genc adını verdiği *Mahzenü'l-esrâr*, *Husrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker*, *İskendernâme* mesnevilerinden oluşan ilk hamseyi meydana getiren Nizâmî-i Gencevî (d.1141-ö.1209), sadece Fars edebiyatı sahasında değil, Türk edebiyatında da mesnevi şairlerini etkilemeyi başarır. Bunu eserlerinin plan ve tertibindeki ustalığına bağlamaktayız (Zebilullah Safa 1388: 319).

Mahzenü'l-esrâr (Sırlar Hazinesi) (1174-1175), Nizâmî'nin hamsesinin ilk mesnevisini oluşturmaktadır. Daha sonra kaleme aldığı dört mesnevisinden muhteva olarak aşk veya kahramanlığı anlatmaması, ahlâkî olması bakımından ayrılmaktadır. Burada Senâî'nin Hadikatü'l-hakika'sını model aldığı düşünülmektedir (Kartal 2013: 62)[†]. Nizâmî bu mesnevisini,

[†] Nizâmî, Mahzenü'l-esrâr'da kendi mesnevisini Senâî'nin Hadikatü'l-hakika'sı ile karşılaştırır ve Mahzenü'l-esrâr'ın daha faziletli olduğunu dile getirir (Destgerdi 1384: 34-35). 1946 yılında Nuri Gencosman tarafından Türkçeye yapılan Mahzen-i Esrâr tercümesinde Nizâmî'nin Senâî yerine kendisini Firdevsî'yle karşılaştırdığı şeklindeki bilgi bu açıdan yanlıştır (Nizami 1946: 32). Nizâmî Behramşâh'a sunulan iki mesnevi olduğunu söyler ve bunlardan biri olan kendi eserini diğerinden üstün tutar. *نامه دو آمد ز دو ناموسگاه / هر دو مسجل به دو بهرامشاه*. Bu beyitteki bilgi, Firdevsî yerine Senâî'yi işaret etmektedir. Çünkü Senâî eserini Behramşâh-ı Gaznevî'ye Nizâmî ise Behramşâh-ı Selçukî'ye sunmuştur (Destgerdi 1384: 34).

Erzincan ve çevresinde hüküm süren Mengücekoğullarından Fahreddin Behram Şâh'a ithaf eder[†]. “Encâm-ı Kitâb” bölümünde hicri 582/1186 yılında eserini tamamladığını ifade eder[§]. *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün* vezninde ve toplam 2210 beyittir.

Planı itibariyle bir tevhid, iki münâcât, bir mirâciye, dört na't, hükümdara övgü ve onun huzurunda söylenen söz bölümleriyle başlamaktadır. Bundan sonra kitabın tertibi hakkındaki bölüm ile “Güftâr der-Fazîlet-i Sühân” başlıklı sözün değeri ve şairlik hakkındaki fikirlerine yer verdiği giriş bölümü gelmektedir:

“Kalemi kımıldatan ilk hareket, ilk harf sözden meydana geldi. Halvet perdesini yırtan ilk cilveyi sözle tertibettiler, söz, gönüllere bir ses vermedikçe çamurdan yaratılmış ten içinde can yerleşmedi. Kalem, harekete başlayınca cihanın gözü de açıldı. Sözsüz âlemin sesi çıkmaz. Bu yolda söylenmiş sözler eksik değildir.

Aşk lûgatında söz, bizim canımızdır. Biz sözlerden ibaretiz. Bu yaratıklar da bizim ayvanımızdır. Düşünceleri ifade eden yazı söz kuşlarının kanadlarına bağlanmıştır. Daima taze görünen şu köhne âlem içinde kılı kırk yaran sözden daha keskin bir şey yoktur. Düşüncenin başı, sayının sonu hep sözdür, söz; bunu iyi bil... Sultanlar Ona Sultan demişler. Başkaları başka vasıflar vermişler” (Nizami 1946: 34-35)

Söze bu kadar değer veren Nizâmî, kimseden iğreti söz almadığını eserinin tamamen orijinal olduğunu sebab-i telif'te şöyle açıklar:

“Ben ki bu taze gülün şarkısını besteliyorum. Senin bağında hoş sesli bülbülüm, aşkının yolunda bir nefes üfliyeyim, köyünün başında bir çingirak çalayım dedim, kimseden iğreti söz kabul etmedim. Ancak gönlümün söylediğini söyledim. Taze sihirler, sanat oyunları gösterdim. Yeni kalıba göre bir heykel işledim” (Nizami 1946: 32)

Nizâmî, “Gerçekleri Dinleyip Anlamak ve Gönle Yönelmek” başlığını verdiği bölümde, bir ses (“hâtif”)in isteğini eserinde gerçekleştirdiğini ifade eder:

“Böyle ışısız bir gecede gülüstansız bir bahçenin bülbülü olan ben, elem ve kederimi sözlerimle karıştırdım, içten gelen göz yaşları döktüm, kendi sözlerimle beraber birkaç söz daha söyledim. Bu mısralardan artık

[†] Hükümdar Behramşâh, bu mesnevinin karşılığında ona beş bin dinar altın, bir katar deve, pahalı elbiseler ve bir kenize hediye eder (Destgerdi 1384: 5).

[§] Ancak İran'da Destgerdi tarafından neşre hazırlanan Mahzenü'l-esrâr metninde bu tarih bundan on yıl önce Hicri 582 (M.1186) olarak verilmiştir (Destgerdi 1384: 164).

eksik düşünceler yürüttüm. Gizli bir hatif (halvet hatifi) bana seslendi, ödeyebileceğin kadar borçlan, dedi. Bu temiz ateşin içinde sana suyun ne lüzumu var? Hava senin fermanına boyun eğmiştir, toprak sana ne yapabilir?

Dert getiren toprağı tabuta bırak, parlak ateşi yakuta bağışla. Ok atma, ki amacı senin fikrindir. Kamçıyı az vur ki, bineği kendi ayağındır. Bundan daha fazla duygusuz oturmak gerekmez. Suyun (kudretin) varsa, git, gönül kapısına saç... Gel, bu gök kubbe içinde gönül hikâyeleri söyle, çünkü hoş bir nağmedir. Birer yol kesiciden başka bir şey olmıyan düşüncelerinden uzaklaş. Senin yolun kalb yoludur. Kalbi anlamağa çalış.” (Nizami 1946: 41-42)

Görüldüğü gibi Nizâmî’den gönül hikâyeleri söylemesini isteyen hâtif, ondan kırk yıldır tekrar ettiği dersi tekrar etmemesini ister:

“Ancak kırk yaşına basıncadır ki hayat yolculuğunun kazancı nakit haline gelir. Yar, sana şimdi lâzımdır, artık masal okuma. Kırk yıllık dersi şimdi tekrarlama.” (Nizami 1946: 42)

Bundan sonra gelen Mazenü’l-esrâr’ın son ve asıl bölümü, yirmi “makale” ve her makalenin sonundaki birer “hikâyet/dâstân”ı içermektedir**. Başlıkları şunlardır:

** Her hikâyenin sonunda kendine dönerek makaledeki mesajı tekrarlar ve okuyucuya da telkinde bulunur (Nizami 1946):

“Kalk, Ey Nizami... Şimdi bol bol ağla, gönüllere kan doldu, kan ağla!...” (s.83)

“Ey Nizami... Daha ne kadar dünya kapısını çalacaksın? Çalacak kapı arıyorsan kalk, din kapısını çal... (s.87)”

“Uyan ey Nizami... Dünya uyuyacak yer değildir. Artık her şeyden geçme zamanının gelip çattığını söylemek vaktidir.” (s.103)

“Kalk ey Nizami... felek göçü yükledi. Sen gece yarısı burada ayağı bağlı ne duruyorsun?...” (s.108)

Sıra	Bölüm Başlığı	Hikâye
	Makâlet-i Evvel: Der- Âferîneş-i Âdem (Âdem'in Yaratılışı)	Dâstân-ı Padişâh-ı Nevmîd u Âmurzeş Yâften-i U (Ümitsiz Padişah ve Onun Tecrübelenmesi)
	Makâlet-i Devvum: Der-Adl ü Nigehdârî İnsâf (Adalet ve İnsafı Korumak)	Hikâyet-i Nûşîrevân Bâ Vezîr-i Hod (Nûşirevan ile Vezirinin Hikâyesi)
	Makâlet-i Sevvum: Der- Havâdis-i Âlem (Dünya Olayları)	Hikâyet-i Süleymân bâ Dihkân (Süleyman ile Çiğçinin Hikâyesi)
	Makâlet-i Çihârüm: Der- Râayet-i ez-Rüyyet (Padişahın Tebaasının Haklarını Gözetmesi)	Dâstân-ı Pîr-i Zen bâ Sultan Sencer (Yaşlı Kadın ile Sultan Sencer'in Hikâyesi)
	Makâlet-i Pencum: Der-Vasf- ı Pîrî (Yaşlılığın Vasıfları)	Dâstân-ı Pîr-i Hiştzen (Yaşlı Kerpiççinin Hikâyesi)
	Makâlet-i Şeşum: Der-İtibâr-ı Mevcûdât (Varlık Âleminde Ders Almak)	Dâstân-ı Seg ü Sayyâd u Rûbâh (Köpek, Avcı ve Tilkinin Hikâyesi)
	Makâlet-i Heftum: Der- Fazîlet-i Âdemî ber-Hayvânât (Canlılarda İnsanlık Mertebesinin Üstünlüğü)	Dâstân-ı Fireydûn bâ Âhû (Feridun ve Ceylanın Hikâyesi)
	Makâlet-i Heştum: Der- Beyân-ı Aferîneş (Yaradılış ve Aklın Büyüklüğü)	Dâstân-ı Mîve-fürûş u Rûbâh (Meyve Satıcısı ve Tilkinin Hikâyesi)
	Makâlet-i Nühüm: Der-terk-i Muannât-ı Dünyevî (Dünya Dertlerinden Nasıl Kurtulunacağı)	Dâstân-ı Zâhid-i Tövbe-şiken (Tövbesini Bozan Zâhidin Hikâyesi)
0	Makâlet-i Dehum: Der- Nümûdâr-ı Âhir Zamân (Âhir Zamanın Belirtileri)	Dâstân-ı Îsâ (İsa'nın Hikâyesi)
1	Makâlet-i Yâzdehum: Der- Bîvefâ-yı Dünyâ (Dünyadaki Zorluklar ve	Dâstân-ı Mavbid-i Sâhib-nazar (Mavbid-i Sâhib-nazar'ın Hikâyesi)

	<i>Kurtuluş Çareleri)</i>	
2	Makâlet-i Devâzdehum: Der- Vedâ-i Menzil-i Hâk (<i>Dünyaya Veda</i>)	Dâstân-ı Du Hakîm-i Mütenâzi (<i>Çelişen İki Hakîm</i>)
3	Makâlet-i Sîzdehum: Der- Nikûheş-i Cihân (<i>Dünyanın Kınanması</i>)	Dâstân-ı Hâcî vü Sûfî (<i>Hacı ve Sûfî'nin Hikâyesi</i>)
4	Makâlet-i Çihârdehum: Der- Nikûheş-i Gaflet (<i>Gafletin Kınanması</i>)	Dâstân-ı Pâdişâh-ı Zâlim bâ Merd-i Râst-gûy (<i>Zalim Padişah ile Doğrucu Adamın Hikâyesi</i>)
5	Makâlet-i Pânzdehum: Der- Nikûheş-i Reşk ber-ân (<i>Kıskanmanın Kınanması</i>)	Dâstân-ı Melik-zâde-i Cevân bâ Düşmenân-ı Pîr (<i>Genç Şehzade ile Yaşlı Düşmanlarının Hikâyesi</i>)
6	Makâlet-i Şânzdehum: Der- Çâbuk Rûy (<i>Çabuk İlerleme</i>)	Dâstân-ı Kûdek-i Mecerûh (<i>Yaralı Çocuğun Hikâyesi</i>)
7	Makâlet-i Hevdehum: Der- Perestij ü Tecrîd (<i>Kulluk ve Tecrit</i>)	Dâstân-ı Pîr u Mürîd (<i>Yaşlı ve Mürîd'in Hikâyesi</i>)
8	Makâlet-i Hîcdehum: Der- Nikûheş-i Dürûyân (<i>İki Yüzlülerin Kınanması</i>)	Dâstân-ı Cemşîd bâ Hâssegî-i Mehrem (<i>Cemşid ile Yakın Gözdesinin Hikâyesi</i>)
9	Makâlet-i Nûzdehum: Der- İstikbâl-i Âhîret (<i>Zamane İnsafsızlarından Şikayet</i>)	Dâstân-ı Hârûn Reşîd bâ Hallâk (<i>Harun Reşid ile Berberin Hikâyesi</i>)
0	Makâlet-i Bîstum: Der- Vukâhat-i Ebnâ-yi Asr (<i>Zamane Çocuklarının Vefa ve Himmeti</i>)	Dâstân-ı Bülbül bâ Bâz (<i>Bülbül ile Doğan'ın Hikâyesi</i>)

Nizâmî'nin öncelikle sultan ve siyaset adamlarına hitap ettiği başlıklardan da görülmektedir. Halkın dilinden konuşur, sultanları adalete teşvik ederek insanî zaaflarından kurtulmaları için onlara öğütler verir (Dilberpûr 2005: 221). Ele aldığı bir diğer konu tasavvuftur. Züht ve takvada samimiyet ile riyayı göstermeye çalışır. 9. hikâye *Tövbesini Bozan Zâhid*, 13. hikâye *Hacı ve Sûfî*, 17. hikâye *Yaşlı ve Mürîd* bunlara örnektir. Ayrıca hayvanlar arasında geçen alegorik ahlâkî hikâyeler de bulunmaktadır.

Türk Edebiyatında Mahzenü'l-esrâr Nazireleri

Eserinde özgün olduğunu ortaya koymaya çalışan Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına Fars, Çağatay ve Anadolu sahalarında pek çok şair kendi mesnevisini benzetmeye gayret etmiştir. Türkçe Mahzenü'l-esrâr nazireleri genel olarak şu üç tiptedir:

1. Mahzenü'l-esrâr'a birebir nazire olanlar (Ahmed Rıdvan, *Mahzenü'l-esrâr*)

2. Mahzenü'l-esrâr'a nazire bir başka Farsça nazireye nazire olanlar (Derviş Hayâlî, *Ravzatü'l-envâr*)

3. Mahzenü'l-esrâr'a benzer kabul edilenler (Taşlıcalı Yahya, *Gülşen-i Envâr*; Bursalı Rahmî, *Gül-i Sâd Berg*)

Türkçe başlıca Mahzenü'l-esrâr nazireleri ve bilgilerini şema hâlinde gösteriyoruz:

Müellif	Eser adı	Tarih	Özellikler
Haydar Tilbe	Mahzenü'l-esrâr	14. yüzyıl sonu	Çağatay sahasındadır. Mahzenü'l-esrâr ile aynı vezindedir. 615 beyittir. İlk yedi bâb, hamd, na't ve bağışlamalar, sonraki 16 bâb hikemî makale ve hikâyeleri içerir.
Ali Şir Nevâyî	Hayretü'l-ebrâr	1483	Çağatay sahasındadır. Mahzenü'l-esrâr ile aynı vezindedir. 20 makaleden meydana gelmiştir.
Derviş Hayâlî	Ravzatü'l-envâr	1449	Mef'ûlû Mefâilün Feûlün kalıbındadır ve 2182 beyittir. Fâtih'e sunulmuştur. 10 bölüm ile 17 hikâyeden oluşmaktadır. Hâcû-yı Kirmânî'nin Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire olarak hazırladığı aynı adlı eserin Türkçeye çevirisidir, ancak Hayâlî eserinde Hâcû'dan bahsetmez.
Ahmed Rıdvan	Mahzenü'l-esrâr	1505-1512	II. Bayezid'e sunulmuştur. Nizâmî'nin eseri ile aynı vezindedir. 2023 beyittir. 20 makale ve 20 hikâyeye içermektedir. Şair çeşitli beyitlerde eserinin orijinal olduğunu ima etmişse de adı da dâhil olmak üzere bir kaç küçük

				fark dışında Nizâmî'nin eserinden farkı yoktur.
	Taşlıcalı Yahya	Gülşen-i Envâr	1550	Nizâmî'nin eser ile aynı vezinde olup 3000 beyittir. 4 "fasıl" ve 7 "mertebe"den oluşur. Her fasıl ve mertebenin sonunda yer alan konu ile ilgili bir hikâyeler ve temsiller gelir. Zemin eserden farklı plandadır.
	Bursalı Rahmî	Gül-i Sad Berg	1567'den önce	Mahzenü'l-esrâr ile aynı vezindedir. Ancak zemin eser olan Mahzenü'l-esrâr'dan farklı bir planda kaleme alınmıştır. 7 "ravza" ve 7 "hikâye"den meydana gelmektedir.
	Gelibolulu Mustafa Âî	Tuhfetü'l-uşşâk	1570	Feilâtün Feilâtün Feilün vezninde yazılmıştır. 2012 beyittir. 20 makale, 20 hikâye ve 20şer beyitlik münacat üzerine kurulmuştur.
	Azerî İbrahim Çelebi	Nakş-ı Hayâl	1579	Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ı ile aynı vezin ve aynı plandadır. Her birini bir "destan"ın takip ettiği 20 "ıkd"dan oluşur.
	Cinanî	Riyâzü'l-cinân	1579	3. Murad'a sunulmuştur. Toplam 3300 beyittir ve 20 bölümden oluşur. "Ravza" bölümlerinin ardından, "destan" başlığı altında hikâyeler gelmektedir. Bunalımlı bir sıradayken, gaipten bir sesin isteği üzerine mesnevisine başlamış ve Âzerî Çelebi'nin isteğine uyarak eserini tamamlamıştır.
	Nevizâde Atâyî	Nefhâtü'l-ezhâr	1624	Mahzenü'l-esrâr ile aynı vezinde olup toplam 3170 beyittir. "Nefha" adını verdiği 20 bölümden oluşur.

Çağatay ve Anadolu sahasında yazılan ahlâkî konulu mesnevilerin vezin ve plan bakımından Mahzenü'l-esrâr ile benzerliklerini daha net bir tablo ile gösteriyoruz^{††}:

^{††} Artı işareti (+) nazire olan mesnevinin Mahzenü'l-esrâr ile aynı özelliği taşıdığını, eksi (-) ise farklılıkları göstermektedir.

	Müellif	Eser Adı	Vezi n	Plan
	Ali Şir Nevayî	<i>Hayretü'l- ebrar</i>	+	+
	Ahmed Rıdvan	<i>Mahzenü'l- esrâr</i>	+	+
	Azerî İbrahim Çelebi	<i>Nakş-ı Hayâl</i>	+	+
	Nevizâde Atâyî	<i>Nefhâtü'l- ezhâr</i>	+	+
	Haydar Harezmi	<i>Mahzenü'l- esrâr</i>	+	-
	Taşlıcalı Yahya	<i>Gülşen-i Envâr</i>	+	-
	Bursalı Rahmî	<i>Gül-i Sad Berg</i>	+	-
	Gelibolulu Mustafa Âlî	<i>Tuhfetü'l- uşşâk</i>	-	+
	Cinanî	<i>Riyâzü'l- cinân</i>	-	+
0	Derviş Hayâlî	<i>Ravzatü'l- envâr</i>	-	-

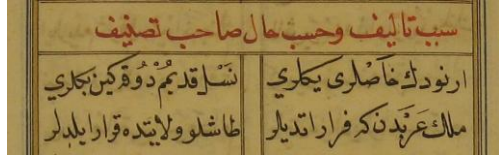
Bu mesnevilerde "makale"nin (Bazı nazirelerde "ravza", "ıkd" veya "nefha" başlığı da kullanılmıştır) ardından konu ile ilgili birer hikâye ("destan")nin gelmesi mesnevilerin planında benzer olan bir diğer özelliktir. Bu hikâyelerden bazıları ortak olabilmektedir (Aksoyak 1996: 183). Bununla birlikte çevresel unsurların getirdiği farklılıklar ve özgün tarafların tespiti mesnevilerin değerlerinin ortaya konması için yararlıdır (Kuzubaş 2013: 62).

Taşlıcalı Yahya Bey ve Gülşen-i Envâr'ı

Taşlıcalı Yahya (d.1488?-ö.1582)'nin hayatını Şehzâde Mustafa Mersiyesi'ni yazmadan önce ve sonra olarak ikiye ayırabiliriz. Yedi bentlik bu terki-i bend, devletteki ikbalini tersine çevirip gözden düşmesine sebep olurken şiirde onu eşsiz bir mevkiye taşır.

Yahya, Arnavut asıllıdır[‡]. Karadağ'ın kuzeyinde bulunan Taşlıca'dan (Pljevlja) İstanbul'a geldiği tahmin edilmektedir. "Taşlıcalı Yahya" olarak bilinmesi eserlerinde doğduğu yeri "Sengistân" [Seng: taş] olarak tanımlamasındandır. Aslen Normanlardan *Duc Jean* tarafından İskodra civarına yerleşerek Arnavutlaşmış v Osmanlı'da önemli konumlara gelen Dukaginzâdeler'dendir. Büyüklerinden duyduğu rivayet doğruysa, Duc Jean muhtemelen Haçlı Seferleri sırasında Ortadoğu'dan dönerken İskodra'ya yerleşmiş olmalıdır (Şentürk 2011: 28). Gülşen-i Envâr'ında bunun hakkında şöyle der:

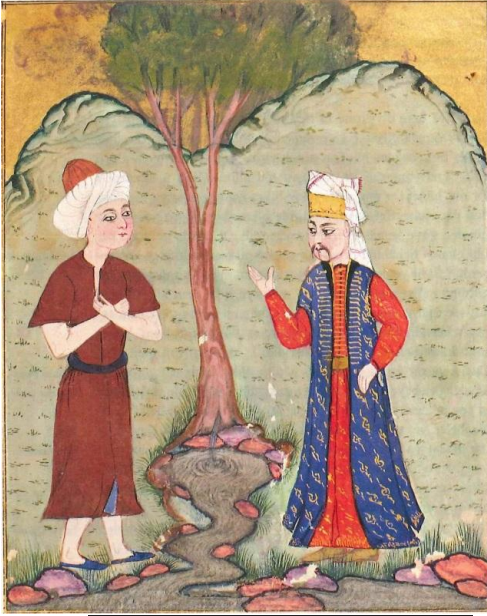
Arnavudun hâsları ve
yeğleri
Nesl-i kadîmüm
Dukagin beğleri

*Mülk-i Arabdan ki firâr itdiler
Taşlu vilâyetde karâr itdiler*

(Yahya Bey 1001: 21^a)

Devşirme usulüyle Acemi Oğlanlar Ocağına girmiş, Kemal Paşazâde, Kadrî Efendi ve Fenârîzâde Muhyiddîn Çelebi gibi zamanın büyük bilginlerinden ders almıştır. Daha sonra bölüğe çıkarak 20'li yaşlarındayken Çaldıran (1514) ve Mısır (1516) seferlerine katılır. Kanûnî'nin Viyana (1529) ve Alman (1532) seferlerinden sonra İbrahim Paşa'nın İrakeyn seferi ile askerliğe devam eder.

İbrahim Paşa'nın idamından sonra, bir şölen (1548) münasebetiyle sunduğu kasidesi ile Rüstem Paşa'nın dikkatini çekmeyi başarır. Ebû Eyyûb-ı Ensârî Vakfı mütevelliliği ve akabinde Bursa Orhan Gazi, Kapluca, Bolayır ve İstanbul'daki Bayezid tevliyetlerinin de kendisine verilmesi ile talihi açılıp rahata erer. Bu ikbal, Şehzâde Mustafa'nın katli için yazdığı

[‡] Yahya Bey, Arnavut kökenli oluşuna kayıtsız değildir (Elsie 2012: 128).

mersiyesinden sonra (1553) tersine dönecektir. Şu beyitlerde Kanûnî ve Rüstem Paşa'yı yergisi açıkça görülmektedir:

Getürdi arkasını yire Zâl-i devr ü zemân
Vücûdına sitem-i *Rüstem* ile irdi ziyân (*Şehzade Mustafa Mersiyesi*
IV. Bend 1. Beyit)

Bunun gibi işi kim gördi kim işitdi aceb
Ki oğluna kıya bir server-i Ömer-meşreb (*Şehzade Mustafa Mersiyesi*
V. Bend 6. beyit)

Teftişlerden temiz çıkmasına rağmen paşanın hıncından dolayı İzvornik'e sürülür. Süleymaniye Camii'nin tamamlanması üzerine (1557) Kanûnî'ye sunduğu kaside de onun affını sağlayamaz. Rumeli serhaddine giderek Yahyalı Akıncılar Ocağına girip Tamışvar Kalesi'nde serhat gazileriyle gaza ve yağmalara katılmak zorunda kalır. Zigetvar Seferi'nde Kanûnî'ye son bir kaside sunsa da, hükümdarın ölümü üzerine affa mazhar olamaz. Ömrünün sonunda, Gülşenî şeyhi Üryanî Mehmed Dede'ye mürit olur ve tasavvufa yönelir. 1582'de doksanlı yaşlarındayken İzvornik'te vefat etmiştir. Gülşen-i Envâr'da, hayatını şöyle özetler⁸⁸:

Kıldı beni Hâlik-i kevn ü mekân
Bende-i efgende-i Osmâniyân

Niteki taşdan çıkan âb-ı zülâl
Oldum o dem tâlib-i bahr-i kemâl

Hem-dem olup âlim ü dânâlara
Uğradı yolum niçe deryâlara

Kendümi fâzıllara kıldım celîs
Mürşid-i kâmillere oldum enîs

İki hüner verdi bana zü'l-celâl
Biri şecaât biri fazl u kemâl

Birisi miras idi el-Hak bana
Biri zekâretten oldu iktizâ

[21^b] Kıldı sipâhî beni şâh-ı güzîn

⁸⁸ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*, (Hzr: Filiz Kılıç), İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, C.II, İstanbul 2010, s.674'te yeni çeri kıyafetleri ile gösterilen Taşlıcalı Yahya minyatürü.

Eyledi ashâb-ı yemîne karîn

...

Pâdişâh-ı devr-i zamân âkıbet
Virdi bana mertebe-i tevliyet

Hayli münâsib beğe oldı nasîb
Almadum âsîb ile bir dâne sîb

...

Gerçi bana zulm-i azîm itdiler
Âkıbetü'l-emri zâim itdiler

Oldı murâdum ki sülûkum diyem
Gördüğümü bildiğimi söyliyem (Yahya Bey 1001: 21^{a-b})

* * *

Kendi tabiri ile gördüğünü bildiğini söyleyen Yahya, bir divan ve “hamse” sahibidir. Hamse’sindeki mesnevilerden ilki, saray kapıcılarından Ahmed Şâh adına yazılan *Şâh u Gedâ*’dır ve mecazî aşkın hakikî aşka dönüşümünü hikâye eder. Diğer mesnevileri *Gencîne-i Râz* ile *Kitâb-ı Usûl* de ahlâkî olarak nazmedilmişlerdir (Şentürk 2011: 30).

Son ahlâkî mesnevisi *Gülşen-i Envâr*’ını intisap ettiği Gülşenî tarikatının tesiri ile tasavvufî unsurlarla zenginleştirmiştir. Kesin olmamakla birlikte telif tarihi, hicri 957 (1550) olarak gösterilmektedir ki bu dönemde 60’lı yaşlarındadır. Mesnevisinin yazılma hikâyesini şeyhi, Gülşenî^{***} Mehmed Dede’yi övdüğü bölümde şöyle nakletmektedir:

Zâhiri virâne vü mihnet-zede
Bâtını mamûr Muhammed Dede

...

Şehrimüze gelmişdi sâbıkâ
Hızır gibi yolda sataşdum ana

İki gün evvelce düşümde fakîr
Beş Arabî beyit didüm bî-nazîr

Çünkü uyandüm nitekim şem-i dîn
Hatruma gelmedi kaldum hazîn

Okudu bir bir bana inde’l-vusûl

*** Yahya’nın eserine *Gülşen-i Envâr* adını tercihi, Gülşenî tarikatine intisabı dolayısıyla olmalıdır.

Cümle unuttuğımı andurdu ol

Sağ elüni sineme sokdı ıyân
Mürde idüm sanki sağıldum hemân

Sinemün üstünde o beş barmağı
Oldı bana zevk ü safâ ırmağı

Kıldı rumûz ile inâyet bana
Hamse için verdi icâzet bana (Yahya Bey 1001: 22^b)

Mesnevi plan itibariyle besmeledeki harflerin üç kısımda (“vasf”) olarak izah edilmesi ile başlar. Bunu üç tevhid, üç münâcât^{†††}, üç na’t^{‡‡‡} şeklinde süren üçlü bir yapı daha takip eder. Ardından Kanûnî methiyesi ve “Sebeb-i Telif vü Hasb-i Hâl-i Sâhib-i Tasnîf” kısımları gelir.

Şeyhi, Mehmed Dede’nin övgüsü ve İmam Azam hakkındaki hikâyeden sonra gelen “İhbâr-ı Ahyâr-ı Ulü’l-bâb İzhâr-ı İtîzâr-ı Sâhibü’l-kitâb”da, hamse türünün dört büyük şairi *Nizâmî*, *Hüsrev-i Dehlevî*, *Câmî* ve *Nevâyî*’yi önce şu sözlerle över:

Şeyh *Nizâmî* güher-i bahr-ı dîn
Halka-yı cemiyete oldu nigîn

Dâne-i tesbîh gibi dâimâ
Hep eli altında idi asfiyâ

Hamsesi virdi yedi iklimde bâl
Pençe-i hurşîd-i münevver misâl

Sözde kavî Hind ilinün *Hüsrevi*
Şeyh *Nizâmînün* odur pey-revi (Yahya Bey 1001: 24^b)

...
*Hazret-i Câmî*dür anun sâlisi
Genc-i mânânun odur vârisi

Hamsesidür bâis-i hengâm-ı ışk
Hams-i mübârekde odur câm-ı ışk

...
Mîr Nevâyî gül-i bî-hârdur

††† Üçüncü münâcâtta bir tenbih ve bir hikâye yer almaktadır.

‡‡‡ Üçüncü na’t miracı içerir.

Hamsesi bir nâfe-i Tâtârdur

Sözleridür ışk odunun sarsarı
Her biri bahr-i gazelün gevheri

Vasf idemem zât-ı hired-mendini
Ayn-ı Acem görmedi mânendini (Yahya Bey 1001: 25^a)

Hemen ardından şu sözlerle de yerer:
Şeyh *Nizâmî* n'ola olsa ferîd
Kâbil olan şeyhine eyler mürîd

[26^a] Hüsrev ü Şîrînine ne itibâr
Fikr ü hayâl eyle ne manâsı var

Yâr ola bir kâfire bir kâfire
Meyl ide bir fâcire bir fâcire

...

Ka'be-i kadründe her ashâb-ı fil
Hüsrev-i Hindî gibi ibnû's-sebîl

Olmaya sen denlü müdebbir kişi
Câmî yanında acemî bir kişi

*Mîr Nevâyî*dür ki emirü'l-keîâm
Hamsesine eylememiş ihtimâm (Yahya Bey 1001: 26^a)

Sonunda ise kendisini onların yanında şöyle değerlendirir:
Bir süri üstâd-ı ferîd-i cihân
Âhirete oldı mukâddem revân

Gussa yime râiyedür itibâr
Sürinün ardınca kalırsa ne var

Fürs elinin fâris-i meydânları
Aşdı bekâ illerine illeri

Yügrük atı olsa kişinün eğer
Ellerün ardınca salur hep geçer

...

Sözlerini dinledüm etdüm savaş
Eğmedüm ahveş keçisi gibi baş (Yahya Bey 1001: 26^a)

Görüldüğü gibi Yahya Bey, mesnevi sahasında özgün olmayı başardığını kimseyi taklit etmediğini askerliğinden gelen savaş unsurlarını da kullanarak ifade etmektedir. Divanı'nda da kendisini Necâtî ile karşılaştırarak özgünlüğünü şu şekilde ifade eder:

Eş'âruma Necâtî nazîre disün eğer

Yahyâ gibi gazelde fasîhü'l-makal ise (Çavuşoğlu 1983: 244)

Gülşen-i Envâr'ın esaslı olan 4 "fasıl" ve 7 "mertebe"den oluşan asıl kısmının başlıklarını tablo hâlinde aşağıda gösteriyoruz:

Sıra	Bölüm Başlığı	Hikâye Bölümü	yaprak ^{§§§}
	Fasl-ı Evvel Sülûk Beyânundadır	Hikâyet (8 Hikâyet yer almaktadır)	26 ^b
	Fasl-ı Sânî Terbiyyetü'l-gafilîn ve Mevizatü'l-câhilîn	Temsil (2 Temsil yer almaktadır)	34 ^b
	<i>Muğlim-i Asim ü Bed-kâr ü Dil-fikâr-ı Berk-i Hazân-vâr Hevâlarına Tâbi Olup Her Bâr Yirlerini Bâr Eyleyüp Hâba Sezâvâr vü Azâba Temâm Mertebede Giriftâr Olduklardur ki Beyân Olunur</i>	Hikâyet Temsil Hikâyet Hikâyet Tenbih Hikâyet	
	Fasl-ı Sâlis Muhabbet-i Dünyâ Bâis-i Meşakkat-i Ukbâ Oldıgun Bildirür	Hikâyet (5 Hikâyet yer almaktadır)	45 ^a
	Fasl-ı Râbi Haslet-i Kanaat Cihet-i Salahiyete Kuvvet Oldıgun Bildirür	Hikâyet (2 hikâyet yer almaktadır) Temsil Tenbih Hikâyet	48 ^b
		Bu Temsil Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaâtdür ki Beyân Olunur Temsil	

§§§ Yaprak numaraları 1593'te istinsah edilen Manisa İl Halk Kütüphanesi, nu.45 Hk 5152/1'ten alınmıştır.

Vâridât-ı Rüyâ-yı Sâliha ve Âbide vü Zâhide Mukaddemât-ı Kerâmât Olduğunun Hikâyetidür ki Beyân Olinun	Hikâyet/İntikâl-i Tabir/Temsil İntikalü't-tabir/Temsil	
Aksâm-ı Evliyâdan Kism-ı Evvel/Kism-ı Sânî/Kism-ı Sâlis/Kism-ı Râbi Nev-i Evvel/Nev-i Sânî/Nev-i Sâlis/Nev-i Râbi		
Çehâr Erkân-ı İrşâdun Yani Çahar Yârün Ser- çeşmesi Tûr-ı Kâinât Fahr-i Zât Olduğudur		62 ^a
Mertebe-i Evvel-i Evliyâ	Hikâyet (2 Hikâyet yer almaktadır)	62 ^b
Mertebe-i Sânî-i Evliyâ	Hikâyet (2 Hikâyet yer almaktadır)	65 ^a
Mertebe-i Sâlis-i Evliyâ	Hikâyet (2 Hikâyet yer almaktadır)	68 ^a
Mertebe-i Râbi-i Evliyâ	Hikâyet (3 Hikâyet yer almaktadır)/Nükte	70 ^b
Mertebe-i Hâmise-i Evliyâ	Hikâyet (3 Hikâyet yer almaktadır)/Temsil	75 ^b
Mertebe-i Sâdise-i Evliyâ	Hikâyet	81 ^a
Mertebe-i Sâbi Evliyâ	Hikâyet (2 Hikâyet yer almaktadır)	82 ^b -87 ^a

Gülşen-i Envâr'ın eklemli ve karmaşık bir plana sahip olduğu görülmektedir. Eser, temel olarak iki kesitten oluşmaktadır. "Fasıl" kesitinde dört bölüm hâlinde padişahların nasıl davranması gerektiği, gafilleri uyarmak, dünya sevgisinin ahiret için eziyet ve sıkıntı kaynağı olduğu, kanaat konuları ele alınmıştır.

Bu kesitin sonuna 5 rüya ve onların tabirini içeren bir geçiş kısmı eklenmiştir. Gülşen-i Envâr'ın Yahya'nın gördüğü bir rüya üzerine kaleme aldığını burada hatırlayalım. Bunu evliyâlık mertebelerini 7 bölüm hâlinde işleyen temel ikinci kesit takip etmektedir. Veliliğin 4 kısım olduğu, velilerin yaratılış itibarıyla *hava*, *ateş*, *su* ve *toprağa* benzemesi açıklanır.

Her iki kesit de "hikâye", "tenbih", "temsil" gibi alt birimler içermektedir. Bu alt hikâyeler belirli sayıda ve ritmik olarak gelmemekle birlikte, anlatılanları somutlaştırırlar.

Görüldüğü gibi Mahzenü'l-esrâr'daki "önce bir makale, sonra bir hikâye" şeklindeki sade plan Gülşen-i Envâr'da kullanılmamıştır. Taşlıcalı'nın bu girift plan tercihini daha sonra Bursalı Rahmî'nin Gül-i Sadberg'inde de görmekteyiz (Ünver 1996: 252). Rahmî'nin eserinin de Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire olduğu görüşü düşünüldüğünde konu benzerliğinin bazı kaynaklarda nazire için yeterli görüldüğü sonucuna varılmaktadır (Dilberipur 2005, Yeniterzi 2007: 451-452, Erişen 300). Planda ayrılmakla birlikte Mahzenü'l-esrâr ile benzer konularda yazılan bu mesnevilerin İran, Çağatay ve Anadolu sahasında ahlâkî müştereklikleri sağlamada bir faaliyet gösterdikleri muhakkaktır.

Son bölümde Yahya, eserinin tercüme veya intihal olmadığından şöyle bahseder:

Nazmlarum döndi benî âdeme

Gün gibi yayıldı bütün âleme

Ter düşüren tercüme idenlere

Uğrularun yolına gidenlere

Gelse harâmîye nişân-ı zevâl

Müflis olanlardan ider celb-i mâl

Ben bu harâmîlere hiç uymadum

Cimrilerün eskilerün soymadum (Doğanyigit 1992:187)

Sonuç

Mahzenü'l-esrâr ile Gülşen-i Envâr'ı mukayese ettiğimizde şu sonuçlarla karşılaşırız:

1. Nizâmî'nin kaleme aldığı ilk mesnevi Mahzenü'l-esrâr iken Yahya'nın Gülşen-i Envâr'ı hamsesinin son mesnevisini oluşturur.

2. Nizâmî, Mahzenü'l-esrâr dışındaki diğer mesnevilerinde aşk veya kahramanlık konularını da anlatmaktadır. Buna mukabil Taşlıcalı Yahya, mesnevilerinde dinî ve ahlâkî konularla sınırlı kalmıştır.

3. Yahya, mesnevisinde Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ıyla aynı vezni kullanmayı tercih etmiştir.

4. Konu ve vezindeki bu benzerlikler beyit sayısı açısından geçerli değildir. Yahya'nın mesnevisi yaklaşık 3000 beyit olup Nizâmî'nin mesnevisinden (2210 beyit) 800 beyit kadar daha fazladır.

5. Mahzenü'l-esrâr'da tevhid, münâcât, sebab-i telif gibi klâsik bir mesnevinin başlangıcında olması gereken kısımlardan hemen sonra *Güftâr der-Fazîlet-i Sühân* bölümü gelir ki bu bölüm onun söz ve şiir hakkındaki görüşlerini içermesi bakımından mesnevisinin en orijinal bölümlerindedir. Taşlıcalı Yahya'da böyle bir bölümle karşılaşmayız.

6. Mahzenü'l-esrâr gizli bir sesin isteği üzerine, Gülşen-i Envâr ise Yahya'nın gördüğü bir rüyayı şeyhinin yorumu üzerine kaleme alınır.

7. Mahzenü'l-esrâr'ın esas bölümlü 20 makale 20 hikâyedir. Gülşen-i Envâr'ın asıl kısımları 4 fasıl ve 7 mertebedir.

8. Mahzenü'l-esrâr her makaleden sonra bir hikâyenin gelmesi şeklinde bir düzene sahiptir. Gülşen-i Envâr'da ise hikâyelerin dağılımı bir birinden farklıdır, 8 hikâyenin arda arda geldiği dahi görülmektedir.

9. Her iki eserde ortak olan bir hikâyeye rastlanılamamaktadır, fakat hikâyeler ahlâkî içerikleri bakımından benzeşmektedirler.

10. Mahzenü'l-esrâr'da belirli bir tarikatın düsturlarına rastlamazken, Yahya'nın mesnevisinde mensup olduğu Gülşenî tarikatinden gelen tasavvufun izlerini yakalarız. Eserini 4 fasıl ve 7 mertebe üzerine kurması, araya rüya tabirleri ile ilgili bir geçiş bölümü eklemiş olması bu gerçeğe bağlanmalıdır.

Kısaca vezin açısından benzemekle birlikte plan ve hikâyeler açısından Yahya'nın mesnevisine bakıldığında Mahzenü'l-esrâr naziresi değil belki ayrı bir telif olarak kabul etmek daha uygun görünmektedir.

KAYNAKÇA

AKSOYAK, İsmail Hakkı. 1996. "Mahzenü'l-esrâr Geleneğine Bağlı Mesnevilerde Ortak Hikâyeler", *Bilig Dergisi*, Ankara, s.182-190.

- Âşık Çelebi. 2010. *Meşâ'irü's-su'arâ*, (Hzr: Filiz Kılıç), İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, C.II, s. 674.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet. 1983. *Yahyâ Bey ve Dîvânından Örnekler*, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DEMİRCİOĞLU, Cemal. 2009. "Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından 'Terceme' ve 'Çeviri' Kavramlarını Yeniden Düşünmek", *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Volume 33/1, Harvard University, s.159-177.
- DESTGERDİ, Hasan Vâhid (hızr.). 1384. *Mahzenü'l-esrâr "Hakîm Nizâmî Gencevî"*, Zevâr Yay., Tahran.
- DİLBERİPUR, Asgar. 2005. "Nizâmî'nin Türk Edebiyatındaki Takipçileri ve Hamse'sine Nazire Yazanlar", (Çev.: M. Fatih Köksal), *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara, s.210-242.
- DOĞANYİĞİT, İbrahim. 1992. *Taşlıcalı Yahya Bey Gülşen-i Envâr*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- DURMUŞ, İsmail. 2006. "Nazîre" mad., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, s.455-456.
- ELSIE, Robert. 2012. *A Biographical Dictionary of Albanian History*, I.B.Tauris & Co. Ltd., New York.
- KARTAL, Ahmet. 2013. *Doğunun Uzun Hikâyesi*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- KAYA, B. Ali. 2011. "Taşlıcalı Yahyâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul, s.156-157.
- KÖKSAL, M. Fatih. 2006. "Nazîre-Türk Edebiyatında", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, s.456-458.
- KÖKSAL, M. Fatih. 2006-2. *Sana Benzer Güzel Olmaz -Divan Şiirinde Nazire-*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KURNAZ, Cemâl. 2007. *Osmanlı Şair Okulu*, Birleşik Yayınları, Ankara.
- KUZUBAŞ, Muhammet. 2013. "Mahzen-i Esrâr ile Nefhatü'l-ezhâr Mukayesesi", *Dedekorkut Dergisi*, C.II, S.3, s.61-89.
- LEVEND, Ağâh Sırrı. 1998. *Türk Edebiyatı -Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

- NİZAMÎ. 1946. **Mahzen-i Esrar**, (çev.: M. Nuri Gencosman), Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. 2011. “En Hazin Mersiyenin Sahibi: Taşlıcalı Yahya”, **Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 31, İstanbul, s.26-41.
- TOSKA, Zehra. 2000. “İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır?” **Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)**. Volume 24/1. Ağâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı, Harvard University, s.291-306.
- ÜNVER, İsmail. 1996. “Gülşen-i Envâr”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.14, İstanbul. s. 252-253.
- Yahya Bey, Dukâgin-zâde Taşlıcalı. h.1001/m.1593. **Gülşen-i Envâr**, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nu. 45 Hk 5152/1.
- YENİTERZİ, Emine. 2007. “Anadolu Türk Edebiyatında Ahlâkî Mesneviler”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.5, S.10, s.433-468 .
- Zebilullah Safa. 1388. **Tarih-i Edebiyat-ı İnan**, C.I, İntişârât-ı Kaknus, Tahran, s.315-321

Msc. Mehmet ARSLANTAŞ*

ARNAVUTLUK'TA TÜRK DİZİLERİNİN TÜRKÇE ÖĞRETİMİNE İLKÖĞRETİM – LİSE VE ÜNİVERSİTE DÜZEYİNDE ETKİSİ

Özet

Günümüzde kitle iletişim araçlarının ve özellikle televizyonların insanlar üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bunlardan biri de yabancı dil öğrenimine olan etkisidir. Özellikle yabancı dilde ve alt yazılı filmlerde bu etki daha da ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Arnavutluk'ta yayınlanmakta olan birçok yabancı dizi vardır. Bu diziler arasında Türk dizileri de yerini almaktadır. Türk dizilerine ilginin artması daha önce yayınlanan İtalyan ve Latin dizilerini geri planda bırakmış ve Türk dizileri halkın çok konuştuğu konuların başında gelmeye başlamıştır. Türk dizilerinde rol alan oyuncuların Arnavutluk'ta ün sahibi olması ve gençlerin dizi müziklerini cep telefonlarında kullanılmaya başlaması ise dizilerin etkisini farklı bir açıdan göstermektedir.

Buna paralel olarak Türk dizilerinin Arnavutluk'ta yayınlanmaya başlaması Türkçeye olan ilgiyi de arttırmıştır. 20. yüzyılın ortalarına kadar aile büyüklerinin kullandıkları Türkçe kelimeleri dizilerde duyan genç izleyiciler Arnavutça-Türkçe ortak kelimeleri yeniden kullanmaya ve öğrenmeye başlamışlardır. Türk dizileri, Arnavutluk'ta faaliyet gösteren Türk okullarında, dil kurslarında ve Türk kültür merkezlerinde verilen Türkçe derslerine olan ilgiyi arttırmıştır. Bu diziler sayesinde öğrencilere Türkçeyi ve Türk kültürünü öğretmek daha da kolaylaşmıştır.

Bu çalışmanın amacı Arnavutluk'ta gösterimde olan Türk dizilerinin Arnavut öğrenciler için Türkçe öğrenimine olan etkisini belirlemektir. Bu çalışmayı yaparken anket tekniği kullanılmıştır. Türkçenin ders olarak verildiği eğitim kurumlarındaki öğrencilere anket çalışması uygulanarak elde edilen veriler analiz edilip değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kitle iletişim araçları, Türk dizileri, Türkçe, Arnavutluk

* “Hëna e Plotë – Bedër” Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tiran, Arnavutluk ; mehmetarslantas1907@hotmail.com

Abstract

The effects of Turkish Serials on Turkish Language Learning in Primary school, High School and University Level in Albania

Nowadays mass media tools ,especially television, has numerous impacts on human behaviours. One of those impacts is that of learning foreign languages. There are loads of soap operas and serials on that purpose. Off these, Turkish ones play an important role in Albania. The number of followers of Turkish soap operas is increasing day by day which left the Italian and Latin ones behind. They have been too popular by the public. The actors and actresses have gained respectful fame in Albania and teenagers have started to use the film musics as ringtones of their mobile phones. This has led a different influence of those serials on people.

In relation to that, people are becoming interested in learning Turkish as a result of these serials. They have started to reuse and learn those common Albanian-Turkish words they hear in serials which once were used by their grandparents. The popularity of these serials has also increased the interest on Turkish lessons in Turkish colleges and number of course-takers in course centres such as Yunus Emre Culture Centre. Thanks to these serials, it has definitely become much easier to teach Turkish language and to present Turkish culture.

The purpose of this study is to define the impacts of Turkish serials on Albanian students while they are learning Turkish language. The technique applied during this study is called 'the questionnaire'. It has been analyzed according to the findings of those questionnaires applied to the Turkish language learners in institutions where Turkish language is actively taught.

Key words: *Mass media tools, Turkish serials, Turkish, Albania*

Giriş

İnsanların bilgileri öğrenme şekillerinde farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, insanların bilgiyi öğrenirken uyguladığı etkinliklerde açık bir biçimde görülür. Bu etkinliklerden okuma, dinleme, duyma ve dokunmaları sayabiliriz.

Texas Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmaya göre zaman faktörü sabit tutulduğunda hatırlama oranları şu şekildedir; insanlar okuduklarının %10' unu, işittiklerinin %20'sini, gördüklerinin %30'unu, görüp işittiklerinin %50' sini, söylediklerinin %70' ini, yapıp söylediklerinin %90'ını hatırlamaktadırlar. Bu verilere göre, öğrenmede aktif olan duyu organlarının sayısı arttıkça öğrenmenin kalıcılığı da aynı oranda yükselmektedir. Bu durumda öğrenmede en etkili yöntem öğrenme sırasında aktif halde bulunma; yani yaparak ve yaşayarak öğrenmedir. Yabancılara Türkçe öğretiminde öğrencilerin motivasyonunu artırmak ve derslerden beklenen başarıyı sağlamak için bu duruma yönelik aktiviteler yapılmalıdır.[†]

Geleneksel yabancı dil öğretim yöntemleri, dil öğretiminde beklenen başarıyı sağlayamamaktadır. Öğretmen merkezli olan geleneksel sistemlerde öğrenciler genellikle ikinci plandadır. Mustafa Arslan ve Adem Ergin bu konuda şöyle demektedir.: “Öğretmenin, öğrencilerin farklı duyularına yönelik etkinlikler kullanarak ders anlatmaması öğrencilerin yabancı dil derslerine karşı olan ilgisini azaltmaktadır. Öğretmenin ders kitabını ve yazı tahtasını kullanarak gerçekleştirdiği bu öğretim yönteminde öğrenciler belli bir süre sonra motivasyon eksikliği yaşamaktadırlar. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin kalitesini arttırmak ve öğrencileri isteklendirmek için onların mümkün olan tüm uyarıcılarını harekete geçirmek gerekmektedir. Bundan dolayı yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılacak görsel ve işitsel araçlar öğrencilerin görme ve işitme duyularını uyararak öğretimin daha etkili olmasını sağlayacaktır.”[‡]

Görsel ve işitsel araçların yabancı dil eğitimdeki etkilerinden dolayı Türk dizileri de yabancı dil olarak Türkçe'yi öğrenmeye çalışanlara büyük fayda sağlamaktadır. Ayrıca Türkçe'yi öğrenmekle kalmayıp kültürel değerlerin de öğrenilmesini ve yaşanılmasını sağlamaktadır.

Türk dizilerinin yayımlandığı ülkelerde Türk kültürüne ve Türkçeye etkisine genel bir bakış

Diziler, seyircilerin televizyon karşısında tükettiği zamanın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Böylece günlük hayatın birer parçası haline

[†] Kirbaş, Hakan (2010). “Verimli ders çalışma teknikleri ve ÖSS”

[‡] Arslan, Mustafa; Ergin, Adem, ‘Yabancılara Türkçe öğretiminde görsel ve işitsel araçların etkin kullanımı’, Dil Dergisi, Sayı: 147, Ocak-Şubat-Mart 2010

gelmiştir. Bunun yanında insanları hayat tarzlarında, kültürlerinde ve kullandıkları dillerde dizilerin etkileri görülmektedir. Özellikle dizilerin yabancı kaynaklı olup dublajlı veya altyazılı biçiminde ilgili ülkelerde yayınlanması ise üzerinde durulup konuşulması gereken bir hassasiyeti vardır.

Türk dizi ihracatı 2001 yılında "Deli Yürek" in Kazakistan'a satışı ile başlamıştır⁹. Kazakistan'dan sonra Türk dizilerinin diğer Türk devletlerinde de yayınlanmaya başlamasıyla birlikte balkanlarda da Türk dizileri seyredilmeye başlanmıştır. Türk dizilerinin yayınladığı coğrafyaya ve o coğrafyanın kültürüne göre toplum üzerinde değişik etkileri söz konusudur.

Aşağıda bu etkilerin görüldüğü ülkelerle ilgili bazı bilgileri paylaşmak istiyorum:

Sırbistan:

"Türkiye ve Sırbistan arasında son yıllarda yoğunlaşan diplomatik ve ekonomik ilişkiler, Sırbistan halkının Türkiye algısını oldukça olumlu etkiledi ve iki ülke halkı arasındaki kültürel benzerlikleri öne çıkardı. Son on yılda iki ülke arasındaki diplomasi trafiğine, yatırım ve ticari anlaşmalara bakılırsa, Türkiye ile Sırbistan arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiğine şahit olunabilir. Yoğun ilişkilerden Sırbistan toplumu da nasibini aldı ve Türkiye, şimdilerde Sırbistan halkının en çok ilgisini çeken ülkeler arasında. Geçen hafta Sırbistan'ın çeşitli gazete ve televizyon kuruluşlarından Türkiye'yi ziyarete gelen bir grup Sırp gazeteci, Türkiye ile Sırbistan arasındaki özellikle kültürel alanda yaşanan yakınlaşma üzerine düşüncelerini aktardı. Gruba Sırbistan'ın başkenti Belgrad'da kurulan Beyza Eğitim Merkezi Müdürü Murat Koç eşlik etti. Beyza Eğitim Merkezi, 2006'dan beri Belgrad'da, çeşitli Avrupa dillerinin yanı sıra ağırlıklı olarak Türkçe öğreten özel bir dil okulu.

Kültürel düzeyde gelişen ilişkiler konusunda en çok bahsedilen mesele Türk dizileri. Türk dizileri yüksek izlenme oranlarıyla uzun zamandır Sırbistan'da popüler. Sırp televizyon kanalı Kopernikus'ta sabah programı sunucusu ve sabah programı editör yardımcısı Tamara Çirović, Sırbistan'da 8 farklı kanalda yayınlanmakta olan Türk dizilerinin son zamanlarda, ülkede çok tutulan Brezilya ve Amerikan dizilerini geride bıraktığını ifade ediyor. Sırbistan'da en çok izlenen Türk dizilerinin başında, Türkiye'de de izlenme rekorları kıran "Binbir Gece", "Yaprak Dökümü" ve "Hanımın Çiftliği" geliyor.

⁹<http://www.milliyet.com.tr/turk-dizileri-brezilya-nin-tahtina-oturuyor/turkiye/sondakika/07.02.2011/1349266/default.htm>

Tamara Çiroviç, ülkesinde Türkçe öğreten dil kurslarına yoğun bir ilginin olduğundan bahsediyor ve Türk dizilerinin bu ilginin tetikleyicisi olduğunun altını çiziyor. Çiroviç ayrıca Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde en çok ilgi çeken bölümün Türkoloji bölümü olduğunu ekliyor. Murat Koç, müdürlüğünü yaptığı dil okulunda Türkçenin gördüğü yoğun ilginin Sırbistan'ı yansıttığını iddia etmekle Çiroviç'i destekliyor.

Sırp gazeteciler, Türkiye Kültür ve Turizm Müşavirliği'nin Sırbistan'da Türkiye'yi tanıtmak amaçlı yaptığı kültürel faaliyetler hakkında memnuniyetlerini belirterek, bu tarz aktivitelerin daha fazla yapılması çağrısında bulundular.

Sırbistan Bağımsız Gazeteciler Birliği Başkanı Vukosin Obradovic, Türkiye'ye karşı ülkesinde oluşan dostluk hislerinde dizilerin rolünün abartıldığını düşünüyor. Bir zamanlar Sırbistan'da Amerikan dizilerinin reytinglerde ilk sırada yer aldığını fakat bunun Amerika ve Sırbistan kültürleri arasında herhangi bir yakınlığa yol açmadığını belirten Obradovic, dizilerin rolünün yalnızca, zaten var olan kültürel yakınlıkları sergilemekten ibaret olduğunu düşünüyor. 'Dizi diplomasisi'nin yanında daha kalıcı ve eğitici başka kanallar bulunabileceğini dile getiriyor.'**

Sırbistan'daki Belgrad Üniversitesi Türkoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Mirjana Teodosijeviç de Sırpçada 10 bine yakın Türkçe kelime bulunduğunu belirtti.

Türk atasözlerinin Sırpçada halen çok kullanıldığını, Türkçe sözlüklerde bile bulunmayan kelimelerin kendi dillerinde yaşamaya devam ettiğini ifade eden Teodosijeviç, son zamanlarda Sırbistan'da büyük beğeniyle izlenen "Binbir Gece" dizisinde geçen ve Sırpçada da kullanan kelimeleri duyan insanların çok şaşırıldığını kaydetti.

Teodosijeviç, "Birçok insan, kullandığı kelimenin Türkçe olduğunun farkında bile değil. Ancak bunu dizide duyduğu an önce çok şaşırıyor, sonra Türkçeye ilgilenmeye başlıyor. Aslında halkımız Türklerle dilin yanı sıra kültürel olarak da çok benzediğini bu diziler sayesinde gördü. Bu nedenle de Sırbistan'da Türkiye'ye ve Türkçeye ilgi arttı" dedi.

Sırbistan'da daha önceleri Türkler için söylenenlerin gerçek olmadığını yıllarca kendilerinin üniversitede öğrencilerine anlattıklarını ve onlara Türkiye'yi sevdirdiklerini ifade eden Teodosijeviç, "Şimdi ise bu diziler sayesinde halkın büyük kısmı, Türkiye'yi yakından tanıma fırsatı buluyor. Kafasındaki ön yargılar bu şekilde yok oluyor" diye konuştu.††

** http://www.zaman.com.tr/pazar_diziler-ve-diplomatik-yakinlik-sirbistanda-turkiyeye-ilgiyi-artirdi_1209866.html

†† <http://gundem.bugun.com.tr/unutulan-turkce-kelimeler-dizilerde-haberi/135821>

Bosna Hersek:

"Türk dizilerinin bölge ülkelerinde yayımlanmaya başlaması, en fazla Türkçeye olan ilgiyi artırdı. Daha önce aile büyüklerinin kullandıkları Türkçe kelimeleri dizilerde duyan genç izleyiciler, unutulmaya yüz tutan kelimeleri yeniden hatırlamaya ve kullanmaya başladı.

Türk dizilerinin Türkçeye etkisi, bölge ülkelerinde eski Yugoslavya döneminden bu yana varlığını sürdüren Türkoloji bölümlerindeki öğretim üyelerini de mutlu etti. Yıllardır güç şartlarda öğrencilerine Türkçe ve Türk kültürünü öğretmeye çalışan Türkoloji öğretim üyeleri, Türk dizileri sayesinde işlerinin daha da kolaylaştığını kaydetti. Saraybosna Devlet Üniversitesi Türkoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Kerima Filan, başta Bosna-Hersek olmak üzere birçok Balkan ülkesinde Türk dizilerine olan ilginin kendilerini de çok memnun ettiğini belirterek, halkın diziler hakkındaki izlenimlerinin çok olumlu olduğunu vurguladı.

Uzun yıllardır Türkçeye ilgilendiğini ve üniversitede Türkçe dersleri verdiğini belirten Filan, "Çevremdeki herkes, Binbir Gece'yi izlediklerini, çok güzel bulduklarını bana söylüyor. Bunu benimle paylaşma ihtiyacı hissediyor. Dizideki İstanbul karelerini izlemeyi herkes çok seviyor, dizi oyuncularını, ortamları çok güzel ve en önemlisi karakterler arasındaki insani ilişkiler çok iyi kurgulanmış. Ayrıca aile arasındaki ilişkiler de en çok ilgi topluyor" dedi.

Diziler sayesinde, Türkoloji'de okuyan öğrencilerin Boşnakça'ya yerleşen kelimeleri gördükçe çok mutlu olduklarını anlatan Filan şöyle konuştu:"Dilimizde de kullanılan 'merhaba', 'iyi akşamlar', 'iyi sabahlar' ifadelerini dizi oyuncularında duymak halkımız için mutluluk verici. Türkçeyi ilk defa dinleme imkanı bulanlar ise dilin çok melodik, güzel olduğunu, kulağa hoş geldiğini söylüyor. Böyle diziler Türkçeye ve Türkoloji bölümüne ilginin artışı için de sebep olabilir. Çünkü dizideki hayat, yaşam kültürü bir bütün olarak sunuluyor. Yabancı bir dilin, edebiyatın, tarihin de insanların ilgisini çekmesi için, öncelikle o ülkenin yaşam kültürü halkın ilgisini çekmeli.

Bir Türkolog olarak benim ve meslektaşlarımdan bilimsel anlamda yaptıklarımız, çevirilerimiz daha küçük bir kitleye hitap ediyor. Ancak bu dizilerle birlikte biz akademisyenlerin yaptıkları çalışmalara daha fazla kesimlerden ilgi gelecek. Ben Ahmet Hamdi Tanpınar'dan, Fuzuli'den bir kitap çevirdiğimde daha önce belli bir kesim okuyordu, ama bu tür dizilerle Türkçe eserlere okuyucunun ilgisi de artacak. Bu dizileri, Türk insanının, kültürünün daha yakından tanınması için oldukça önemli buluyorum."

Filan, eski destanlar, masallar ve hikayeleri taradıklarını Türkçeden Boşnakça ve Sırpçaya geçmiş 8-10 bin kelime tespit ettiklerini de belirterek, "Ancak bu kelimelerin bir kısmı kullanılmadığı, bir kısmı da günümüzdeki ihtiyacı karşılamadığı için yerlerini başka terimlere bıraktı. 'Yastık', 'saat', 'yorgan', 'kaşık' gibi kelimeleri ise hala kullanıyoruz. Annem 'duvar' derdi, ama artık kimse bunu kullanmıyor. Babam 'zaman' kelimesini çok kullanırdı. Fakat zamanla yaşam tarzı bu kelimeleri unutturdu. Ancak dizilerle birlikte eski kelimeler yeniden hatırlanıyor. Bazı kişilerin, dizide Türkçe kelimeleri duyup hatırladıklarını söylediklerine, 'Bizim dilimizde de eskiden bu kelimeyi kullanıyorduk' dediklerine tanık oluyorum. Bu diziler bizim 'dil' olarak geçmişle kopmaya başlayan bağlarımızın, unutulmaya yüz tutan kelimelerin hafızalarımızda yeniden canlanmasına katkı sağladı" diye konuştu. "##

Makedonya, Kosova, Hırvatistan:

"Türk dizileri sayesinde Balkanlar'da cep telefonları Türkçe müzik çalıyor, her ülkede Türkçe konuşuluyor.

"Kurtlar Vadisi", "Yaprak Dökümü", "Binbir Gece" gibi dizilerle popülerite kazanmaya başlayan Türk dizileri, son günlerde zirve yaptı. Bosna-Hersek, Sırbistan, Makedonya, Kosova ve Hırvatistan gibi ülkelerde son yıllarda gösterilmeye başlayan Türk dizileri, dini, ırkı farklı olan, birçok konuda birbirleriyle anlaşamayan milletleri ekran başında buluşturmayı başardı. Bölge ülkelerinde gündelik hayatı derinden etkileyen Türk dizileri, artık halkın ve siyasetçilerin en çok konuştuğu konuların başında gelmeye başladı. Türk dizilerinde rol alan oyuncular Balkan ülkelerinde ün sahibi, dizilerin müzikleri ise cep telefonlarında en fazla kullanılan müzik oldu. Türkçe sözler ise Balkanlar'da günlük yaşamın bir parçası haline geldi.

Balkan kökenli sosyolog ve televizyonlarcılar Türk dizilerinin etkilerini şu sözlerle anlattı: "Diziler sayesinde Türkiye'ye ve İslam dünyasına yönelik birçok ön yargı ortadan kalktı. Sokaklarda Hoşgeldin, Estağfirullah, Tövbe Ya Rabbi' gibi sözler duyuluyor. Türk dizilerini Balkanlar'da ortalama iki milyon kişi izliyor. Bu bir rekor."##

<http://gundem.bugun.com.tr/unutulan-turkce-kelimeler-dizilerde-haberi/135821>

http://televizyongazetesi.com/turk-dizileri-balkanlarda-buyuk-iz-birakti!_6_61181#.UoRf7uL5T1U

Arnavutluk

1. Arnavutluk'ta yayınlanan Türk dizilerinin Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen ilköğretim öğrencilerine etkisi

Arnavutluk'ta ilköğretim öğrencilerinin Türkçe ile tanışması Türk dizileri ve Türk okulları ile başlar. Türk okullarında Türkçe dersleri yedinci sınıftan itibaren verilmektedir.

Bunun yanı sıra Türk kültür merkezlerinde, Türk okullarında ve dil kurslarında Türkçe dersleri verilmektedir.

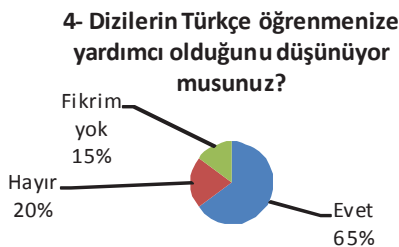
İlköğretim, lise ve üniversite öğrencilerinin yabancı dil olarak Türkçeye olan bakış açılarını ve Türkçe öğrenmek isteklerini tespit etmek için Türk dizileri üzerinden küçük bir anket çalışması yapılmıştır. Bu anket çalışması ile dizilerin kendilerinde bıraktığı etkiyi görmek amaçlanmıştır.

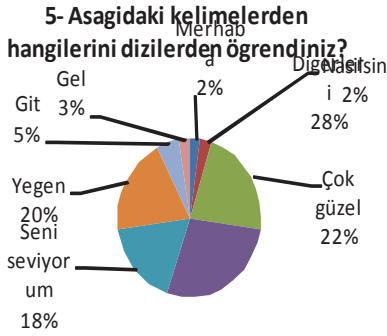
- 1- Hangi Türk dizilerini seyrediyorsunuz veya seyrettiniz?
 - a) Gümüş
 - b) Ezel
 - c) Kuzey-Güney
 - d) Muhteşem yüzyıl
 - e) Hiç seyretmiyorum
- 2- Dizileri alt yazıdan mı dinleyerek mi anlıyorsunuz?
 - a) Altyazı
 - b) Dinleyerek
 - c) Dinleme ve altyazıdan kontrol
- 3- Türk dizilerini seyretme amacınız nedir?
 - a) Türkçe öğrenmek
 - b) Anlatılan konu ilgimi çektiği için
 - c) Türkiye'yi ve Türk kültürünü merak ettiğim için
- 4- Dizilerin Türkçe öğrenmenize yardımcı olduğunu düşünüyor musunuz?
 - a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Fikrim yok
- 5- Aşağıdaki kelimelerden hangilerini dizilerden öğrendiniz?
 - 1) Merhaba
 - 2) Nasılsın?
 - 3) Çok güzel
 - 4) Seni seviyorum
 - 5) Gel
 - 6) Git
 - 7) Yeğen
 - 8) Diğerleri
- 6- Dizi seyretmenizin Türkçe'ye olan ilginizi arttırdığını düşünüyor musunuz?
 - a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Fikrim yok
- 7- Diziden öğrendiğiniz kelimelerden günlük hayatta kullandıklarınız var mı?
 - a) Evet
 - b) Hayır
- 8-Bundan sonra da Türk dizileri seyretmeyi düşünür müsünüz?
 - a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Fikrim yok

9-Türk dizileri sizin için Türkiye ve Türk kültürü hakkında nasıl bir kanaat uyandırdı?

- a) Olumlu b) Olumsuz c) Fikrim yok

Yukarıdaki ankete kırk ilköğretim öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerden yirmisi kız öğrenci-yirmisi erkek öğrencidir. Sorulara verilen cevapların yüzdelik dağılımları aşağıdaki gibidir.

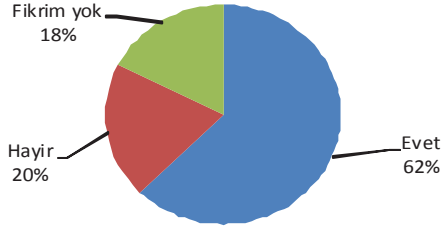

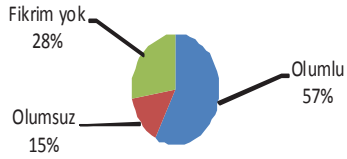
**7- Diziden öğrendiğiniz kelimelerden
günlük hayatta kullandıklarınız var mı?**

**8- Bundan sonra da Türk dizileri seymeyi
düşünür müsünüz?**

**9- Türk dizileri sizin için Türkiye ve Türk kültürü
hakkında nasıl bir kanaat uyandırdı?**

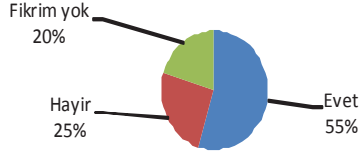

1. Arnavutluk'ta yayınlanan Türk dizilerinin Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen lise öğrencilerine etkisi

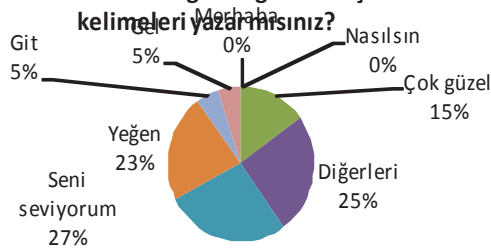
Lise öğrencilerine uygulanan ankete kırk öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerin yirmi beşi kız – on beşi erkek öğrencidir. Anketi yapan öğrenciler Türk kolejlerinde eğitim görmekteler.

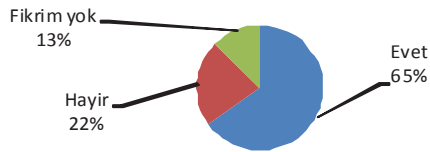
4- Dizilerin Türkçe öğrenmenize yardımcı olduğunu düşünüyor musunuz?

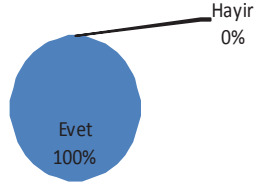
5- Dizilerden öğrendiğiniz Türkçe kelimeleri yazarmısınız?

6- Dizi seyretmenizin Türkçe'ye olan ilginizi arttırdığını düşünüyor musunuz?

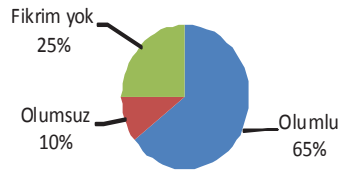
7- Diziden öğrendiğiniz kelimelerden günlük hayatta kullandıklarınız var mı?

8- Bundan sonra da Türk dizileri seyretmeyi düşünür müsünüz?

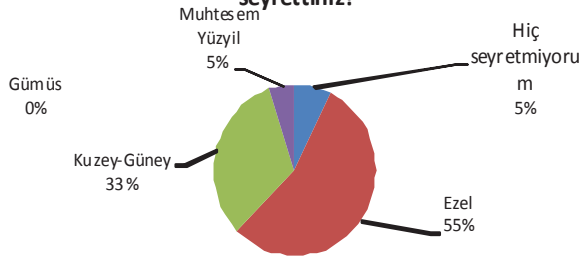
9- Türk dizileri sizin için Türkiye ve Türk kültürü hakkında nasıl bir kanaat uyandırdı?

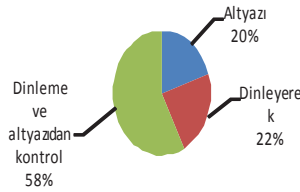
2. Arnavutluk'ta yayınlanan Türk Dizilerinin Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen üniversite öğrencilerine etkisi

Anket, üniversite öğrencilerinden kırkına yapılmıştır. Öğrencilerden on sekizi erkeki yirmi ikisi kız öğrencidir. Üniversite öğrencilerine uygulanan anketin sonuçları incelendiğinde karşımıza ilköğretim ve lise öğrencilerinden farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Üniversite öğrencilerinin yabancı dil olarak Türkçe'ye bakış açıları üniversite sonrası getireceği faydalar üzerinedir. Yani ekonomik ve kariyer boyutlu. Anket uygulanan öğrenciler ya türk okulları mezunlarından ya da Türkçe dil kursu görenlerden seçilmiştir.

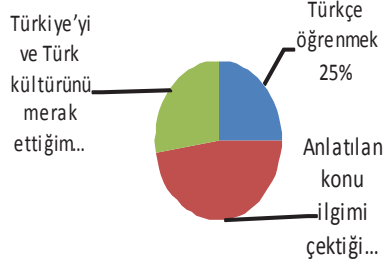
1- Hangi Türk dizilerini seyrediyorsunuz veya seyrettiniz?

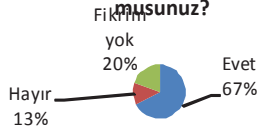
2- Dizileri alt yazıdan mı dinleyerek mi anlıyorsunuz?

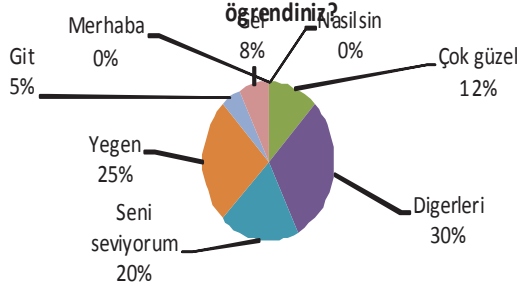
3- Türk dizilerini seyretme amacınız nedir?

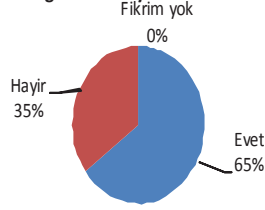
4- Dizilerin Türkçe öğrenmenize yardımcı olduğunu düşünüyor musunuz?

5- Aşağıdaki kelimelerden hangilerini dizilerden öğrendiniz?

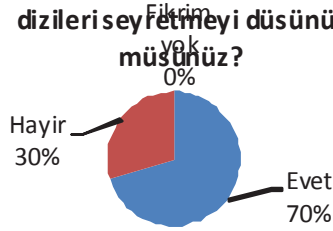
6- Dizi seyretmenin Türkçe'ye olan ilginizi
arttırdığını düşünüyor musunuz?

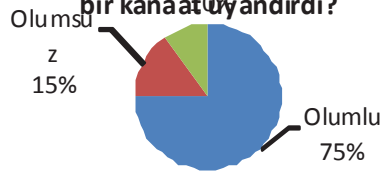
7- Diziden öğrendiğiniz kelimelerden günlük
hayatta kullandıklarınız var mı?

8- Bundan sonra da Türk
dizileri seyretmeyi düşünür
müsünüz?

9- Türk dizilerinin için Türkiye
ve Türk kültürü hakkında nasıl
bir kanaate ulaştınız?

Değerlendirme

1- İlköğretim öğrencilerinin Türkçeye olan ilgisi ile liselilerin ve üniversitelerin ilgisinde ergenlikten ve gereksinim farklılıklarından dolayı değişiklikler ortaya çıkmıştır.

2- İlköğretim öğrencilerinde yeni ve farklı bir dil öğrenme heyecanıyla Türkçeye karşı ilgi düzeyleri yüksek. Lise öğrencilerinde bu durum biraz orta dereceye doğru kayarken üniversiteli öğrencilerde ise realist yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Realist yaklaşımdan kastedilen Türkçeye ilginin ekonomik kazanım ve kariyer sahibi olma boyutudur.

3- Okullarda ve kurs merkezlerinde verilen Türkçe derslerinin pratik olarak devamını diziler sayesinde olmaktadır. Altyazılı olarak verilmesi öğrencinin hem görsel hem de işitsel yönden kendi kendini test etmesini sağlamaktadır.

4- Arnavutluk'ta bulunan Türk şirketlerde ve okullarda Türkçe bilmenin işe girmede çok büyük bir referans olması Türkçe öğrenmeye teşvik ettiği ve bunun da dizilerin takip edilerek Türkçe öğrenilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

5- Arnavutluk'un en büyük ve güçlü televizyon kanallarından ikisinin Türk dizilerini yayınlaması ister istemez Türkçeye ilgiyi çekmektedir. İzleyicilerin dikkati çeken bu durum Türkçenin medyadaki konumunu güçlendirmektedir.

6- Türk dizilerinde kullanılan kelimelerin okullardaki ve kurs merkezlerindeki Türkçe öğretmenlerine veya çalıştığı kurumda Türkçe bilen birine sorularak öğrenilmeye çalışılması diziler sayesinde Türkçe'ye olan ilgiyi göstermektedir.

7- Dizilerin insanlar üzerinde bıraktığı olumlu etki sayesinde üniversitelere giriş imtihanında Türkçe seçmeli sınavlardan biri olarak kabul edilmekle beraber bazı özel üniversitelerin programına seçmeli Türkçe dersleri konulmuştur.

8- Çocuklara dizi oyuncularının isimlerinin verilmesi de yabancı birinin Türkçeye olan ilgisini çok güzel ifade etmektedir.

9- Başkentteki Tiran Üniversitesi'nde bulunan Türkoloji bölümünde okuyan öğrencilerin dizilerin ülkeye gelmesi ve izlenme oranının fazla olmasıyla televizyonlarda tercümanlık yaparak para kazanmaya başlaması da Türkçeye olan ilgiyi arttırmaktadır.

10- Türkçeye karşı zor, kaba ve gereksiz bir dil gibi önyargısı olan öğrencilerin diziler vasıtasıyla önyargıları da kırılmıştır.

11- Ülkenin jeopolitik konumundan dolayı gelişmiş Avrupa ülkelerine yakın olması nedeniyle (özellikle de İtalya'ya) genç nüfusun yüzünün oraya döndüğü bir ortamda Türk dizileri kendini kabul ettirebilmekte ve bir anlamda tarihi bağlarımızı yeniden canlandırmaya çalışmaktadır.

12- Dizi oyuncularının kullandıkları dil ve üslup ile senaryo, mekan ve şahıslar izleyicilerin diğer Türk dizilerini de takip etmesini sağlamaktadır.

13- Türk dizileri Arnavutluk'ta Türk kültürünü ve dilini olumlu yönde etkilediği ortaya çıkmaktadır. Normalde diziler yayınlanmadan önce Türkiye ve Türk insanı hakkında yanlış bilinen birçok bilgi mevcuttu. Türkiye'nin modern bir ülke olmadığı, insanların Arapça konuştuğu hatta Arap olduğu algısı insanların zihinlerinde yer etmişken diziler sayesinde bu algının çok hızlı biçimde değiştiği anlaşılmaktadır.

14- Türkçe ve Arnavutça yaklaşık üç bin ortak kelime bulunmasına rağmen aradan geçen uzun yıllar bu kelimelerin Arnavut insanı tarafından kullanılmayarak unutulmaya yüz tutacağı bir zamanda diziler sayesinde yeniden canlılık kazanarak bir Türk ile karşılaştığında kullanılmaya başlanması dizilerin olumlu neticelerinden biridir.

15- Dizilerde gösterilen şehirlerin, mekanların ve oyuncuların elbiseleri, takıları Arnavutlar üzerinde olumlu etki bırakarak dizilerde gösterilen yerlere gitmek ve dizi oyuncularının elbiselerinden, takılarından almak istedikleri de tespit edilmiştir.

Sonuç

Günümüzün teknolojik imkanlarından faydalanarak yabancı dil olarak Türkçenin öğretilmesinde görsellik ve işitsellik yönünde çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde temaları kavratmak ve temalar işlenirken de öğrencinin motivasyonunu arttırmak için görsel ve işitsel materyalleri kullanmak öğrenmeyi daha etkili ve hızlı yapmaktadır. Günümüz teknolojik çağında görselliği ve işitselliği kullanmadan yabancı dil öğretmeye yönelik metotları kullanmak işimizi zorlaştırmaktadır. İster istemez bu yöndeki gereksinimi diziler karşılamaktadır. Klasik eğitim anlayışının halen mevcut olduğu ve bu konudaki fikirlerde değişimin yavaş yavaş ilerlediği günümüzde dil öğretiminin daha etkili ve çabuk yapılabileceğini diziler bizlere göstermektedir. Bundan dolayıdır ki yabancı dil olarak Türkçenin öğretilmesinde iletişim araçlarından en iyi şekilde faydalanmak gerekiyor.

Dizilerin hem kültür hem de dil öğretme yönünden etkili olduğunu unutmamakla beraber dizi oyuncularının, senaristlerin ve yapımcıların bilmeden üstlendikleri dil-kültür elçisi sorumluluğunu hatırlarından çıkarmayıp buna göre hareket etmeleri gerektiğinin bilincini taşımalıdır.

Kaynakça

- Kırbaş, Hakan (2010). “Verimli ders çalışma teknikleri ve ÖSS”. Arslan, Mustafa-Ergin, Adem Dil Dergisi • Sayı: 147 • Ocak-Şubat-Mart 2010 ‘Yabancılara Türkçe öğretiminde görsel ve işitsel araçların etkin kullanımı’
<http://www.milliyet.com.tr/turk-dizileri-brezilya-nin-tahtina-oturuyor/turkiye/sondakika/07.02.2011/1349266/default.htm>
http://www.zaman.com.tr/pazar_diziler-ve-diplomatik-yakinlik-sirbistanda-turkiyeye-ilgiyi-artirdi_1209866.html
<http://gundem.bugun.com.tr/unutulan-turkce-kelimeler-dizilerde-haberi/135821>
http://televizyongazetesi.com/turk-dizileri-balkanlarda-buyuk-iz-birakti!_6_61181#.UoRf7uL5T1U

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÇAKIR*

KONYA-KARAMAN YÖRESİNE AİT ALKIŞLARIN SÖYLEME ZAMANLARI KULLANIM BİÇİMLERİ VE YERLERİ†

Özet

Alkış ve kısa dualar, sözlü geleneğimizin yaygınlaşmasında önemli bir yere sahiptir. Toplumun maddi-manevi kültürünü, değer yargılarını, inançlarını yansıtır. Kısa olmasına rağmen derin anlamlar ihtiva eden bu söz kalıpları; özgün, etkileyici, söyleyeni ve söyleteni rahatlatan, huzur veren veciz sözlerdir. Geçmişte ve günümüzde, bir sevinci, mutluluğu, başarıyı ve bir teşekkürü: Alkışla-kısa dualarla; bir acıyı, bir öfkeyi, bir nefreti de: Kargışla-beddualarla dile getiririz. Günlük konuşma dilimizde yer alan alkışlar-kısa dualar, hem söyleyeni hem de söyleneni mutlu eder. Birey-topluluk arasında olumlu ve sağlıklı bir iletişimin kurulmasını sağlarlar. Kısalık, kafiye, aliterasyon, seci ve vezin gibi şiirsel özellikler taşıyan alkışlar, akılda kolayca kalır ve farklı kullanım alanlarına sahiptir.

Bu çalışmada; Konya'nın 14 köy ve 2 mahallesinde yaşları 33-80 arasında değişen 200 kişiyle ve Karaman'ın merkeze bağlı Yeşildere, Taşkale ve İbrala köylerinde yaşları 45-90 arasında değişen 45 kaynak kişiye mülakat-görüşme gerçekleştirilmiştir. Konya-Karaman yöresinde yaygın kullanım alanına sahip alkışların derlenmesi, kullanım yerleri ve zamanları üzerinde durulmuş ve derlenen alkışlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alkış, Kısa Dua, Alkışın Kullanım Yerleri, Beddua, Konya, Karaman

* Mevlana Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Konya/TÜRKİYE; r.cakir@yahoo.com/rcakir@mevlana.edu.tr

† Bu makale, Arnavutluk'un başkenti Tiran'da 14-16 Kasım 2013 tarihinde düzenlenen Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı'nda sunulan bildiri temel alınarak, genişletilmiş ve geliştirilmiştir.

Summary

Telling Time, Use of Format and Places of Appreciation Words Which Belong To The Region of Konya-Karaman

Short prayers have an important role for our oral tradition proliferation. Short prayers reflect moral and material values of society. These patterns which involve deep meanings are original, affective and restful. At the past and present time; happiness, success, and thanks are mentioned with prayers; sorrows, rages and hates which are mentioned with curses. Short prayers in the lay terminology make people happy who tell and made it tell. They establish a positive and reliable communication between person and society. Short prayers which have characteristic such as shortness, rhymed, alliteration, prosodies stick in the mind easily and have different usage area.

In this paper, interviews have been had in 17 villages, 2 districts with 245 people whose age scale is between 33 and 90 in Yeşildere, Taşkale and İbrala villages of Karaman and Konya. It has been mentioned that collect widely-used Short prayers, theirs usages and they are alphabetized.

Key words: Prayers, Short prayers, Usage area of prayers, bad prayer, Konya, Karaman.

1.GİRİŞ:

Halkın asırlar öncesinden sözlü olarak oluşturduğu anonim ve kolektif ürünler; ortak duygu ve düşünce oluşturmada ve kültürel değerlerin korunarak yaşatılmasında önemli işlevleri vardır. ‘Halk kültürü, uygarlıkların oluşturan insanların kimlik ve kişiliğinin temel belirleyicisidir’ (Günay,1999: 24). “Türkiye’de kültürel değişim gereği yaşama biçiminin değişmesi pek çok eski gelenek ve göreneklere de değişime uğratmaktadır. Yakın bir gelecekte farklı yörelerimizde otantik geleneksel nitelikleriyle üretilmekte olan halk kültürü ürünlerini, bunlara bağlı inanç, davranış ve değer yargılarının değişmesiyle bulamayacağız. Toplumumuz her ne kadar hızlı bir kültürel değişimle karşı karşıya kalsa da eski ile yeni iç içe yaşamaktadır” (Artun, 2000:163). “Gün geçtikçe teknoloji ve iletişim karşısında yenik düşen halk edebiyatı mahsullerinin derlenmesi ve metin olarak tespit ve incelenmesi gereği kendini hissettirmektedir”(Akça,1994:179). İnternetin ve kitle iletişim araçlarını etkisiyle geleneksel değerlerimiz, sözlü kültür unsurlarımız ve özellikle de

sözlü edebiyat ürünlerimiz gün geçtikçe unutulmaktadır. Bu çalışmada unutulmaya aday sözlü kültür unsurlarımızdan alkışlar-kısa dualar, kaynak kişilerden sahada derlenerek, kullanım yerlerine ve zamanına göre tasnif edilmiştir.

Dualar ve beddualar; Türk halk kültürü içinde ayrı bir öneme sahiptir. İnsanlar yapılan iyilik karşısında kader birliğinin bir göstergesi olan duayı, çaresiz kaldığı zaman kötülük karşısında da bedduayı kullanmışlardır (Kaya 2001: 19). Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş isimli eserinde Beddua karşılığı olarak Kargış ve ilenç terimlerini kullanır. “Alkışlar ve kargışlar sözlü edebiyat içerisinde konuşmalı türler içerisinde yer alır” (Çobanoğlu 2010: 63). Sedat Veyis Örnek 1977 yılında yaptığı çalışmasında Türk Halk Bilimi sahasında yapılacak çalışmaları tasnif ederken halk edebiyatı başlığı altında 12. madde olarak alkışlar ve kargışlara yer vermiştir.

Dua, dilek, davet ve alkış terimleri sözlüklerde geniş şekilde yer alır. “Arapça kökenli olan dua, davet ile aynı anlamı taşır. Toplu yapılan ibadetlerin ve dini merasimlerin sonunda dua eden, dua okuyan kimseye ise: Duahan deriz.” (Örnekleriyle Türkçe Sözlük, 1995: 724-725). Biz duayı müspet ve menfi olarak duayı hayır, hayır dua ve beddua biçiminde ikiye ayırırız. “Toplu yapılan ibadetlerin ve dini merasimlerin sonunda dua eden, dua okuyan kimseye duahan denir” (TS, 1995). Alkış terimi ise, alkamak (beğenmek, övünmek)tan alkış (övme, beğenme) anlamlarına gelir. Orta Türkçe’ de ve Kıpçaklarda alkış olarak geçer. Bütün arzuların, hayırlı işlerin, iyi niyetliliğin, safiyet ve samimiyetin, insanın başkaları ve kendi adına istediği güzel hasletlerin özetidir; alkışlar.

Dua, insanla Allah arasında bir rabitadır. Dua, hiçbir ritüele bağlı bulunmayan, şekilden ve gösteriştan sıyrılmış, kulun zaman ve mekân kaydı olmaksızın Yüce Yaratıcısıyla sürekli bir biçimde iletişimde bulunduğu, O’na yöneldiği bir ibadettir. “Dualar iyi dilekleri ihtiva eden kalıplaşmış sözlerdir. Duaların en belirgin vasfı, teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi ihtiva etmeleridir.” (Kaya 2001: 4).

Günümüzde en çok, “Estağfurullah” çeker: Allah’tan af ve bağışlanmayı dileriz. Allah isterse, Allah nasip ettiyse, Allah’ın emri olursa manasında kullanılan “İnşallah” duasını dilimizden düşürmeyiz.

Ömrümüz var ise yine geliriz

İnşallah sizi hep sağ buluruz.(Ş. Elçin,1993: 228).

Konya yöresinde yaygın olarak kullanılan alkış-kısa duaları derlerken ‘Allah mesut etsin, Allah razı olsun’ gibi Allah lafz-ı Celili ile başlayan 101 alkışa rastladık. Amil Çelebioğlu, “Kültür ve Edebiyatımızda Allah” isimli makalesinde: “Türk kültür ve edebiyatında Cenab-ı Hak’la ilgili muazzam bir kültür ve edebiyatın teşekkül ettiğini ve Cenab-ı Hak’la alakalı

terim, deyim atasözleri ve alkışların ayrı bir konu teşkil edecek kadar çokluğundan bahseder.” (Tökel,2013: 41-45).

Alkışlar kullanım yerlerine göre farklılık arz ederler. Allah’a şükür/ Allah korusun/ Allah’a emanet/ Allah razı olsun/ Hayırlı olsun / Bereketli olsun! gibi alkışlar birden fazla kullanım alanına sahipken; Allah bir yastıkta kocatsın sadece düğünlerde; Allah rahmet eylesin, cenaze törenlerinde; Ambarına-Evine buğday yağsın, Helâlihoş (Helâl ü Hoş) olsun, Kolay gele (gelsin), Malından hayır göresin alışverişte, tarla-pazarda; Bayramınız kutlu olsun, Çok bayramlar göresin dini ve milli bayramlarda ve Allah acil şifalar versin, hasta ziyaretine gidildiğinde kullanılır.

Bu çalışmanın genel amacı, Konya-Karaman yöresine ait alkışların derlenmesi ve kullanım yerlerini ve söyleme zamanlarını tespit etmektir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Sizin bildiğiniz alkış –kısa dualar var mı? Neler?
2. Bildiğiniz alkışların kullanım yerleri ve zamanları nelerdir?
3. Alkışları kimden öğrendiniz?
4. Mutlu olduğunuz zaman söylediğiniz dualar ile kızgın olduğunuzda söylediğiniz beddualar nelerdir?

2. Yöntem

Araştırma Deseni:

Nitel araştırma yaklaşımı kullanılarak yapılan bu çalışmada “kültür analizi” deseni kullanılmıştır. Antropoloji geleneğini yansıtan kültür analizi, bireysel algı ve davranışın olduğu kadar toplumsal yapı, davranış, işleyiş, değerler ve normlar gibi kültürel öğelerin tanımı ve analizi üzerine odaklanmaktadır. Kültür analizinde amaç, belirli bir gurubun kültürünü tanımak ve yorumlamaktır. Bu tanımlama genellikle o kültüre özgü kavramlar, süreçler ve algılar çerçevesinde yapılır. Bu nedenle araştırma katılanların kullandıkları yazılı ve sözlü dil, davranış kalıpları, algıları, paylaştıkları deneyimler araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006; 70).

Bu çalışmada: Coğrafi metot ve karşılıklı görüşme (mülakat) yöntemi kullanılmıştır. Karşılıklı görüşme (mülakat) yöntemi: “Bu yöntemle, kaynak kişi hakkında ve onun anlatı veya icrası hakkında çeşitli bilgiler elde edilebilir, hem de halk ed. metinleri derlenebilir.” (Ekici, 2004: 81).

Çalışma Grubu:

Araştırmanın çalışma grubunu, 2012-2013 akademik yılında Konya ve Karaman’ın ilçelerine bağlı köylerde yaşayan kaynak kişiler oluşturmaktadır. Çalışma grubu “kolay ulaşılabilir durum örneklemesi”

yöntemiyle seçilmiştir. Bu yöntemde araştırmacı yakın ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006; 113). Çalışmada otuz yaş ve üstü kaynak kişilerden hayatın değişik evrelerinde kullandıkları alkışlar derlenmiştir. Genellikle otuz yaş ve üzerindeki bireylerde hislerden ziyade akıl ve muhakeme ön plana çıkmasından ve bilgi kültür seviyelerinin gelişmiş olması nedeniyle bu yaş grubu alınmıştır. Bu kaynak kişiler 245 (145k-100e)'u Konya ve Karaman'ın ilçelerinde ve köylerinde yaşamaktadır. Bu araştırmada Konya ve Karaman merkez kabul edilmiş ve Konya iline bağlı olarak 10 ilçenin 14 köy ve iki mahallesinde, Karaman'ın merkeze bağlı 3 köyünde yapılan derleme çalışmalarıyla desteklenmiştir.

Veri Toplama Aracı:

Veri toplama aracı olarak, formun nasıl doldurulacağına yönelik yönerge ile dört açık uçlu sorudan oluşan ve araştırmacı tarafından geliştirilen “yarı yapılandırılmış bir görüşme formu” kullanılmıştır. Bu form, çalışmanın amacına uygunluğu, açıklık ve anlaşılabilirliği açısından iki alan bilgisi ve bir dil bilgisi uzmanın görüşüne sunulmuş ve alınan dönütler doğrultusunda yeniden düzenlenerek uygulama şeklini almıştır. Bu yöntemin takip edilmesiyle ölçme aracının kapsam ve görünüş geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Çünkü Büyüköztürk (2007; 168), bir ölçme aracının kapsam ve görünüş geçerliğinin uzman görüşleriyle değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır.

Verilerin analizi:

Elde edilen nitel veriler, doküman incelemesi yöntemi çerçevesinde tek tek incelenmiş, kaynak kişilerden derlenen veriler analiz edilmiştir. İnceleme sırasında genel bir bakış açısı ve yaklaşım alınmamış, araştırmaya katılan bireylerin yerleşim yerlerine göre gruplamalar yapılmıştır. Bu çerçevede ilçe ilçe gruplanarak, her bir ilçenin kırsalında, genelde il merkezi dışında yaşayan bireylerin söyledikleri aynı yerleşim birimlerinde yaşayan bireylerin gruplamaları olarak yapılmıştır. Analiz sürecinde birey görüşleri daha önceden belirlenmiş kategorilere göre tablollaştırılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum:

Bu bölümde araştırmacının alt amaçlarında yer alan soruların sırası dikkate alınarak bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Bireylerden alınan cevaplar hazırlanan tablolarda özetlenmiştir.

1. Yaşayan alkış –kısa dualara ilişkin bulgular ve yorum

Tablo 1, Konya ve Karaman yöresinin özellikleri, görüşülen kişi ve derlenen alkış sayısı verilmiştir.

YÖRENİN ÖZELLİKLERİ						
KONYA	ilçe	Köy-Mahalle	Görüşülen kişi sayısı	Kadın Sayısı	Erkek Sayısı	Derlenen alkiş sayısı
	Bozkır	Boyalı Köyü, Çat Köyü	2 2	1 5	7	73
	Çumra	Küçük Köy, Türkmen Camili Köyü Çatalhöyük	2 2	1 2	1 0	29
	Sarayönü	Kuyulu Sebil Köyü	1 0	5	5	54
	Karatay	Merkez ve Karakaya Köyü	2 0	1 6	4	84
	Selçuklu	Sille ve Sille Subaşı Mahallesi	6 0	3 8	2 2	15 9
	Cihanbeyli	Damla Kuyu köyü	9	7	2	13
	Meram	Karaağaç köyü, Hasan Köy Mahallesi	2 0	1 2	8	70
	Akşehir	Savaş Köyü, Engilli Köyü	9	6	3	27
	Hadim	Dolhanlar Köyü	8	5	3	11
	Beyşehir	Bayındır Köyü	2 0	1 2	8	95

K A R A M A N	Merkez	Yeşildere	1 5	3	1 2	20
		Taşkale	1 6	7	9	20
		İbrala	1 4	5	9	20
T O P L A M	11	19	2 4 5	1 3 0	7 0	68 5

Tablo 1 incelendiğinde, Konya'nın ilçelerine bağlı 14 köy ve 2 mahallede toplam 200 kişi ile görüşülmüş ve tarihi bir yerleşim yeri olan Sille'den 159 alkış derlenmiştir. Beyşehir'de ise görüşülen kişi sayısına oranla oldukça çok sayılabilecek 95 alkış derlenmiştir. Bu alkışların bir kısmı Allah razı olsun f:8, Allah mesut etsin f:9 gibi tekrar niteliğinde olan alkışlardır. Karaman'a bağlı üç köyde toplam 45 kişi ile görüşülmüş ve 60 alkış derlenmiştir. Allah ne muradın varsa versin f:3 ve Allah mesut etsin f:4 tekrar niteliğindedir. Alkışlar eskiden olduğu gibi günümüz Konya'sında ve Karaman'da yaygın olarak kullanılmaktadır.

2. Alkış –kısa duaların kullanım yerlerine ilişkin bulgular ve yorum

Tablo 2'de, Konya-Karaman yöresindeki alkışların-kısa duaların kullanım yerleri ve zamanları verilmiştir.

YÖRELER			ALKIŞLARIN KULLANIM YERLERİ VE ZAMANLARI								
KONYA	İlçe	Köy-Mahalle	Düğün -nişan	Ölüm öncesi ve	Hastalıkta	Ticaret alışverişi	Dini ve milli	Yolculuk ziyaret	Hayır, rıza	Ömür- yaşam	Diğer konular
		Bozkır	Boyalı Köyü, Çat Köyü	7	-	-	3	3	7	-	
	Çumra	Küçük köy, Türkmen Camili Köyü, Çatalhöyük	6	4				3			1
	Sarayönü	Kuyuluse bil Köyü	2	2						5	1
	Karatay	Merkez ve Karakaya Köyü		2					2	5	1 1
	Selçuklu	Sille ve Sille Subaşı Mahallesi	1 5	3	2		1	5	1 8	1 6	
	Cihanbeyli	Damla Kuyu köyü	2	1					2	4	
	Meram	Karaağaç köyü, Hasan Köy Mahallesi	2	4				1	1 0	3	
	Akşehir	Savaş	3	2		1		1	1	1	

		Köyü, Engilli Köyü										
	Hadim	Dolhanlar Köyü	3	1								4
	Beyşehir	Bayındır Köyü	8	1		2		2	6	1		
KARAMAN	Merkez	Yeşildere	6	1	2			2	3	2		
		Taşkale	4	1	3			4	1	2	1	
		İbrala	4		4			2	2	2		
TOPLAM	11	19	6 3	2 2	1 9	6	4	2 7	4 5	3 6	1 8	

Tablo 2 incelendiğinde, Konya ve Karaman'a bağlı 11 ilçe ve 19 köyde alkışlar-kısa dualar kullanım yerlerine ve zamanına göre toplam 9 farklı kategoride değerlendirilmiş ve en fazla düğün, sünnet, doğum gibi törenlerde kullanılan "Allah mesut etsin, Allah düğününü de görmeyi nasip etsin, Allah başa kadar sürdürsün, Bir yastıkta kocatsın" gibi sık kullanılan alkışlara rastladık. Ayrıca, Allah çıktığı kapıya muhtaç etmesin, Allah kapılara baktırsın, Allah yüzünü ak, dilini pek, elini işlet eylesin, Allah'ım gördüğünden geri koymasın, Beli allı guşak, duvağı telli gelin(etsin). Biz eksilttik ganisi gelsin, Hacı karısı ol, Önünüzden sonunuz gür gelsin gibi az bilinen alkışları ve kullanım alanlarını ve zamanlarını tespit ettik.

3. Alkışlar-kısa duaların kimden öğrenildiğine ilişkin bulgular ve yorum

YÖRE			KIMDEN ÖĞRENDİĞİ					
KONYA	ilçe	Köy-Mahalle	Anne-Baba ve aile bireyleri Aile(anne-baba)	Akrabalar	Sosyal çevre	Yazılı kaynaklar	t.v, internet ve görsel kaynaklar	Diğer
	Bozkır	Boyalı Köyü, Çat Köyü	11	3	5	1	-	2
	Çumra	Küçük Köy, Türkmen Camili Köyü, Çatalhöyü	16	1	4	-	-	1
	Cihanbeyli	Damlakuyu köyü	6	-	2	-	-	2
	Sarayönü	Kuyulusebil Köyü	3	-	5	2	-	-
	Meram	Karaağaç köyü	11	2	5	2	-	
	Beyşehir	Bayındır Köyü	16	- -	2	-	-	2
	Hadim	Dolhanlar Köyü	5		2			1
	Selçuklu	Sille ve Sille Subaşı Mahallesi	46		1 1	1	-	2
	Karat	Karakaya	11	2	3	2	2	

	ay	Köyü						
	Akşehir	Savaş Köyü, Engilli Köyü	7	1	1	-	-	
KARAMAN	Merkez	Yeşildere	12	4	3		1	
		Taşkale	10	4	5		1	
		İbrala	12	3	4			1
TOPLAM	11	19	16	2	5	8	4	1
			6	0	2			1

Tablo 3 incelendiğinde, Konya ve Karaman'a bağlı 11 ilçe ve 19 köyde alkışlar-kısa duaların öğrenildiği kaynaklar toplam 6 farklı kategoride değerlendirilmiş ve kaynak kişiler alkışları genellikle anne, babalarından ve aile bireylerinden öğrendiklerini söylemişlerdir. Ailenin halk edebiyatı ürünlerini taşıma ve korumadaki rolünün ne kadar güçlü ve etkili olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise bireyin yaşadığı sosyal çevre ve okul gelmektedir.

4. Mutlu olduğunuz zaman söylediğiniz dualar ile kızgın olduğunuzda söylediğiniz beddualar nelerdir? Sorusuna ilişkin bulgular ve yorumlar:

4.1. Mutlu olduğunda Karaman merkezine bağlı Yeşildere, Taşkale ve İbrala köylerinde yaşayan bireylerin söylediği alkışlar:

1. Allah a şükürler olsun.
2. Allah bahtını açık etsin.
3. Allah bereketini arttırsın.
4. Allah daha çok versin.
5. Allah kötü gün göstermesin.
6. Allah muradını versin. Allah ne muradın varsa versin f:2
7. Allah razı olsun- Allah senden razı olsun f:3
8. Allah seni de mutlu etsin.
9. Allah seni dilediğin gibi hayırlı yaşatsın derim
10. Allah seni sevdiğine kavuştursun hayırlı eş iş evlat nasip etsin derim.
11. Allah sonunu hayır etsin derim.
12. Allah yüzünü hep böyle güldürsün derim.
13. Allah'a hamd olsun.
14. Allah'a şükür -olsun. f:2 Allah'a-Allah'ıma şükürler olsun. f:2

15.Allah'ım bugünlere şükürler olsun, Allah'ım sana şükürler olsun,
Allah'ım çok şükür. Allah'ıma bin şükürler ola

16.Babanın canına minnet

17.Elhamdülillah.

18.Evladınla bin bir yaşa.

19.Halimize bin şükür

20.Hamd olsun.

21.Hatır soranın çok olsun.

22.Hayırlı mübarek olsun.

23.Ne muradın varsa versin.

24. Su gibi aziz ol.

25.Şükürler olsun bugünleri gösteren Allah'a, Şükürler olsun. f:2

26.Toprak diye ovaladığın altın olsun.

27.Yarabbi şükür. f:2

28.Yüzünüz hep gülsün derim

Yorum: Karaman yöresinde mutlu olduklarında bireyler genellikle en az bir kısa dua söylemektedir. Toplam 45 kısa dua derlenmiştir. En yaygın kullanılan kısa dualar ise: Allah ne muradın varsa versin f:2, Allah senden razı olsun f:3 Allah'a, Şükürler olsun. f:2 kısa dualardır.

4.2.Kızgın olduğunda Karaman merkezine bağlı Yeşildere, Taşkale ve İbrala köylerinde yaşayan bireylerin söylediği beddualar:

1. Adın bata

2. Ağızın yüzün kaysın

3. Allah belanı vermiye

4. Allah belanı versin. f:4 Allah bin belanı versin, Başıma bela olma,

Belanı versin .

5. Allah canını alsın

6. Allah dermansız dert versin

7. Allah kahretmesin, Allah seni kahretmesin. f:5

8. Allah'ından bulsun, Allahtan bul, Allahtan bulasın. Allah'ından bul.

f:3, Allah'ından bulursun inşallah

9. Allah yedirmesin.

10.Bahtın kararsın.

11.Bana gelen sana gelsin

12.Başına bit düşsün

13.Boyu devrilsin, devrilesice.

14.Yolun yokuşa uğrasın.

15.Yağ dependen ensin. .

16.Ya sabır. .

Yorum: Karaman yöresinde kızgın olduklarında bazı bireyler beddua etmediklerini ifade ettiler. Toplam 28 beddua derlenmiştir. En yaygın kullanılan beddualar ise: Allah seni kahretmesin. f:5, Allah belanı versin. f:4, Allah'ından bul. f:3 beddualarıdır.

4.3.Mutlu olduğunda Konya iline bağlı 10 ilçenin 16 köyünde yaşayan bireylerin söylediği alkışlar:

1. Allah'a şükür-ler olsun. f:13, Allah'a-Allah'ıma şükürler olsun. f:3
2. Allah'ım aşığı düşürmesin
3. Allah bahtını açık etsin.
4. Allah bundan geri koymasın
5. Allah başa sürdürsün, Allah'ım başa kadar sürdürsün.
6. Allah bahtiyar etsin
7. Allah analı babalı büyütsün.
8. Allah emeğini yağlı etsin.
9. Allah bereketini arttırsın.
- 10.Allah bileğine kuvvet versin.
11. Allah bugünümüzü aratmasın. f:3, En kötü günümüz böyle olsun, Allah bu günleri de gösterdi.
12. Allah'ım bugünlere şükürler olsun, Allah'ım sana şükürler olsun. f:4, Allah'ım çok şükür. Allah'ıma bin şükürler ola-olsun. f:2
- 13.Allah bozmasın. f:2, Allah'ım bozma.
- 14.Allah bundan aşığı etmesin,
15. Allah daha çok versin.
16. Allah başımızdan eksik etmesin.
17. Allah evladından güldürsün,
18. Allah gönlünüze göre versin, Allah gönlündekileri versin.
- 19.Allah günahını kaldırsın
20. Allah kötü gün göstermesin.
21. Allah hidayet versin.
- 22.Allah bugünümüzü aratmasın deriz.
- 23.Allah cümlelerin evlatlarıyla beraber acınızı göstermesin
- 24.Allah'ım hayırlı ömür, hayırlı yol hayırlı kazanç kapısı açsın.
- 25.Allah'ım herkesi sağlıklı ve mutlu et.
- 26.Allah herkesin başına versin
- 27.Allah huzurunu kaçırmamasın
28. Allah muradını versin, Allah ne muradın varsa versin f:5 Allah gönlünün muradını versin.
- 29.Allah nazardan korusun. ,
30. Allah razı olsun. f:7, Allah senden razı olsun f:3
- 31.Allah işlerini rast getirsin.

32. Allah seni de mutlu etsin. Hayırlı eş iş evlat nasip etsin.
33. Allah seni dilediğin gibi hayırlı yaşatsın.
34. Allah seni sevdiğine kavuştursun.
35. Allah'ım sen darda olanlara kolaylıklar sağla.
36. Allah sonunu hayır etsin.
37. Allah uzun ömürler versin.
38. Allah yüzünü hep böyle güldürsün.
39. Allah'ım yavrularımızın acısını göstermesin.
40. Allah yardımcın olsun ömür boyu.
41. Allah zeval vermesin
42. Babanın canına minnet.
43. Başına hayır gelsin.
44. Başa gadar sür.
45. Benim görmediğim günleri siz görün.
46. Beytullah'a yüz süresin.
47. Bu aylara bu yıllara tekrar tekrar kavuştursun.
48. Bunları da görmek varmış, çok şükür.
49. Cennetlik kul ol inşallah. Cennette buluşuruz inşallah.
50. Çok yaşa, ömrün çok olsun.
51. Çok şükür. f:6, Bin şükür.
52. Elhamdülillah. F:4, Elhamdülillah şükür.
53. Elin kolun dert görmesin, Ellerin dert görmesin.
54. Ellerin cennet kapısı açsın. F:2
55. En kötü günümüz böyle olsun.
56. Evimi doldurdun, yüzümü güldürdün.
57. Evladınla bin bir yaşa.
58. Eline koluna sağlık.
59. Gördüğünle geçirsin, bıla karışsın bıla kocatsın. (Düğünlerde)
60. Gökten yağsın yerden topla inşallah. F:3
61. Halimize bin şükür.
62. Hamd olsun. f:3 Hamdi senalar olsun. f:3, Bugünleri gösteren Rabbimize hamd-û senalar olsun. Allah'a hamd olsun.
63. Hatır soranın çok olsun.
64. Hayırlı mübarek olsun. f:2
65. Hacı olası, hacılara git-gidesin. F:2
66. Hacı garısı ol inşallah.
67. İşin gücün rast gelsin.
68. Medine'yi göresin inşallah.
69. Ne muradın varsa versin.
70. Ömrün çok, düğünün de güzün ola.

71. Peygamber efendimize gonşu ol.
72. Rabbi Teâla sana daha çok versin.
73. Sağ ol. Çok yaşa torunlarını okşa.
74. Sevdiğine gaviş.
75. Su gibi aziz ol.
76. Şükürler olsun bugünleri gösteren Allaha- Mevla'ya. f:2, Bu günlerimize şükür. f:2, Şükürler olsun. f:14 Sonsuz şükürler olsun. f:2, Hesapsız şükür bugünlerimize.
77. Toprak diye ovaladığın altın olsun.
78. Yaşı uzun olsun.
79. Yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlakımı da güzel yap ya Rabbim
80. Yarabbi şükür. f:3 Yaratana şükürler olsun, Rabbime şükür-ler olsun. f:3
81. Ya Rabbim ağzımızın tadını bozma.
82. Yüzünüz hep gülsün derim

Yorum: Bazı bireyler kısa dualarla kısa sureleri karıştırmakta ve cevap olarak, '*Mutlu olduğumuzda ettiğimiz dua, Elham, İhlâs, Amentü'dür. 2 rekât namaz kılar şükür duası*' şeklinde sorumuza cevap vermektedirler. Bazı bireylerde az bilinen kısa duaları arka arkaya sıralamaktadırlar: '*Dünya durdukça yüreğindeki iman alevlensin, öteerde dert görmeyesin, Allah devamını getirsin, kerem sahibi mahrum itmesin, Allah'ım sen birden bin virensin, bizi nasipsiz bırakma nimetini daim eyle, Rabbim'e bu dünyada viridiği nimetleri, bahtiyarlıkları öte alemde de virmesin.*' diye dua ederler. Konya'nın 16 köyünde 82 alkış derlenmiştir. Şükürler olsun. f:14, Allah'a şükür-ler olsun. f:13, Allah razı olsun. f:7 en fazla tekrar edilen alkışlardır.

4.4. Kızgın olduğunda Konya iline bağlı 10 ilçenin 16 köyünde yaşayan bireylerin söylediği kargışlara ait bulgular: Konya yöresindeki bireyler genellikle beddua meyilli olmadıklarını ve Allah'a havale ettiklerini aşağıdaki örnekten anlayabiliriz. '*Hiç beddua etmem de bilmem de kızım hem günah hem de hiç iyi değil. Allah bildiği gibi etsin derim*' (Halil Sert, 49, Çiftçi). Bazen de bireyler en kötü dua olarak, '*Kızırım. Kızdığım zaman da en kötü sözüm " Lanet olsun " derim ama yaşlılardan " Cehennem ol " gibi laflar işitmişimdir.*' (Murat Danışman, 56, Emekli Memur). Aşırı kızdıklarında ise, '*Çok sinirlendiysem Allah'ta sana kat kat fazlasını versin, çok sevindiysem de Allah da seni kat kat mutlu etsin derim*' (Mete Ergül, 40, Esnaf).

Aşağıda alfabetik sırayla derlenen beddualar verilmiştir:

1. Adı batasınca. f:2 Adı yere batası cana.
2. Ağzınla burnundan gelsin.
3. Ahirete imansız gidesice.
4. Allah akıl versin.

5. Allah belanı vere, gözün kör olmaya. Gözü çıkmayasıca.
6. Allah belanı vermesin.
7. Allah belanı-belanızı versin. f:7
8. Allah bu dünyada yüzünü gösterdi inşallah öbür âlemde göstermez.
9. Allah canını almasın. f:6, Allah seni nasıl biliyorsa öyle yapsın. f:2
10. Allah canını alsın.
11. Allah cezanı vermesin. F:3
12. Allah cezanı versin. f:5
13. Allah gözünü doyursun.
14. Allah sana uyuz versin de kaşınacak tırnak vermesin.
15. Allah günah yazmasın.
16. Allah hayırlı işler nasip etsin.
17. Allah hayırlısını versin-hayır eylesin
18. Allah hayrını versin.
19. Allah ıslah etsin. f:6
20. Allah iyiliğini versin. f:6
21. Allah kahretsin. f:8
22. Allah müstahakkını versin. F:5
23. Allah nasıl bilirse öyle yapsın. F:3, Allah seni bildiği gibi yapsın.
- F.3, Allah bildiği gibi yapsın. F:3
24. Allah sana senin gibi evlat versin.
25. Allah sizi en hayırlı yere getirsin
26. Allah tependen baksın. f:3
27. Allah yedi yerine versin.
28. Allah'a havale ederim. f:5
29. Ara da bulama inşallah.
30. Ardın yurdun ıssız kalsın.
31. Baba çıkasıcana.
32. Başına kayalar düşsün, Başına yıldırım düşesice. Başına taş yağsın, Başına türlü işler gelsin inşallah.
33. Bendeki günlerini bulmayasın, benden beter olasın, Benden bulma başkasından bul, Benden beter olasın.
34. Bir elinden girsin öbüründen çıksın.
35. Boynun boğazın altında galsın. Boyun devrilsin inşallah. F:3
36. Boyu gara yere gelesice. f:2 Boyu posu devrilesice. Boynun başın altında kalsın.
37. Camışın oğlu.
38. Cazın kör olmasın. f:2

39. Cehenneme gidesice, Cehennem dibine git, Kara kara yere git, Cehennem ol.
40. Ciğerimi yakana gara güne gark olasin
41. Çektiğin damarlar kurusun.
42. Çenen çekilir inşallah.
43. Damına baykuşlar tüneyesice.
44. Dar bıçaklara gelesice
45. Dert başında eksik olmasın.
46. Devrece dön. Gahrı mürdüm ol.
47. Dilin tutulsun.
48. Doksan er gıvrayasica.
49. Döküle yığıla galasica.(Kadınlar daha çok söyler.)
50. Ecelin okuna uğrayasica, Eceller devire, Eceller vuruveresice.
51. Ekmeğin tavşan gendin tazı olup goşturasın.
52. Ekmek bir tavşan sen bir tazı dolan dur. Ekmek bulmasında dilensin.
53. Ellere galasica.
54. Emdiğin süt burnundan gelsin, Ettiğini bul inşallah emi.
55. Evin dirlik başın sağlık bulmasın-bulmaya
56. Evin er öğlen çatır çatır yansın. Evin dirlik başın sağlık hiç bulmaya.
57. Evladından bul derim boyu devrilesice
58. Evlat yüzü görmeyesice.
59. Evsiz yuvasız kalasica.
60. Fital fitil burnundan gelesice.
61. Garalar guşasın.
62. Gavur mezerinde çıkasica. f:2 , Gavurun çocuğu Allah seni bildiği gibi yapsın.
63. Geberesice.
64. Gençliğine doyma.
65. Gidişin olurda dönüşün olmaz inşallah. f:2
66. Gittiğin yerden gelme inşallah.
67. Gözü kör olsica. f:4 Zıkkımın kökünü ye, Gözü önüne akasica.
68. Gün görmeyesin.
69. Hasbunallâhu ve nimel vekil. f:3(Duadır.)
70. Havasın(hevesin) garnında gala.f:2
71. Hort hort hortlayasica, Hortum hortum hortla emi.
72. İki yakan bir araya gelmesin. f:2
73. İnat damarın dağlansın.
74. Kamyonların altında kalasın.

75. Kanlı göynekler giy.
76. Kapın yumulu kalsın.
77. Karacerinin sapından al dirim şeytana uyarım.
78. Kuzum seninkiler de sana yapsın emi.
79. Lanet olsun. f:3
80. Malın manzıla çıksın.
81. Mevlam sevdiklerinden ayırsın.
82. Moskof gâvuru (ol). Gâvurun tohumu.
83. Mouse'un kırıla tık tıklayamayasın.
84. Mundar don.
85. Musibet suratı düşesicesin.
86. Nazarlara gelip çatır çatır çatlayasın.
87. Nüzul tutasan.
88. Ocağı kör kalasıca, Odu ocağı kör galasıca, Odu ocağı kör galsın, Ocağı sönesice, Ocağın körelsin inşallah. Kara yerin dibine batasıca.
89. Ocağına incir ağacı dikilsin. f:3, Odun ocağın kör kalsın. f:3
90. Ocağına taş düşsün.
91. Olmaz gomaz olasıca.
92. Ona gözünden yaş hiç eksik olmasın.
93. Onmasında sürünsün. Şeytanından bulsun.
94. Ölmeye gitmeyesin de sürünesin.
95. Sabaha çıkmayasıca. f:2
96. Sabır Allah sabır. f:3
97. Sakalın ağarsın. f:2
98. Sekiz gapı gezesice. f:2
99. Seni Allah'a havale ediyorum. Seni yeşil göle havale ediyorum.
100. Senin çocukların sana daha beterini yapsın.
101. Şeytan yüzünü görsün. f:2 Yüzünü şeytan görsün, Şeytan çarpsın.
102. Şişkin canını yiyesin.
103. Teneşire gelesice. F:2
104. Tövbe estağfurullah.
105. Tutkun ağırlara uğrayasın.
106. Türlü haller gele başına.
107. Vurgunu yingensin. F:2
108. Yapmaz komuz olsun, vay boynuzlular vay, hortlaya kal emi.
109. Yaşamı yasıca, eceller çarpansıca.
110. Yeni yanın yere gelesice ne.
111. Yerin dibine gir.
112. Zavalın yakın gele.
113. Zehir zikkim yiyesice.

Yorum: Bireyler ne kadar sakin ve iyi niyetli olsa da; can damarına basıldığında, bam teline dokunulduğunda, kötü sözler sarf eder. Örnek olarak, '*Beddua itmen yavrım ben amma bi goca deyzem var idi ki evladına kocasına herkese pek beddua iderdi. Yetim galasın onmayasın, kefensiz gidesin dirdi. Emme ölürken pek çok çekti.*' (Ramazan Malkondu, 67 Yaşında, Çiftçi, Ulukışla). Konya Ulukışla'da yaşayan başka bir birey, '*Baya bi kızarsam anca o zaman ağzımdan beddua çıkar. Onma, bitme, sürün derim keşke çıkmasa amma insanoğluyuz işte.*' (Yılmaz Özadam,53 yaşında, Çiftçi, Ulukışla).

En sakin insan bile kendine mukayyet olamadığı zamanlar vardır ama kişinin hayrına olan beddualar da vardır. '*Mesela kızdığım kişi erkek çocuğuyca 'Allah seni Kâbe'ye imam yapsın.*' (İclal Koçak, 42 yaşında, Ev hanımı, Akşehir). Çok kızdığında '*anan atan namaz kılsın ve 'Hasbunallâhu ve nimel vekîl* (Hasan Çakır, Emekli öğretmen). Bireyler 113 farklı beddua söylemişlerdir. Burada yakın anlamları olanları ve birbirinin devamı niteliğinde olanları yan yana sıraladık. En dikkat çeken ve en fazla tekrar edilenler ise: 'Allah kahretsin. f:8, Boyun devrilsin inşallah. f:3, Boyu gara yere gelesice. f:2, Boyu posu devrilesice, Sakalın ağarsın. f:2, Sekiz gapı gezesice. f:2, Ocağına incir ağacı dikilsin. f:3, Odun ocağın kör kalsın. f:3, Gavur mezerinde çıkasica. f:2 , Gavurun çocuğu'

SONUÇ:

Bu çalışmada, Konya-Karaman yöresinde kullanılan alkışlar-kısa dualar ve beddualar bireylerden derlenmiştir. Mülakat yoluyla 245 kaynak kişi ile görüşülerek; alkışları kimden öğrendikleri, kullanım yerleri ve zamanları, mutlu olduklarında söyledikleri dualar ile kızgın olduklarında söyledikleri beddualar tespit edilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

1. Konya-Karaman yöresinde 11 ilçeye bağlı; 17 köy ve 2 mahallede farklı kullanım yerlerini ve kullanım zamanlarını içeren, toplam 685 alkış-kısa dua ve 271 beddua derlenmiştir.

2. Konya-Karaman yöresinde kullanılan 685 alkış tasnif edildiğinde 197 farklı alkış-kısa duaya rastlanmıştır. Yaygın ve sık olarak kullanılan duaların başında: Yaşı uzun olsun alkışı f:5, Hacılara gidesin f:6, Allah gönlüne göre versin f:6, Allah başa kadar sürdürsün f:5, Allah bir yastıkta kocatsın f: 7 Allah ne muradın varsa versin f:8, Allah razı olsun f:8 ve Allah mesut etsin f:9 duaları gelir.

3. Konya-Karaman yöresinde kullanılan 271 beddua tasnif edildiğinde 113 farklı bedduaya rastlanmıştır. Yaygın ve sık kullanılan bedduaların başında: 'Allah kahretsin. f:8, Allah belanı-belanızı versin. f:7,

Allah ıslah etsin. f:6 Allah iyiliğini versin. f:6, Allah müstahakkını versin. F:5 Allah'a havale ederim. f:5 Boyun devrilsin inşallah. f:3, Ocağına incir ağacı dikilsin. f:3, Odun ocağın kör kalsın. f:3 bedduaları gelir.

4. 33-90 arasında değişen 245 kaynak kişi (145 kadın ve 100 erkek) ile doğal ortamda kendi köylerinde ve yerleşim birimlerinde görüşülmüş ve söyledikleri alkış-kısa dualar ve beddualar anında yazılı ve görüntülü olarak kaydedilmiş ve çözümlenmiştir.

5. Saha çalışması esnasında bazı zorluklarla da karşılaşmıştır. Özellikle kaynak kişiler yazın tarla ve bahçe işleriyle uğraştıkları için mülakata yeteri kadar vakit ayıramamışlardır. Ayrıca, video-ses kayıtları konusunda bazı kişiler değişik sebeplerden ve hassasiyetlerden dolayı kayıt yapılmasına izin vermemişlerdir.

6. Konya-Karaman'a bağlı köylerde Allah lafzı Celili ile başlayan 101 alkış derlenmiştir.

KAYNAKLAR:

- Akalın, Lütfullah Sami (1990), Türk Dilek Sözlerinde Alkışlar ve Kargışlar, Ankara.
- Akça, Mehmet (1994), "Obruk(Konya) Köyleri Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerine Bir İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Artun, Erman (2000), "Halk Kültürü ve Folklorun Türk Kültüründeki Yerine Kültürel Değişim ve Gelişim Açısından Bakış" Adana Halk Kültürü Araştırmaları 1, Epsilon Ofset Adana.
- Çobanoğlu, Özkul (2010), Halk bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara
- Ekici, Metin (2004), "Araştırma Yöntemleri", Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, editör: M. Öcal Oğuz, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Elçin Şükrü, (1993), Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ergin Muharrem, (1994), Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Günay, Umay (1999), "Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Halk Kültürü", Osmanlı Kültür ve Sanat C.9. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Kaşgarlı, Mahmut (2005), Divan-ı Lügat-it Türk, Besim Atalay Tercümesi, Ankara.
- Kaya, Doğan (2001), Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde
- Örnek, Sedat Veyis (1977) Türk Halk Bilimi İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük, (1995), MEB, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- Şükrü, Elçin (1988), Halk Şiiri Antolojisi, Ankara.
- Tökel, Dursun Ali (2013), “Türkçede Duyguların İfade Edilmesinde Allah Lafzının Kullanımı”, Yağmur Dergisi, İstanbul, (67),41-43
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (1988), TDK Yayınları, 1.Cilt, (8.Baskı), Ankara.
- Büyükoztürk, Ş. (2007). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı, Ankara, Pegem A Yayıncılık.
- Yıldırım, A. & Simsek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Ankara, Seçkin.

Dr. Adem BALABAN*
Dr. Bünyamin ÇAĞLAYAN†
Adem ÇALIŞKAN‡

ULUSLARARASI DİL VE KÜLTÜR FESTİVALİ-TÜRKÇE OLİMPİYATLARININ TÜRKÇE VE TÜRK KÜLTÜRÜNE KATKISI

Özet

Dünyanın en çok konuşulan dillerinden biri olan Türkçe, tarih içinde birçok büyük devlet tarafından pek çok coğrafyada konuşulup yazılmıştır. 7. yüzyıldan itibaren yazı dili olarak kullanılan Türkçe, özellikle Osmanlılar zamanında daha geniş bir coğrafyada konuşulmuş ve tanınan diller arasında girmiştir. Bilim, sanat ve edebiyat alanında çok önemli eserler Türkçe olarak kaleme alınmıştır.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde Türkçe, başta Türkiye olmak üzere Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan gibi birçok devlette yaklaşık iki yüz milyon kişi tarafından ana dili olarak konuşulmaktadır. Türkçe son yıllarda hem Türkiye'de hem de yurt dışındaki Türk okulları ve Türkçe kurslarında yabancılara da öğretilmektedir. Türkçe öğretiminin hem yaygınlaşması hem de Türkçe öğreten bu kurumlara destek olmak için Uluslararası Türkçe Derneği (TÜRKÇEDER) tarafından Türkçe Olimpiyatları düzenlenmeye başlamıştır.

2003 yılında 17 ülkeden 62 öğrencinin katılması ile başlayan Türkçe olimpiyatlarının on üçüncüsü 2015 yılında 139 ülkeden 2500 öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu yarışmalara hem yabancı öğrenciler hem de yurt dışında yaşayan Türk öğrenciler katılabilmektedir. Yarışmalar, konuşma dalından yazmaya, şarkıdan şiire kadar birçok alanda yapılmaktadır.

* Hëna e Plotë "Bedër" Üniversitesi, Tiran/Arnavutluk; abalaban@beder.edu.al

† Hëna e Plotë "Bedër" Üniversitesi, Tiran/Arnavutluk; bcaglayan@beder.edu.al

‡ Hëna e Plotë "Bedër" Üniversitesi, Tiran/Arnavutluk; caliskan-ad@hotmail.com

Yarışmacılar, kendi ülkelerinde yapılan ön elemeleri geçtikten sonra Türkiye veya diğer ülkelerde yapılan finallere katılabilmektedir.

Çalışmamızda on yılı aşkın bir süredir düzenlenmekte olan Türkçe olimpiyatları ve Uluslararası Dil ve Kültür Festivali incelenecektir. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkçe olimpiyatlarının tarihçesi, olimpiyatların nasıl tertip edildiği, yarışma kategorileri, yıllara göre katılan ülkeler ve öğrenci sayıları verilecektir. İkinci bölümde ise Türkçe olimpiyatlarının Türkçe, Türk kültürü ve Türkoloji'ye katkıları ile Türkçenin dünya dili olması noktasında oynadığı rol ortaya konmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise bu olimpiyatların medyaya ve aydınlara yansımalarından bahsedilecektir.

Anahtar kelimeler: *Uluslararası Dil ve Kültür Festivali, Türkçe Olimpiyatları, Türkçe, Türk kültürü, Türkoloji, dil*

Abstract

Contributions of International Festival of Language and Culture - Turkish Olympiads to Turkish and Turkish Culture

Turkish is one of the world's most widely spoken languages in history. It was used in many large states and in many geographical areas. Turkish spread out a lot and has become one of the best known languages especially in Ottoman period. This language was used as a written language since the 8th. century. Many books in science, art and literature were written in Turkish language.

By the twentieth century, nearly two hundred million people speak this language as the mother tongue mainly in Turkey, Azerbaijan, Turkmenistan, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, as well as many Turkish states. In recent years, Turkish schools and Turkish language centers teach Turkish for foreigners in both Turkey and abroad. TÜRKÇEDER Association began to organize Turkish Language Olympiads in order to support these institutions for teaching Turkish.

Turkish Olympiads started in 2003 with 62 students from 17 countries. The 13th. Olympiad was realized with the participation of 2500 students from 139 countries in 2015. Foreign students and Turkish students living abroad can participate in these competitions. The Olympiad was carried out in many fields such as speech, writing, poetry and song. Competitors participate in the finals in Turkey after the preliminaries in their own countries.

Turkish Olympiads have been done every year in a different discourse. The purpose of the competitions is to create feelings of brotherhood, love and peace among the participations on the issue of Turkish Language. Turkish Olympiads introduce the Turkish as "a love, peace and brotherhood language" and as a bridge to love people and each other. In general, students studying at Turkish schools abroad participate in the Olympiads. Over a thousand competitors from many countries participate in the Olympiads. Their final are held in Turkey. The students who have come to Turkey can find the opportunity to learn the Turkish language and culture. After the competitions, the young people who return to their countries are going to be volunteer spokesmen of Turkish language and culture in their countries.

This study consists of three parts. In the first section, some information will be given such as; the history of Turkish Olympiads and International Festival of Language and Culture, form of organizing, the competition categories, the number of students, participating countries according to the year. In the second section, the Turkish Olympiads will be evaluated in terms of contributions to Turkish language and culture. In this section of Olympiads, the Turkish language is also evaluated as an international language. The last section will be the news and comments of Turkish Olympiads.

Key words: *International Festival of Language and Culture, Turkish Olympiads, Turkish, Turkish culture, Turcology*

1. Giriş

Dünyanın en çok konuşulan dillerinden biri olan Türkçe, tarih içinde birçok büyük devlet tarafından pek çok coğrafyada kullanılmıştır. Tarihte birçok sanat eserinin yazıldığı bu dil, Çin'den Avrupa'ya kadar geniş bir coğrafyada yüzyıllarca yazılmış ve konuşulmuştur. Özellikle cihan devleti Osmanlı zamanında birçok milletten insanlar Türkçeyi öğrenmiştir. İçlerinde Türkçeyle çok güzel şiirler yazan yabancı şairler de çıkmıştır.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde Türkçe, başta Türkiye olmak üzere Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan gibi birçok Türki cumhuriyette ana dili olarak konuşulmaktadır. UNESCO tarafından 2003 yılında yayınlanan rapora göre Türkçe, 6 ülkede 120 milyon insan tarafından ana dili olarak konuşulmaktadır. (Ouane, 2003:7) Ancak gerek orada sayılmayan diğer Türk devletlerinde yaşayanlar, gerekse dünyanın birçok ülkesinde yaşayan Türkler düşünüldüğünde bu rakamın iki yüz milyon civarında olduğu düşünülebilir.

Türk dili denildiği zaman Çin'den Amerika'ya kadar yüz milyonların ana dili olarak konuştuğu bir dil akla gelmektedir. Akalın'ın aşağıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Türkçe milyonlar mensubu olan büyük bir dil ailesidir. "Artık Türk dili sadece Anadolu'da ve Balkanlarda değil, sadece Türkistan'da ve Sibiry'a'da değil; çalışmak amacıyla Avrupa'ya, Amerika'ya, Avustralya'ya giden vatandaşlarımız sayesinde dünyanın dört bucağında konuşuluyor. Türkçenin lehçeleri dediğimiz çeşitli kolları Balkanlardan Uzak Doğuya kadar geniş coğrafyada yazı ve konuşma dili olarak kullanılıyor. Bütün bu kollara Türk dili ailesi adını veriyoruz." (Akalın, 2003:1)

Türkiye'nin ülke tanıtımına önem vermesi, ticari ilişkilerin artması, yurt dışında açılan kültür merkezleri, yurt dışında faaliyet gösteren Türk okullarının çoğalması gibi nedenlerle yabancıların Türkçeye ilgisi artmıştır. Bu sebeplere bazı milletlerle olan tarihi ve kültürel bağlar da eklenebilir. İşte bu ve buna benzer sebeplerin de etkisiyle Türkçe son yıllarda hem Türkiye'de hem de yurt dışındaki Türk okulları ve Türkçe kurslarında yabancılar da öğretiliyor. Son on yıldır, Türkçe öğretiminin hem yaygınlaşması hem de Türkçe öğreten bu kurumlara destek olmak için Uluslararası Türkçe Derneği (TÜRKÇEDER) tarafından Türkçe Olimpiyatları düzenlenmeye başlamıştır. TÜRKÇEDER'in resmi internet sitesinden alınan bilgilere göre 2003 yılında 17 ülkeden 62 öğrencinin katılması ile başlayan Türkçe olimpiyatlarının on üçüncüsü 2015 yılında 139 ülkeden 2500 öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu yarışmalara hem yabancı öğrenciler hem de yurt dışında yaşayan Türk öğrenciler katılabilmektedir. Yarışmalar, konuşma dalından yazmaya, şarkıdan şiire kadar birçok alanda yapılmaktadır. Yarışmacılar, kendi ülkelerinde yapılan ön elemeleri geçtikten sonra Türkiye'de ve son iki yıldır Romanya'da yapılan finallere katılabilmektedir.

Türkçe Olimpiyatları her yıl farklı bir söylemle yapılıyor. Yarışmaların amacı, Türkçe vesilesiyle insanlar arasında sevgi, kardeşlik ve barış gibi duygular oluşturmaktır. Olimpiyatlar Türkçeyi "sevgi, barış ve kardeşlik dili" olarak tanıtıyor ve insanların birbirlerini sevmeleri için köprü görevi yapıyor. Olimpiyatlara genel olarak yurtdışındaki Türk okullarının öğrencileri katılıyor. Ancak diğer okullarda okuyup Türkçe bilenlerin ve kurs merkezlerinden katılanların da sayısı az değildir. Finalleri 2013 yılına kadar Türkiye'de yapılan olimpiyatlara pek çok ülkeden bini aşkın yarışmacı katılmaktadır. Türkiye'ye gelen bu öğrenciler, Türkçeyi ve Türk kültürünü yakından tanıma fırsatı da bulmaktadır. Yarışmalardan sonra ülkelerine dönen bu gençler, kendi ülkelerinde gönüllü Türkçe ve Türk elçileri olmaktadır.

2003 yılında Türkçe Olimpiyatları olarak başlayan bu organizasyon 2013 yılından itibaren Uluslararası Dil ve Kültür Festivali (UDKF) adı altında devam etmektedir. Türkçe Olimpiyatları bu genel festivalin alt dallarından biri olarak varlığını sürdürmektedir.

2. Olimpiyatlarının Tarihçesi

2.1. Türkçe Olimpiyatlarının Amacı

Türkçe Olimpiyatlarını düzenleyen TÜRKÇEDER olimpiyatların yapılış amacını şu şekilde açıklamıştır: “Dil insanların birbirlerini anlamasını ve kaynaşmasını sağlayan bir unsurdur. İletişim çağında kültürlerin birbirleri ile kaynaşması, farklı kültürlere sahip insanların birbirleriyle anlaşması dil ile olmaktadır. Türkiye'nin dünya ülkeleri ile geliştirdiği ilişkiler, Türkçe öğrenen binlerce öğrencinin mevcudiyeti dilimizin hak ettiği konumu elde edeceğinin emareleri sayılır. Türkçe Olimpiyatları da Türkçemizin dünyada hak ettiği konuma gelmesi ve daha yaygın şekilde kullanılması için oluşturulan bir emeğin ürünüdür.” (<http://www.turkceolimpiyatları.org/>). Olimpiyatlar TÜRKÇEDER tarafından bu emeği ödüllendirmek amacıyla başlatılmış ve devam ettirilmektedir.

2.2. Olimpiyatların Tertip Ediliş Şekli

TÜRKÇEDER tarafından başlatılan ve TÜRKÇEDER genel koordinatörlüğü ile yapılan Olimpiyatlar, olimpiyat tertip heyeti tarafından düzenlenir. Tertip heyeti yılın belirlenmiş tarihlerinde toplanır. Bu toplantılarda, yapılan Olimpiyatların değerlendirilmesi, gelecek yılın plan, program ve koordinesi yapılır. Bilimsel açıdan yanlış ve doğru uygulamalar tartışılır. Daha sağlıklı ve en doğru uygulamalarla gerçekleşmesine yardımcı olur. Ayrıca olimpiyatların değerlendirilmesi Olimpiyat Bilim Kurulu tarafından yapılır.

Bu olimpiyatlar öncelikle ülkelerde ön eleme şeklinde başlıyor ve finallerle Türkiye’de ve seçilen herhangi bir ülkede son buluyor. Her ülke kendi içinde yarışmalar düzenliyor. Eylül-Ekim aylarında özellikle Türk okullarında sınıf içi seçmeler, daha sonra okul içi seçmeler yapılıyor. Okul birincileri diğer okul birincileriyle yarışıyor ve sonuçta o ülkeyi temsil edecek ilk üç belirleniyor. Ülke içindeki finallerde derece yapıp Türkiye’ye gitmeye hak kazanan öğrenciler, Türkiye’de ana dillerine göre oluşturulan gruplarda yarışıyorlar. Kendi gruplarında finale kalanlar, finalde yarışmaya hak kazanıyor. Daha sonra her grubun birincisi finalde birbirleriyle yarışıyor. Sınıf içinde başlayıp ülkeler arası bir yarışmaya dönen Türkçe Olimpiyatlarının Türkiye’deki finallerine katılan öğrenciler buz dağınının

görünen yüzünü oluşturmaktadır. Mesela 2010 yılında yapılan olimpiyatlara Türkiye'ye 135 ülkeden 2500 öğrenci katıldı. Bu 2500 öğrenci kendi ülkelerinde derece yapıp Türkiye'ye gitmeye hak kazanan öğrencilerdir. Türkçe Olimpiyatlarının ilk elemelerinden finale kadar kendi ülkelerindeki yarışmalarda elenen öğrenciler de hesaba katılırsa bu rakamların on binlerle ifade edilmesi uygun olacaktır.

2.3. Yarışma Kategorileri

Daha önceki yıllarda farklı kategorilerde yapılan yarışmalar 2015 yılında dört bölüm halinde yapılmıştır. Daha önceki yıllarda yapılan “Deneme Yarışması, Ebru Yarışması, Kitap Tanıtım Yarışması, Ülke Tanıtım Stantları Yarışması, Kısa Film Yarışması ve Genel Kültür Yarışması” kategorileri 2015 yılında gerçekleştirilmemiştir. 2015 yılında yapılan yarışma kategorileri şunlardır:

i. Yabancı Dil Türkçe Yarışmaları

1. Konuşma Yarışması (13-19 Yaş) 1996-2002 yılları arasında doğmuş ilk ve orta öğretim öğrencileri katılabilir.
2. Yazma Yarışması (13-19 Yaş) 1996-2002 yılları arasında doğmuş ilk ve orta öğretim öğrencileri katılabilir.
3. Dil Bilgisi Yarışması (13-19 Yaş) 1996-2002 yılları arasında doğmuş ilk ve orta öğretim öğrencileri katılabilir.
4. İleri Seviye Türkçe Yarışması (13-19 Yaş) 1996-2002 yılları arasında doğmuş ilk ve orta öğretim öğrencileri katılabilir.
5. Okuma Yarışması (13-19 Yaş) 1996-2002 yılları arasında doğmuş ilk ve orta öğretim öğrencileri katılabilir.
6. Şarkı Yarışması (12-16 Yaş) 1999-2003 yılları arasında doğmuş ilk ve orta öğretim öğrencileri katılabilir.
7. Ses Yarışması (12-16 Yaş) 1999-2003 yılları arasında doğmuş ilk ve orta öğretim öğrencileri katılabilir.
8. Şiir Yarışması (12-16 Yaş) 1999-2003 yılları arasında doğmuş ilk ve orta öğretim öğrencileri katılabilir.
9. Özel Beceriler Yarışması (13-19 Yaş) 1996-2002 yılları arasında doğmuş ilk ve orta öğretim öğrencileri katılabilir.
10. Halk Oyunları Yarışması (12-16 Yaş) 1999-2003 yılları arasında doğmuş ilk ve orta öğretim öğrencileri katılabilir.

ii. Anadili Türkçe Yarışmaları

1. Ana Dili Türkçe Okuma Yarışması (12-17 Yaş) 1998-2003 yılları arasında doğmuş ilk ve orta öğretim öğrencileri katılabilir.

2. Ana Dili Türkçe Şiir Yarışması (12-16 Yaş) 1999-2003 yılları arasında doğmuş ilk ve orta öğretim öğrencileri katılabilir.

iii. Türkoloji Yarışması

Deneme Yarışması (18-25 Yaş) 1997-1990 yılları arasında doğmuş üniversite öğrencileri katılabilir.

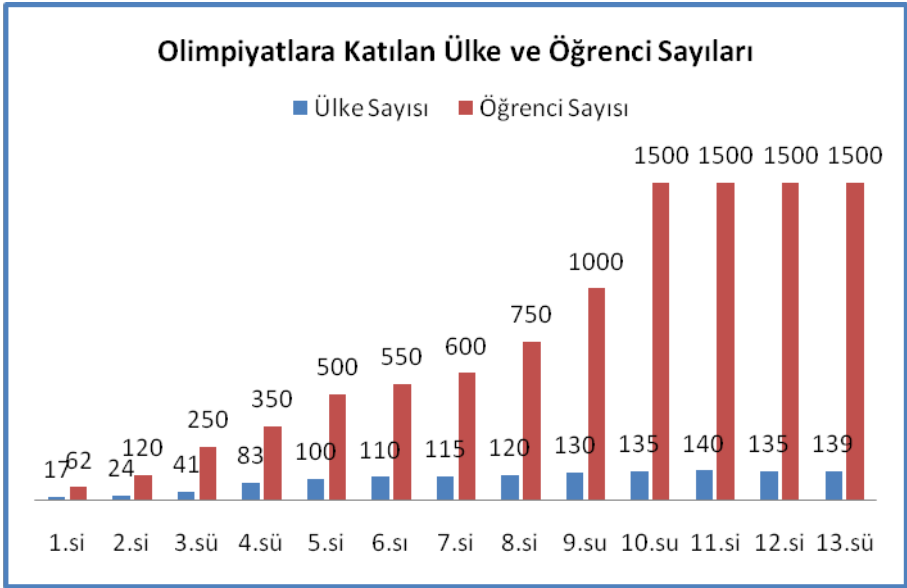
iv. Öğretmen Yarışması

Öğretmen Ders Senaryosu Yarışması

Yarışma kategorileri ve katılım şartları hakkında <http://turkceder.org/yarismalar/> adresinden detaylı bilgi alınabilir.

2.4. Yıllara Göre Katılan Ülkeler ve Öğrenci Sayıları

1. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 17 ülkeden 62 öğrenci
2. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 24 ülkeden 120 öğrenci
3. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 41 ülkeden 250 öğrenci
4. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 83 ülkeden 350 öğrenci
5. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 100 ülkeden 500 öğrenci
6. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 110 ülkeden 550 öğrenci
7. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 115 ülkeden 600 öğrenci
8. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 120 ülkeden 750 öğrenci
9. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 130 ülkeden 1000 öğrenci
10. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 135 ülkeden 1500 öğrenci
11. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 140 ülkeden 1500 öğrenci
12. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 135 ülkeden 1500 öğrenci
13. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na 139 ülkeden 2500 öğrenci katılmıştır.

Tablo 1: Olimpiyatlara Katılan Ülke ve Öğrenci Sayıları

On üçüncü Türkçe Olimpiyatına katılan ülkeler şunlardır:

Sıra	Ülke
1	ABD
2	Afganistan
3	Almanya
4	Angola
5	Arjantin
6	Arnavutluk
7	Avustralya
8	Avusturya
9	Azerbaycan

Sıra	Ülke
47	Haiti
48	Hırvatistan
49	Hindistan
50	Hollanda
51	Irak
52	İngiltere
53	İran
54	İskoçya
55	İspanya

Sıra	Ülke
93	Mozambik
94	Myanmar
95	Nepal
96	Nijer
97	Nijerya
98	Norveç
99	Orta Afrika Cumhuriyeti
100	Özbekistan
101	Pakistan

10	Azerbaycan Nahçıvan Ö.C.
11	Bangladeş
12	Belarus
13	Belçika
14	Benin
15	Birleşik Arap Emirlikleri
16	Bosna Hersek
17	Brezilya
18	Brunei Sultanlığı
19	Bulgaristan
20	Burkina Faso
21	Cezayir
22	Chinese Taipei
23	Çad
24	Çek Cumhuriyeti
25	Danimarka
26	Danimarka Grönland
27	Demokratik Kongo Cumhuriyeti
28	Dominik Cumhuriyeti
29	Ekvator Ginesi
30	Endonezya
31	Estonya
32	Etiyopya

56	İsveç
57	İsviçre
58	İtalya
59	İzlanda
60	Japonya
61	Kamboçya
62	Kamerun
63	Kanada
64	Karadağ
65	Kazakistan
66	Kenya
67	Kırgızistan
68	Kolombiya
69	Kongo Cumhuriyeti
70	Kosova
71	Kuveyt
72	Kuzey İrlanda
73	Laos
74	Letonya
75	Liberya
76	Libya
77	Lihtenştayn
78	Litvanya

102	Panama
103	Papua Yeni Gine
104	Paraguay
105	Peru
106	Polonya
107	Portekiz
108	R.F. Tataristan Ö.C.
109	Romanya
110	Rusya Federasyonu
111	Senegal
112	Sırbistan
113	Singapur
114	Slovakya
115	Slovenya
116	Somali
117	Sri Lanka
118	Sudan
119	Suriye
120	Suudi Arabistan
121	Şili
122	Tacikistan
123	Tanzanya
124	Tanzanya Zanzibar

33	Fas	79	Lübnan	125	Tayland
34	Fildişi Sahili	80	Lüksemburg	126	Togo
35	Filipinler	81	Macaristan	127	Tunus
36	Finlandiya	82	Madagaskar	128	Türkmenistan
37	Fransa	83	Makedonya	129	Uganda
38	Gabon	84	Malavi	130	Ukrayna
39	Galler	85	Maldivler	131	Umman
40	Gambiya	86	Malezya	132	Ürdün
41	Gana	87	Mali	133	Venezüela
42	Gine	88	Meksika	134	Vietnam
43	Gine Bissau	89	Mısır	135	Yemen
44	Güney Afrika Cumhuriyeti	90	Moğolistan	136	Yeni Zelanda
45	Güney Kore	91	Moldova	137	Yunanistan
46	Gürcistan	92	Moritanya	138	Zambiya
				139	Zimbabve

Tablo 2: Olimpiyatlara Katılan Ülkeler

3. Uluslararası Dil ve Kültür Festivali-Türkçe Olimpiyatları'nın Türkçe, Türk Kültürü Ve Türkoloji'ye Katkıları

Dil ve kültür ayrılmaz parçalardır. Birinden bahsedildiğinde diğeri onun tamamlayıcısı durumundadır. Bu ilişkiyi M. Kaplan dil ve kültür yazısında şöyle belirtmektedir: “Her millet dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Bu esnada o, akan bir nehir gibi, içinden geçtiği her topraktan bazı unsurları alır. Her medeni milletin konuşma ve yazı dili, karşılaştığı medeniyetlerden alınma kelime ve deyimlerle doludur.” (Kaplan, 1988:187-188).

Kültürün en önemli taşıyıcısı olan dil, aynı zamanda kültürün en önemli gösterenleridir. Karşılıklı birbirlerini besleyen dil ve kültür yaşanılan tarih içinde birçok eserin meydana getirilmesini sağlamıştır. Yaşadığı

kültürün çocuğu olan yazar veya şair yine bu kültürün içinden çıkan dili kullanarak kültürel eserler oluşturur. Yine Kaplan, bu konuda şunları söylemektedir:

“Kültür eserleri, dilin belli bir yer ve anda donmuş şekilleridir. Bu bakımdan onların abidelerden farkları yoktur. Kütüphaneler dil abidelerini toplayan müzelerdir. Dil, bir kap olduğuna göre onlara ” duygu, düşünce, hayal müzeleri “ demek gerekir. Biz eskiden yaşamış insanların hayat tecrübelerini, inanç ve değerlerini bu eserlerden öğreniriz. Aslında dili hem şekil, hem muhtevasıyla inceleyen filolojinin gayesi, insan kültürünü tanımaktır. Fakat bu görüşe ancak dil ile kültür arasındaki bağlantıyı görenler ulaşabilirler.” (Kaplan, 1988:189).

3.1. Türkçenin Öğretimi ve Kültür İlişkisi

Konuşulduğu toplumunun kültüründen etkilenen dil, yabancı insanlara öğretilirken kendi kültürüne ait izleri de beraberinde taşımaktadır. Dil öğeleri, kültür unsurlarını taşıyan araçlardır. Yabancılarla Türkçe öğretilmesi vesilesiyle Türk kültürü de o insanlara aktarılmaktadır. Uzun bir süreç olan kültürün dil aracılığıyla yeni insanlara ulaşması, insanların birbirlerini tanımaları ve birbirlerini anlayabilmelerine fırsat vermektedir. Bu gerçeği, Danimarka’da öğretmen olan Fatih Doğan’ın Aksiyon dergisindeki ifadelerinde görebilirsiniz: “İşte bütün bu süreci siz sadece Türkçe öğretmeye bağlarsanız yanılırsınız. Çünkü biz insanların birbirini tanınması ve kaynaşması için çalışıyoruz. Kültür Şöleni ve Türkçe Olimpiyatları, söz konusu misyonun ana göstergeleri.” (Tokay ve Gülmez, 2012)

Türk kültürüne ait birçok unsur Türkçe öğretimi vesilesiyle öğretilmektedir. Bu hususa dikkat çeken Özcan(2009:28), “Türkçemizi bugün başka milletlere annelerimizden aldığımız sevgiyle birlikte öğretiyoruz. Türkçe ile gönüllere giriyor, Türkçe ile Yunus’un sevgisini, Türkçe ile Mevlana’nın hoşgörüsünü, Türkçe ile Hacı Bektaş Veli’nin insana dikkat çeken felsefesini anlatıyor, Türkçe ile dünya insanlığına Nasreddin Hoca’nın hikmetli nüktelerini aktarıyoruz.” demektedir. Türkçenin öğretilmesi ve olimpiyatlar sayesinde Türk kültürel değerleri beş kıtaya yayılmakta ve Türkçe ve Türk insanının diğer milletler tarafından tanınmasına, bilinmesine ve sevilmesine hizmet etmektedir. Türk diliyle ortaya konulan eserler de bu faaliyetlerle yurt dışında orijinallerinden okunma fırsatı bulmaktadır. “Bu eserlerin sahibi olan şair ve yazarlarımız ve yazdıkları edebi metinler bugün farklı ırk, dil ve dinlere mensup kişilerin dilinde beş kıtada yankılanmaya devam etmektedir.” ve “Tabii olarak her

dilde olduğu gibi bizim kültürümüz, hadiselere, insana bizim bakış bakışımızdır.” demektedir. (Özcan, 2009:28)

Dilin kültürel açıdan değerlendirildiği bir çalışmada dilin bir kültür hazinesi olduğunu belirten Korkmaz şöyle demektedir:

“Her dil gibi Türk dili de tarihin derinliklerinden günümüze uzanan dönemlere ait bütün sözlü ve yazılı değerlerini, yani edebiyat, sanat, felsefe, bilim ve düşünce ürünlerini hep dil hazinesine aktarmış bulunmaktadır. Bu bakımdan bir milletin, bir toplumun, bir kavmin dili, o milletin, o toplumun kültür varlığının aynası durumundadır. Dolayısıyla Türk dili yazılı ve sözlü binlerce eseriyle bu açıdan da bir kültür zenginliği sergilemektedir.” (Korkmaz, 2010:1).

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kültür aktarımı önemli hususlardandır. “Dil öğretimi aynı zamanda kültür öğretimidir.” (Özbay, 2009:5). Türkçeyi öğrenen kişi yabancı dilin yanı sıra örf ve âdetlerimizi de öğrenir. Türkçe öğreticisi hangi yöntemi kullanırsa kullansın öğrenciye dil unsurlarının yanı sıra kültür unsurlarını da verir.

Yabancılarla Türkçe öğretiminde milli kültürümüze ait unsurların kullanılmasının hem öğretime fayda sağladığı hem de kültür aktarımında önemli rol oynadığı gerçeğine birçok araştırmacı dikkat çekmiştir. Çangal, bu malzemelerin kullanımının öğretimi zenginleştireceğini şöyle ifade eder: “Ninniler, masallar, mâniler, destanlar, efsaneler ve türküler kültür aktarıcılarımızdandır. Dil öğretiminde seviyeye ve amaca uygun olarak bu eserlerden faydalanmak öğretimi zenginleştirecektir.” (Çangal, 2012:13). Öğretmenler, dilin bu yumuşak gücünden faydalanarak öğrencilerine Türk kültürüne ait birçok unsuru tanıtılabılır. Özellikle folklor malzemelerinin kullanımının Türkçe öğretimi sürecinde Türkçe ile Türk kültürü arasında bir köprü işlevi görebileceğini ifade eden Özdemir’e göre “Türkçe öğretmenleri, dil öğretiminde tabii şekilde ortaya çıkan folklor malzemelerini kullanma fırsatlarını değerlendirerek, öğrencilerin dikkatlerini kültürel değerlere, bize özgü dünya görüşümüze, tarihimize ve edebiyatımıza çekebilir.” (Özdemir, 2013:158).

Kelimeler, milletin ortak malıdır ve bir milletin binlerce yıllık geçmişini kavram olarak içinde barındırır. Aslında böyle bir kelimenin öğretimi ardındaki anlamın ve kavramın da öğretilmesidir. Kendimizi ifade ettiğimiz kelimelerin yaşanan kültürün içinden çıktığını ifade eden Avcı, “Bütün kelime kavramların arkasında bir kültür geçmişi vardır. Bu sebeple öğretilen toplumun yapısı ve sosyal değerleri dikkate alınmalıdır.” demektedir. (Avcı, 2002:2) Dil öğretiminde kültürün önemli bir yeri olduğunu ve “dilini yalnızca göstergeler dizgesi değil, aynı zamanda kültür demek olduğu” ifade eden Bölükbaş ve Keskin’e göre “dil öğrenimi ve

öğretiminde kültür ögesini hiçbir zaman unutmamak gereklidir.” (Bölükbaş ve Keskin, 2010:225).

3.2. Uluslararası Dil ve Kültür Festivali'nin Türk Kültürüne Katkısı

Uluslararası Dil ve Kültür Festivali ve Türkçe Olimpiyatları merkezde Türk kültür ve dilinin tanıtılması, diğer kültür ve dillerle tanışılması bu vesilelerle insanlık barışına hizmet etme amacı taşımaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için yapılan organizasyonlara yukarıda ifade edildiği üzere 140 ülkeden öğrenci katılmaktadır. Bu organizasyonlar vesilesiyle Türkçe ve Türk kültürünü yakından tanıyan yabancı öğrenciler kendi ülkelerinde Türklerle ilgili pozitif düşünce ile hareket etmeye başlıyorlar. Bu da sadece iki milletin yakınlaşmasına değil aynı zamanda dünyada sevgi ve barışın kurulmasına büyük hizmet ediyor. Bu olimpiyat vesilesiyle Türkiye'ye giden bir öğrenci olimpiyatta karşılaştığı, dünya barışına katkı sağlayacak bir tabloyu şöyle anlatıyor: “Hoşgörü ve barış içinde. Dünyamızın aç ve muhtaç olduğu tablo işte buydu. Daha birkaç gün öncesine kadar birbirimizi hiç tanımazken, bir bakmışız ki dost olmuşuz. Hediyeleşmeler, birlik, beraberlik, yardımlaşma, işte sevgi. Hani bu özellikler değil mi insanı insan yapan? Aslında ne kadar da farklıydık birbirimizden, birimiz kutuplardan bir diğeri Madagaskar'dan gelmişti. Biri Japonya'dan diğeri de Brezilya'dan, oturup birlikte kahvaltı yaptık.” (Uka, 2013:11)

Yurt dışındaki Türk okulları ve onların katkılarıyla tertip edilen UDKF'nin Türkçenin öğretilmesinde önemli bir yeri vardır. Nasıl ki tarihte Türkler gittikleri yerlere kendi dil ve kültürlerini götürdüler, şimdilerde de yurt dışındaki Türk okulları buldukları yerlerde Türk dili ve kültürünü tanıtmaktadır. Armağan'ın Balkan milletleri için söylediği “Türklerle, Türk diliyle, Türk kültürüyle iç içe yaşamaları onların Türk kültüründen etkilenmelerine yol açmıştır.” ifadeleri bu okulların bulunduğu tüm yerler için de geçerlidir. (Armağan, 1992: 19).

UDKF sayesinde hem yurt dışında hem yurt içinde onlarca değişik aktivite, tanıtım standı, salon gösterisi ve yarışmalar yapılmaktadır. Dilin ve kültürün merkezde olduğu bu programlar insanların birbirlerini kültürel açıdan etkilemesine yol açmaktadır.

Toplum çepçevre kuşatan kültür, maddi ve manevi yönüyle topluma yön verir, nesilden nesile aktarılır. “Maddi kültür; bir toplumun kullandığı kap-kacak, giyim eşyaları, her türlü alet, teknik araçlar, makineler ve fabrikalardır. Bu daha çok Ziya Gökalp' in medeniyet dediği şeydir.

Manevi kültür ise bir toplumun en başta dili, edebiyatı, sanatı, bilimi, felsefesi, halk inançları ve halk kültürü, örf ve adetleri, ahlak kuralları, normları, düşün şekilleri, yemek yeme şekilleri vb. Bu da Ziya Gökalp'in hars dediği şeylerdir. Bu iki kültür arasında da önemli ilişkiler mevcuttur. (Arslanoğlu, 2000:18).

Amerika'da yapılan bir kültür festivalinde Türk kültürüne ait birçok ürün sergilenmekte ve gösterilmektedir. Giyim-kuşam, gıda, el sanatları, geleneksel ürünler, diğer sanat ürünleri, edebi eserler ve yazarları gibi maddi kültür unsurları bu festivallerde tanıtılmaktadır. Ebru, hat gibi el sanatları, baklava, dolma, sarma gibi yemek çeşitleri bu organizasyonlar vesilesiyle kıtalar dolaşmaktadır. Ayrıca türk kültürüne ait selamlaşma, inançlar, gelenekler, manevi değerler, bazı semboller ve dil ürünleri gibi manevi unsurlar da bu festivallerin en vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu programlar Türk kültürünü olabildiğince iyi bir şekilde yurt dışında temsil etmektedir.

Arslan, yaptığı bir araştırmada Türkçe Olimpiyatlarının Türk kültürünün tanınmasında etkili olduğunu ifade eder. Farklı ülkelerde çalışan 45 türkçe öğretmeniyle yaptığı ankette öğretmenlere "Türkçe Olimpiyatları öğrencilerin Türk kültürünü tanımalarında etkilidir." sorusunu sormuştur. Bu soruya öğretmenlerin %68,9'u kesinlikle katılıyorum, %20'si katılıyorum, %8,9'u ise kısmen katılıyorum cevabını vermiştir. Türk müziğine ilgiyi artırdığını söyleyenlerin oranı da yüzde doksandır. (Gürdal ve Arslan, 2014:252).

Arnavutluk'ta yapılan bir araştırmaya göre Türkçe öğrenen lise öğrencilerinin büyük bir kısmı kendilerini motive eden unsurların iş imkanlarından daha çok kültürel değerler olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırma "Türk koleji öğrencilerinin Türkçe öğrenirken araçsal motiveden (gelecekteki kariyer, iş bir iş imkanı, eğitim imkanı) daha çok entegre motive (edebiyat ve sanat eserlerini anlama, kültürel grup aktivitelerine katılma, Türk dizilerini izleme) olduklarını göstermiştir." (Gülseven, 2015:48) Bu durumda UDKF'nin azımsanmayacak bir payı olduğu unutulmamalıdır.

Bu festivallerin Türk kültürüne, dünya barış ve kardeşliğine hizmet ettiğini bazı aydınlar şöyle ifade etmektedir:

M. Fethullah Gülen: "Kanaatimce, dünyanın dört bir yanında sevgi çiçekleri olarak açan bu öğrenciler şu güzel halleriyle bütün insanlığa bir mesaj veriyorlar. İnsanlık sevgisinin kanatları altında bir arada huzurla yaşanabileceğini, dahası farklılıkların bir zenginlik kaynağı sayılabileceğini ve değişik kültürlerde neşet etmiş kimseler arasındaki alış verişin onları çok daha donanımlı kılabileceğini gösteriyorlar. Dil ve Kültür Festivali gibi faydalı faaliyetlerle kendilerini geliştirdikleri gibi, beyan gücüyle, şiirin sihriyle,

güftenin büyüyle ve müziğin evrensel diliyle dünya barışına da hizmet ediyorlar.” (İhsan Denli/Zaman gazetesi, 2015)

Milli Savunma Eski Bakanı İsmet Yılmaz: "Dünyaya Türk kültürünü tanıtmaktadır. Uluslararası kardeşliği pekiştirmek ve kültürümüzü tanıtmak için bundan daha güzel bir etkinlik düzenlemezd. Bugün burada aynı dili konuşanlatım değil, aynı duyguları paylaşanların anlaştığına şahitlik ediyoruz. Bu kardeşlerimiz su gibi temiz, ekmek kadar aziz, Kızılırmakçasına bizim canımız, ciğerimiz."

Gürol Güngör: "Fakat gidip gördüğünüz, oraları gezdiğiniz zaman, öğretmenler ve öğrencilerle tanışınca bunun böyle olmadığını anlıyorsunuz. Ayrıca neler yapıldığını da bilmiyordum, okullarda. Bostanları var. Spor salonları var. Tiyatro salonları var. Konferans salonları var. Dışarıdaki insanları içeriye alıp Türkçe öğretmek, Türk kültürünü tanıtmak, oradaki kültürle birleştirmek... Hep bunlar yapılıyor."

Bülend Özveren: "Bugün doğal olarak Türk kültürü dışında bana en yakın kültür Fransız kültürü. Ben şunu savunuyorum: Tam sayısını bilmiyorum, 150 ülke mi ne? Tanzanyalı, Papua Yeni Ginelisi, Tacikistanlı, yani değişik dil, din, ırktan çocuklar benim burada Fransızca öğrendiğim gibi, oralarda benim güzel dilim Türkçe'mi öğreniyorlar. Artı benim kültürümü öğreniyorlar. Bunda ne yanlışlık var? Ne tuhafılık var?... Benim kültürümün dünyaya müspet anlamda yayılması için yapılmış bir organizasyon olduğunu yavaş yavaş fark etmeye başladım sonraki dakikalarda. Olayın içeriğini, anlamını, ne kadar önemli olduğunu fark ettikten sonra bunun içinde her zaman yer alırım dedim kendi kendime." (Kılıç, 2015)

3.3. Uluslararası Dil ve Kültür Festivali'nin Türkolojiye Katkısı

Türkçenin yabancı dil olarak yaygınlaşması, birtakım yeni iş alanları doğurmuştur. Türk okulları, kültür merkezleri, dil kursları gibi yerlerde Türkçe öğretmenlerine ihtiyaç duyulmaya başlamıştır. Her yıl yüzlerce Türkçe öğretmeni yurt dışına Türkçe öğretmek için gitmeye başlamıştır. Bu yeni iş imkânı hem yurt içindeki hem de yurt dışındaki Türkoloji bölümü mezunları için iyi bir fırsat teşkil etmektedir. Türkçe olimpiyatları vesilesiyle çok daha geniş bir alana yayılan ve reklamı yapılan Türkçeye gün geçtikçe daha fazla ilgi duyulmaya başlamıştır. Bu ilgi dolaylı olarak Türkçe öğreten kurumlara da aksetmektedir. Bu ilginin bir sonucu olarak yurt dışında yeni Türkoloji bölümleri açılırken mevcut Türkoloji bölümlerini tercih eden öğrenci sayılarında artış görülmektedir.

3.4. Türkçenin Dünya Dili Olmasında Türkçe Olimpiyatları'nın Oynadığı Rol

Türkçenin dünya dili olması meselesine girmeden önce “dünya dili” kavramının ne olduğuna bakmakta fayda vardır. Bu kavramla ne kastedilmekte ve bu kavramın içinde neler bulunmaktadır. Zeynep Korkmaz “dünya dili ne demektir? diye bir soruyla başladığı bir yazısında bu konuda şunları söylemektedir:

“Bir dile dünya dili denebilmesi için o dilin sıradan öteki dillere bakarak üstün bir niteliğe ve birtakım ayrıcalıklı özelliklere sahip olması gerekir. Bu özellikleri, kısaca o dilin tarihî bir derinliğe, yani eskiliğe ve zenginliğe, çok geniş bir coğrafi yaygınlığa, bu yaygınlıkla orantılı bir kültür ortaklığına; ayrıca sistem yapısındaki gelişmeye elverişli mükemmelliğe, tarih boyunca taşıdığı kültürel değerlere, söz varlığındaki dolgunluk ve zenginliğe, kavram ve anlam değerleri açısından ulaştığı yapı mükemmelliğinin sonucu olan geniş bir kavramlar alanına ve söz varlığına sahip olması ve bütün bu özelliklerin birleşkesi olarak da köklü ve güçlü bir kültür, sanat, bilim ve felsefe dili olabilme niteliklerine sahip bulunması diye tanımlanabilir.” (Korkmaz, 2010:1)

Korkmaz'ın ifadelerinden de anlaşıldığı kadarıyla Türkçe hem tarihi özellikleri ve ortaya koyduğu ürünler hem de dil yapısı itibarıyla dünya dili olmaya müsaittir. Türkçe hem konuşma hem de yazı dili olarak dünyanın en eski dilleri arasında yer almıştır. Çin seddinden Avrupa içlerine, oradan da Amerika'ya kadar pek çok yerde milyonlarca insan tarafından konuşulmaktadır. Özcan, Türkçenin tarihte bir imparatorluk ve dünya dili olduğunu belirtir. Özcan'a göre,

“Türkçemiz zengin kelime ve kavramlarıyla, eski dönemlere ait sözel ve yazılı metinlere sahip olmasıyla ve çok geniş bir coğrafyada konuşulmasıyla ‘dünya dili’ sıfatını elde etmek için gerekli olan niteliklere sahiptir. Dünyanın farklı kıta ve ülkelerinde öğretilmesi, konuşulması dolayısıyla Türkçe üzerine güneş batmayan bir dil olma özelliğine sahiptir. Özellikle yurt dışındaki okullarımız sebebiyle İstiklal Marşı'mız başta olmak üzere Türkçemizin en güzel şiirleri, en içli şarkıları yirmi dört saat boyunca farklı milletlerin dillerinde sevgiyle çağlamaktadır.” (Özcan, 2009:27).

Türkçenin dünya dili olması/olabilmesi hususuna sadece Türk olan Türkologlar değil diğer milletlerden olan Türkologlar da katılmaktadır. Cihan Haber Ajansı (CİHAN)'na konuşan Rusya Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Akademi Öğretim Görevlisi Prof. Dr. Arslambek Mozloyev, Türkçe'nin bulunduğu bölgenin sınırını aştığını ve dünyanın her köşesinde fırtına gibi estiğini söylemiştir. Mozloyev, “Bugün parlayan sayılı yıldızlardan biri Türkiye ve Türkçedir. Bir dilin dünyada ilgi görmesi, o dilin sahibi ülkenin

imajıyla doğru orantılı. Bugün Türkçe herhangi bir orta doğu ülkesi dili imajından çıkıyor. Bölge devleti olan bir ülkenin dili haline geliyor. Hatta bölge sınırlarını aşarak, diğer bölgelere fırtına gibi giren bir ülkenin dili olarak doğuyor.” demiştir. (haber7.com).

Türkçenin dünya dili olması durumunu Akalın da şöyle belirtmektedir:

“Türk dili bugün yine doğuda Çin Halk Cumhuriyeti içerisinde başlayıp batıda Atlas Okyanusu’na; kuzeyde Kuzey Buz denizinden Hindistan’ın kuzeyine kadar uzanan bölgelerde, birbirlerine oranla temel yapıyı değiştirmeyen ancak, bazı ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı ayrılıklarıyla 12 milyon kilometrelik bir coğrafya alanında 220 milyon insan tarafından konuşulan ve yapılan hesaplamalara göre, yalnız Türkiye Türkçesinde bile konuşma dilini, yazı dilini, edebiyat ve bilim dili ile ağızları içine alan 600 binden fazla söz varlığına sahip olan bir dünya dili durumundadır. Büyüklük açısından da dünyada 5. sırada yer almaktadır.” (Akalın, 2009:196-204)

Türkçenin sadece Türkiye’de değil aynı zamanda dünyanın birçok ülkesinde konuşulduğu unutulmaması gereken bir gerçektir. Türkçe tüm şive ve lehçeleriyle bir bütündür. Akalın bu gerçeği şöyle ifade etmiştir:

“Genel olarak Türk Dili başlığı altında topladığımız bu dil, bugün Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız, Yeni Uygur Türkçesi gibi, her biri bağımsız birer yazı dili oluşturan kolları dışında, Rusya Federasyonunun doğu ve batı kesimleri ile Kafkas ve Balkan’lara yayılmış olan Altay, Hakas, Tuva, Başkurt, Gagavuz, Karakalpak, Balkar, Kumuk, Karaçay, Nogay Türkçeleri ile Çuvaş ve Yakut Türkçeleri sıralanabilir. Türk dilinin coğrafyası açısından bunlara bugün Kuzey Kıbrıs, Suriye, Irak, İran, Romanya, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova gibi ülkelerde yaşayan Türk nüfusu ve konuştukları Türkçe de eklenebilir. Ayrıca, 1960’lı yıllardan başlayarak iş bulma, eğitim görme, dil öğrenme, ticarî ve teknik alanlara açılma gibi çeşitli nedenlerle dünyanın beş kıtasına yayılan Türk nüfusu da altı milyonun üzerindedir. Bu konuda yapılan araştırma ve incelemelere göre, günümüzde Türkiye dışında 34 ülkede daha Türkiye Türkçesi konuşanlar tespit edilmiştir (Akalın, 2009:202).

Türkçe dünyada birçok ülkede değişik kurumlarda öğretilmektedir. Kurslar ve üniversiteler dışında sadece ortaöğretim kurumlarında Türkçenin öğretildiği 87 ülke vardır (Akalın, 2009:202).

Tüm dünyada düzenlenip finalleri 2013 yılına kadar Türkiye’de yapılan Türkçe Olimpiyatları, Türkçenin dünya dili olmasına katkı sağlamaktadır. Yarışmanın yapıldığı ülkelerde öğrenciler bu yarışmalara

katılmak için Türkçe öğreniyorlar. Sadece bir şiir ezberleyip, şarkı söyleyerek yarışmalara katılmak mümkün değildir. Türkçe yeterlilik sınavından belli bir puanı alamayan öğrenciler yarışmalara daha başlamadan elenmektedir. Olimpiyatların Türk dilinin dünya dili olmasındaki katkısı konusunda Bjkalova, "Bunda çok önemli bir rol oynuyor. Öğrencilere sorarsanız Türkçeye sahip olmak ve Türkiye'de okumak istiyor. Hiçbiri mesela Amerika'ya gitmek istemiyor. Birinci sıraya Türkiye'yi koyuyorlar." şeklinde ifade etmektedir. (Cihan Haber Ajansı, 2013).

Birçok Türkolog bu olimpiyatların Türkçenin dünya dili olmasına katkı sağladığını ifade etmektedirler. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

Rahimova: "Bu güzel bayram 10 yıldır devam ediyor. Yunus Emre'yi hatırlamak yetiyor. Türkçe'nin dünya dili olması başlamış durumdadır. Bunu birkaç yıldır söylüyoruz ve tanık oluyoruz. 5 yıldır bizim konuşma dilimiz Türkçe dili oldu." (Rusya Federasyonu Tataristan Cumhuriyeti Kazan Federal Üniversitesi Türkoloji Bölümü Başkanı Doç. Dr. Asiya Rahimova; Cihan Haber Ajansı, 2013)

Morina: "Bu olimpiyatlar çok önemli. Kısa sürede Türkçe dünya dilleri arasına girecek. Bunu hak ediyor. Mesela Fransızca'dan, İngilizce'den ne farkı var? Dünya ülkeleri bunu hoşgörü ile kabul edecek." şeklinde konuştu. (Kosova Priştina Devlet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Prof. Dr. İrfan Morin; Cihan Haber Ajansı, 2013)

Gümüşkılıç: "Dünyanın birçok ülkesinden çocuklar geldiği için burası bir bakıma Birleşmiş Milletler gibi. 135 ülkeden öğrenci var." Fatih Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Bölüm Başkanı Doç. Dr. Mehmet Gümüşkılıç; Cihan Haber Ajansı, 2013)

Çoşkun: "Bu ruh batılıların yıllardır istediği ve beceremediği bir hümanizmdir aslında. Türkçe Olimpiyatları bir dil şovenizmi değildir. Arkasında bütün insanlığı kucaklayan, bütün insanlığın vicdanı olmayı hedefleyen bir ruhun projesidir." (Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı Menderes Çoşkun; Cihan Haber Ajansı, 2013)

Ahmet El: "Türkçe bu çaba ile Birleşmiş Millerde beşinci bir dil olabilir. Çünkü Türkçe konuşanlar dünyada çok. Mısır'da ikinci dil olması için çalışıyoruz. Türkçe Olimpiyatlarının Mısır'da yapılması bu çabamıza katkı sunabilir." (Mısır Safsafy Ahmet El; Cihan Haber Ajansı, 2013)

Olimpiyatların Türkçenin yaygınlaşması ve dünyada konuşur sayısının artmasına katkı sağladığı konusuna bu yarışmaya katılan öğrenciler de katılmaktadır. Türkiye'deki olimpiyatlara katılan öğrencilerden birisi Türkiye'de karşılaştığı bir tabloyu şöyle anlatıyor: "Ahmet Davutoğlu bakanımızı ziyaret ettik bu renkli grubumuzla. Bakan Bey'in ziyaretindeyken

duvardaki kocaman dünya haritasına bakıp her birimiz geldiğimiz ülkeleri anlattık. O haritanın her köşesinden gelen öğrenciler vardı ve anladık ki Türkiye o an dünyanın merkezi olmuştu. Türkçe dünya dili, Türkiye dünyanın merkezi, Türk insanı da dünyaya bir örnek.” (Uka, 2013:11)

4. Türkçe Olimpiyatlarına Aydınların Bakışı

Türkçe Olimpiyatları'nın finalleri ve değişik sahne gösterileri Türkiye'de ve değişik ülkelerde yapılmaktadır. Türkiye'ye gelen olimpiyatçılar finallerin dışında birçok şehirde özel gösteriler de yapıyor. Bu programlara iş adamından sanatçısına, memurundan işçisine, esnafından ev hanımlarına kadar çok geniş bir yelpazeden izleyici katılıyor. Ayrıca yarışmalara katılan bu gençler olimpiyat komitesiyle birlikte devletin üst düzey yöneticilerine ve büyük iş adamlarına ziyaretler gerçekleştiriyorlar. İster salon programlarında, isterse bu ziyaretlerde olsun Türkçe Olimpiyatları'nın halk tarafından benimsendiği, kabul gördüğü, sevildiği, takdir edildiği açıkça görülmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde bu programlara jüri veya izleyici olarak katılan bazı aydınların 10. Türkçe Olimpiyatları hakkındaki görüşlerini aktarmak istiyoruz. Bu görüşler 15.10.2013 tarihinde Zaman gazetesinin internet sitesinden alınmıştır:

Mehmet Akbay/ Kral Tv Genel Yayın Yönetmeni: Gezegenin tam ortasındayım. Onların dost olduğunu ve bizim de onlara dost olduğumuzu müzikle anlayabiliyoruz. Çünkü müzik evrensel bir dil. Burada yer almaktan çok mutluyum. Bu organizasyon Türkçe' nin dünya dili olduğunu haykırıyor.

Osman Sınav/Yönetmen: Buradaki atmosfer Türkçenin bir dünya dili olduğunu ispatlamıyor, haykırıyor. Barış, dostluk, kardeşlik dille yapılır. Kelimeler yetmez bu ufku anlatmaya. Bundan daha büyük, aydınlatıcı bir şey olamaz. Benim masamda iki yerden toprak var. Her sabah o topraklara bakarım. Biri Kosova'dan Murat Hüdavendigar türbesinden diğeri Kazakistan'dan Ahmet Yesevi türbesinden. Ben ufkumu geniş tutmaya çalıştım ama buradaki ufuk bütün dünyayı sarmış.

Mustafa Sandal/Sanatçı: Bundan daha güzel bir organizasyon ne olabilir diye düşünüyorum ancak yanıt bulamıyorum. Bu çalışmaların hepsi uzun vadeli. Meyvelerini yıllar sonra göreceğiz. Türkçe bir gün dünyanın en çok konuşulan dili olacak. Muhteşem bir organizasyon. Burada olmaktan mutluluk duydum.

Zeynel Abidin Erdem/ Erdem Holding Yönetim Kurulu Başkanı: Türkiye'yi dünyada tanıtma vesilesi olan olimpiyatlar, büyük bir takdir, saygı ve ihtiyacın ürünüdür. Organizasyon, en fazla ihtiyaç duyulan insanlık barışına büyük bir katkı sağlayacak.

Gar0 Mafyan/Sanatçı-Yapımcı: Bir kere çocuk ve müzik dünyanın en güzel şeyi. Ama bir de konuştuğum dili dünyanın başka çocuklarından dinlemek tarifsiz bir haz.

Abdürrahim Albayrak/ Galatasaray Kulübü Yönetim Kurulu Üyesi: Türkçe öğrenen bu çocuklar ileride çok önemli yerlere gelecek ve Türkçe konuşacak. Bunun ne kadar önemli olduğunun farkında olmamız lazım. Emeği geçen herkese teşekkürler.

Kayahan/Sanatçı: Programa jüri üyesi olarak katılmaktan onur duyuyorum. Bu işin felsefesini anlatmaya zaman yetmez sadece yapanlara içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Hidayet Karaca/ Samanyolu Televizyonu Genel Müdürü: Olimpiyatlar, dünyada barışın ve sevginin mutlak galip geleceğini gösteriyor. Bu sevgi halkası ve gönüllerin buluşması ülkemizde ve dünyada her yere mutlaka ulaşacak. Aşık olduğum dili dinliyorum

Anjelika Akbar(Bestekar): Elinizde bir cevher vardır ama onu işlemezseniz hiçbir değeri olmaz. Öğrencilerin hepsi de özgüveni olan harika çocuklar. Çocukların Türkçe konuşmaları çok güzel. Ben de hiç ders almadan; sonradan Türkçe öğrendim. Çünkü çok aşık oldum bu dile. On yılları kuşatan dev bir adım

Ümit Meriç/Yazar: Türkçemiz, Kutadgu Bilig'den beri bin yıldır dünya dili. Bu program, dilimizin dünya dili olarak on yıl sonraya aktarılması yolunda atılmış dev bir adım.

Başaran Ulusoy/Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) Başkanı: Yurt dışında Türk bayrağı sallayan çocukları görünce gözyaşlarımı tutamıyorum. Onları burada görmek muhteşem. İşte bu yüzden bu yüzyıl muhteşem yüzyıl. Bu değeri ortaya çıkaran eğitmenlere teşekkürler

Nuray Hafıftaş/Sanatçı: Olimpiyatları izlerken çok heyecanlandım. Emeği geçenleri kutluyorum. Onlara değer veren eğitmenlerine çok teŐekkür ediyorum. Dünya renklerinin kalbi Türkiye'de atıyor

Sibel Eraslan/Yazar: Türkçemizin bütün dünyada bir barış dili olarak dostluk çatısı kurduğuna Şahit olduk. Dünya çocuklarının kalbi Türkiye'de atıyor. Bu da bize hem iftihar hem de heyecan veriyor.

Erkan Mutlu/Sanatçı: Bundan 15 yıl önce "Bir gün gelecek ve 135 ülkede Türkçe konuŐulacak." denilse buna kimse inanmazdı. Bu gün bu hayal gerçek oldu.

Mustafa Demirci/Sanatçı: Özellikle Türkçenin dünya dili olmasına 10 yılda büyük katkı sağladı Türkçe Olimpiyatları. Bu yıl bunun zirve noktasında olduğunu müŐahede ettim.

Bahattin Karakoç/Şair: Olimpiyatlar, uluslararası arenada Türkçenin zaferidir. Bunu başka Şekilde baŐaramazdı. Dilimizi farklı kültürlerin çocuklarından dinlemek olağanüstü.

Nevval Sevindi/Yazar: 10. yılını görmekten çok mutluyuz. Yahya Kemal'in dediği gibi "Dilimiz ana vatanımızdır" ve dilimizi, kültürümüzü dünyanın her yerinden her renkten dinlemek olağan üstü bir duygu.

Yonca Evcimik/Sanatçı: Dünyanın dört bir yanında yaşayan, farklı dillerde ocukların Türkçe ğrenmesi benim koltuklarımı kabartıyor. Bu organizasyon yayıldıkça dünya barışına katkı sağlayacağına inanıyorum. Türkçe adına büyük zveri.

Mustafa Keser/Sanatçı: Herkesin yapabileceği işler değil bunlar. Dünyada böyle bir programın olmadığını ve bunun bize has olduğunu görüyorum ve bundan gurur duyuyorum. Türkçenin dünya dili olması için büyük bir özveri gösteriliyor.

Sinan zen/Sanatçı: Dünyada dilimizin konuşulması kadar güzel bir Şey var mı? Bundan daha başka bir Şey söylemeye gerek olmadığını düşünüyorum.

Semih Erdoğan/Aranjör: Bu organizasyon, başka ulusların kendi dilimizde bizi anlatma biçimi. Dünya barışı için çok önemli bir mesaj. Tüm ülkelerin bunu yapıyor olması lazım.

Deniz Seki/Sanatçı: Türkçe Olimpiyatları çok önemli bir hizmet. Dünyada iki yüz devlet var. Bunun 135'inin güzel Türkçemizi konuşuyor ve öğreniyor olması muhteşem bir şey. Ne mutlu güzel Türkçemizi tüm dünyaya konuşturana.

Bedirhan Gökçe/Şair: Bir beyaz bir siyah bir de sarı üç çocuğun oturmuş Türkçe konuşmasına şahit oldum. Gurur verici bir tablo bu. 2020'lerde dünyanın dili Türkçe olursa şaşırımam. Onların görünmez kahramanlarına minnettarım. Öğrenciler köprü vazifesi görüyor.

Melihat Gülses/Sanatçı: Organizasyonu hakikaten çok müthiş buluyorum. Türkçemizi 5 kıtada, bin 500 insanla buluşturmak Türkçe adına çok büyük bir adım. Tebrik ediyorum.

Ertuğrul Erkişi/Sanatçı: organizasyon, ülkemizin ve medeniyetimizin dünyada layık olduğu şekilde ifadesi için müjde niteliği taşıyor. Türkçe Olimpiyatları gelecek güçlü ve büyük Türkiye'nin ayak sesi ve müjdecisi. Ayrıca kavram olarak eksiltelen yıpratılan dünya kardeşliğinin içini dolduran bir proje.

Savaş Bayındır/Oyuncu: Konuşulan bir dilden ziyade yaşanan kültür olması önemli. Gösterilerin burayla sınırlı kalmadığını asıl gösterinin oralarda olduğunu gördüm.

Ekrem Dumanlı: Türkçe Olimpiyatları'na her baktığımda ünlü bir düşünürün şu sözü aklıma geliyor: 'Rüyalarını yazmak isteyenler uyanık kalmak zorundadır.' Bir medeniyet rüyanız varsa, o rüyada insanlar kardeşçe yaşıyorsa, renk, dil farkı yoksa ve her insanı Esmâ-i İlahî'nin bir rengi görüyorsanız, büyük bir rüya görüyorsunuz demektir. Bu rüyayı görenleri tebrik ediyorum. Dünya barışı ve sevgi mutlaka galip gelecek.

Samanyolu TV Genel Müdürü Hidayet Karaca: Bu organizasyon dünyaya barışın ve sevginin mutlak galip geleceğini gösteriyor. Bu sevgi halkası ve gönüllerin buluşması ülkemizde ve dünyada her yere mutlaka ulaşacak.

4. Sonuç

Başta Türkiye olmak üzere Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan gibi birçok Türki cumhuriyette yaklaşık iki yüz milyon kişi tarafından ana dili olarak konuşulan Türkçe, günümüzde hem Türkiye’de hem de yurt dışındaki Türk okulları ve Türkçe kursları gibi birçok merkezde yabancılarla da öğretilmektedir. TÜRKÇEDER tarafından düzenlenen Türkçe olimpiyatları, Türkçe öğretiminin yaygınlaşmasına katkı sağlıyor ve Türkçe öğreten bu kurumlara destek oluyor. 2003 yılında 17 ülkeden 62 öğrencinin katılması ile başlayan Türkçe olimpiyatları 2015 yılında 139 ülkeden 2500 öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiş ve her geçen yıl artarak devam edeceğe benzemektedir. Yarışmalar, konuşma dalından yazmaya, şarkıdan şiire kadar birçok alanda yapılmaktadır. Yarışmacılar, kendi ülkelerinde yapılan ön elemeleri geçtikten sonra Türkiye’deki finallere katılabilmektedir.

Uluslararası Dil ve Kültür Festivali/Türkçe Olimpiyatları, başta Türkçenin yaygınlaşması olmak üzere, Türkçenin yabancılarla öğretilmesi, Türk kültürünün tanıtılması ve yurt dışına aktarılması, yurt dışındaki Türkoloji bölümlerinin daha çok tercih edilmesi, Türkçe bilenlere istihdam alanlarının genişlemesi, Türkçenin dünyada en çok bilinen ve konuşulan bir dünya dili haline gelmesi, dil vesilesiyle dünya barış ve kardeşliğinin oluşması ve güçlenmesi gibi konularda önemli roller oynamaktadır.

Birçok Türkologun ortak görüşüne göre Türkçe dünyada bilinme ve öğrenilme yönünde iyi bir hız yakalmıştır. Bu ivmeyle Türkçe dünyada önemli bir kültür dili haline gelebilir.

Yukarıda görüşleri verilen birçok aydınının da ifade ettiği gibi Uluslararası Dil ve Kültür Festivali, Türk kültürünün yurt dışında tanınmasında, bilinmesinde ve sevilmesinde önemli bir görev yapmaktadır. Bu organizasyonlar vesilesiyle milyonlarca yabancı Türk kültürünü yurt dışında ya da Türkiye’ye gelerek yerinde tanıma fırsatı bulmaktadır. Bu tanışma ve bilişmenin medeniyetler ve kültürler arası sevgi, uzlaşısı, barış, hoşgörü ve empatinin yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Kişi bildiğine, tanıdığına daha bir sıcak bakacak, sevgiyle yaklaşacak ve düşmanlık etmeyecektir. Bu olimpiyat ve festivaller milletleri, medeniyetleri, kültürleri yaklaştırması ve birbirlerini sevdirmesi yönüyle dünya barışına hizmet etmektedir.

Kaynakça

- AKALIN, Ş. H. (2003). Türkçenin Güncel Sorunları ve Çözüm Yolları, Mersin Valiliği, 9 Mayıs 2003, Mersin; <http://turkoloji.cu.edu.tr/DIL%20SORUNLARI/02.php> (erişim tarihi: 27.04.2013)
- AKALIN, Ş. H. (2009). "Türk Dili Dünya Dili", Türk Dili, sayı: 687 (Mart), ss. 195-204.
- AKALIN, Ş. H. (2010). Bir Dünya Dili Olma Açısından Türkçemiz Üzerine Genel Bir Değerlendirme, III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-18 Aralık 2010 İzmir)
- ARSLANOĞLU, İ. (2000). Kültür ve Medeniyet Kavramları. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı:15, ss.1-21. 05.02.2015 tarihinde <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/364> adresinden alınmıştır.
- AVCI, Y. (2002). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminin Kültür ve Yöntem Boyutu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi I.Uluslar Arası Truva-Çanakkale Dil Eğitimi ve Okul Gelişimi Sempozyumu, 22-25 Haziran 2002, Çanakkale. <http://www.yabancilaraturkce.com/bildiri-ve-makaleler/item/165-turkcenin-yabanci-dil-olarak-ogretiminin-kultur-ve-yontem-boyutu.html> adresinden alınmıştır. (erişim tarihi: 27.04.2013)
- BÖLÜKBAŞ, F. & KESKİN F. (2010). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metinlerin Kültür Aktarımındaki İşlevi, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic , Volume 5/4 Fall 2010, ss. 221-235.
- ÇANGAL, Ö. (2012). Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kültür Taşıyıcısı Olarak Türküler, Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Akademik Öğrenci Dergisi Yıl:2, Sayı:2, ss.9-20.
- ERCİLASUN, A. B. (2004). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜLSEVEN, Ü. (2015). Yabancılar Türkçe Öğretiminde Öğrencileri Motive Eden Faktörlerin İncelenmesinde Öğretmen Ve Öğrenci Görüşleri (Arnavutluk Ortaöğretim Örneği), Hëna e Plotë "Bedër" Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Tiran/Arnavutluk.
- GÜRSOY, K (2009). "Türkçe Felsefeye, Düşünceye Çok Elverişli Bir Dildir", Türk Dili, sayı: 693 (Eylül), s. 261-271.

- GÜRDAL, A. & Arslan, M. (2014). Öğretmen Görüşüne Göre Türkçe Olimpiyatları'nın Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimine ve Öğrenimine Etkisi. Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 32, ss. 247-260.
- KAPLAN, M. (1988). Kültür ve Dil, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KILIÇ, B. (2015). Bülend Özveren ile Söyleşi: "Makul Şüphe"den Tutuklanacağımı Düşündüm, Aksiyon dergisi, sayı: 1071. 20.06.2015 tarihinde http://www.aksiyon.com.tr/kapak/makul-supheden-tutuklanacagimi-dusundum_551276 'den alınmıştır.
- OUANE, A. (2003). Towards a Multilingual Culture of Education, UNESCO Institute for Education, <http://www.unesco.org/education/uie/pdf/uiestud41.pdf> (erişim tarihi: 27.04.2013)
- ÖZBAY, M. (2009). Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I (3.Baskı). Ankara: Öncü Yayınları.
- ÖZCAN, H. (2009). Dünya Dili Türkçe ve Kültür Elçisi Öğretmenlerimiz, Gönüllü Eğitim Dergisi, Vol. 12, No. 15, Nov. 2009, s. 27-31.
- ÖZDEMİR, C. (2013) Dil-Kültür İlişkisi: Folklor Ürünlerinin Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yeri Ve İşlevi, Millî Folklor, yıl: 25, sayı: 97, s.157-166.
- TOKAY, M. & GÜLMEZ, S. (2012), Türkçe Baharı, Aksiyon Dergisi, 4-10 Haziran 2012, sayı 913.
- UKA, H. (2013), Bedir'e Giden Yol, Katre Kültür ve Edebiyat Dergisi, s. 2, Tiran, s.10-11.
- <http://www.cihan.com.tr/caption/Turkologlar-Turkce-Olimpiyatleri-ni-konusuyor-CHNzIxNjIwLzE=> (erişim tarihi: 10/05/2013)
- <http://www.haber7.com/guncel/haber/836483-turkce-dunya-dili-olmaya-aday> (erişim tarihi: 10/05/2013)
- <http://www.turkceolimpiyatleri.org/Kurumsal/Yazilar.aspx?Yazi=2> (erişim tarihi: 10/05/2013)
- http://www.zaman.com.tr/gundem_turkcenin-ufku-dunyayi-sardi_1299544.html (erişim tarihi: 15.10.2013)
- http://www.zaman.com.tr/aktuel_abdde-dil-ve-kultur-festivali-ruzgari_2291798.html (erişim tarihi: 15.10.2013)
- <http://www.cihan.com.tr/news/Turkce-nin-cocuklari-binlerce-Sivasliyi-costurdu-CHMTA1MzEyMy8x> (erişim tarihi: 15.10.2013)
- <http://www.arcaajans.com/haber/medya/selam-filminin-devami-sinemaseverlerle-bulusuyor/717402/> (erişim tarihi: 15.10.2013)

Address

"Jordan Misja" St, Tirana - Albania

Contact: Tel: +355 4 24 19 200, + 355 4 24 19 222; Fax: +355 4 24 19 333
www.beder.edu.al, e-mail: bjh@beder.edu.al

